

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

Степаненко Оксана Василівна

УДК 343.615:343.226(477)

ДИСЕРТАЦІЯ
ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ОСОБИ
ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Спеціальність 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-
виконавче право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів та текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ О.В. Степаненко

Науковий консультант
Стрельцов Євген Львович,
доктор юридичних наук, доктор теології, професор,
член-кореспондент НАПрН України, заслужений діяч
науки і техніки України, завідувач лабораторії
«Інновації у сфері кримінальної юстиції»
Національного університету
«Одеська юридична академія»

Одеса-2023

АНОТАЦІЯ

Степаненко О.В. Теорія і практика кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2023.

Дисертація є першим в українській науці кримінального права спеціальним комплексним дослідженням теоретичних та практичних проблем кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства.

У дисертації запропоновано якісно нову цілісну законодавчу модель кримінальної заборони домашнього насильства, шляхом градації рівня суспільної небезпеки даного діяння на кримінальний проступок, який має місце в разі вчинення несистематичного домашнього насильства з настанням відповідних наслідків для потерпілого, основний склад – злочин, який передбачає вчинення домашнього насильства щодо двох чи більше осіб або систематично та відповідні наслідки, а також кваліфікований та особливо кваліфікований склади – у разі настання більш тяжких наслідків, де поняття систематичності та тяжких наслідків розкривається у примітці до статті.

На підставі аналізу теоретичних розробок запропоновано визначення поняття кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства, як комплексу кримінально-правових засобів (кримінальне законодавство) та методів кримінально-правової політики (криміналізація та декриміналізація, пеналізація та депеналізація), які визначаються шляхом нормативного регулювання й упорядкування суспільних відносин та спрямовані на забезпечення ефективного захисту особи від домашнього насильства та мінімізацію проявів таких протиправних посягань.

Аргументовано, що кримінально-правова охорона особи від домашнього насильства є складовою державної охорони сім'ї, що цілком узгоджується з принципом невтручання у приватне життя.

Встановлено, що кримінально-правова охорона особи від домашнього насильства в період дії воєнного стану потребує підвищеної уваги, в силу того, що особи, які найчастіше є жертвами домашнього насильства (жінки та діти) належать до цивільного населення, які в періоди збройних конфліктів потребують особливої охорони.

На основі аналізу української доктрини із зазначеної та суміжних проблематик, виокремлено етапи науково-теоретичного становлення питань кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства у вітчизняній науці кримінального права: період становлення наукового інтересу, коли домашнє насильство не становило самостійного предмета дослідження (з 1991 р.); період активізації наукових пошуків та нормативного закріплення категорії «насильство в сім'ї» (з 2001 р., від дати прийняття Закону України «Про попередження насильства в сім'ї»); період дослідження «домашнього насильства» як одного із проявів «гендерно зумовленого насильства», а також закріплення кримінально-правової заборони домашнього насильства (з 2017 р., від дати прийняття Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»); сучасний період (з 2022 р., від дати ратифікації Верховною Радою України Стамбульської конвенції), який характеризується активними науковими пошуками, застосуванням передового міжнародного та європейського досвіду з метою належної кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства в умовах воєнного стану.

Обґрунтовано, що ключовими характеристиками правової охорони особи від проявів домашнього насильства відповідно до положень міжнародно-правових документів є невід'ємність прав людини, невідворотність відповідальності, недопустимість дискримінації, превентивна дія, державна відповідальність за протидію домашньому насильству.

Зроблено висновок, щодо ефективності досвіду зарубіжних країн у частині диференціації кримінальної відповідальності за домашнє насильство, шляхом закріплення кваліфікованих та особливо кваліфікованих складів даного кримінального правопорушення в кримінальному законодавстві.

На підставі аналізу теоретичних розробок зазначено, що домашнє насильство як соціально-правовий феномен охоплює наступні характеристики: це протиправний, умисний фізичний та/або психологічний вплив однієї особи на іншу; вчиняється шляхом фізичного, психологічного, сексуального економічного насильства або кібернасильства; вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа; одна із сторін зазвичай відноситься до певної вразливої групи або/та знаходиться у вразливій ситуації (наприклад, неповнолітні діти, непрацездатні батьки, вагітні жінки); насильство вчиняється на основі конкретної ролі особи в аспекті особистісних відносин; таким впливом одна особа, серед іншого, намагається встановити або утвердити контроль над іншою особою, змусити її до певного напрямку поведінки; таким насильством заподіюється різного роду шкода або створюється реальна загроза заподіяння такої шкоди.

Аргументовано, що існували та існують всі необхідні передумови та підстави для криміналізації домашнього насильства у вітчизняному кримінальному законодавстві, а саме: суспільна небезпечність такого діяння; його типовість і достатня поширеність; необхідність впливу на нього, серед інших, кримінально-правовими заходами; враховано можливості системи кримінальної юстиції; наявні матеріальні ресурси для реалізації кримінально-правової заборони; співвіднесено позитивні й негативні наслідки криміналізації; враховано історичний чинник та тенденцій розвитку кримінального права; виконано міжнародні зобов'язання.

Доведена необхідність уніфікації законодавства в частині закріплення поняття «кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством», а не «злочин, пов'язаний з домашнім насильством».

Підтримано точку зору науковців та практиків, щодо видів кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством: ст. 126-1 КК України; кримінальне правопорушення, що передбачає кваліфікуючу ознаку «вчинення таких діянь щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах»; кримінальне правопорушення з обтяжуючою обставиною, передбаченою у п. 6-1 ч. 1 ст. 67 КК «вчинення кримінального правопорушення щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах» та п. 6 ч. 1 ст. 67 КК в частині «вчинення кримінального правопорушення ... у присутності дитини»; кримінальне правопорушення з ознаками діяння (дії або бездіяльності), поняття якого визначено у ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

Зроблено висновок, що закріплення кримінальної відповідальності за домашнє насильство в Розділі II Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи» є оптимальним, враховуючи структуру чинного КК України. Обґрунтовується, що надалі доцільно ставити питання про виокремлення в КК України нового розділу, положення якого будуть направлені не тільки на охорону суспільних відносин у сфері сімейних відносин, як це визначено у проєкті КК України, а також, враховувати сучасні тенденції, у сфері запобігання гендерному насильству й домашньому насильству, що серед іншого, позитивно сприятиме виконанню взятих Україною на себе міжнародно-правових зобов'язань.

З урахуванням практики ЄСПЛ обґрунтовано наявність нової форми домашнього насильства – кібернасильство та аргументовано необхідність її криміналізації.

У результаті всебічного дослідження емпіричних матеріалів у контексті реалізації об'єктивних форм домашнього насильства доведено, що місце вчинення домашнього насильства не завжди може збігатися з місцем проживання, у таких випадках важливе значення набуває спрямованість умислу (вчинення насильства на основі конкретної ролі особи в аспекті сімейних чи близьких відносин).

Запропоновано визначення ознаки систематичності в складі домашнього насильства з урахуванням її якісного та кількісного критеріїв, як сукупності трьох і більше насильницьких дій, кожен з яких є самостійним епізодом, якщо при цьому вони виражали певну спрямованість у поведінці винного щодо потерпілого або потерпілих.

Аргументовано, що притягнення особи до адміністративної відповідальності за ст. 173-2 КУпАП та до кримінальної відповідальності за кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством має правові наслідки й повинно враховуватися в «систематичність» як ознаку домашнього насильства за ст. 126-1 КК України. Зроблено висновок, що при вчиненні домашнього насильства, щодо двох і більше потерпілих, насильство щодо кожної із осіб повинно бути розглянуте як окремий епізод домашнього насильства (що становить кількісний критерій систематичності), але при цьому важливо, щоб простежувався певний напрям поведінки винного щодо потерпілих (що становить якісний критерій систематичності).

Доведено, що неприпустимим та таким, що порушує принцип незворотності дії кримінального закону в часі є врахування при встановленні систематичності як ознаки домашнього насильства вчинення особою діяння, в тому числі і притягнення її до адміністративної відповідальності за ст. 173-2 КУпАП, до набрання ст. 126-1 КК України чинності. Поряд з цим, якщо такі діяння утворюють склади адміністративних або кримінальних правопорушень, з урахуванням строків давності притягнення до відповідальності, вони повинні отримати свою правову оцінку. Крім того, якщо пройшов визначений у ст. 39 КУпАП строк, то попереднє притягнення до адміністративної відповідальності за ст. 173-2 КУпАП теж не може бути враховане при кваліфікації за ст. 126-1 КК України.

Зроблено висновок, що домашнє насильство передбачає наявність спеціального суб'єкта та потерпілого зі спеціальними ознаками. Вказано, що чинне законодавство встановлює перелік таких осіб, за виключенням пояснення змісту ознаки «близькі відносини». Запропоновано під поняттям «особи, які

перебувають у близьких відносинах» у значенні домашнього насильства розуміти осіб, які перебувають у стосунках «пари», але не в стані фактичного «громадянського» шлюбу.

Обґрунтовано, що суб'єктивна сторона домашнього насильства можлива у формі прямого та непрямого умислу. Запропоновано передбачити кваліфікований склад кримінального правопорушення у вигляді домашнього насильства, який може бути за змішаної вини – умисел щодо діяння та необережність щодо наслідків.

Зазначено, що кримінально-правовий вплив на домашнє насильство – це діяльність держави, в особі спеціально уповноважених органів, щодо застосування до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством, передбачених кримінальним законом заходів кримінально-правового характеру, які поділяються на примусові, обмежувальні, заохочувальні та інші примусові заходи кримінально-правового характеру.

Узагальнено, що найчастіше особам, які вчинили домашнє насильство призначаються громадські роботи, які є єдиним неізоляційним видом покарання, який передбачений у ст. 126-1 КК України. Запропоновано санкцію ст. 126-1 КК України доповнити покараннями у вигляді штрафу та виправних робіт, що даватиме можливість суду належним чином реагувати на прояви домашнього насильства, коли немає потреби ізоляції кривдника.

Зроблено висновок, що якщо домашнє насильство (ст. 126-1 КК України) вчиняється «щодо малолітньої дитини», «в присутності дитини», «щодо особи похилого віку» або «щодо жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності», або мають місце інші ознаки, які передбачені ч. 2 ст. 67 КК України, вони повинні бути обов'язково враховані як такі, що обтяжують покарання. Якщо має місце вчинення іншого кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством і зазначені ознаки не впливають на кваліфікацію, то вони, так само, мають бути обов'язково враховані при призначенні покарання, як такі, що його обтяжують. При цьому, ознака - «вчинення кримінального правопорушення щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з

якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах», враховуючи положення ч. 4 ст. 67 КК України, не може бути врахована судом, як така, що обтяжує покарання при кваліфікації дій особи за ст. 126-1 КК України.

Доведена необхідність доповнення переліку обмежувальних заходів таким видом, як «пройти курс лікування від розладів психіки та поведінки внаслідок вживання психоактивних речовин або захворювання, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб». Набули подальшого розвитку теоретичні положення щодо доцільності застосування обмежувальних заходів до неповнолітніх осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством, шляхом уточнення редакції положень ч. 2 ст. 91-1 КК України.

Зроблено висновок, щодо неможливості застосування до особи, яка вчинила домашнє насильство (ст. 126-1 КК України), звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям, у зв'язку з примиренням винного з потерпілим, із застосуванням примусових заходів виховного характеру.

Розроблено пропозиції щодо вдосконалення норм чинного законодавства, зокрема норм КК України в частині диференціації кримінальної відповідальності за домашнє насильство.

Ключові слова: охорона особи, кримінально-правова охорона особи, домашнє насильство, кримінальна відповідальність за домашнє насильство, кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством, заходи кримінально-правового характеру, обмежувальні заходи.

SUMMARY

Stepanenko O.V. Theory and practice of criminal law protection of a person from domestic violence. – Qualifying research work as a manuscript.

The doctoral thesis for obtaining the degree of Doctor of Law, specialty 12.00.08 – Criminal law, criminology, penal law. – National University “Odessa Law Academy”, Odessa, 2023.

The thesis is the first special comprehensive research work in Ukrainian criminal law science on theoretical and practical issues of criminal law protection of a person from domestic violence.

The thesis proposes a qualitatively new holistic legislative model of the criminal prohibition of domestic violence by grading the level of public danger of the act into a criminal offense that occurs in the case of non-systematic domestic violence with the onset of corresponding consequences for the victim. The main structure is a crime that involves relatively two or more persons or systematically and corresponding consequences, as well as qualified and especially qualified personnel, in the event of more severe consequences, where the concept of systematicity and severe consequences is defined in a note to the article.

Based on the analysis of theoretical developments, a definition of the concept of criminal legal protection of a person from domestic violence is proposed as a complex of criminal legal means (criminal legislation) and methods of criminal legal policy (criminalization and decriminalization, penalization and depenalization), which are determined through normative regulation and streamlining public relations and are aimed at ensuring effective protection of individuals from domestic violence and minimizing the manifestations of such unlawful attacks.

It is argued that the criminal legal protection of a person from domestic violence is an integral part of the state protection of the family, which is fully consistent with the principle of non-interference in private life.

It has been established that the criminal legal protection of a person from domestic violence during martial law requires increased attention, since persons who are most

often victims of domestic violence (women and children) belong to the civilian population during periods of armed conflicts and require special protection.

Based on the analysis of the Ukrainian doctrine on this and related issues, the stages of scientific and theoretical development of issues of criminal legal protection of individuals from domestic violence in the domestic science of criminal law are highlighted: the period of formation of scientific interest, when domestic violence was not an independent subject of research (since 1991); the period of intensification of scientific research and normative consolidation of the category “domestic violence” (since 2001, from the date of adoption of the Law of Ukraine “On the Prevention of Domestic Violence”); the period of research into “domestic violence” as one of the manifestations of “gender-based violence”, as well as the consolidation of the criminal law prohibition of domestic violence (since 2017, from the date of adoption of the Law of Ukraine “On Preventing and Combating Domestic Violence”); the modern period (from 2022, from the date of ratification of the Istanbul Convention by the Verkhovna Rada of Ukraine), characterized by active scientific research, the application of best international and European practices for the purpose of adequate criminal legal protection of individuals from domestic violence under martial law.

It is proven that the key characteristics of the legal protection of a person from manifestations of domestic violence in accordance with the provisions of international legal documents are: the inalienability of human rights; the inevitability of responsibility; the inadmissibility of discrimination; preventive action; and state responsibility for combating domestic violence.

A conclusion is made about the effectiveness of the experience of foreign countries in terms of the differentiation of criminal liability for domestic violence by securing qualified and especially qualified elements of this criminal offense in criminal legislation.

Based on the analysis of theoretical developments, it is noted that domestic violence as a socio-legal phenomenon covers the following characteristics: it is an unlawful, intentional physical and/or psychological influence of one person on another; committed through physical, psychological, sexual, economic violence or cyber

violence; committed within a family or within a place of residence, or between relatives, or between former or current spouses, or between other persons living together in the same family but not related or married. among themselves, regardless of whether the person who committed domestic violence lives (lived) in the same place as the victim; one of the parties to such a conflict usually belongs to a certain vulnerable group or is in a vulnerable situation (for example, minor children, disabled parents, pregnant women); violence is committed on the basis of the specific role of the individual in the aspect of personal relationships; with such influence, one person, among other things, tries to establish or assert control over another person, to force him to a certain direction of behavior; such violence causes various types of harm or creates a real threat of causing such harm.

It is argued that there were and are all the necessary prerequisites and grounds for the criminalization of domestic violence in domestic criminal legislation, namely: the social danger of such an act; its typicality and sufficient prevalence; the need to influence him, among others, through criminal legal measures; the capabilities of the criminal justice system are taken into account; available material resources for the implementation of the criminal law prohibition; the positive and negative consequences of criminalization are correlated; the historical factor and trends in the development of criminal law are taken into account; international obligations have been fulfilled.

The need to unify legislation has been proven in terms of consolidating the concept of “criminal offense related to domestic violence”, and not “crime related to domestic violence”.

The point of view of scientists and practitioners regarding the types of criminal offenses related to domestic violence is supported: Art. 126-1 of the Criminal Code of Ukraine (CC of Ukraine); a criminal offense that provides for the qualifying feature “committing such acts against spouses or former spouses or another person with whom the perpetrator is (was) in a family or close relationship”; a criminal offense with an aggravating circumstance provided for in Art. 67 Para. 1 Subpar. 6-1 of the CC of Ukraine “committing a criminal offense against spouses or former spouses or another person with whom the perpetrator is (was) in a family or close relationship” and Art. 67

Para. 1 Subpar. 6 of the CC of Ukraine regarding “committing a criminal offense... in the presence of a child”; a criminal offense with signs of an act (action or inaction), the concept of which is defined in Art. 1 of the Law of Ukraine “On preventing and combating domestic violence”.

It is concluded that the establishment of criminal liability for domestic violence in Section II of the Special Part of the CC of Ukraine “Criminal offenses against the life and health of the individual” is optimal, taking into account the structure of the current CC of Ukraine. It is substantiated that in the future it is advisable to raise the issue of identifying a new section in the CC of Ukraine, the provisions of which will be aimed not only at protecting public relations in the sphere of family relations, as defined in the draft CC of Ukraine, but also take into account modern trends in the field of preventing gender-based violence and domestic violence, which, among other things, will positively contribute to the fulfillment of Ukraine’s international legal obligations.

Considering the practice of the ECHR, the existence of a new form of domestic violence – cyber violence – is substantiated, and the need for its criminalization is argued.

As a result of a comprehensive study of empirical materials in the context of the implementation of objective forms of domestic violence, it has been proven that the place where domestic violence is committed may not always coincide with the place of residence; in such cases, the direction of intent becomes important (committing violence based on the specific role of the individual in the aspect of family or close relationships).

A definition of the sign of systematicity in the composition of domestic violence is proposed, considering its qualitative and quantitative criteria as a set of three or more violent actions, each of which is an independent episode, if at the same time they express a certain direction in the behavior of the perpetrator in relation to the victim or victims.

It is argued that bringing a person to administrative responsibility under Art. 173-2 of the Code of Administrative Offenses of Ukraine (CAO of Ukraine) and criminal liability for a criminal offense related to domestic violence has legal consequences and must be regarded as “systematic”, a sign of domestic violence under Art. 126-1 of the CC of Ukraine. It is concluded that when domestic violence is committed against two or

more victims, violence against each person should be considered a separate episode of domestic violence (which is a quantitative criterion for systematicity), but at the same time, it is crucial that a certain direction of behavior of the perpetrator be observed in relation to victims (which constitutes a qualitative criterion for systematicity).

It has been proven that it is unacceptable and violates the principle of irreversibility of the action of the criminal law in time to consider, when establishing systematicity, as a sign of domestic violence, the commission of an act by a person, including bringing him to administrative responsibility under Art. 173-2 CAO of Ukraine, before the entry into force of Art. 126-1 of the CC of Ukraine. Along with this, if such actions constitute administrative or criminal offenses, considering the statute of limitations for prosecution, they must receive their legal assessment. In addition, if the time-limit set out in Art. 39 of the COA of Ukraine has passed, then preliminary bringing to administrative liability under Art. 173-2 of the COA of Ukraine also cannot be considered when qualifying under Art. 126-1 of the CC of Ukraine.

It is concluded that domestic violence requires the presence of a special subject and a victim with special characteristics. It is also demonstrated that the current legislation establishes a list of such persons, except for an explanation of the content of the sign “close relationships”. It is proposed that the concept of “persons in close relationships” in the meaning of domestic violence shall be understood as persons in a “couple” relationship but not in an actual “civil” marriage.

It is substantiated that the subjective side of domestic violence is possible in the form of direct and indirect intent. It is proposed to provide for a qualified criminal offense in the form of domestic violence, which may have mixed guilt – intent of the act and negligence of the consequences.

It is noted that the criminal legal influence on domestic violence is the activity of the state, represented by specially authorized bodies, to apply to a person who has committed a criminal offense related to domestic violence measures of a criminal legal nature provided for by the criminal law, which are divided into coercive, restrictive, incentives, and other coercive measures of a criminal law nature.

It is proven that most often, persons who have committed domestic violence are penalized with community service, which is the only non-isolation type of punishment provided for in Art. 126-1 of the CC of Ukraine. The sanction of Art. 126-1 of the CC of Ukraine is that it will be supplemented with penalties in the form of a fine and correctional labor, which will allow the court to properly respond to manifestations of domestic violence when there is no need to isolate the offender.

It is concluded that if domestic violence (Article 126-1 of the CC of Ukraine) is committed “against a young child”, “in the presence of a child”, “against an elderly person” or “against a woman who was known to the perpetrator to be pregnant”, or there are other signs provided for in Art. 67 Para. 2 of the CC of Ukraine, they must be considered aggravating punishment. If another criminal offense related to domestic violence is committed and the specified signs do not affect the qualification, then they must also be considered when assigning punishment as aggravating. In this case of “the commission of a criminal offense against spouses or former spouses or another person with whom the offender is (was) in a family or close relationship,” considering the provisions of Art. 67 Para. 4 of the CC of Ukraine, this cannot be considered by the court as an aggravating punishment when qualifying a person’s actions under Art. 126-1 of the CC of Ukraine.

The need to supplement the list of restrictive measures with such a form as “undergo a course of treatment for mental and behavioral disorders due to the use of psychoactive substances or a disease that poses a danger to the health of other persons” is substantiated. Theoretical provisions on the advisability of applying restrictive measures to minors who have committed a criminal offense related to domestic violence were further developed by clarifying the wording of the provisions of Art. 91-1 Para. 2 of the CC of Ukraine.

It is concluded that it is impossible to apply to a person who has committed domestic violence (Article 126-1 of the CC of Ukraine) exemption from criminal liability due to effective repentance, reconciliation of the perpetrator with the victim, or application of compulsory educational measures.

Proposals are developed to improve the norms of current legislation, in particular the norms of the CC of Ukraine regarding the differentiation of criminal liability for domestic violence.

Key words: protection of a person, criminal legal protection of the individual, domestic violence, criminal liability for domestic violence, criminal offenses related to domestic violence, criminal legal measures, restrictive measures.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Stepanenko O., Stepanenko A., Israielian A. Reconciliation of the Parties as a Way to Solve the Criminal-Legal Conflict. *Amazonia Investiga*. 2020. Vol. 9(28). P. 288-295. <https://doi.org/10.34069/AI/2020.28.04.32>
2. Stepanenko O., Stepanenko A., Shepotko M. Criminal Liability for Provoking Bribery. *Cuestiones Políticas*. 2021. Vol. 39, Issue 69. P. 492-512. DOI: <https://doi.org/10.46398/cuestpol.3969.31>
3. Phenomenology of domestic violence / O. Stepanenko, A. Stepanenko, A. Kolodina, P. Kaminskyi, O. Staurska. *Revista Amazonia Investiga*. 2023. Vol. 12, Issue 64. P. 101-108. (Web of science Core Collection). DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2023.64.04.9>
4. Establishment of international legal regulation on the criminal-legal combat against domestic violence / O. Stepanenko, A. Stepanenko, V. Boichenko, O. Pavlova. *Revista Amazonia Investiga*. 2023. Vol. 12, Issue 63, P. 198-205. (Web of science Core Collection). DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2023.63.03.18>
5. Степаненко О. В. Правова природа інституту звільнення від кримінальної відповідальності. *Електронне наукове видання «Юридичний науковий електронний журнал»*. 2017. № 6. С. 317-320. URL: http://lsej.org.ua/6_2017/6_2017.pdf
6. Степаненко О. В., Камінський П. В. Особливості кримінальної відповідальності за готування до кримінального правопорушення та за замах на

кримінальне правопорушення. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2019. № 38 С. 128-130.

7. Степаненко О., Агапова К. Кількісний критерій систематичності як ознака домашнього насильства. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 4. С. 323-327.

8. Степаненко О. В., Колодін Д. О. Щодо проблем кваліфікації домашнього насильства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 3. С. 343-346. URL: http://www.lsej.org.ua/3_2020/84.pdf

9. Степаненко О. В., Степаненко А. С. Щодо питань кваліфікації кримінальних правопорушень пов'язаних з домашнім насильством. *Правові горизонти*. 2020. Вип. 23 (36). С. 56-61.

10. Степаненко О. В., Хімченко С. А. Економічне домашнє насильство: визначення та питання кваліфікації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2020. № 45. С. 112-115.

11. Степаненко О. В., Колодін Д. О. Кваліфікація кримінальних правопорушень при конкуренції кримінально-правових норм. *Право і суспільство*. 2022. № 2. С. 222-227.

12. Степаненко О. В., Колодін Д. О. Порівняльний метод в кримінально-правовому дослідженні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 1. С. 181-185

13. Степаненко О. В. Стан наукових досліджень питань кримінальної відповідальності за домашнє насильство. *Юридичного наукового електронного журналу*. 2022. № 9. С. 441-445. URL: http://lsej.org.ua/9_2022/109.pdf

14. Степаненко О. В. Кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством. *Правова позиція*. 2022. № 2 (35). С. 141-146.

15. Степаненко О. В. Феноменологія домашнього насильства. *Правова позиція*. 2022. № 4 (37). С. 202-207.

16. Степаненко О. В. Кібернасильство як форма домашнього насильства. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2022. № 4 (78). С. 224-228.

17. Степаненко О. В. Соціальна обумовленість криміналізації домашнього насильства. *Правові новели*. 2023. № 19. С. 331-338.

18. Степаненко О. В., Колодін Д. О. Кваліфікація кримінальних правопорушень: поняття та значення. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2023. № 1. С. 169-173.

19. Степаненко О. В., Колодін Д. О. Щодо питання методології наукових досліджень проблем кримінального права. *Київський часопис права*. 2023. № 1. С. 289-293.

20. Степаненко О. В. Щодо кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства. *Юридичний вісник*. 2023. № 2. С. 64-69.

21. Степаненко О. В. Кримінальна заборона проявів домашнього насильства за законодавством зарубіжних країн. *Юридичний бюлетень*. 2023. № 29. С. 356-361.

22. Степаненко О. В. Психологічне насильство як форма домашнього насильства. *Нове українське право*. 2023. № 3. С. 155-159.

23. Степаненко О. В. Заохочувальні заходи в системі заходів кримінально-правового характеру у разі вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2023. № 2. С. 168-173.

24. Степаненко О. В. Щодо призначення покарання за кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством. *Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.»*. Одеса, 2023. № 99. С. 122-127.

Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

25. Степаненко О. В. Правова природа інституту звільнення від кримінальної відповідальності. *Гуманізація кримінальної відповідальності та демократизація кримінального судочинства*: матеріали Міжнар. науково-практич. симпозіуму (м. Івано-Франківськ, 18-19 листоп. 2016 р.). Івано-

Франківськ : Редакційно-видавничий відділ Івано-Франківського ун-ту права ім. Короля Д. Галицького, 2016. С. 264-267.

26. Степаненко О. В. Систематичність як ознака домашнього насильства. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 18 травня 2018 р.). Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2018. С. 204-206.

27. Степаненко О. В. Вчинення злочину вперше як підстава звільнення особи від кримінальної відповідальності. *Юриспруденція в сучасному інформаційному просторі*: матеріали IX Міжнар. наук.-практ. конф. (1 березня 2019 р.). Т. 1. Тернопіль : Вектор, 2019. С. 379-381.

28. Степаненко О. В. Класифікація кримінальних правопорушень в аспекті запровадження кримінальних проступків. *Кримінальне правопорушення: національний та зарубіжний вимір*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (24 травня 2019 року, м. Одеса). Одеса : Юрид. літ., 2019. С. 90-92.

29. Степаненко О. В. Кількісний критерій систематичності як ознаки домашнього насильства. *Правове життя сучасної України*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.): у 3 т. Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2020. Т. 3. С. 136-139.

30. Степаненко О. В. Економічне домашнє насильство: питання кваліфікації. *Сучасне право в епоху соціальних змін*: матеріали XI Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 26 лютого 2021 р. / Нац. авіац. ун-т [та ін.]. Тернопіль : Вектор, 2021. С. 350-354.

31. Степаненко О. В. Темпоральні характеристики систематичності як ознаки домашнього насильства. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України)*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 21 трав. 2021 р.): у 2 т. / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2021. Т. 2. С. 187-190.

32. Степаненко О. В. Реалізація принципу доцільності в кримінальній правотворчості. *Кримінально-правова правотворчість: визначення та значення* :

матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 28 травня 2021 р.). Одеса, 2021. С. 211-214.

33. Степаненко О. В. Окремі питання кваліфікації домашнього насильства. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права)* : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) : у 2 т / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2022. Т. 2. С. 288-292.

34. Степаненко О. В. Стан наукових досліджень проблем кримінальної відповідальності за домашнє насильство. *Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі заходи попередження злочинності* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 25 листопада 2022 р.). Одеса : ОДУВС, 2022. С. 117-120.

35. Степаненко О. В. Становлення та розвиток національного законодавства з кримінально-правової протидії домашньому насильству. *Завдання кримінального права в умовах надзвичайного стану* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 25-річчю утворення Національного університету «Одеська юридична академія» (Одеса, 9 грудня 2022 року) / уклад.: Є. Л. Стрельцов, В. П. Кедик ; відп. ред. Є. Л. Стрельцов ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.», Півден. регіон. центр НАПрН України [та ін.]. Одеса, 2022. С. 91-92.

36. Степаненко А. С., Степаненко О. В. Щодо окремих питань доказування домашнього насильства. *Доктринальні та правозастосовні проблеми кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присв. 10-й річниці набуття чинності Кримінального процесуального кодексу України (м. Одеса, 9 грудня 2022 р.) / уклад.: Л. І. Аркуша, О. О. Торбас, В. А. Завтур ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса, 2022. С. 151-154.

37. Степаненко О. В. Кримінальні правопорушення пов'язані з домашнім насильством. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та*

глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 трав. 2023 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса : Юридика, 2023. Т. 2. С. 223-226.

38. Степаненко О. В. Кібернасильство як форма домашнього насильства. *Україна – ЄС: питання гармонізації кримінального та кримінального процесуального законодавства* : матеріали круглого столу (22 червня 2023 року) / упор. І.В. Гловюк, Н.Р. Лащук ; Львів. держ. ун-т внутріш. справ. Львів, 2023. С. 52-55.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	4
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ОСОБИ ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА.....	22
1.1. Методологія дослідження кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства.....	22
1.2. Стан наукових досліджень кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства.....	41
1.3. Становлення міжнародно-правового регулювання та національного законодавства щодо кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства.....	51
РОЗДІЛ 2. ПРИРОДА ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ.....	83
2.1. Феноменологія домашнього насильства	83
2.2. Соціальна обумовленість криміналізації домашнього насильства.....	116
2.3. Кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством.....	132
РОЗДІЛ 3. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА.....	144
3.1. Теоретико-прикладні проблеми об'єктивних ознак домашнього насильства.....	144

3.2. Кримінально-правові проблеми встановлення змісту суб'єктивних ознак домашнього насильства.....	195

3.3. Проблеми кримінально-правової кваліфікації домашнього насильства у правозастосовчій практиці.....	219

РОЗДІЛ 4. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ВПЛИВ НА ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО ЗА ВІТЧИЗНЯНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ.....	261

4.1. Поняття та види заходів кримінально-правового характеру щодо кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством.....	261

4.2. Покарання як захід кримінально-правового характеру у разі вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством.....	265

4.3. Обмежувальні заходи в системі заходів кримінально-правового характеру у разі вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством.....	284

4.4. Інші примусові та заохочувальні заходи кримінально-правового характеру, які застосовуються у разі вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством.....	298

ВИСНОВКИ.....	319

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	333

ДОДАТКИ.....	397

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВС – Верховний Суд

ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини

ККС ВС – Касаційний кримінальний суд Верховного Суду

КК України – Кримінальний кодекс України

КПК України – Кримінальний процесуальний кодекс України

КУпАП – Кодекс України про адміністративні правопорушення

ООН – Організація Об'єднаних Націй

ЦК України – Цивільний кодекс України

СК України – Сімейний кодекс України

ст. – стаття

ч. – частина

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Сім'я – це фундамент суспільства та держави, основа морального розвитку особи, засіб збереження культурних цінностей та передачі їх від покоління до покоління. Сім'я та держава перебувають у нерозривному двосторонньому взаємозв'язку. Так, будучи частиною суспільства, кожна сім'я реагує на ті чи інші зміни в суспільстві, як негативні, так і позитивні. Тому в момент поширення в суспільстві деструктивних та негативних процесів, вони неминуче впливають і на сім'ю. Будь-які кризові явища тягнуть за собою загострення соціально-економічних проблем, що, відповідно, впливає й на атмосферу в кожній сім'ї, виховання, зміну сімейного мікроклімату, що відображається на якості виконання сім'єю її функцій.

Кризові соціально-економічні явища, які притаманні сучасному українському суспільству, особливо в період дії воєнного стану, призвели до низки складних наслідків, зокрема зменшення масштабів здійснення соціальної політики та фінансування соціальної сфери, що, серед іншого, потягло за собою негативну реакцію у вигляді деформації соціалізації існуючих та нових поколінь. Одним із негативних наслідків впливу таких переламних соціально-економічних явищ на сім'ю є щорічне зростання проявів домашнього насильства.

У цілому домашнє насильство порушує права та свободи людини, психологічно й фізично травмує жертву, а також має негативні наслідки для суспільства. Домашнє насильство є серйозною проблемою в більшості країн світу, включаючи Україну. Ця проблема стосується не тільки фізичного насильства, але й психологічного, економічного та сексуального насильства. У наш час, у зв'язку з розвитком інформаційних технологій і збільшенням використання Інтернету, з'явилася нова форма домашнього насильства – кібернасильство. Ця проблема ще більше ускладнює протидію домашньому насильству.

01 червня 2023 року Рада Європейського Союзу схвалила приєднання Європейського Союзу до Конвенції про запобігання та боротьбу з насильством щодо жінок і домашнім насильством (Стамбульська конвенція). Крім того, Рада

Європейського Союзу та Європейський парламент перебувають у процесі ухвалення закону Європейського Союзу про боротьбу з насильством щодо жінок і домашнім насильством. Серед іншого, планується криміналізувати низку правопорушень у всьому Європейському Союзі, таких як калічення жіночих статевих органів, кібердомагання та інші. Таким чином, дотримання взятих на себе зобов'язань у сфері захисту прав людини та основоположних свобод, є ратифікація Верховною Радою України Стамбульської конвенції (20 червня 2022 року), що забезпечує кримінально-правову охорону особи від домашнього насильства та сприяє підвищенню політичного іміджу України на міжнародній арені як країни-кандидата на вступ до Європейського Союзу.

Безумовно, приєднання до Стамбульської конвенції несе за собою певні виклики, особливо в контексті кримінально-правової політики. Кримінально-правова охорона особи від домашнього насильства, яка є складовою цієї політики, є необхідним елементом захисту прав та свобод людини, особливо тих, які перебувають у вразливих сімейних відносинах. Тому приєднання до Стамбульської конвенції є кроком до покращення захисту жертв домашнього насильства та забезпечення їм права на безпеку та справедливість. При цьому, забезпечення кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства вимагає комплексного багатогранного дослідження та ретельного аналізу.

Оскільки, кримінально-правова охорона особи від домашнього насильства має безпосередній вплив на життя та здоров'я людей, а також на стан правопорядку в суспільстві, тому дослідження теорії та практики кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства є необхідним та важливим напрямом наукової діяльності. Актуалізує дослідження також й те, що на практиці виникає багато питань щодо захисту особи від домашнього насильства саме кримінально-правовими засобами, які потребують теоретичного осмислення та законодавчого уточнення. Також потребує свого аналізу наявність неузгодженостей між нормами актів вітчизняного законодавства (в більшій мірі КК України, КПК України та КУпАП), так і суперечностей у судовій практиці.

За інформацією Національної соціальної сервісної служби України, до органів поліції та соціального захисту протягом 2022 року надійшло 251 829 звернень щодо домашнього насильства [186]. За 2022 рік було обліковано 3360 кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, 3060 з яких направлені до суду з обвинувальним актом [398].

У річній доповіді про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини вказується, що реагування на кожен випадок домашнього насильства, без винятку, є головною передумовою додержання прав постраждалих і притягнення кривдників до відповідальності [186].

Дослідження домашнього насильства стає особливо актуальним в особливі періоди розвитку держави, зокрема у період пандемії коронавірусної хвороби COVID-19 та дії воєнного стану, коли збільшується ризик виникнення таких проявів девіантної поведінки. У більшості країн світу збільшилась кількість випадків домашнього насильства протягом карантинних обмежень, коли жертви перебували у замкненому просторі зі своїми кривдниками. Крім того, воєнний стан також може спричинити збільшення проявів домашнього насильства через емоційний стрес, відчуття безпорадності та інші фактори.

Враховуючи зазначене, питання теорії і практики кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства потребують комплексного наукового осмислення.

При дослідженні теми використовувались роботи в галузі кримінального права та кримінології наступних вчених, зокрема: П.П. Андрушка, М.І. Бажанова, Ю.В. Бауліна, А.Б. Благої, І.Г. Богатирьова, О.В. Бойка, Д.О. Балобанової, В.І. Борисова, Р.В. Вереші, І.В. Гловюк, В.О. Глушкова, В.К. Грищука, Б.М. Головкина, Н.О. Гуторової, О.М. Джужі, О.О. Дудорова, О.В. Козаченка, В.Я. Конопельського, М.Й. Коржанського, Ю.Ю. Коломієць, Т.В. Корнякової, Л.В. Крижної, О.М. Литвинова, С.Я. Лихової, М.І. Мельника, Н.А. Мирошниченко, А.В. Мусієнко, В.О. Навроцького, М.Ю. Самченко, А.В. Савченка, Г.М. Собко, О.С. Сотули, Є.Л. Стрельцова, Я.В. Ступника,

М.І. Панова, Ю.А. Пономаренка, В.Я. Тація, В.О. Тулякова, П.Л. Фріса, М.І. Хавронюка, О.М. Храмцова, О.А. Чувакова, В.В. Шаблистого, Н.С. Юзикової та інших.

Серед робіт кримінально-правового напрямку щодо домашнього насильства слід назвати такі дисертаційні дослідження як: Л.В. Крижна «Попередження злочинів, що вчиняються у сфері сімейно-побутових відносин» (2000 р.), Б.М. Головкін «Сімейно-побутові конфлікти в системі детермінації умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень» (2002 р.), О.І. Зазимко «Кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання подружнім вбивствам» (2010 р.), М.Ю. Самченко «Кримінологічна характеристика та попередження сімейному насильству щодо неповнолітніх» (2011 р.), Л.В. Самарай «Кримінологічні засади запобігання кримінальній агресії в сім'ї» (2014 р.), С.В. Романцова «Запобігання сексуальному насильству щодо дітей в Україні» (2018 р.), М.Г. Кузнецов «Домашнє насильство: кримінологічна характеристика та запобігання» (2019 р.), О.Л. Беспаль «Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам проти життя та здоров'я дітей, що вчиняються в сім'ї» (2019 р.), Г.М. Собко «Кримінально-правові та кримінологічні основи протидії психічному насильству» (2020 р.), Н.О. Ліщук «Насильницькі дії, що вчиняються щодо жінок: причини та запобігання» (2020 р.), А.Я. Шинкарчук «Кримінально-правові заходи реагування на прояви домашнього насильства» (2021 р.), У.М. Митник «Кримінологічні засади протидії домашньому насильству в Україні та країнах Європейського Союзу» (2021 р.), Ю.М. Ковалик «Обмежувальні заходи в кримінальному праві України» (2022 р.) та інші.

Утім, цілісне системне дослідження питань кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства наразі відсутнє, адже більшість дисертаційних робіт мають або ж кримінологічне спрямування, або ж присвячені висвітленню лише певних аспектів кримінально-правової політики.

У свою чергу, враховуючи інтеграційні процеси, які відбуваються у сфері правового життя України, є необхідність приведення кримінального

законодавства до міжнародних стандартів з метою ефективного захисту осіб від домашнього насильства, що також зумовлює актуальність даного дослідження.

Таким чином, вибір теми дисертації зумовлений необхідністю розвитку науки кримінального права в частині охорони особи від домашнього насильства, вдосконалення чинного законодавства України в цій сфері та практики його застосування, необхідного погодження його з міжнародними нормативно-правовими актами.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до планів Південного регіонального центру Національної академії правових наук України: № 148/3-Б «Регіональна юридична наука: сучасні завдання» на 2019-2024 роки та № 86/16 «Актуальні напрямки розвитку юридичної науки для подальшого розвитку регіонів України» на 2013-2018 роки; плану науково-дослідної роботи кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія» «Стан, тенденції та перспективи розвитку кримінального права у ХХІ столітті» на 2018-2022 роки як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір на 2018-2022 роки» (державний реєстраційний номер 0116U001842), а також плану науково-дослідної роботи кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія» «Тendenції та напрямки сучасного розвитку кримінального права» на 2021-2025 роки як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Правове та соціальне життя людини у людиноцентристському вимірі у цифрову еру» на 2021-2025 роки (державний реєстраційний номер 0122U000266).

Тема дисертації затверджена на засіданні Вченої ради Національного університету «Одеська юридична академія» 25 вересня 2021 року (протокол №1).

Мета й завдання дослідження. Мета роботи - формування цілісної та практично виваженої концепції кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства, розробка рекомендацій щодо удосконалення

законодавства та практики його застосування в Україні з метою забезпечення ефективної протидії цьому негативному явищу.

Для досягнення мети в дисертаційній роботі вирішувалися такі **завдання**:

- сформулювати методологічні засади дослідження кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства;
- висвітлити стан наукових досліджень кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства;
- з'ясувати особливості становлення міжнародно-правового регулювання та національного законодавства щодо кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства;
- розкрити сутність домашнього насильства як соціально-правового феномену;
- розкрити соціальну обумовленість криміналізації домашнього насильства;
- встановити зміст поняття «кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством», а також визначити їх систему;
- виокремити теоретико-прикладні проблеми об'єктивних ознак домашнього насильства;
- встановити зміст суб'єктивних ознак домашнього насильства;
- виокремити проблемні питання кримінально-правової кваліфікації домашнього насильства у правозастосовчій практиці;
- визначити поняття та види заходів кримінально-правового характеру щодо кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством;
- охарактеризувати покарання, як захід кримінально-правового характеру у разі вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством;
- визначити обмежувальні та інші примусові заходи кримінально-правового характеру у випадку вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством;

- розкрити особливості застосування заохочувальних заходів кримінально-правового характеру, які застосовуються у випадку вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством;

- сформулювати пропозиції щодо вдосконалення законодавства України в частині кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства з урахуванням міжнародних стандартів.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають у сфері кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства.

Предмет дослідження – теорія та практика кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства

Методи дослідження. Відповідно до мети й завдань дисертаційного дослідження позитивістський та конфліктологічний підходи стали центральними в рамках даного дослідження, при цьому застосовано комплекс загальнонаукових та спеціальних методів пізнання. За допомогою діалектичного, формально-юридичного та логіко-семантичного методів наукового пізнання, було встановлено зміст основних категорій та визначено необхідний термінологічний інструментарій (розділи 1-4). Герменевтичний метод дав змогу здійснити тлумачення положень як вітчизняного так і зарубіжного законодавства та проаналізувати наукову літературу (розділи 1-2). Логіко-нормативний метод дозволив на основі аналізу правової бази та правозастосовної практики, виявити недоліки та проблеми, а також запропонувати шляхи їх вирішення (розділ 3). Системно-структурний метод дослідження дозволив розглядати проблему в комплексі, враховуючи її багатоаспектність (розділи 1-4). Синергетичний метод допоміг виявити нові аспекти досліджуваного явища й розробити нові підходи реагування на такі прояви (розділи 3-4). Порівняльно-правовий (компаративістський) метод широко використовувався в рамках дослідження, в аспекті співвідношення положень КК України з положеннями кримінальних законів інших держав. Також порівняльно-правовий метод допоміг визначити спільні тенденції кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства, які можуть бути корисними для розробки більш ефективної

кримінально-правової охорони в майбутньому (підрозділ 1.3). Статистичний метод став одним зі способів оцінки ефективності застосування кримінального законодавства та методів кримінальної політики щодо протидії домашньому насильству (розділи 2-3). Формально-логічний метод застосовувався як спосіб аргументації наукових висновків та пропозицій удосконалення законодавства щодо кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства (розділи 3-4).

Теоретичною основою дисертаційного дослідження є праці вітчизняних і зарубіжних учених з теорії права, кримінального права, кримінології, кримінального процесуального права та інших юридичних наук.

Нормативну основу дослідження становлять пам'ятки кримінального права, які діяли на території України в минулому, міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою України, акти чинного законодавства України та деяких зарубіжних держав.

Емпіричну базу дисертаційного дослідження становлять рішення Європейського суду з прав людини, рішення вітчизняних судів різних інстанцій, а саме результати аналізу 127 судових рішень, які доступні в Єдиному реєстрі судових рішень; офіційні звіти, доповіді та статистичні дані органів державної влади (Державної судової адміністрації України, Національної поліції України, Офісу Генерального прокурора України) та посадових осіб (Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини) за 2018-2022 роки.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим в українській науці кримінального права спеціальним комплексним дослідженням теоретичних та практичних проблем кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства.

У дисертаційному дослідженні отримані такі результати, що мають наукову новизну:

вперше:

запропоновано якісно нову цілісну законодавчу модель кримінальної заборони домашнього насильства, шляхом градації рівня суспільної небезпеки

даного діяння на кримінальний проступок, який має місце в разі вчинення несистематичного домашнього насильства з настанням відповідних наслідків для потерпілого, основний склад – злочин, який передбачає вчинення домашнього насильства щодо двох чи більше осіб або систематично та відповідні наслідки, а також кваліфікований та особливо кваліфікований склади – у разі настання більш тяжких наслідків, де поняття систематичності та тяжких наслідків розкривається у примітці до статті;

встановлено, що кримінально-правова охорона особи від домашнього насильства в період дії воєнного стану потребує підвищеної уваги, в силу того, що особи, які найчастіше є жертвами домашнього насильства (жінки та діти) належать до цивільного населення, які в періоди збройних конфліктів потребують особливої охорони;

виокремлено етапи науково-теоретичного становлення питань кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства у вітчизняній науці кримінального права;

з урахуванням практики ЄСПЛ обґрунтовано наявність нової форми домашнього насильства – кібернасильство та аргументовано необхідність її криміналізації;

встановлено характеристики соціально-правового феномену домашнього насильства: протиправний, умисний фізичний та/або психологічний вплив однієї особи на іншу; вчиняється шляхом фізичного, психологічного, сексуального економічного насильства або кібернасильства; вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа; одна із сторін зазвичай відноситься до певної вразливої групи або/та знаходиться у вразливій ситуації (наприклад, неповнолітні діти, непрацездатні батьки, вагітні жінки); насильство вчиняється на основі конкретної ролі особи в аспекті

особистісних відносин; таким впливом одна особа, серед іншого, намагається встановити або утвердити контроль над іншою особою, змусити її до певного напрямку поведінки; таким насильством заподіюється різного роду шкода або створюється реальна загроза заподіяння такої шкоди;

визначено науковий підхід щодо розуміння ключових характеристик охорони особи від домашнього насильства відповідно до положень міжнародно-правових документів, до яких віднесено: невід'ємність прав людини, невідворотність відповідальності, недопустимість дискримінації, превентивна дія, державна відповідальність за протидію домашньому насильству;

розкрито зміст реалізації принципів кримінального права (особливо принципів законності, заборони подвійного притягнення до відповідальності, незворотності дії кримінального закону в часі), враховуючи можливу преюдиційність кримінальної відповідальності за домашнє насильство;

запропоновано визначення ознаки систематичності в складі домашнього насильства з урахуванням її якісного та кількісного критеріїв, як сукупності трьох і більше насильницьких дій, кожен з яких є самостійним епізодом, якщо при цьому вони виражали певну спрямованість у поведінці винного щодо потерпілого або потерпілих;

обґрунтовано, що при вчиненні домашнього насильства, щодо двох і більше потерпілих, насильство щодо кожної із осіб повинно бути розглянуте як окремий епізод домашнього насильства (що становить кількісний критерій систематичності), але при цьому важливо, щоб простежувався певний напрям поведінки винного щодо потерпілих (що становить якісний критерій систематичності);

доведено існування в практичній площині складу домашнього насильства за змішаної вини, у разі умислу щодо діяння та необережності щодо наслідків;

доведена необхідність доповнення переліку обмежувальних заходів таким видом, як «пройти курс лікування від розладів психіки та поведінки внаслідок вживання психоактивних речовин або захворювання, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб»;

вдосконалено:

розуміння кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства, як складової державної охорони сім'ї, що цілком узгоджується з принципом невтручання у приватне життя;

аргументація щодо необхідності уніфікації законодавства в частині закріплення поняття «кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством», а не «злочин, пов'язаний з домашнім насильством»;

обґрунтовано доцільність виокремлення, ще одного родового об'єкта – суспільні відносини у сфері сімейних відносин та запобігання гендерному насильству, та необхідності в КК України передбачити такий розділ, в рамках якого і повинна бути визначена кримінальна відповідальність за домашнє насильство;

розуміння поняття «місця вчинення домашнього насильства» в складі даного кримінального правопорушення та його значення для кримінально-правової кваліфікації з обов'язковим врахуванням фактору особистісних відносин потерпілої особи та кривдника;

правила кваліфікації кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, які дозволяють уніфікувати правозастосовчу діяльність;

розуміння кримінально-правового впливу та системи заходів кримінально-правового характеру, які можуть бути застосовані у випадку вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством з урахуванням мети застосування та темпоральних обмежень таких заходів;

теоретичні положення щодо доцільності застосування обмежувальних заходів до неповнолітніх осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством, шляхом уточнення редакції положень ч. 2 ст. 91-1 КК України;

положення щодо врахування обставин, що обтяжують покарання при призначенні покарання за вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством;

аргументація щодо доцільності доповнення санкції ст. 126-1 КК України покараннями у вигляді штрафу та виправних робіт;

теоретичні положення щодо неможливості застосування, щодо особи, яка вчинила домашнє насильство (ст. 126-1 КК України), звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям, у зв'язку з примиренням винного з потерпілим, із застосуванням примусових заходів виховного характеру;

набули подальшого розвитку:

наукове положення про зміст кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства як комплексу кримінально-правових засобів (кримінальне законодавство) та методів кримінально-правової політики (криміналізація та декриміналізація, пеналізація та депеналізація), які визначаються шляхом нормативного регулювання й упорядкування суспільних відносин та спрямовані на забезпечення ефективного захисту особи від домашнього насильства та мінімізацію проявів таких протиправних посягань.

положення щодо видів кримінально-протиправного посягання, пов'язаного з домашнім насильством: ст. 126-1 КК України; кримінальне правопорушення, що передбачає кваліфікуючу ознаку «вчинення таких діянь щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах»; кримінальне правопорушення з обтяжуючою обставиною, передбаченою у п. 6-1 ч. 1 ст. 67 КК «вчинення кримінального правопорушення щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах» та п. 6 ч. 1 ст. 67 КК в частині «вчинення кримінального правопорушення ... у присутності дитини»; кримінальне правопорушення з ознаками діяння (дії або бездіяльність), поняття якого визначено у ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»;

положення щодо визначення об'єкта домашнього насильства та окремих форм домашнього насильства;

положення, що притягнення особи до адміністративної відповідальності за ст. 173-2 КУпАП та до кримінальної відповідальності за кримінальне

правопорушення, пов'язане з домашнім насильством має правові наслідки й повинно враховуватися в «систематичність» як ознаку домашнього насильства за ст. 126-1 КК України;

науковий підхід до розуміння суб'єктного складу домашнього насильства;

наукове положення відповідно до якого термін «провокація» не доцільно використовувати в контексті кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством;

система розмежувальних ознак домашнього насильства та суміжних складів кримінальних правопорушень з урахуванням правил конкуренції кримінально-правових норм;

теоретичні положення щодо заходів кримінально-правового характеру в частині застосування їх до осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством.

Практичне значення одержаних результатів. Сформульовані в дисертації висновки та пропозиції можуть бути використані в:

науково-дослідній діяльності – для подальшого дослідження теоретичних та практичних питань кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства (акт впровадження Національного університету «Одеська юридична академія», акт впровадження Одеського державного університету внутрішніх справ);

правотворчій діяльності – для підготовки проєктів законів про внесення змін до законодавства України з метою його удосконалення;

правозастосовній діяльності – для підвищення ефективності практичної діяльності судових та правоохоронних органів (акт впровадження Південного міжрегіонального управління Міністерства юстиції);

навчальному процесі – при викладанні курсів «Кримінальне право», «Кваліфікація кримінальних правопорушень: теорія та практика», підготовці підручників, навчальних посібників, курсів лекцій, практикумів із зазначених дисциплін (акт впровадження Національного університету «Одеська юридична академія»).

Особистий внесок здобувача. Дисертація становить самостійне дослідження, висновки та пропозиції, викладені в дисертації, становлять особистий здобуток автора.

У статті, підготовленій у співавторстві з П.В. Камінським, автором зазначено, що поділ кримінальних правопорушень на злочини та кримінальні проступки відбувся здебільшого на основі кримінально-процесуального критерію шляхом вибіркового коректування санкцій під класифікацію кримінальних правопорушень, а не на основі таких критеріїв як: ступінь суспільної небезпеки та правові наслідки кримінально караного діяння для особи, суспільства і держави; практика застосування кримінального та адміністративного законодавства; міжнародний досвід захисту людини, суспільства й держави від злочинів та проступків.

У статті, підготовленій у співавторстві з К.В. Агаповою, автором розкрито зміст систематичності як ознаки домашнього насильства та встановлено, що систематичність характеризується двома критеріями: кількісним та якісним; розкрито зміст реалізації принципу заборони подвійного притягнення до відповідальності, враховуючи можливу преюдиційність кримінальної відповідальності за домашнє насильство.

У статті, підготовленій у співавторстві з А.С. Степаненко, автором встановлено особливості врахування при визначенні систематичності, як ознаки домашнього насильства (126-1 КК України) попереднього притягнення особи до кримінальної відповідальності за кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством; сформульовано правила кваліфікації кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством.

У статті, підготовленій у співавторстві з С.А. Хімченко, автором визначено ознаки економічного насильства як однієї з форм домашнього насильства, а також обґрунтовано доцільність закріплення вказаної форми насильства як кримінально караного діяння; сформульовано правила кваліфікації економічного насильства, як форми домашнього насильства.

У статтях, підготовлених у співавторстві з Д.О. Колодіним, автором сформульовано правила кваліфікації дії особи, яка під час вчинення домашнього насильства нанесла потерпілій особі різного ступеня тілесні ушкодження («Щодо проблем кваліфікації домашнього насильства»); систематизовано наукові погляди щодо ознак, встановлення яких є обов'язковим для правильної кваліфікації кримінальних правопорушень; проаналізовано структурні елементи кваліфікації кримінальних правопорушень; визначено проблемні питання тлумачення й застосування норм закону про кримінальну відповідальність при кваліфікації кримінальних правопорушень («Кваліфікація кримінальних правопорушень: поняття та значення»); проаналізовано види конкуренції кримінально-правових норм; визначено особливості кваліфікації кримінальних правопорушень при конкуренції кримінально-правових норм («Кваліфікація кримінальних правопорушень при конкуренції кримінально-правових норм»); визначено спірні аспекти щодо дефініції поняття методології, рівнів методології та підходів до проведення кримінально-правових досліджень; проаналізовано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження та їх роль при аналізі проблем кримінального права («Щодо питання методології наукових досліджень проблем кримінального права»); досліджено підходи до побудови методології в галузі кримінального права; розкрито особливості застосування порівняльного методу в кримінально-правовому дослідженні; сформульовано ряд методологічних правил, яких слід дотримуватись при проведенні кримінально-правових досліджень («Порівняльний метод в кримінально-правовому дослідженні»).

Наукові ідеї та висновки, що належать співавторам опублікованих наукових праць, у дисертації не використовувалися.

Апробація матеріалів дисертації. Дисертацію виконано та обговорено на кафедрі кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія», а також на засіданні Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. Теоретичні висновки, сформульовані в дисертації, доповідалися та обговорювалися на таких науково-практичних конференціях, симпозіумах та засіданнях круглих столів: Міжнародному науково-

практичному симпозіумі «Гуманізація кримінальної відповідальності та демократизація кримінального судочинства» (м. Івано-Франківськ, 18-19 листопада 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції» (м. Одеса, 18 травня 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Юриспруденція в сучасному інформаційному просторі» (м. Тернопіль, 1 березня 2019 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Кримінальне правопорушення: національний та зарубіжний вимір» (м. Одеса, 24 травня 2019 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 15 травня 2020 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасне право в епоху соціальних змін» (м. Київ, 26 лютого 2021 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України)» (м. Одеса, 21 травня 2021 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Кримінально-правова правотворчість: визначення та значення» (м. Одеса, 28 травня 2021 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права)» (м. Одеса, 17 червня 2022 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі заходи попередження злочинності» (м. Одеса, 25 листопада 2022 р.); Міжнародній науково-практичній конференції присвяченій 25-річчю утворення Національного університету «Одеська юридична академія» «Завдання кримінального права в умовах надзвичайного стану» (м. Одеса, 9 грудня 2022 р.); Міжнародній науково-практичній конференції присвяченій 10-й річниці набуття чинності Кримінального процесуального кодексу України «Доктринальні та правозастосовні проблеми кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності» (м. Одеса, 9 грудня 2022 р.); Міжнародній науково-

практичній конференції «Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень» (м. Одеса, 19 травня 2023 р.); Засіданні круглого столу «Україна – ЄС: питання гармонізації кримінального та кримінального процесуального законодавства» (м. Львів, 22 червня 2023 р.).

Публікації. Основні положення, висновки та пропозиції, що містяться в дисертації, відображено у 24 науковій статті, з яких 20 статей опубліковано в наукових фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України, 4 статті – у виданнях, включених до наукометричних баз Scopus та Web of Science Core Collection, а також у 14 тезах доповідей на науково-практичних конференціях, симпозіумах, засіданнях круглих столів.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, чотирьох розділів, що містять тринадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 420 сторінок, з яких основного тексту роботи 332 сторінки. Перелік використаних джерел складає 586 найменувань.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ОСОБИ ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

1.1. Методологія дослідження кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства

Інститут сім'ї протягом багатьох століть був і залишається важливим осередком суспільства, базисом для виховання майбутніх поколінь та й взагалі фундаментом нормального функціонування держави. При цьому сімейні відносини є приватною сферою і в кожному демократичному суспільстві є недопустимим свавільне втручання в сімейне життя, у тому числі з боку держави. Укладати шлюб чи ні, народжувати дітей чи усиновлювати, жити разом чи окремо – це приватна справа кожної особи. У той же час, одним із ключових принципів соціальної держави є принцип державної охорони сім'ї. І тут постає питання співвідношення з одного боку недопустимості втручання в сімейне життя та державної охорони сім'ї.

Погоджуємось з О.М. Сікан, що «динамічні євроінтеграційні процеси виявилися лакмусовим папірцем онтології соціально-політичної системи, першочергово позначившись на сім'ї як первинній, фундаментальній складовій частині структури суспільства, найбільш вразливої до соціально-політичних перетворень» [436, с. 18].

Відповідно до принципу недопустимості втручання в сімейне життя визначається право кожної сім'ї на приватність, самовизначення та автономію. Даний принцип передбачає, що й законодавство і правозастосовчі органи повинні дотримуватись обережного підходу до регулювання сімейних відносин та вирішення конфліктів, які виникають у даній сфері. Звичайно, таке втручання можливе, але має бути обґрунтованим та лише в тих випадках, коли це необхідно для захисту життя, здоров'я чи безпеки членів сім'ї. При цьому, будь-які заходи спрямовані на захист сімейного благополуччя, повинні бути пропорційними та

доцільними. Тобто при прийнятті рішень щодо втручання в сімейне життя необхідно брати до уваги всі обставини справи та забезпечувати баланс між захистом прав членів сім'ї та необхідністю забезпечення суспільної безпеки.

У той же час, принцип недопустимості втручання в сімейне життя не означає бездіяльність держави або відмову від відповідальності за захист сімейних цінностей та прав. Навпаки, цей принцип наголошує на необхідності розробки ефективних заходів та програм, спрямованих на запобігання протиправним діям у сімейному контексті та на захист потерпілих осіб.

Відповідно до положень ст. 5 СК України, «Держава охороняє сім'ю, дитинство, материнство, батьківство, створює умови для зміцнення сім'ї. Держава створює людині умови для материнства та батьківства, забезпечує охорону прав матері та батька, матеріально й морально заохочує й підтримує материнство та батьківство. Держава забезпечує пріоритет сімейного виховання дитини. Держава бере під свою охорону кожную дитину-сироту й дитину, позбавлену батьківського піклування. Ніхто не може зазнавати втручання в його сімейне життя, крім випадків, встановлених Конституцією України» [438].

Тобто в даній статті, з одного боку наголошується на державній охороні сім'ї, а з іншого боку вказується про недопустимість свавільного втручання в сімейне життя.

Таким чином, «дія принципу державної охорони сім'ї зумовлює балансує систему заходів, що пропорційно враховують інтереси сім'ї, учасників сімейних відносин та публічні інтереси» [296, с. 325].

Як вірно відмічає М.В. Менджул: «Кожна законодавча норма, яка регулює сімейні відносини, є вже втручанням у сферу сімейного життя особи, вона є потрібною у випадку необхідності забезпечення балансу між приватними та публічними інтересами, а також захисту прав учасників сімейних відносин. Саме тому позитивним зобов'язанням держави є прийняття відповідних правових норм, які би встановлювали відповідальність за свавільне втручання у сімейне життя, в тому числі і за насильство у сім'ї» [296, с. 337].

При цьому охорона повинна, і на сьогодні так і є, здійснюватися на різних рівнях і різними засобами, одним із них є кримінально-правова охорона, яка здійснюється лише відносно найважливіших суспільних відносин, які мають загальносоціальне значення. [531, с. 323]. Погоджуємось із науковцями в тому, що кримінально-правова охорона сім'ї є важливою складовою її державної охорони та є важливим завданням соціальної держави [436, с. 59].

Питання кримінально-правової охорони тих чи інших об'єктів становили та становлять особливий інтерес серед вітчизняних науковців. Підтвердженням цьому є десятки монографій та дисертаційних робіт, які захищено в Україні, в назві яких використовується термін «кримінально-правова охорона». У той же час, у науковій літературі на сьогодні відсутній уніфікований підхід щодо визначення поняття «кримінально-правова охорона».

В.В. Кузнецов, аналізуючи питання кримінально-правової охорони, виділяє декілька підходів до її визначення, які розглянемо далі [275, с. 109, 107].

Відповідно до одного з підходів, кримінально-правова охорона виникає з охоронного завдання та охоронної функції кримінального права [293, с. 40; 336, с. 67]. При цьому наголошується, що так як кримінально-правова охорона, породжена охоронною функцією кримінального права, її не слід змішувати з регулятивною функцією [274, с. 125]. В.К. Матвійчук, визначаючи складові кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища, виділяє наступні характеристики кримінально-правової охорони «система (комплекс) засобів (кримінальне законодавство і кримінально-правова політика), що забезпечують охорону, зосереджуючи зусилля на тому, щоб аналізовані відносини (взяті під охорону кримінального закону) залишалися, як правило, об'єктами охорони і якомога менше зазнавали злочинних посягань» [294, с. 3].

В. В. Кузнецов вважає, що під кримінально-правовою охороною слід розуміти «систему кримінально-правових засобів, до яких слід включити кримінально-правові норми (заборонні, роз'яснювальні, заохочувальні та обмежувальні) та методи кримінально-правової політики (криміналізація та

декриміналізація, пеналізація та депеналізація), за допомогою яких нормативність права переводиться в упорядкованість суспільних відносин» [274, с. 109].

У підтримку даного підходу слід зазначити, що в ст. 1 КК України закріплено, що КК України «має своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від кримінально-протиправних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання кримінальним правопорушенням» [267]. У той же час, хоча охорона є самостійною функцією кримінального права, її вивчення відіграє позитивну роль і в частині розуміння реалізації регулятивної функції, адже вони багато в чому між собою переплітаються [275, с. 108].

У науковій літературі також вченими зроблено акцент, що охорона найважливіших суспільних відносин від посягань на них є основною функцією кримінального права. При цьому зазначено, що охоронна функція включає в себе попереджувальну та каральну дію. Нам імпонує визначення охоронної функції, яке запропоновано А.С. Оцяця, яка визначає, що «під охоронною функцією кримінального права слід розуміти явище, зміст якого полягає у напрямі впливу кримінального права та кримінально-правового впливу на духовні та матеріальні суспільні відносини, шляхом визначення, які діяння є злочинами (кримінальними правопорушеннями у майбутньому) та які кримінально-правові способи впливу застосовуються при захисті цих відносин» [334, с. 9-10]. У даному визначенні виправдано здійснено акцент, що «для досягнення усіх поставлених цілей кримінального законодавства потрібно, окрім зовнішньої сторони охоронної функції кримінального права визначати її зміст, який складається з напряму впливу кримінального права (здійснюваний через кримінально-правову політику) та кримінально-правового впливу, що здійснюється в напрямку духовного відродження суспільства і справедливого поводження з жертвами злочинів» [334, с. 8]. Вважаємо, що зазначене особливо актуально в аспекті кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства.

У свою чергу, О.О. Дудоров, М.І. Хавронюк вважають, що, «вимагаючи правомірної поведінки у формі утримання від вчинення кримінальних правопорушень, кримінально-правові заборони не лише охороняють встановлені в державі суспільні відносини, а і регулюють поведінку людини» [191, с. 28].

У той же час, В.О. Навроцький вказує, що «виокремлення регулюючого завдання кримінального права є доволі умовним. Регулювання можливе в аспекті реалізації розсуду правозастосовувача, тлумачення оціночних понять, змін змісту кримінально-правових норм тощо. Кримінальне право покликане не щось змінювати і вдосконалювати, забезпечувати позитивний розвиток, а гарантувати незмінність, стабільність існуючих суспільних відносин, що й найповніше охоплюється поняттям охорони» [512, с. 27-28].

Вважаємо, що хоча охорона є пріоритетним завданням та ключовою функцією кримінального права, при цьому кримінально-правовий вплив здійснюється комплексно: охорона та регулювання суспільних відносин, попередження вчинення кримінальних правопорушень та виховний вплив [462].

Наступний підхід передбачає ототожнення кримінально-правової охорони з механізмом правового регулювання суспільних відносин [174]. Так, Н.О. Гуторова кримінально-правову охорону визначається як складову частину єдиного правового механізму регулювання [174, с. 7].

У свою чергу С.Д. Шапченко зазначає, що механізм кримінально-правової охорони соціальних цінностей може бути представлений як сукупність двох аспектів: «загальнорегулятивним», який означає встановлення конкретної кримінально-правової заборони та її дотримання суб'єктами правовідносин і «традиційним», передбачає порушення кримінально-правової заборони, за чим слідує офіційна кримінально-правова оцінка такого порушення, обрання конкретного заходу кримінально-правового впливу і застосування його до порушника [262, с. 141]. Зазначений науковий підхід частково відображається в рішеннях конституційного суду України, що «кримінальна відповідальність є різновидом юридичної відповідальності, особливим елементом у механізмі

кримінально-правового реагування держави щодо особи, яка вчинила злочин» [418].

Така позиція широко підтримується в наукових колах. При цьому О.О. Дудоров, поділяючи такий підхід, вказує що інколи (наприклад, у сфері оподаткування) кримінальний закон, який передбачає можливість призначення покарання, самим своїм існуванням застерігає (утримує) осіб від злочинних порушень законодавства, чинить загальнопревентивний вплив на учасників правовідносин і в такий спосіб здійснює захист [189, с. 732].

Ще один підхід, відповідно до якого кримінально-правова охорона – це неухильне та ретельному виконанні кожним із суб'єктів правовідносин своїх обов'язків, які складаються під впливом соціальних норм, що за своїм змістом забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод громадян [215, с. 70].

Наступна наукова позиція, що кримінально-правова охорона це захист суспільних відносин [245]. Також кримінально-правову охорону розглядають як складову сучасної кримінально-правової політики України [337, с. 192].

Формулюючи назву дисертаційної роботи як «Теорія і практика кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства», виходили із розуміння, що кримінально-правова охорона, виникає з охоронного завдання та охоронної функції кримінального права. При цьому ми враховували нормативне положення, відповідно до якого охорона найважливіших для суспільства цінностей являється первинним завдання кримінального права.

Погоджуємось із В.В. Кузнецовим [275, с. 109], у його визначенні кримінально-правової охорони, та інтерпретуючи його визначення, враховуючи предмет даного дослідження, вважаємо, що під кримінально-правовою охороною особи від домашнього насильства слід розуміти комплекс кримінально-правових засобів (кримінальне законодавство) та методів кримінально-правової політики (криміналізація та декриміналізація, пеналізація та депеналізація), які визначаються шляхом нормативного регулювання й упорядкування суспільних відносин та спрямовані на забезпечення ефективного захисту особи від домашнього насильства та мінімізацію проявів таких протиправних посягань. При

цьому, кримінально-правові засоби розуміємо в широкому сенсі, тобто вже саме існування кримінально-правових норм є засобом досягнення завдань кримінального права.

Крім того, погоджуємось із П.П. Андрушко, що «об'єктом кримінально-правової охорони є цінності (феномени), які законодавцем беруться під охорону шляхом прийняття кримінально-правової норми, які потенційно можуть стати об'єктом злочинного посягання (об'єктом кримінального правопорушення), а об'єктом конкретного суспільно небезпечного діяння – частину цінностей, яким фактично заподіюється чи створюється загроза заподіяння істотної шкоди (в розумінні ч. 2 ст. 11 КК України) шляхом вчинення посягання на них» [7, с. 3].

Сім'я є об'єктом кримінально-правової охорони, адже держава визнає важливість і цінність сімейних відносин та зобов'язується захищати їх. Кримінально-правова охорона сім'ї передбачає, що будь-які кримінально-протиправні посягання, пов'язані з порушенням цілісності, безпеки та прав членів сім'ї, отримують належну реакцію держави.

Кримінально-правова охорона особи від домашнього насильства є складовою кримінально-правової охорони сім'ї, яка у свою чергу є складовою державної охорони сім'ї та спрямована на захист особи в межах сімейного середовища.

Важливо зазначити, що кримінально-правова охорона особи від домашнього насильства не ставить на меті втручання в сімейні або особисті справи, а спрямована на реагування на порушення прав особи (жертви), яка стикається з насильством у сімейному середовищі, а також на запобігання подібним діям у майбутньому. Таким чином, кримінально-правова охорона особи від домашнього насильства абсолютно узгоджується з принципом невтручання у приватне життя. Кримінально-правова охорона особи від домашнього насильства як складова державної охорони сім'ї є важливою частиною правової системи, яка сприяє створенню безпечного та захищеного середовища для кожної особи та сприяє розвитку гармонійних та здорових суспільних відносин.

Кримінально-правова охорона особи від домашнього насильства є особливо актуальною й важливою в період дії воєнного стану. У воєнний час домашнє

насильство може загострюватися через стресові ситуації та відсутність належного контролю. Хоча чоловіки теж стають жертвами домашнього насильства, переважна більшість жертв все ж таки є жінками. Так, за інформацією Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй у понад 80% домашнє насильство - це насильство чоловіків щодо жінок.

Відповідно до Декларації ООН про захист жінок і дітей при надзвичайних обставинах та під час збройних конфліктів, жінки і діти належать до цивільного населення, які в періоди надзвичайних обставин та збройних конфліктів у боротьбі за мир, самовизначення, національне визволення та незалежність надто часто є жертвами нелюдських актів і внаслідок цього зазнають тяжких страждань. Зазначена Декларація була прийнята, усвідомлюючи відповідальність за долю підростаючого покоління та за долю матерів, які відіграють важливу роль у суспільстві, у сім'ї та, особливо, у вихованні дітей, та враховуючи необхідність надати особливий захист жінкам та дітям, що належать до цивільного населення [567].

Також у Декларації зазначено, що держави, які бере участь у збройних конфліктах, у військових операціях на іноземних територіях або у військових операціях на територіях, що все ще перебувають під колоніальним державою, повинні вживати всіх зусиль для того, щоб позбавити жінок і дітей від рушійних наслідків війн. Наголошується, що необхідно прийняти всі необхідні кроки, щоб отримати заборону на такі заходи, як переслідування, катування, каральні заходи, принизливе ставлення та насильство, зокрема щодо тієї частини цивільного населення, яку складають жінки та діти [567].

Крім того, в Декларації зазначено, що жінки та діти, що належать до цивільного населення й опинилися в умовах надзвичайних обставин та збройних конфліктів у боротьбі за мир, самовизначення, національне звільнення та незалежність або проживають в окупованих територіях, не повинні позбавлятися даху над головою, їжі, медичної допомоги або інших невід'ємних прав у відповідно до положень Загальної декларації прав людини, Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, Міжнародного пакту про економічні,

соціальні та культурні права, Декларації прав дитини або інших актів міжнародного права [567].

Таким чином, кримінально-правова охорона особи від домашнього насильства потребує підвищеної уваги, в силу того, що особи, які найчастіше є жертвами домашнього насильства (жінки та діти) належать до цивільного населення, які в періоди збройних конфліктів потребують особливої охорони.

При цьому, дослідження кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства є виправданим та обумовлюється тим, що домашнє насильство в рамках кримінального законодавства - це не тільки окремий склад кримінального правопорушення (хоча ґрунтовний аналіз ст. 126-1 КК України є досить важливим в рамках даного дослідження), адже в кримінальному законодавстві передбачено ще поняття «злочин, пов'язаний з домашнім насильством» та можливість саме за вчинення таких діянь застосовувати обмежувальні заходи.

Поряд з цим, дослідження теорії і практики кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства має ряд особливостей, які ми обов'язково враховували при його проведенні [472].

По-перше, домашнє насильство - це складна соціальна проблема, яка стосується багатьох сфер життя людини - від особистого благополуччя і здоров'я до сімейних відносин, права на захист та безпеку, законодавства, політики та громадської свідомості. Питання домашнього насильства є сферою наукового інтересу, не тільки вчених-юристів. Тому, крім аналізу правових джерел (в більшій мірі кримінально-правових), що безумовно є основною дослідження, здійснено аналіз наукової літератури з різних галузей знань, таких як філософія, соціологія, психологія, медицина та інші.

По-друге, значна увага приділялась вивченню міжнародного, в тому числі, європейського досвіду в аспекті стандартів захисту особи від проявів домашнього насильства. Також особливу увагу приділено вивченню практики ЄСПЛ.

По-третє, дослідження містить аналіз не тільки теоретичних аспектів проблеми, але й практичних питань, пов'язаних із кримінально-правовою

охороною особи від домашнього насильства. Дослідження має на меті розробку практичних рекомендацій щодо вдосконалення різних аспектів кримінально-правової охорони осіб від домашнього насильства.

По-четверте, засуджуючи будь-які прояви домашнього насильства і визначаючи пріоритет охорони постраждалих осіб від домашнього насильства, ми розуміємо, що навіть у даній сфері можуть бути певні складнощі. Тому окремо увагу приділено реалізації принципів законності, заборони подвійного притягнення до відповідальності, незворотності дії кримінального закону в часі, враховуючи можливу преюдиційність кримінальної відповідальності за домашнє насильство (ст. 126-1 КК України).

По-п'яте, враховуючи, що у воєнний час особи знаходяться під підвищеним ризиком стати жертвами домашнього насильства, дослідження дозволило розробити ефективні стратегії кримінально-правової охорони особи від даної протиправної практики, в тому числі й за рахунок запровадження нових концепцій протидії та попередження за допомогою інструментарію кримінального права.

У той же час, успіх дослідження питань кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства вимагає визначення методів, які дозволять багатоаспектно відобразити досліджувану тему. Визначення методології є надзвичайно важливим етапом проведення дослідження, адже від правильного вибору методів і підходів залежить точність та об'єктивність отриманих результатів, а також можливість внесення певного наукового внеску [478]. Погоджуємось з В.О. Туляковим, що наукові дослідження в сфері кримінальної юстиції потребують попереднього накопичення знань конкретно-теоретичного характеру [510, с. 96].

Методологія дослідження є стрижнем наукового пізнання та пропонує систему методів дослідження правових об'єктів, узагальнює теоретичні положення та включає в себе світоглядні орієнтири й особливості менталітету дослідника [13, с. 3]. У науковій літературі під методологією дослідження проблем кримінального права розуміють «систему методів, прийомів і засобів наукового пізнання, яка в такій якості становить собою комплекс історично

складених раціональних шляхів, засобів і форм руху мислення від незнання до знання, від припущення до істини, від одиничного до узагальненого, від явища до сутності» [340, с. 291].

У рамках даного дослідження ми ставили собі за мету, з одного боку, комплексно охарактеризувати теоретичні аспекти кримінально-правової охорони від домашнього насильства, шляхом визначення ключових категорії, розкриття їх змісту (таких як насильство, домашнє насильство та його види, кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильство, систематичність та інші), а з іншого боку, визначити прогалини в законодавстві, які ускладнюють правозастосовчу практику та запропонувати шляхи їх вирішення.

Вчені-криміналісти акцентують увагу на необхідності практичної складової дослідження. Так, В. Я. Тацій, вказував, що проведення вченими своїх досліджень у тісному взаємозв'язку їх зі слідчо-судовою практикою є докорінною методологічною вимогою на сучасному етапі розвитку кримінального права України [500, с. 690]. Ми переконані, що саме поєднання теоретичного осмислення ключових понять та аналіз судових рішень та кримінального законодавства з позиції особливостей та проблем правозастосування дасть можливість комплексно дослідити питання кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства.

При цьому, позитивістський та конфліктологічний підходи стали центральними в рамках даного дослідження. У контексті дослідження кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства, позитивістський підхід передбачає об'єктивний аналіз конкретних фактів і даних, що стосуються домашнього насильства. Основною метою позитивістського підходу було здобуття наукових знань про явище домашнього насильства на основі емпіричних даних. Цей підхід сприяв більш об'єктивному та науковому розумінню проблеми та дозволив розробити рекомендації щодо вдосконалення кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства.

При цьому, позитивістський підхід має свої обмеження, і він не враховує всі аспекти досліджуваної проблеми. Тому його застосування було доповнено

іншими науковими підходами, особливе місце серед яких посів конфліктологічний підхід. Останній дозволяє розглядати кримінальне право як один із інструментів для врегулювання конфліктів у суспільстві та забезпечення правопорядку, а також для попередження кримінальних правопорушень [583].

Зазначене вимагало застосовувати комплекс різноманітних методів (загальнонаукові та спеціально-наукові методи наукового пізнання), що, у свою чергу, дозволило багатоаспектно відбити особливості та розкрити сутність кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства.

Важливе місце в рамках проведеного дослідження займає діалектичний метод, який є найбільш загальним при проведенні юридичних досліджень та передбачає застосування різноманітних методів наукового пізнання [307, с. 18]. М.О. Теплюк вказує, що «діалектика забезпечує адекватне відтворення локальних подій, індивідуально-неповторних властивостей соціально-історичних процесів у контексті загальних соціальних теорій і законів» [502, с. 11].

Діалектичний метод дослідження кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства ґрунтується на розумінні соціальної дійсності як взаємодії суперечливих процесів та явищ. Застосування діалектичного методу дослідження дозволяє розглядати проблему домашнього насильства у взаємодії з різноманітними процесами. Діалектичний метод був застосований для з'ясування сутності таких феноменів як «насильство», «домашнє насильство» та встановлення розуміння таких категорії як «систематичність», «преюдиція», «провокація» та ін. Також, за допомогою діалектичного методу, як основного, було сформовано характеристики кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством. Даний метод дозволив виявити суперечності та протиріччя в законодавстві та правозастосуванні.

Поряд з діалектичним застосовувались формально-юридичний та логіко-семантичний метод наукового пізнання, що дало можливість визначити необхідний термінологічний інструментарій. Зазначені методи здійснюються за допомогою формально-логічних прийомів: аналізу і синтезу, індукції і дедукції, абстракції та інших [290, с. 154]. За допомогою даних методів було встановлено

численні підходи до розуміння «наси́льства», «домашнього наси́льства», «кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством» та інших категорій.

Аналіз зазначених підходів та синтез встановлених позицій вчених і практики застосування кримінального законодавства дозволило сформулювати особливості феномену «домашнього насильства» та особливості кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства. Крім того, таке дослідження відбувалось із застосуванням аналітичного методу, в частині вивчення наукової літератури, узагальненні окремих позицій вчених та формулюванні висновків і пропозицій.

Нормативною та емпіричною основою дослідження стали Конституція України, міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою України, акти законодавства України, окремих зарубіжних країн, рішення Конституційного Суду України, Європейського суду з прав людини, рішення вітчизняних судів, офіційні звіти, доповіді та статистичні дані органів державної влади та посадових осіб за 2018-2022 роки. Також, важливо зауважити, що при здійсненні дослідження кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства ми враховували процеси уніфікації та гармонізації кримінального законодавства України в протидії домашньому насильству з відповідними міжнародними та європейськими стандартами.

За допомогою герменевтичного методу здійснювалось тлумачення положень як вітчизняного так і зарубіжного законодавства та аналіз наукової літератури. Крім того, герменевтичний метод було використано для аналізу судових рішень вітчизняних судів та рішень ЄСПЛ, які пов'язані з розглядом випадків домашнього насильства, з метою вивчення та тлумачення підходів та принципів, які застосовуються у їх практиці. Використання герменевтичного методу дослідження кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства допомогло розкрити різноманітні аспекти цієї проблеми та зрозуміти, яким чином законодавство та правозастосовча практика впливають на кримінальну охорону осіб постраждалих від домашнього насильства.

Логіко-нормативний метод теж став одним з основних методів дослідження кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства, адже він забезпечує здатність до аналізу та формулювання законодавчих рішень, що спрямовані на вдосконалення кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства. В основі цього методу лежить логічний аналіз нормативно-правових актів, які визначають питання кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства. Також цей метод дозволив проаналізувати судову практику і зробити висновки про ефективність заходів кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства.

Логіко-нормативний метод є важливим елементом у дослідженні кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства, оскільки дозволив на основі аналізу правової бази та правозастосовної практики, виявити недоліки та проблеми, а також запропонувати шляхи їх вирішення.

У науковій літературі існує позиція, що серйозне теоретичне дослідження неможливе без історичного методу пізнання [193, с. 21], за допомогою якого можна простежити єдність, зв'язок якісно різних етапів, що пройшло у своєму розвитку досліджуване явище, як результат - зробити висновок про наступність у праві, у тому числі кримінальному, як про найважливішу тенденцію розвитку всієї правової матерії [536, с. 28]. В.К. Грищук відзначає, що історія української кримінально-правової науки залишається зовсім не вивченою [169, с. 8].

Через переосмислення минулого можна зрозуміти складні питання сьогодення, а на цій основі здійснити прогноз і побудову майбутнього. Історичний метод дослідження включає в себе дослідження джерел в їх ретроспективі. Це бути нормативні джерела, юридичні доктрини, наукові праці тощо, аналіз яких дав можливість зробити висновки як вирішувалася проблема домашнього насильства в різні періоди, які норми регулювали цю проблему, та які зміни відбувалися з часом.

Для комплексного аналізу кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства також було застосовано системно-структурний метод дослідження. У контексті кримінально-правової охорони особи від домашнього

насильства, системно-структурний підхід дозволив розглядати цю проблему в комплексі, враховуючи її багатоаспектність. Зокрема, такий підхід дав можливість детально проаналізувати кримінально-правову охорону особи від домашнього насильства як систему кримінально-правових засобів та методів кримінально-правової політики. Також визначити особливості та проблемні аспекти взаємодії між частинами цієї системи.

Синергетичний метод базується на вивченні взаємодії компонентів системи й на виявленні ефектів, які виникають у результаті цієї взаємодії. У контексті дослідження кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства, синергетичний метод допоміг виявити нові аспекти цього явища (наприклад, кібернасильство) і розробити нові підходи реагування на такі прояви.

Ще один метод, який має не менш важливе значення в рамках даного дослідження, це порівняльно-правовий (компаративістський) метод [477]. Використання компаративістського методу в науці кримінального права полягає у вивченні норм кримінального права держав як ближнього, так і далекого зарубіжжя з метою їхнього зіставлення, порівняння з нормами кримінального права України [536, с. 53]. Порівняльна методологія використовується під час дослідження всіх правових явищ, однак визначення інструментів методології конкретного наукового дослідження зумовлене двома головними чинниками: 1) метою дослідження та завданнями, що вирішуються для її досягнення, а також вибраними об'єктом і предметом; 2) теоретичними, правовими й емпіричними передумовами, установлення яких передувє накопиченню нових знань про них [18, с. 81].

Як справедливо зауважує Е. Еберле, методологія порівняльного дослідження повинна охоплювати декілька важливих кроків: 1) отримання необхідних навичок для дослідника, в тому числі поглиблення знань про культуру країни, право якої вивчається, отримання необхідних лінгвістичних навичок, а також застосування нейтральних, об'єктивних і оціночних підходів; 2) застосування інструментарію для оцінки як схожостей, так і відмінностей правових норм у порівнюваних країнах; 3) застосування такого ж інструментарію для аналізу «внутрішнього

права»; 4) узагальнення висновків, що дають відповідь на питання про те, які корисні знання були здобуті про зарубіжну правову систему, та яким чином ці нові висновки можуть вплинути на оцінку чи вдосконалення національної системи права країни дослідника [569, с. 55].

На думку А.С. Політової, функціональне призначення методу порівняння під час здійснення кримінально-правових досліджень полягає у виявленні загального й особливого в розвитку національних правових систем, у виробленні унікальних підходів до визначення злочинності й караності діянь у різних країнах [348, с. 260].

М.І. Панов досліджуючи методологічні засади аналізу проблем Особливої частини кримінального права України, здійснив огляд системи методів, що використовуються під час дослідження елементів Особливої частини та зауважив, що доповнюючи один одного, методи утворюють складну діалектично суперечливу і водночас єдину систему взаємопов'язаних прийомів наукового пізнання. При цьому, порівняльно-правовий компаративний метод зумовлюється потребою у формуванні власної української національної правової системи, яка відповідала б сучасним світовим тенденціям правового розвитку й міжнародним стандартам, особливо у сфері охорони прав та свобод людини і громадянина від суспільно небезпечних посягань [339, с. 35].

Інший погляд на застосування порівняльного методу в науці кримінального права запропонував В.О. Туляков, вказуючи, що порівняльний метод у науці кримінального права використовується для аналізу різноманітних аспектів, таких як зміст та сутність кримінально-правових норм та інститутів, характеристик кримінальної політики держави чи міждержавних угруповань, законодавство яких досліджується з метою виявлення спільних рис і відмінностей, а також визначення загальних принципів і закономірностей, які можуть бути корисними для подальшого розвитку й удосконалення кримінально-правового законодавства та практики його застосування [508].

Ю.О. Баранова, у своїй роботі зауважила методологічні правила, які слід використовувати при визначенні порівнюваності правових об'єктів. Так, на думку

дослідниці, порівнюваними визнаються об'єкти, якщо вони належать до одного рівня та виду, що відповідає правилу однопорядковості; вони належать до однієї сфери (правова, соціальна, культурна, економічна і т. д.); важливо враховувати регіональні особливості утворення та функціонування даного об'єкта в різних країнах [19, с. 8-9]. Також, визначено й методологічні правила непорівнюваності правових об'єктів: вони можуть мати подібні характеристики, але не відповідати меті дослідження; вони можуть бути унікальними для певної правової системи без аналогів в інших; один з об'єктів може бути під ідеологічним, релігійним чи іншим впливом, що робить об'єктивне виділення його характеристик складним; критерії порівняння можуть не охоплювати основні ознаки предмета дослідження і т. д. [19, с. 9].

З урахуванням вищевказаних позицій наявні достатні підстави вважати метод порівняння не лише загальновизнаним у вітчизняній кримінально-правовій науці, а й реально застосовуваним у сфері кримінально-правових досліджень. При проведенні кримінально-правових досліджень та осмисленні їх результатів, слід виходити з того, що такі дослідження мають проводитися виходячи з ряду важливих принципів та базуватись на певних правилах, недодержання яких призводить до некоректності конструкцій і висновків [38]. Тому, для досягнення успіху в порівняльному кримінально-правовому дослідженні необхідно враховувати наступні важливі компоненти, які були сформульовані в науковій літературі й розглядаються як запорука результативного наукового дослідження: необхідно чітко визначити об'єкт дослідження; важливо визначити актуальні проблеми або питання, які виникають у зв'язку з обраною темою дослідження; дослідження має бути логічно побудоване, починаючи від визначення проблеми, і закінчуючи аналізом результатів; висновки й відомості повинні бути належно обґрунтовані й підкріплені доказами; важливо, щоб дослідження передбачало не лише теоретичний внесок, але й було корисним для практики [211, с. 108].

На практиці, використання порівняльного методу дослідження супроводжується цілим рядом методологічних правил, які регулюють відповідну наукову діяльність: методологічні правила визначення непорівнюваності

правових об'єктів, методологічні правила збору інформації, методологічні правила аналізу інформації, методологічні правила оцінки результатів порівняльно-правових досліджень [19; 533, с. 6].

Під методологічними правилами пропонується розуміти методологічні регулятиви та приписи, що встановлюють порядок здійснення науково-дослідної діяльності, визначають умови застосування методологічного інструментарію, порядок і послідовність дій щодо його застосування, дотримання яких у процесі дослідження є підставою та критерієм його якості [19, с. 7].

Тому, використання порівняльного методу при здійсненні кримінально-правового дослідження має здійснюватися виходячи з наступного: 1) актуальність порівняльно-правового дослідження обумовлюється предметом науки кримінального права; 2) встановлення теоретико-методологічних засад проведення порівняльно-правового дослідження є його невід'ємною змістовною частиною; при проведенні дослідження слід виважено поставитись до методологічних правил збору та аналізу інформації, які вимагають чітко визначитись із його теоретичним підґрунтям, нормативною та емпіричною базою [38, с. 155].

Тож, порівняльний метод у кримінально-правовому дослідженні полягає в зіставленні двох чи більше таких, що можуть бути порівняні, об'єктів та виділення в них загального, спільного, схожого, відмінного та унікального.

Даний метод широко використовувався в рамках нашого дослідження, в аспекті співвідношення положень КК України з положеннями кримінальних законів інших держав. Використання порівняльно-правового методу дало змогу встановити подібності та відмінності між нормами українського та іноземного законодавства про кримінальну відповідальність, які тим чи іншим чином торкаються питань кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства. За допомогою даного методу було визначено, які кримінально-правові заходи є ефективними в одній країні чи правовій системі, і можуть бути застосовані в Україні. Також порівняльно-правовий метод допоміг визначити спільні тенденції кримінально-правової охорони особи від домашнього

насильства в інших державах, які можуть бути корисними для розробки більш ефективної кримінально-правової охорони в майбутньому. Отримані результати використовувалися при формуванні пропозицій щодо вдосконалення положень вітчизняного законодавства.

Статистичний метод дослідження кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства є одним зі способів оцінки ефективності застосування кримінального законодавства та методів кримінальної політики щодо протидії домашньому насильству. Цей метод полягає у зборі та аналізі статистичних даних про випадки домашнього насильства. Такі дані допомагають зрозуміти проблему домашнього насильства на більш глибокому рівні та створити ефективніші заходи та стратегії для його запобігання. При цьому, розуміємо, що статистичні дані не є повністю об'єктивними, оскільки не всі випадки домашнього насильства реєструються правоохоронними органами, а деякі жертви можуть бути нездатні або боятися повідомляти про своє становище. Тому, при використанні статистичного методу, необхідно уважно оцінювати та аналізувати отримані дані та додатково проводити інші дослідження для більш точної оцінки ситуації з домашнім насильством.

Формально-логічний метод також став одним із методів дослідження. Він базується на використанні формальних методів логіки для аналізу та систематизації інформації про кримінально-правову охорону від домашнього насильства. Цей метод дозволяє виявляти закономірності, зв'язки та протиріччя в досліджуваному явищі, розкривати причинно-наслідкові зв'язки та знайти способи розв'язання проблеми. Формально-логічний метод застосовувався як спосіб аргументації наукових висновків та пропозицій удосконалення законодавства щодо кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства.

Кожен із зазначених методів має свої переваги й недоліки, проте використання їх комплексу дозволило отримати повну картину про кримінально-правову охорону особи від домашнього насильства. У підсумку, використання вказаних методів дозволило комплексно охопити проблему кримінально-правової

охорони особи від домашнього насильства й розробити ефективні рекомендації для кримінально-правового захисту осіб, жертв домашнього насильства. Результати дослідження дають змогу розширити наукове розуміння цієї проблеми та допомогти в подальшому удосконаленню кримінально-правової охорони осіб від домашнього насильства.

Крім того, важливо зауважити, що в рамках даного дослідження виявлено численні розходження позицій науковців та правозастосовчих органів щодо важливих моментів (кваліфікація домашнього насильства, відмежування від суміжних складів кримінальних правопорушень і т.д.) тому, на основі комплексного аналізу домашнього насильства, не як окремої правової норми, а як певної системи норм, запропоновані рекомендації щодо внесення змін до кримінального законодавства України в аспекті якісно нового підходу щодо питань криміналізації домашнього насильства.

1.2. Стан наукових досліджень кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства

Насильство існує стільки ж, скільки існує людство, і, на жаль, його застосування є звичним для багатьох осіб способом вирішення щоденних проблем [467; 468]. Домашнє насильство має довгу історію та є складним соціальним явищем, яке існувало в різних культурах та епохах. У давні часи, в різних частинах світу, в різних державах, домашнє насильство регулювалося різними способами.

Наприклад, у Давній Греції відносини між подружжям регулювались таким чином, що дозволялось чоловіку фізично карати дружину за неслухняність або непокору. У середньовічній Європі дружина була майном чоловіка, і він міг з ними робити, що завгодно. У багатьох культурах та країнах домашнє насильство не вважалось правопорушенням, а сприймалось як норма поведінки. При цьому, культурна традиція, підтримувана релігією, не просто виправдовувала насильство в сім'ї, а нерідко робила його обов'язковим елементом життя [149, с. 43]. Проте, з часом, зросла увага до цього явища, і відбулися зміни в законодавстві. У ХХ

столітті стало очевидним, що насильство в межах родини не є приватним питанням, і що воно має серйозні наслідки для здоров'я та благополуччя жертв, особливо дітей. Перші спроби вивчення цієї проблеми з'явилися в 60-х роках минулого століття в США, де вони пов'язувалися з рухом за права жінок. На той час це була незвичайна тема для дослідження, оскільки традиційно вважалося, що сімейні конфлікти є особистими справами й не підлягають втручанню з боку держави. У 1970-х роках дослідження домашнього насильства в США показали, що це є серйозною проблемою, яка поширена в усіх соціальних групах. У науковій літературі відмічається, що, як проблема національного масштабу, домашнє насильство вперше стало розглядатися в Сполучених Штатах Америки. Приводом стала публікація статті «Синдром дитини, яку б'ють» в журналі Американської медичної асоціації (1962 р.) [3, с. 8]. У 1980-х роках ця проблема стала предметом досліджень також і в Європі, та й у більшості розвинутих країнах світу.

В Україні дослідження домашнього насильства розпочалося у 1990-х роках, коли наша держава стала незалежною та почалося формування нової держави з новими цінностями та пріоритетами.

Дослідження питання кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства не є новими для вітчизняної науки. Так, Л.В. Крижна присвятила свою дисертацію питанням попередженню злочинів, що вчинюються у сфері сімейно-побутових відносин (2000 р.). Одним із висновків до роботи дисертант вважає за доцільне, з урахуванням родового об'єкта суспільних відносин, пов'язаних єдністю сімейно-побутових відносин, виділити в окремий розділ (окрему главу) КК України під відповідною назвою злочини, що посягають на інтереси сім'ї й молоді. При цьому вчена наголошує на необхідності розробки нових законів, як бази для підвищення правового захисту сім'ї і молоді [250, с. 14].

Це і сталося наступного року, адже Верховною Радою України 15 листопада 2001 р. прийняла Закон «Про попередження насильства в сім'ї» (на сьогодні втратив чинність), який став свого роду каталізатором, серед іншого, і для підвищення наукового інтересу щодо аналізованого напрямку.

Прийняття згаданого Закону стало знаковим, адже тепер на законодавчому рівні визнали існування цього явища та необхідність протистояти йому різними засобами, в тому числі і кримінально-правовими. Цікаво й те, що вказаний Закон на момент його ухвалення був першим у країнах Центральної й Східної Європи та СНД спеціальним законодавчим актом у сфері протидії сімейному насильству. Він визначав правові й організаційні основи запобігання насильству в сім'ї, органи та установи, на які покладається здійснення заходів з його профілактики, а також коло осіб, на яких поширюється дія законодавства України щодо запобігання сімейному насильству [498].

Тому фактично з 2001 року починається у вітчизняній науковій літературі новий етап досліджень різних аспектів протидії насильству в сім'ї. Так, Б.М. Головкін здійснив дослідження присвячене сімейно-побутовим конфліктам у системі детермінації умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень (2003 р.) [163]. Того ж року О.В. Бойко з соціологічної точки зору розглянув питання насильства в сім'ї [33]. Л.А. Наконечна розглядає насильство як наскрізне кримінально-правове поняття [318].

Окремі питання кримінальної відповідальності за насильство в сім'ї розкривалися в рамках комплексних досліджень, які присвячувались чи то кримінальній відповідальності за окремі насильницькі кримінальні правопорушення (С.М. Алфьоров, В.В. Шаблистий [5], О.В. Денисов [177]), чи то в рамках аналізу особливостей кримінальної насильницької поведінки особи (О.М. Гумін [172]), чи то питань детермінантів насильницької злочинності та протидія їй (А.О. Йосипів [205], О.М. Ігнатов [207], Л.Ю. Приколотіна [386]), чи то питань запобігання насильницьким діям (О.М. Джужа [179]), чи то питань запобігання кримінальній агресії в сім'ї (Л.В. Самарай [429]); чи то питань кримінально-правової та кримінологічної охорони особи від насильства (О.М. Храмцов [540]).

Також слід згадати монографію А.Б. Благої «Насильство в сім'ї (кримінологічний аналіз і запобігання)» присвячену комплексному аналізу насильства в сім'ї. Автором здійснено історичний і порівняльний аналіз сім'ї та

насильства в сім'ї в українському суспільстві як соціально-правових явищ, розглянуті проблеми визначення поняття та змісту насильства в сім'ї. Здійснений кримінологічний аналіз насильства в сім'ї, в рамках якого розкриті кількісно-якісні показники насильства в сім'ї, наведена кримінологічна характеристика осіб, які вчинили насильство в сім'ї, та потерпілих від цього явища [30].

Особливий науковий інтерес викликають праці, присвячені аналізу правозастосовчої практики. Так, науково-практичний посібник М.В. Євсюкової, Г.О. Христової, О.А. Шаповалової «Судовий розгляд справ, пов'язаних з вчиненням насильства в сім'ї в Україні: проблеми відповідності міжнародним стандартам та шляхи вдосконалення» (2011 р.), містить аналіз норм міжнародного та національного права, які стосуються запобігання та протидії насильству в сім'ї, практики Європейського суду з прав людини і Комітету ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок у справах цієї категорії. Розглянуто особливості юридичної відповідальності за вчинення насильства в сім'ї в Україні. У посібнику представлені результати моніторингу кримінальних, цивільних справ та справ про адміністративні правопорушення, пов'язаних з вчиненням насильства в сім'ї, визначені основні проблеми, які виникають під час судового розгляду таких справ, та запропоновані шляхи їх вирішення, а також сформульовані основні принципи, які повинні бути враховані при судовому розгляді справ, пов'язаних з насильством в сім'ї [498]. Ще однією працею в цій сфері є публікація О.А. Шаповалової «Моніторинг національної судової практики розгляду судами кримінальних, цивільних справ і справ про адміністративні правопорушення, пов'язаних із вчиненням насильства в сім'ї», в якій аналізу піддаються результати моніторингу вітчизняної судової практики, який охоплює розгляд кримінальних, цивільних та справ про адміністративні правопорушення, пов'язаних із вчиненням насильства в сім'ї. Одночасно проводиться перевірка національного законодавства та міжнародних зобов'язань України у сфері протидії насильству в сім'ї [309].

Наступний етап розвитку, який умовно можна виокремити в сфері наукових досліджень, які присвячені насильству в сім'ї починається в 2017 році, коли Верховна Рада України прийняла Закон України «Про запобігання та протидію

домашньому насильству», яким встановлено кримінальну відповідальність за домашнє насильство. Саме починаючи з 2017 року, науковці більше пишуть, вживаючи термін «домашнє насильство», і менше використовують «насильство в сім'ї». Особливу увагу слід приділити посібнику О.В. Харитонової «Ключові засади гендерної політики в кримінальному праві України та основні напрями реформ щодо протидії насильству стосовно жінок та домашньому насильству» (2018 р.), в якому аналізуються законодавчі зміни до КК України 2001 р. у зв'язку з підготовкою до ратифікації Стамбульської конвенції, досліджуються питання політики гендерного мейнстримінгу в кримінальному праві, висвітлюється реформа у сфері запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьби з цими явищами [535].

Також науковий інтерес викликає практичний посібник Е. Вілса, О. Калашник «Протидія домашньому насильству» (2018 р.). У посібнику представлено аналіз ситуації щодо поширення явища домашнього насильства та інших форм гендерно зумовленого насильства в Україні. Також розглянуто нове законодавство, спрямоване на боротьбу з домашнім насильством та насильством за ознакою статі. Посібник містить інформацію, що стосується оцінки можливих ризиків для осіб, що стали жертвами насильства, особливостей проведення опитувань дітей, які стали жертвами насильства чи були його свідками, а також врахування міжнародного досвіду у протидії домашньому насильству [148]. Окремо слід виокремити працю О.О. Дудорова та М.І. Хавронюка «Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України)» (2019 р.). У коментарі проаналізовано зміни, які були внесені до КК України згідно із Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» № 2227-VIII від 6 грудня 2017 року [190].

У даний період з'являється низка робіт, присвячена запобіганню вчинення насильства щодо дітей. Серед таких робіт можна виділити дисертаційні

дослідження, С.В. Романцової «Запобігання сексуальному насильству щодо дітей в Україні» (2018 р.) [420] та О.Л. Беспаль «Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам проти життя та здоров'я дітей, що вчиняються в сім'ї» (2019 р.) [26].

У 2019 році опубліковано «Моніторинг ситуації реагування системи правосуддя на вчинення домашнього насильства та насильства за ознакою статі: 2019». Мета такого моніторингу – аналіз змін у нормативно-правовому забезпеченні реагування на насильство за ознакою статі, в тому числі на домашнє насильство, у контексті їх практичної реалізації. Визначено та проаналізовано складнощі, що виникають перед уповноваженими органами при застосуванні відповідних норм, а також перед особами, які стали жертвами домашнього насильства та насильства за ознакою статі в контексті реалізації їхнього права на доступ до правосуддя [310].

Згодом вийшла у світ досить цікава робота колективу авторів «Запобігання та протидія проявам домашнього насильства: діяльність закладів вищої освіти» (2020 р.), в якій розкрито сутність та показники профілактики насильства в освітньому середовищі та умови необхідні для створення безпечного освітнього простору. Програма включає в себе теоретичну частину та практичні аспекти для більшої ефективності [203].

Не менший науковий інтерес становить науково-практичний коментар Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (2020 р.) [320], в якому проаналізовано положення Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» з посиланням на низку міжнародно-правових документів, законодавчих і відомчих (міжвідомчих) нормативно-правових актів різного рівня, матеріали правозастосовної та судової практики, наукові джерела.

Питанням заходів кримінально-правового реагування на прояви домашнього насильства присвячене дисертаційне дослідження А.Я. Шинкарчук (2021 р.) [549]. Обмежувальні заходи в кримінальному праві України системно досліджено Ю.М. Ковалик (2022 р.) [222].

Привертає увагу також і навчальний посібник «Кваліфікація та основи методики розслідування домашнього насильства» (2022 р.) [217]. У даній праці колектив авторів розкривають як кримінально-правові так і кримінально-процесуальні особливості протидії домашньому насильству.

Відсутність комплексного монографічного дослідження присвячено проблематиці кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства частково компенсувалося численними публікаціями в наукових періодичних (фахових) виданнях та як тези наукових конференцій. Особливий науковий інтерес мають роботи таких вчених як: А.О. Байда [12], П.С. Біленко [28], О.С. Безвін [341], О.Л. Беспаль [25; 27], О.С. Бондаренко [34], А.Б. Блага [30], А.А. Вознюк [150], О.О. Книженко [221], Д.О. Колодін [479], О.В. Ломакіна [287], Т.П. Мінка [303], У.М. Митник [298], В.В. Пахомов [341], К.М. Плутницька [345], Л.К. Садонцева [427], Г.І. Роменський [421], О. В. Харитонova [534], С.В. Щербак [550] та інші.

Поряд з цим, слід зауважити, що багато аспектів кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства висвітлюється в працях науковців, які досліджують кримінологічні, кримінально-процесуальні та криміналістичні аспекти протидії домашньому насильству.

Так, кримінологічній характеристиці домашнього насильства та заходам його запобігання в Україні присвятив своє дисертаційне дослідження М.Г. Кузнецов (2019 р.) [276]. Г.Н. Собко присвятила своє комплексне дослідження кримінально-правовим та кримінологічним основам протидії психічному насильству (2020 р.) [441]. У свою чергу Н.О. Ліщук у своїй дисертації розкриває причини та засоби запобігання насильницьким діям, що вчиняються щодо жінок (2020 р.) [285]. У.М. Митник у дисертаційній роботі аналізує кримінально-правові та кримінологічні засади протидії домашньому насильству в Україні та країнах Європейського Союзу [299].

Кримінально-процесуальні аспекти реагування на домашнє насильство висвітлено в праці Т. Бугаєць «Судовий розгляд справ про видачу обмежувального припису у справах домашнього насильства: міжнародні

стандарти та огляд національної практики» (2020 р.). На основі аналізу національної судової практики, міжнародних стандартів та практики Європейського суду захисту прав людини автором підготовлені рекомендації щодо покращення розгляду судом справ про видачу та продовження обмежувального припису по справам, що стосуються домашнього насильства в Україні [37].

Окремо слід згадати про наукові доробки І.В. Глов'юк. Так, вчена у своїх публікаціях звертає увагу на проблемні аспекти доказування в кримінальних провадженнях, пов'язаних з домашнім насильством, а також на особливості застосування обмежувальних заходів за ч. 6 ст. 194 КПК України та інші питання [157; 158; 159; 160; 161; 162]. Також проблемні питання здійснення кримінального провадження щодо домашнього насильства розкрито в наукових працях К. Арушаняна [10], О. М. Дроздов [188], О.С. Яра та Н.А. Стасюк [556].

Питання теорії та практики застосування обмежувальних заходів у кримінальному праві та процесі розкривають у своїх роботах І.А. Бутирська [40], І.В. Жук [192], О.В. Козаченко [226; 230; 229], Д.Є. Крикливець [251], К.А. Новікова [326], В.Ф. Примаченко [387], А.М. Ященко [558] та інші.

Наявні також і численні криміналістичні дослідження, в яких розкрито криміналістичне вчення про теоретичні й практичні основи розслідування домашнього насильства. Слід окремо виділити наукові доробки Г.К. Авдєєва [1], О.В. Александренко [4], А.Г. Козлова [232], О.І. Постол [382, 383], О.В. Пчеліної [415], Ю.М. Слухаєнко [440], К.А. Шаповал [544] в яких розкрито, серед іншого, питання проведення судових експертиз при розслідуванні домашнього насильства, використання спеціальних знань стороною захисту при розслідуванні фактів домашнього насильства, особливості тактики проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування злочинів, пов'язаних з домашнім насильством та інші питання.

Окремо слід звернути увагу на комплексні дослідження в цій сфері, а саме на дисертаційні дослідження Р.В. Кифлюка «Особливості розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень, пов'язаних з насильством в сім'ї» (2020 р.)

[218] та Т.В. Іщенко «Розслідування домашнього насильства» (2021 р.). Остання праця цікава тим, що у ній розроблено наукові основи видової криміналістичної методики розслідування домашнього насильства, що охоплює такі основні структурні елементи: криміналістичну характеристику; особливості початку кримінального провадження; обставини, що підлягають з'ясуванню; типові слідчі ситуації на початковому та наступному етапах розслідування; слідчі версії; особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій; профілактичну діяльність слідчого [209].

Також науковий інтерес у рамках цього дослідження становлять наукові роботи, які присвячені проблемам домашнього насильства в галузі адміністративного права.

Лисюк Ю.В. у монографії «Протидія насильству в сім'ї» (2007 р.) проаналізував проблемні питання організації діяльності органів виконавчої влади та місцевого самоврядування щодо протидії насильству в сім'ї, а також форми та методи діяльності органів виконавчої влади та місцевого самоврядування щодо протидії насильству в сім'ї [283].

Різним аспектам адміністративно-правового регулювання протидії насильству в сім'ї присвятили свої дисертаційні дослідження О.В. Ковальнової «Діяльність служби дільничних офіцерів поліції щодо попередження насильства в сім'ї» (2008 р.) [223]; О.Д. Коломєць «Адміністративно-правове регулювання відповідальності за вчинення насильства у сім'ї, невиконання захисного припису або непроходження корекційної програми» (2010 р.) [234]; Г.О. Горбова «Адміністративно-правове регулювання протидії насильству в сім'ї» (2015 р.) [167]; О.М. Ткаленко «Адміністративно-правове забезпечення діяльності органів публічної адміністрації щодо попередження насильства в сім'ї відносно дітей» (2016 р.) [504]; Н.В. Лесько «Адміністративно-правове забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері захисту дітей від насильства та інших протиправних дій» (2019 р.) [280]; О.С. Дмитрашук «Запобігання домашньому насильству підрозділами Національної поліції України» (2021 р.) [181]; М.В. Бакаїм «Адміністративно-правова характеристика діяльності суб'єктів

запобігання та протидії правопорушенням у сімейно-побутовій сфері» (2021 р.) [14]; К.В. Довгунь «Адміністративно-правові засади діяльності суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству» (2021 р.) [183]; І.А. Горбач-Кудря «Адміністративно-правові засади застосування спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству» (2021 р.) [166]; В.В. Медведська «Правові засади захисту жінок від домашнього насильства» (2022 р.) [295].

Окремо доцільно виділити праці, в яких розглянуто питання імплементації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами в законодавстві України, серед них публікації Г. Попов та І. Пилипенко [356], А.А. Васильєва та К.В. Юртаєвої [41].

Можна зробити висновок, що криміналізація «домашнього насильства» стала поштовхом для зростання наукового інтересу, що виразилось у збільшенні кількості публікацій з цієї проблеми. Водночас такі праці, мова йде про публікації в періодичних виданнях та збірниках конференції, є невеликими за об'ємом і розкривають лише певні аспекти аналізованої теми, що цілком об'єктивно, враховуючи вимоги, які пред'являються до таких досліджень. Більше можливостей у цьому плані мають дисертаційні дослідження, які, хоча не володіють такою «оперативністю» реагування на потреби практики як попередні види публікацій, утім характеризуються комплексністю, системністю та глибиною дослідження тієї чи іншої актуальної проблеми [209].

Враховуючи зазначене, можна виокремити наступні етапи науково-теоретичного становлення питань кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства у вітчизняній науці кримінального права: період становлення наукового інтересу, коли домашнє насильство не становило самостійного предмета дослідження (з 1991 р.); період активізації наукових пошуків та нормативного закріплення категорії «насильство в сім'ї» (з 2001 р., від дати прийняття Закону України «Про попередження насильства в сім'ї»); період дослідження «домашнього насильства» як одного із проявів «гендерно

зумовленого насильства» під впливом міжнародних та європейських стандартів, а також закріплення кримінально-правової заборони домашнього насильства (з 2017 р., від дати прийняття Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»); сучасний період (з 2022 р., від дати ратифікації Верховною Радою України Стамбульської конвенції), який триває й станом на дату виконання даного дослідження та характеризується активними науковими пошуками, застосуванням передового міжнародного й зарубіжного досвіду з метою належної кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства.

Підсумовуючи, наголошуємо, що вказані наукові праці мають безсумнівну цінність для правової науки, водночас на сьогодні відсутнє комплексне дослідження, яке присвячене саме проблемам кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства. А потреба в такому дослідженні є і вона нагальна та обумовлена специфікою домашнього насильства, що виявляються в особливостях його вчинення, що призводить до проблем при кваліфікації та його відмежування від суміжних складів кримінальних правопорушень, характеристиках потерпілого від домашнього насильства та доцільності застосування заходів кримінально-правового характеру і т.д. Крім того, виникає необхідність адаптації вітчизняного законодавства щодо домашнього насильства до вимог міжнародних та європейських стандартів.

1.3. Становлення міжнародно-правового регулювання та національного законодавства щодо кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства

Довгий час проблема домашнього насильства залишалася поза межами правового регулювання та вирішувалась за рахунок існуючих звичаїв та традицій. Втручання в сімейні відносини з боку суспільства або держави були не припустимими та такими, що порушують приватне життя [469].

Однак останніх сто років, а особливо останнє десятиліття, особливо актуалізуються питання протидії домашньому насильству, як окремими державами та регіонами, так і на міжнародному рівні. На разі існує глибоке усвідомлення неприпустимості такого насильства, що являється грубим порушенням прав людини. На даний час є чимало міжнародно-правових актів, предметом яких є питання запобігання домашньому насильству [570].

У Преамбулі до Загальної декларації прав людини від 10 грудня 1948 року (далі – Загальна декларація) зазначено, що визнання гідності, яка властива всім членам людської сім'ї, і рівних та невід'ємних їх прав є основою свободи, справедливості та загального миру. Також у Преамбулі передбачено, що «народи Об'єднаних Націй підтвердили в Статуті свою віру в основні права людини, в гідність і цінність людської особи і в рівноправність чоловіків і жінок та вирішили сприяти соціальному прогресові й поліпшенню умов життя при більшій свободі» [195].

Крім того, слід виокремити наступні статі Загальної декларації, які є важливими в рамках досліджуваної теми: «всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах. Вони наділені розумом і совістю і повинні діяти у відношенні один до одного в дусі братерства (ст. 1); кожна людина має право на життя, на свободу і на особисту недоторканність (ст. 3); ніхто не повинен зазнавати тортур, або жорстокого, нелюдського, або такого, що принижує його гідність, поводження і покарання (ст. 5); всі люди рівні перед законом і мають право, без будь-якої різниці, на рівний їх захист законом. Усі люди мають право на рівний захист від якої б то не було дискримінації, що порушує цю Декларацію, і від якого б то не було підбурювання до такої дискримінації (ст. 7); ніхто не може зазнавати безпідставного втручання у його особисте і сімейне життя, безпідставного посягання на недоторканність його житла, таємницю у його кореспонденції або на його честь і репутацію. Кожна людина має право на захист закону від такого втручання або таких посягань (ст. 12); чоловіки і жінки, які досягли повноліття, мають право без будь-яких обмежень за ознакою раси, національності або релігії одружуватися і засновувати сім'ю. Вони користуються

однаковими правами щодо одруження під час шлюбу та під час його розірвання. Шлюб може укладатися тільки при вільній і повній згоді сторін, що одружуються. Сім'я є природним і основним осередком суспільства і має право на захист з боку суспільства та держави (ст. 16); материнство і дитинство дають право на особливе піклування і допомогу (ст. 25)» [195].

Отже, Загальна Декларація прав людини є дуже важливим документом у контексті кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства, оскільки вона встановлює принципи та стандарти, які мають дотримуватися всіма державами відносно захисту прав людини. Згідно з цими принципами, домашнє насильство є порушенням прав людини та не повинно терпіти жодної толерантності з боку суспільства і держави.

У Міжнародному пакті про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. передбачено ряд ключових положень, а саме, що «держави, які беруть участь у цьому Пакті, зобов'язуються забезпечити рівне для чоловіків і жінок право користування всіма громадянськими і політичними правами, передбаченими в цьому Пакті (ст. 3); нікого не може бути піддано катуванню чи жорстокому, нелюдському або принижуючому гідність поведженню чи покаранню. Зокрема, жодну особу не може бути без її вільної згоди піддано медичним чи науковим дослідям (ст. 7); ніхто не повинен зазнавати свавільного чи незаконного втручання в його особисте і сімейне життя, свавільних чи незаконних посягань на недоторканність його житла або таємницю його кореспонденції чи незаконних посягань на його честь і репутацію. Кожна людина має право на захист закону від такого втручання чи таких посягань (ст. 17); сім'я є природним і основним осередком суспільства і має право на захист з боку суспільства і держави. За чоловіками й жінками, які досягли шлюбного віку, визнається право на одруження і право заснувати сім'ю. Жоден шлюб не може бути укладений без вільної і цілковитої згоди тих, що одружуються. Держави, які беруть участь у цьому Пакті, повинні вжити належних заходів для забезпечення рівності прав і обов'язків обох з подружжя щодо одруження, під час перебування

в шлюбі і при його розірванні. В разі розірвання шлюбу має передбачатися необхідний захист усіх дітей (ст. 23)» [301].

Таким чином, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права визнає право кожної людини на захист від домашнього насильства та вимагає від держав-учасниць забезпечення цього захисту.

Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, який був прийнятий 16 грудня 1966 року, також має важливе значення в аспекті домашнього насильства. Згідно з Пактом держави, які беруть участь у ньому, «зобов'язуються забезпечити рівне для чоловіків і жінок право користування всіма економічними, соціальними і культурними правами, передбаченими в цьому Пакті (ст. 3); сім'ї, яка є природним і основним осередком суспільства, повинні надаватися по можливості якнайширша охорона і допомога, особливо при її утворенні і поки на її відповідальності лежить турбота про несамотійних дітей та їх виховання. Шлюб повинен укладатися за вільною згодою тих, хто одружується. Особлива охорона повинна надаватися матерям протягом розумного періоду до і після пологів. Протягом цього періоду працюючим матерям повинна надаватися оплачувана відпустка або відпустка з достатньою допомогою по соціальному забезпеченню. Особливих заходів охорони і допомоги має вживатися щодо всіх дітей і підлітків без будь-якої дискримінації за ознакою сімейного походження чи за іншою ознакою. Дітей і підлітків має бути захищено від економічної і соціальної експлуатації. Застосування їх праці в галузі, шкідливій для їх моральності і здоров'я чи небезпечній для життя або такої, що може завдати шкоди їх нормальному розвитку, повинно бути каране за законом. Крім того, держави повинні встановити межі віку, нижче яких користування платною дитячою працею забороняється і карається законом (ст. 10)» [302].

Згідно з Пактом, кожна людина має право на належний рівень життя, включаючи належне житло, достатнє харчування, одяг і медичний догляд. Крім того, пакт закликає до забезпечення права на охорону здоров'я, включаючи профілактику та лікування хвороб. Крім того, жертви домашнього насильства можуть зазнавати фізичних і психологічних травм, що може впливати на їх

здоров'я. Забезпечення права на охорону здоров'я та доступ до медичної допомоги є важливими аспектами в забезпеченні захисту прав жертв домашнього насильства. Ці положення пакту мають важливе значення для жертв домашнього насильства, які можуть бути позбавлені належного рівня життя, включаючи належне житло, харчування та медичний догляд.

Вказані міжнародні акти є досить важливими в питаннях захисту особи від домашнього насильства, але вони в більшій мірі мають загальний характер.

У свою чергу, активізація законодавчого регулювання захисту осіб саме від домашнього насильства в більшості країн світу починають після проголошення Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 1975 року – роком жінки. Так, у 1975 році в Мексиці пройшла перша в історії Всесвітня конференція зі становища жінок. А через декілька років, а саме 18 грудня 1979 року Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй було прийнято Конвенцію про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (далі – Конвенція про ліквідацію дискримінації) - міжнародний договір, який описується як міжнародний «білль про права» для жінок. Прийняття Конвенції про ліквідацію дискримінації, серед іншого, обумовлено необхідністю врахування «значення внеску жінок у добробут сім'ї та у розвиток суспільства, що до цього часу не одержав повне визнання, соціальне значення материнства та ролі обох батьків у сім'ї та у вихованні дітей і усвідомлюючи, що роль жінки у продовженні роду не повинна бути причиною дискримінації, оскільки виховання дітей вимагає спільної відповідальності чоловіків і жінок та всього суспільства в цілому» [235]. Також важливими положеннями Конвенції про ліквідацію дискримінації, серед інших, є положення передбачені в ст. 16, відповідно до яких закріплено обов'язок держав-учасників гарантувати право жінок на одруження лише зі своєї вільної і повної згоди [235]. Варто зазначити, що багато держав імплементували норми вищезазначених міжнародних правових актів у своє національне законодавство.

Значно сприяло актуалізації проблеми насильства стало прийняття Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 10 грудня 1984 р. (далі – Конвенція

проти катувань), яку ратифіковано із застереженнями (в подальшому були зняті Законом України № 234-XIV від 05 листопада 1998 р.) Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 3484-XI від 26 січня 1987 р. Відповідно до вказаної Конвенції «катування означає будь-яку дію, якою будь-якій особі навмисне заподіюються сильний біль або страждання, фізичне чи моральне, щоб отримати від неї або від третьої особи відомості чи визнання, покарати її за дії, які вчинила вона або третя особа, чи у вчиненні яких вона підозрюється, а також залякати чи примусити її або третю особу, чи з будь-якої причини, що ґрунтується на дискримінації будь-якого виду, коли такий біль або страждання заподіюються державними посадовими особами чи іншими особами, які виступають як офіційні, чи з їх підбурювання, чи з їх відома, чи за їх мовчазної згоди» [238]. Також, у статті 16 Конвенції зазначається, що «кожен державний суб'єкт зобов'язується ухвалювати, переглядати, змінювати та скасовувати закони та інші правові акти, які забезпечують або дозволяють катування або інші форми жорстокого, нелюдського або принижуючого гідність поводження» [238].

Отже, Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання містить важливі положення щодо заборони будь-якої форми насильства, в тому числі домашнього насильства, та зобов'язує держави забезпечувати відповідні законодавчі заходи та інші заходи для його запобігання і покарання винних осіб.

Враховуючи, що діти (особи до 18 років) досить часто є потерпілими від домашнього насильства, важливо, що автори Конвенції ООН про права дитини від 20 листопада 1989 р. передбачили, що «держави-учасниці вживають всіх необхідних законодавчих, адміністративних, соціальних і просвітніх заходів з метою захисту дитини від усіх форм фізичного та психологічного насильства, образи чи зловживань, відсутності піклування чи недбалого і брутального поводження та експлуатації, включаючи сексуальні зловживання, з боку батьків, законних опікунів чи будь-якої іншої особи, яка турбується про дитину. Такі заходи захисту, у випадку необхідності, включають ефективні процедури для розроблення соціальних програм з метою надання необхідної підтримки дитині й

особам, які турбуються про неї, а також здійснення інших форм запобігання, виявлення, повідомлення, передачі на розгляд, розслідування, лікування та інших заходів у зв'язку з випадками жорстокого поводження з дитиною, зазначеними вище, а також, у випадку необхідності, для порушення початку судової процедури» [237].

Отже, Конвенції ООН про права дитини є важливими інструментами протидії домашньому насильству, оскільки передбачають захист дітей від будь-яких форм фізичного та психологічного насильства, зловживання та заподіяння шкоди їх здоров'ю та гідності.

Наступним етапом в утвердженні необхідності протистояти проблемам домашнього насильства було проведення Всесвітньої конференції з прав людини з 14 по 25 червня 1993 р. у Відні, в результаті якої було прийнято Віденську декларацію та Програму дій від 25 червня 1993 р. (далі – Віденська декларація). У Преамбулі, серед іншого, вказано, що вона приймається «відчуваючи глибоке занепокоєння з приводу різних форм дискримінації та насильства, яким продовжують піддаватися жінки в усьому світі».

Віденська декларація встановила, що «права жінок і дівчат є невід'ємною, складовою і неподільною частиною загальних прав людини. Повна та рівна участь жінок у політичному, громадському, економічному, суспільному та культурному житті на національному, регіональному та міжнародному рівнях, а також ліквідація всіх форм дискримінації за ознакою статі є першочерговими цілями міжнародної спільноти; – насильство за ознакою статі та всі форми сексуального домагання і експлуатації, включаючи ті з них, які є наслідком культурних забобів і незаконної міжнародної торгівлі жінками, несумісні з гідністю та цінністю людської особистості та повинні бути викорінені. Цього можна досягти шляхом прийняття правових заходів і через національні дії та міжнародне співробітництво в таких сферах як економічний і соціальний розвиток, освіта, безпечне материнство та охорона здоров'я, а також соціальна підтримка; – права жінок повинні складати невід'ємну частину діяльності ООН в сфері прав людини, включаючи сприяння дотриманню всіх договорів про права людини, що

відносяться до жінок; – Всесвітня конференція з прав людини наполегливо закликає уряди, установи, міжурядові та неурядові організації активізувати свої зусилля по захисту та заохочення прав жінок і дівчат» [145].

Досить важливим є те, що у Віденській декларації наголошується про важливість роботи щодо ліквідації насильства щодо жінок у суспільному та приватному житті, ліквідації всіх форм сексуальних посягань, експлуатації та незаконної торгівлі жінками, ліквідації дискримінації за ознакою статі при здійсненні правосуддя, недопущення будь-яких колізій, які можуть виникнути між правами жінок; щодо усунення згубних наслідків, пов'язаних з певною традиційною або вкоріненою в звичаях практикою, забобонами, зумовленими культурою та з релігійним екстремізмом. Всесвітня конференція з прав людини, таким чином, закликала Генеральну Асамблею прийняти проєкт декларації про насильство стосовно жінок і закликає держави боротися проти насильства стосовно жінок відповідно до її положень.

У Віденській декларації наголошується на тому, що домашнє насильство є формою дискримінації та порушенням прав людини, і потребує відповідних заходів на національному та міжнародному рівнях. Також у декларації висловлюється підтримка жертвам домашнього насильства та заклик до належної підтримки та компенсації їм. Крім того, Віденська декларація визначає право кожної людини на свободу від насильства та підкреслює необхідність забезпечення й захисту прав людини на основі рівності та недискримінації. Декларація закликає держави забезпечити своїм громадянам доступ до правосуддя та забезпечити ефективне розслідування та покарання винних у випадках домашнього насильства.

Отже, Віденська декларація має велике значення в аспекті протидії домашньому насильству та надання підтримки його жертвам.

У свою чергу, «визнаючи нагальну необхідність універсального застосування щодо жінок прав та принципів, що стосуються рівності, безпеки, свободи, недоторканності та гідності всіх людей, при цьому зазначаючи, що ці права та принципи закріплені у міжнародних документах, у тому числі у Загальній

декларації прав людини, Міжнародному пакті про громадянські та політичні права, Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права, Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок та у Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижують гідність видів поводження та покарання була прийнята Декларація ООН про викорінення насильства щодо жінок від 20 грудня 1993 року» (далі Декларація ООН). У Декларації ООН визначено, що «насильство щодо жінок означає будь-який акт насильства, вчинений на підставі статевої ознаки, який завдає або може заподіяти фізичну, статеву чи психологічну шкоду або страждання жінкам, а також загрози вчинення таких актів, примус або довільне позбавлення волі, чи то в суспільному чи особистому житті» [176]. Крім того, також зазначено, що насильство щодо жінок, охоплює такі випадки, але не обмежується ними: «а) фізичне, статеве та психологічне насильство, яке має місце в сім'ї, включаючи нанесення побоїв, статевий примус щодо дівчат у сім'ї, насильство, пов'язане з посагом, зґвалтування дружини чоловіком, ушкодження жіночих статевих органів та інші традиційні види практики, що завдають шкоди жінкам, позашлюбне насильство та насильство, пов'язане з експлуатацією; б) фізичне, статеве та психологічне насильство, яке має місце в суспільстві в цілому, включаючи зґвалтування, статевий примус, статеве домагання та залякування на роботі, у навчальних закладах та в інших місцях, торгівлю жінками та примус до проституції; с) фізичне, статеве та психологічне насильство з боку або за потурання держави, де б воно не відбувалося» [176].

Таким чином, у Декларації підкреслюється, що насильство щодо жінок є порушенням прав людини та принципів рівності та недискримінації. У Декларації закликається, щоб держави приймали законодавчі та інші заходи для захисту жінок від насильства, забезпечували доступ до правосуддя та карали винних у вчиненні насильства. Також наголошується на важливості освіти та інформаційних кампаній для попередження насильства щодо жінок та підвищення усвідомленості громадськості щодо цього питання.

Також окрему увагу слід приділити четвертій Всесвітній конференції зі становища жінок, яка відбулася 15 вересня 1995 р. результатом якої стало прийняття Пекінської декларації та Платформи дій, що вважається найбільш всебічною і трансформаційною глобальною програмою для досягнення гендерної рівності та розширення можливостей жінок та дівчат. Уряди, які взяли участь у конференції прийняли рішучості в питанні попередження й усунення будь-яких форм насильства щодо жінок і дівчат [342].

У Декларації зазначено, що жінки мають право на повну та рівну участь у всіх аспектах життя, включаючи політику, економіку та суспільство.

Також у Декларації підкреслюється, потрібно приймати всі можливі заходи для попередження та усунення будь-яких форм насильства щодо жінок і дівчат. Крім того, Декларація закликає держави забезпечувати жінкам право на економічну та соціальну безпеку, включаючи доступ до освіти та здоров'я.

Отже, Пекінська декларація підкреслює важливість протидії насильству щодо жінок, яке включає й домашнє насильство, та визнає право жінок на повну та рівну участь у всіх сферах життя. Цей документ надав імпульс для розробки національних законів, спрямованих на протидію домашньому насильству.

До важливих міжнародних нормативно-правових документів варто віднести Модельний закон ООН про домашнє насильство, ухвалений 2 лютого 1996 р. Комісією ООН з прав людини. Модельним законом визначено поняття насильства в сім'ї та сформульовано вимоги до працівників правоохоронних органів, прокуратури й судів, підкреслено важливість безпеки потерпілих під час кримінального та цивільного судочинства. Закон визначає, що законодавство про домашнє насильство повинне забезпечити максимальний захист жертв домашнього насильства – від фізичного та сексуального до психологічного [585].

Модельний закон ООН про домашнє насильство, був розроблений з метою допомогти державам у створенні національного законодавства, яке б регулювало проблему домашнього насильства та забезпечувало захист жертв.

Модельний закон передбачає визнання домашнього насильства як злочину та встановлює правовий механізм для запобігання, виявлення та покарання за такі

дії. Зокрема, він передбачає встановлення спеціалізованих служб, які займаються попередженням та протидією домашньому насильству, а також захистом жертв. Закон також містить положення про захист прав дітей та жінок від домашнього насильства. Він зобов'язує держави забезпечувати підтримку та допомогу жертвам, включаючи медичну, психологічну та юридичну допомогу. Модельний закон ООН про домашнє насильство став важливим кроком у протидії цій проблемі та підвищенні свідомості громадськості щодо необхідності її розв'язання. Як результат, багато держав вже прийняли національне законодавство згідно з цією модельною законодавчою ініціативою.

Окрім проаналізованих міжнародно-правових актів, є також чимало міжнародних документів, які мають рекомендаційний характер щодо протидії домашньому насильству, зокрема Рекомендації № R (85) 4 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Про насильство в сім'ї» (1985 р.); Рекомендації № R (90) 2 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Щодо соціальних заходів стосовно насильства в сім'ї» (1990 р.); Рекомендації № R (91) 9 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Про невідкладні заходи у справах сім'ї» (1991 р.); Резолюція № S-23/3 «Подальші заходи та ініціативи щодо втілення в життя Пекінської декларації і Платформи дій», прийнята на 23-й спеціальній сесії Генеральної Асамблеї ООН (2000 року); Рекомендації № Rec (2002 р.) Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Про захист жінок від насильства» (2002 р.); Рекомендації Парламентської асамблеї Ради Європи: Рекомендація 1450 (2000 р.) щодо насильства стосовно жінок в Європі; Рекомендація 1582 (2002 р.) щодо домашнього насильства стосовно жінок; Рекомендація 1723 (2005 р.) щодо примусових шлюбів і примусу дітей до вступу в шлюб; Рекомендація 1759 (2006 р.) щодо єднання парламентів у боротьбі з домашнім насильством стосовно жінок; Рекомендація 1817 (2007 р.) щодо єднання парламентів у боротьбі з домашнім насильством стосовно жінок за результатами середньострокового оцінення компанії; Рекомендація 1847 (2008 р.) щодо боротьби з насильством стосовно жінок в дусі Конвенції Ради Європи; Рекомендація 1868 (2009 р.) щодо дій, спрямованих на боротьбу з порушеннями прав людини за гендерною ознакою,

зокрема з викраденням жінок і дівчат; Рекомендація 1861 (2009 р.) про фемініцид; Рекомендація 1881 (2009) щодо нагальної необхідності боротьби з так званими злочинами «в ім'я честі»; Рекомендація 1887 (2009 р.) щодо згвалтування жінок, зокрема у шлюбі; Рекомендація 1891 (2009 р.) щодо жінок-мігрантів, для яких особливо висока загроза домашнього насильства; Рекомендація 260 (2009 р.) щодо боротьби з домашнім насильством стосовно жінок; Резолюція Конгресу органів місцевої та регіональної влади Ради Європи 279 (2009 р.) про боротьбу з домашнім насильством стосовно жінок та ін.

Зазначені документи встановлюють загальні принципи запобігання скоєнню домашнього насильства, а також визначають напрямки політики держав у сфері протидії вказаному явищу. Також у них закріплені рекомендації та пропозиції щодо захисту жертв домашнього насильства, його попередження, забезпечення доступу до правосуддя та інших питань, пов'язаних з цією проблемою. Такі документи визначають роль держав та інших зацікавлених сторін у протидії домашньому насильству й використання належних механізмів для забезпечення захисту прав жертв.

Безумовно, знаковою подією в аспекті протидії домашньому насильству стало підписання 11 травня 2011 року (набула чинності 1 серпня 2014 року) Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (далі – Стамбульська конвенція).

Цілями прийняття вказаного документу стали:

«а) захист жінок від усіх форм насильства й недопущення, кримінальне переслідування та ліквідація насильства стосовно жінок і домашнього насильства;

б) сприяння ліквідації всіх форм дискримінації стосовно жінок та заохочення дійсної рівності між жінками та чоловіками, у тому числі шляхом надання жінкам самостійності;

в) розробка всеосяжних рамок, політики та заходів для захисту всіх жертв насильства стосовно жінок і домашнього насильства та надання їм допомоги;

г) заохочення міжнародного співробітництва з метою ліквідації насильства стосовно жінок і домашнього насильства;

д) забезпечення підтримки та надання допомоги організаціям та правоохоронним органам в ефективному співробітництві для прийняття комплексного підходу до ліквідації насильства стосовно жінок і домашнього насильства» [396].

Відповідно до Конвенції, «насильство стосовно жінок визначається як порушення прав людини й форма дискримінації стосовно жінок, та означає всі акти насильства стосовно жінок, скоєні за гендерною ознакою, результатом яких є або може бути фізична, сексуальна, психологічна або економічна шкода чи страждання стосовно жінок, у тому числі погрози таких дій, примус або свавільне позбавлення волі, незалежно від того, чи відбувається це в публічному чи в приватному житті» [396]. Важливим є й те, що жінки в значенні Конвенції – це також дівчата, яким ще не виповнилось 18 років.

У Конвенції відображено концепцію гендерно зумовленого насильства (gender based violence). Це означає, що насильство стосовно жінок – форма дискримінації за гендерною ознакою, і саме тому на держави покладається обов'язок протидії будь-яким формам дискримінації жінок [17, с. 6].

У Конвенції закріплено принцип належної обачності з боку держави (due diligence principle), відповідно до якого держави повинні активно вживати необхідних законодавчих та інших заходів для недопущення насильства над жінками, розслідування, покарання та забезпечення компенсації стосовно актів насильства. Даний принцип сформульовано у справі *Velásquez-Rodríguez v. Honduras*, яка розглядалася Міжамериканським судом з прав людини (1988 р.) [562].

Стамбульська конвенція зобов'язує держав-учасниць криміналізувати наступні злочинні діяння: «умисну поведінку, яка призводить до тяжкого порушення психічної цілісності шляхом примушування або погроз; умисну поведінку, яка полягає в повторному здійсненні загрозливої поведінки, спрямованої на іншу особу, що змушує його чи її боятися за свою безпеку; умисну поведінку, яка полягає у вчиненні актів фізичного насильства проти іншої особи; примушування дорослого або дитини до вступу в шлюб; сексуальне насильство,

у тому числі зґвалтування; каліцтво жіночих геніталій, примусовий аборт або примусову стерилізацію. Особливістю є те, що, з одного боку, у Конвенції закріплено обов'язок для держав криміналізувати психічне насильство та переслідування, проте, з іншого боку, ст. 78 Конвенції залишає за державами право передбачати некримінальні санкції за вказані діяння» [396].

Для забезпечення моніторингу виконання країнами Конвенції, створюються конвенційні органи, а саме Група експертів з дій проти насильства стосовно жінок та домашнього насильства (ГРЕВІО) та Комітет Сторін.

Таким чином, одним із найважливіших положень Стамбульської конвенції є визнання домашнього насильства як форми дискримінації стосовно жінок та зобов'язання держав боротися з цією проблемою як з порушенням прав людини. Конвенція також передбачає захист жертв домашнього насильства, зокрема шляхом надання їм правової допомоги та підтримки.

Окремо слід зауважити, що Україна ратифікувала Стамбульської Конвенції 20 червня 2022 року, ухваливши Закон України від 20.06.2022 р. № 2319-IX «Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами» (далі – Закон про ратифікацію). Зазначений Закон було прийнято зокрема відповідно до пункту 22 Плану заходів з виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони.

Стамбульська конвенція була ратифікована Україною із заявами та застереженнями. Визначено, що Україна не розглядає жодне з положень Конвенції як таке, що зобов'язує її вносити зміни до Конституції та СК України та інших законів щодо інститутів шлюбу, сім'ї, усиновлення та права батьків виховувати дітей згідно власних переконань. У застереженнях міститься інформація щодо невиконання державних компенсацій постраждалим від насильства до приведення національного законодавства у відповідність до Конвенції.

Досить важливим є те, що в Законі про ратифікацію вказано, що «внаслідок широкомасштабної збройної агресії Російської Федерації виконання Україною

зобов'язань, передбачених Конвенцією, на тимчасово окупованих територіях, в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі не гарантується до повного відновлення конституційного ладу України на цих територіях». Також у Законі зазначено, що «Відповідно до пункту 2 статті 78 Конвенції Україна залишає за собою право не застосовувати положення пункту 2 статті 30 Конвенції до приведення національного законодавства у відповідність із зазначеними положеннями Конвенції» [408].

Аналіз зазначених міжнародно-правових документів дає можливість виокремити ключові принципи щодо охорони особи від домашнього насильства:

Ключовими характеристиками правової охорони особи від проявів домашнього насильства відповідно до положень міжнародно-правових документів є:

- невід'ємність прав людини. Домашнє насильство є порушенням прав людини і йому слід протидіяти відповідними законодавчими та інституційними заходами. Є необхідність охорони жертв домашнього насильства та їх доступу до різноманітних видів підтримки та допомоги. Право на захист від домашнього насильства є невід'ємним правом людини, якого не можна позбавити за жодних обставин.

- невідворотність відповідальності. Особа, яка вчинила домашнє насильство (кривдник), має бути притягнута до відповідальності відповідно до закону. Крім того, міжнародне законодавство визнає право жертв домашнього насильства на охорону, справедливість та компенсацію, а також право на доступ до необхідної допомоги та підтримки.

- недопустимість дискримінації. Міжнародне законодавство вимагає від держав забезпечувати захист від домашнього насильства без будь-якої дискримінації на підставі статі та інших ознак, таких як раса, національність, релігія, соціальний стан тощо.

- превентивна дія. Необхідно вживати заходів, щоб запобігти виникненню фактів домашнього насильства, а також забезпечувати своєчасну реакцію на порушення прав жертв домашнього насильства.

- державної відповідальності за протидію домашньому насильству. Держава зобов'язана забезпечувати захист жертв домашнього насильства, встановити за це відповідальність, розслідувати такі діяння та притягувати кривдників до відповідальності. Крім того, держава має вживати заходи для попередження домашнього насильства.

Таким чином, право на захист від домашнього насильства є одним з фундаментальних прав людини. Організація Об'єднаних Націй та Рада Європи приділяють велику увагу проблемі домашнього насильства та розробляють рекомендації та міжнародні стандарти, що спрямовані на запобігання та протидію цьому явищу. Модельний закон ООН про домашнє насильство є одним з прикладів таких документів. Безспірним позитивним моментом наявності міжнародної правотворчості щодо протидії домашньому насильству є те, що світова спільнота визнає вказану проблему та виражає необхідність її протистояти різними засобами, в тому числі кримінально-правовими. Безумовно, сам факт прийняття вказаних міжнародних актів не став панацеєю для вирішення всіх проблем у сфері протидії домашньому насильству. Наразі триває непростий шлях імплементації в законодавство країн світу положень, вказаних актів, а також складний процес правозастосування. Для забезпечення захисту постраждалих та належної протидії домашньому насильству необхідним є не лише прийняття міжнародних документів, а і їх реалізації на національному рівні. Важливо, щоб кожна країна приймала законодавство, що гарантує права постраждалих та передбачає ефективний механізм протидії домашньому насильству.

Україна, як кандидат на членство в Європейському Союзі, як держава-член ООН, Ради Європи та інших міжнародних організацій, зобов'язана дотримуватися міжнародних стандартів у сфері прав людини, в тому числі й у сфері протидії домашньому насильству. Дотримання цих стандартів допомагає забезпечити захист прав та свобод людей від будь-яких форм насильства та дискримінації.

Зобов'язання держави дотримуватись міжнародних стандартів закріплені в різних нормативних актах. Декларація принципів міжнародного права дружби та співробітництва між державами від 24 жовтня 1970 року визнає, що відносини між

державами повинні базуватись на принципах рівноправності, незалежності, суверенітету та територіальної цілісності держав. Ці принципи були закріплені в багатьох інших міжнародних документах, включаючи Основну хартію Організації Об'єднаних Націй, Статут Міжнародного суду, Конвенцію про права дитини та інші.

У Конституції України, а саме в ст. 9 зазначено, що «Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України» [242]. Крім того, відповідно до ст. 15 Закону України «Про міжнародні договори України», «Чинні міжнародні договори України підлягають сумлінному дотриманню Україною відповідно до норм міжнародного права. Згідно з принципом сумлінного дотримання міжнародних договорів Україна виступає за те, щоб й інші сторони міжнародних договорів України неухильно виконували свої зобов'язання за цими договорами» [402].

Згідно з міжнародними договорами, які підписала Україна, держава зобов'язана вживати всіх необхідних заходів для запобігання та припинення домашнього насильства, а також для захисту жертв такого насильства. Дотримання міжнародних стандартів у цій сфері допомагає українському законодавству стати більш прогресивним та ефективним у протидії домашньому насильству, а також забезпечити захист прав жертв цього явища.

Крім того, дотримання міжнародних стандартів є важливою умовою для розвитку міжнародного співробітництва та співпраці з іншими державами в протидії домашньому насильству та іншими формами насильства.

Враховуючи зазначене, міжнародно-правовий досвід безумовно зіграв досить важливу роль у встановленні вітчизняного законодавства у сфері протидії домашньому насильству.

Основу національного законодавства України в цій сфері становить Конституція України. Конституція України визнає й гарантує права людини і громадянина, в тому числі право на життя, на свободу і особисту недоторканість, на свободу думки та слова, свободу світогляду і віросповідання, на право на

освіту, на працю та соціальний захист та ін. Відповідно до статті 28 Конституції України, кожна людина має право на захист своєї гідності від насильства. Крім того, стаття 24 Конституції України забезпечує рівність прав і свобод жінок та чоловіків.

На підставі положень Конституції України та міжнародно-правових актів у 2001 році було прийнято два важливі Закони, а саме Закони України «Про охорону дитинства» та «Про попередження насильства в сім'ї» (втратив чинність), які на державному рівні визнали наявність проблеми домашнього насильства. У цих законодавчих актах було дане визначення таких понять як «насильство в сім'ї», «жорстоке поводження з дитиною», «жертва насильства в сім'ї», а також було передбачено термін «захисний припис». Із вказаних законодавчих актів почалось формування нормативної бази та здійснені перші кроки на шляху визначення ефективних засобів протидії цьому діянню.

Важливо і те, що на цьому процес нормативного врегулювання протидії домашньому насильству не закінчився, і були прийняті наступні численні підзаконні нормативно-правові акти.

Водночас у законодавстві були відсутні норми, які б передбачали адміністративну та/або кримінальну відповідальність за домашнє насильство.

Однак, згодом, а саме в 2003 році така ситуація змінилась, адже Законом України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо встановлення відповідальності за вчинення насильства в сім'ї або невиконання захисного припису» (15.05.2003 р.) кодексу України про адміністративні правопорушення було доповнено ст. 173-2 «Вчинення насильства в сім'ї або невиконання захисного припису». Це стало першим кроком щодо встановлення відповідальності саме за домашнє насильство.

З метою досягнення паритетного становища жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства шляхом правового забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, ліквідації дискримінації за ознакою статі та застосування спеціальних тимчасових заходів, спрямованих на усунення дисбалансу між можливостями жінок і чоловіків реалізовувати рівні права, надані

їм Конституцією й законами України 8 вересня 2005 року було прийнято Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». Відповідно до вказаного Закону постраждала особа або її представник мають право звернутися до суду із заявою про видачу обмежувального припису, яким встановлюються один чи декілька заходів тимчасового обмеження прав кривдника або покладення на нього обов'язків.

Водночас у кримінальному законодавстві були відсутні норми, які б передбачали кримінальну відповідальність за домашнє насильство або ж визначали, насильства між особами, які перебувають або перебували в сімейних чи близьких відносинах як обставину, яка впливає на кваліфікацію або обтяжує покарання.

На практиці відсутність належного нормативного врегулювання проблем протидії домашньому насильству та відсутність дієвих механізмів її попередження у вигляді відповідальності за такі діяння призводили, з одного боку, до збільшення кількості випадків домашнього насильства, а з іншого, це діяння й надалі, залишалися латентним (адже потерпілі особи не зверталися до державних органів, розуміючи відсутність належного механізму захисту для себе).

У 2011 році не тільки для України, але й для багатьох інших держав починається новий етап у сфері протидії домашньому насильству. Адже 11 травня 2011 року була відкрита до підписання Стамбульська конвенція. Європейський вектор розвитку України зіграв ключову роль у сфері протидії домашньому насильству. І хоча Україна стала 17-ю державою, яка, ще 7 листопада 2011 року приєдналась до цього міжнародного юридичного документа, лише з 2016 року починається активний законотворчий процес, направлений на виконання міжнародних зобов'язань у сфері протидії домашньому насильству.

У результаті численних громадських обговорень та дискусій Верховною Радою України було прийнято низку законодавчих змін, які обумовлені потребами впровадити правові норми, які відповідатимуть міжнародним та європейським стандартам. 7 грудня 2017 року було прийнято Закону України

«Про запобігання та протидію домашньому насильству», який скасував дію Закону «Про попередження насильства в сім'ї». Прийняття даного закону стало новим етапом у питаннях протидії домашньому насильству. Вказаним Законом передбачались також зміни до Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», до Цивільного процесуального кодексу України, до Кодексу України про адміністративні правопорушення та інших законів України щодо питань, які стосуються домашнього насильства та насильства за ознакою статі.

Суттєвих змін в аналізованій сфері набуло й кримінальне та кримінально-процесуальне законодавство. Так, 6 грудня 2017 року було прийнято Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» відповідно до якого КК України доповнено статтями: «Обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство» (ст. 91 КК України), «Домашнє насильство» (ст. 126-1 КК України), «Незаконне проведення абортів або стерилізації» (ст. 134 КК України), «Примушування до шлюбу» (ст. 151-2 КК України), «Невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників» (ст. 390-1 КК України), а також оновлено розділ IV КК України «Кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості». Остаточної чинності Закон набув 11 січня 2019 р. і саме з цього часу домашнє насильство визнається кримінальним правопорушенням.

Безумовно, сам факт прийняття вказаних нормативних актів не став панацеєю для вирішення всіх проблем у сфері протидії домашньому насильству. Наразі триває непростий шлях правозастосування зазначених законодавчих змін. Як показує досвід, існування кримінально-правової заборони домашнього насильства є чимало проблемних практичних аспектів, які потребують вирішення. Зазначені проблемні аспекти будуть детально проаналізовані в наступних розділах дисертаційної роботи.

Ще одним важливим аспектом є аналіз кримінальної заборони домашнього насильства за законодавством зарубіжних країн. Порівняльно-правове дослідження дозволяє розглянути з різних позицій можливі способи вирішення проблем, пов'язаних з явищем домашнього насильства, саме тому вивчення особливостей зарубіжного досвіду може бути корисним для внесення пропозицій з удосконалення національного кримінального законодавства для підвищення ефективності його застосування та протидії даному деструктивному явищу засобами кримінального права [456].

Пропонується проаналізувати підхід зарубіжного законодавця на предмет встановлення кримінальної заборони проявів домашнього насильства відповідно до типу правової системи країни. Аналіз пропонується почати з кримінального законодавства країн романо-германського та континентального типу права.

Так, аналізуючи кримінальне законодавство Франції, варто відмітити, що Кримінальний кодекс даної країни містить главу 7 «Про посягання на неповнолітніх осіб та сім'ю», де передбачається окремий статус спеціальних суб'єктів вчинення правопорушення подружжя, родичів, осіб, що мають владу над дитиною (усиновителі, педагоги, лікарі тощо).

Л.К. Садонцева зауважує, що «ст. 227-17 КК Франції встановлює, що ухилення природного, законного або приймального батька або матері без законної на те підстави від виконання своїх, встановлених законом, обов'язків, що представляє небезпеку для здоров'я, безпеки, моральності або виховання їх неповнолітньої дитини, карається двома роками ув'язнення і штрафом у розмірі 200 000 франків. Сексуальне посягання в сім'ї також карається по-різному. Диспозицією статей ст. 227-25, п. 1 ст. 227-26, п. 1 ст. 227-27 КК Франції сексуальне посягання відносно неповнолітньої особи, що не досягла п'ятнадцятирічного віку або відносно неповнолітньої особи, що досягла п'ятнадцятирічного віку, здійснене повнолітньою особою без застосування насильства, примусу, загрози або обману, якщо воно здійснене законним, природним або приймальним родичем по висхідній лінії або будь-якою іншою особою, що має владу над потерпілим, карається десятьма роками ув'язнення і

штрафом у розмірі 1 000 000 франків. Якщо потерпілим є неповнолітня особа, що досягла п'ятнадцятирічного віку покарання встановлено у розмірі двох років ув'язнення і штрафом у розмірі 200 000 франків» [427, с. 151].

У науковій літературі також відмічається, що «у Франції ефективно налагоджена взаємодія підрозділів поліції з «гарячою мобільною лінією», що дає змогу оперативно прибувати на місце вчинення насильства в сім'ї. Крім того, підрозділи поліції мають право негайно вилучати осіб, що вчинили насильство в сім'ї, із місця спільного проживання з потерпілою особою, а суд може призначати такий захід протидії насильству в сім'ї, як використання електронних браслетів, за допомогою яких поліція отримує сигнал, про те, що особа, яка вчинила насильство в сім'ї, наближається до потерпілої, і можуть негайно реагувати на це» [168].

Серед іншого, у Франції прийнято низку нормативно-правових актів у сфері протидії домашньому насильству, таких як: Закон про захист ненаціональних жертв насильства, Закон про вжиття заходів щодо домашнього насильства («Закон Гренелі»), Закон про захист жертв домашнього насильства, що у своїй сукупності є досить ефективною нормативно-правовою базою в протидії домашньому насильству.

Крім цього, ст. 222-31-1 та 222-31-2 КК Франції передбачають відповідальність за інцест як вид сексуального насильства в сім'ї, вчинений відносно неповнолітніх, що, відповідно тягне за собою позбавлення батьківських прав. Також згідно з кримінальним законодавством Франції кримінально караним є психологічне насильство [300, с. 267].

Серед європейських країн особливо слід відмітити підхід іспанського законодавця, який водночас з кримінальним законом, встановлює ряд інших норм, які захищають та охороняють від різних проявів домашнього насильства (наприклад, у 2004 році було прийнято «закон про сімейне насильство, що свідчить про висунення даної проблеми в якості пріоритетних» [428]).

КК Іспанії в ст. 24 передбачає кваліфікований склад кримінального правопорушення зі спеціальним потерпілим у якості одного із подружжя або осіб,

які перебувають у близьких відносинах з винним. Також, ст. 153 КК Іспанії в частині вчинення фізичного та/або психологічного насильства встановлює ознаку спеціального суб'єкта: «хто звично вчиняє фізичне чи психічне насильство проти кого-небудь, хто є або був його подружжям, або проти особи, яка з ним тривало тісним чином емоційно пов'язана або була пов'язана, або проти власних дітей, або дітей подружжя, або дітей співмешканця, або проти підопічних, нащадків, або недієздатних, які з ним живуть, або підпорядковані його владі, опіці, піклуванню або фактичному нагляду або прийняті ним в будинок, підлягає покаранню від шести місяців до трьох років позбавлення волі: під звичним вчиненням розуміється деяке число скоєних насильницьких дій, що враховуються тільки в тимчасовій близькості, незалежно від того, чи були ці дії вже предметом вироку в рамках одного процесу» [263].

КК Італії в якості кримінального правопорушення передбачає переслідування – «неодноразове використання погроз або переслідування, щоб викликати в переслідуваного стан страху чи занепокоєння щодо особистої безпеки чи безпеки людини, з якою він тісно пов'язаний, що тягне за собою кримінальну відповідальність у вигляді позбавлення волі від з п'яти до семи з половиною років» [295, с. 159].

КК Австрії передбачає кримінальну відповідальність за домашнє насильство в межах відповідальності за насильницькі правопорушення, до яких австрійський законодавець відносить: «нанесення тілесних ушкоджень (ст. ст. 83, 84 КК Австрії), умисне нанесення тяжких тілесних ушкоджень (ст. 87 КК Австрії), незаконне позбавлення волі або утримання в неволі (ст. 99 КК Австрії), торгівля людьми (ст. 104 КК Австрії), примус, особливо тяжкий примус (ст. ст. 105, 106 КК Австрії), наполегливе переслідування (сталкінг) (ст. 107 КК Австрії), сексуальний примус (ст. 202 КК Австрії)», та інші [413, с. 296].

Примітно, що найбільш суворі санкції за вчинення домашнього насильства характерні для кримінального законодавства Швеції, Норвегії та Фінляндії. Згідно з нормативно-правовими приписами законодавства зазначених країн криміналізовані всі форми домашнього насильства, де «занадто емоційні

суперечка з вираженням усних погроз та образ є достатнім приводом для подання позову, за результатом розгляду якого суд може призначити позбавлення волі на строк до 2 років, штраф або припис про заборону спілкування» [154, с. 46].

КК Хорватії також передбачає кримінальну відповідальність за домашнє насильство (179а), де значиться, що «той, хто порушує положення про захист від домашнього насильства і таким чином викликає побоювання члена сім'ї чи близької особи щодо своєї безпеки або безпеки його близьких осіб, або якщо таке порушення призводить до принизливого становища зазначених осіб, і якщо при цьому не було вчинено більш серйозного кримінального правопорушення» [578]. Серед іншого, КК Хорватії встановлює кримінальну відповідальність за залишення у важкому становищі близької особи, домашнє насильство щодо дитини, а в окремих випадках вчинення насильницьких дій щодо членів сім'ї або близьких осіб відповідно утворюють кваліфіковані склади відповідних кримінальних правопорушень [578].

Польща у своєму законодавчому арсеналі містить Закон «Про боротьбу з домашнім насильством», який передбачає «запровадження нових заходів покарання до осіб, які вчиняють насильство; особу, яка вчинила насильство в сім'ї, можуть зобов'язати покинути спільно займану квартиру й заборонити наближатися до неї на певну кількість метрів; прискорює процес захисту потерпілих від домашнього насильства» [582].

КК Польщі передбачає також окремі розділи «Злочини проти сексуальної свободи і моральності» та «Злочини проти сім'ї та опіки», де визначено, що «сексуальне насильство вчинене з родичем по висхідній і низхідній лінії, усиновленим, усиновлювачем, братом або сестрою, підлягає покаранню позбавленням волі на строк від 3 місяців до 5 років; ст. 207 КК Польщі передбачає покарання за завдання фізичних або психічних страждань найближчій особі або іншій особі, яка перебуває в постійній або тимчасовій залежності від злочинця, або малолітньому, або особі, яка є безпомічною з точки зору свого психічного або фізичного стану у виді позбавлення волі на строк від 3 місяців до 5 років. Якщо ж ці дії вчиняються з особливою жорстокістю, відповідно до ч. 2 ст. 207 КК Польщі,

покарання призначається в межах від 1 до 10 років позбавлення волі. Якщо в наслідок цих дій потерпілий здійснить замах на власне життя, винний підлягатиме покаранню на строк від 2 до 12 років позбавлення волі (ч. 3 ст. 207 КК Польщі)» [427, с. 152].

Особливої уваги явище домашнього насильства отримує в країнах прецедентного типу права. Так, на сьогодні США є державою, у кримінально-правовій політиці якої є чітко сформований механізм протидії насильству в сім'ї, а тому може бути певним прикладом для запозичення позитивного досвіду в означеній сфері. Контроль за поширенням явища насильства, в першу чергу, забезпечений за рахунок практики обов'язкового реагування з боку відповідних органів на насильство в сім'ї, а саме: «обов'язковий арешт, принцип обов'язкового судового провадження та обов'язкове інформування, яке передбачає, що медичний персонал зобов'язаний повідомляти про будь-які факти насильства в правоохоронні органи» [180, с. 17].

У сфері протидії домашньому насильству в США варто також відмітити Акт щодо боротьби з насильством у сім'ї, який поширює свою дію на території штату Іллінойс та передбачає можливість винесення щодо особи, яка вчинила насильство в сім'ї, охоронного ордера, який є подібним до механізму захисного припису, що прямо передбачено наразі Законом України «Про попередження насильства в сім'ї». Так, згідно законодавства США, під охоронним ордером розуміється «офіційний припис, який виноситься судом, що забороняє винній у насильстві в сім'ї особі вчиняти певні дії щодо потерпілої особи або зобов'язує винну особу вчинити певні дії» [15, с. 63].

Окрім того, передбачається декілька видів охоронного ордера: надзвичайного охоронного, тимчасового охоронного та постійного охоронного. Роз'яснюється, що «надзвичайний охоронний ордер видається суддею особі, якщо є потреба при зверненні останньої до поліції, коли ще не відбулося судового засідання й немає можливості його терміново провести (наприклад, у нічний час); тимчасовий охоронний ордер видається особі за її зверненням до суду за наявності підстав на термін від 14 до 21 дня; постійний охоронний ордер видається після

тимчасового охоронного ордеру під час проведення судового розгляду, де, на відміну від процедури видання тимчасового ордеру, участь винної особи обов'язкова» [167, с. 163].

В.В. Медведська у своєму дослідженні відмічає, що «процедура видачі тимчасового заборонного припису й обмежувального припису достатньо схожа у всіх штатах та відрізняється несуттєвими відмінностями, наприклад, строком дії тимчасового заборонного припису (Невада – 45 днів, Північна Кароліна – 10 днів з моменту видачі або 7 днів з дня вручення, Кентуккі – 14 днів), строком дії обмежувального припису (Північна Кароліна – 1 рік, Невада, Мен, Індіана – 2 роки, Кентуккі – 3 роки); на відміну від більшості інших штатів, у штаті Міннесота не вимагається проведення слухання за участю обох сторін, перш ніж видати довгострокове розпорядження, а також дозволяється судді видавати обмежувальний припис на першому судовому засіданні» [295, с. 168].

Цікавий момент, на який хочеться звернути увагу, полягає в тому, що на відміну від захисного припису, який виноситься щодо особи, яка вчинила насильство, відповідно до законодавства України, охоронний ордер у США передбачає великий спектр обмежень і зобов'язань для особи, яка вчинила насильство в сім'ї: «надання виняткового права володіння житлом особі, яка стала жертвою насильства в сім'ї; надання позивачу права піклуватись про неповнолітніх дітей; заборона відвідувати дитину або обмеження часу на її відвідування; грошова підтримка (зобов'язує відповідача виплачувати грошове утримання неповнолітнім дітям, які перебувають на піклуванні у позивача); відшкодування збитків (зобов'язує відповідача відшкодувати збитки, що були завдані насильством); заборона входу (якщо відповідач створює загрозу безпеці позивача чи дітей, йому забороняється входити і залишатися в оселі)» [180, с. 18-19].

Пропонується звернути увагу на особливості регулювання кримінально-правового механізму протидії домашньому насильству у законодавстві Канади. Так, відмічається, що згідно кримінально-правової політики даної держави «жоден випадок насильства в сім'ї не має залишитися без уваги і покарання, що

має діяти на всіх рівнях державної влади, у роботі громадських організацій і кожного члена суспільства. Однак, при цьому в Канаді немає спільного федерального закону з протидії насильству в сім'ї, проте чотири провінції окремо запроваджують спеціальне законодавство з попередження цього явища. Ці нормативні акти доповнюють Кримінальний кодекс Канади в частині запровадження захисту постраждалих від насильства» [249, с. 44]. Також варто відмітити, наявність широкого спектра соціальних програм протидії домашнього насильства та подолання його наслідків.

Сам КК Канади не містить прямої заборони складу домашнього насильства, однак встановлює, що більшість актів сімейного насильства є кримінально караними. Відтак, даний законодавчий акт Канади передбачає у вигляді кримінальних правопорушень наступні діяння: «напад (заподіяння тілесних ушкоджень зі зброєю та напад з особливою силою) (ст. 265-268); викрадення людей та примусове ув'язнення (ст. 279); торгівля людьми (ст. 279.01); викрадення дитини (ст. 280-283); сексуальне насильство (заподіяння тілесних ушкоджень зі зброєю та сексуальне насильство за тяжких обставин) (ст. 271-273); сексуальні злочини проти дітей та молоді (ст. 151, 152, 153, 155 та 170-172); дитяча порнографія (ст. 163.1)» [184, с. 113].

У свою чергу, у Великобританії та Північній Ірландії у 2021 році було прийнято новий Закон про домашнє насильство, який «вперше дав законодавче визначення домашньому насильству, створив нові приписи для захисту осіб, постраждалих від домашнього насильства, а саме: наказ про захист від домашнього насильства (DAPO) та повідомлення (DAPN), ввів нову посаду в Уряді – Комісар з питань домашнього насильства, на якого покладено повноваження щодо заохочення передового досвіду, щодо: запобігання домашньому насильству; запобігання, виявлення, розслідування та судове переслідування злочинів, пов'язаних із домашнім насильством; ідентифікація кривдників, жертв домашнього насильства, дітей, які постраждали від домашнього насильства; забезпечення захисту та підтримки людей, які постраждали від домашнього насильства; оцінка, моніторинг та публікація

інформації про надання послуг людям, які постраждали від домашнього насильства; надання рекомендацій будь-якому органу державної влади щодо виконання його функцій у частині попередження та протидії домашньому насильству; вжиття інших заходів для підвищення обізнаності громадськості щодо домашнього насильства; здійснення консультацій з державними органами, добровільними організаціями та іншими особами» [568].

Розділом 76 Закону про тяжкі злочини 2015 року (Великобританія), запроваджено покарання за контроль або примус в інтимних або сімейних стосунках, склад даного кримінального правопорушення утворюють наступні елементи: «кривдник неодноразово або безперервно застосовує контролюючу поведінку або примус щодо іншої особи; під час застосування контролюючої поведінки або примусу кривдник та постраждала особа особисто пов'язані; поведінка кривдника серйозно впливає на постраждалу особу; кривдник знає або повинен знати, що поведінка матиме серйозний вплив на постраждалу особу. При цьому кривдник та постраждала особа є особисто пов'язаними, якщо наявна одна з наступних ознак: вони знаходяться в інтимних особистих стосунках; вони живуть разом і є членами однієї родини; вони живуть разом, раніше були в інтимних особистих стосунках один з одним» [299, с. 141-142].

В Австралії встановлено кримінальну відповідальність за «примусовий контроль» – це «ситуація, за якої одна особа демонструє контроль над іншою, і перша настільки владна, що її поведінка визнається неприйнятною в сучасному суспільстві; така поведінка може включати в себе моніторинг та обмеження спілкування й пересування особи; загрозу заподіяти шкоду особі або близьким, якщо вони не будуть діяти певним чином; надмірне обмеження доступу до грошей; переслідування або залякування; поведінку, яка може бути прирівняна до правопорушення у вигляді порушення постанови про заборону насильства» [413, с. 297].

Т.Н. Продан зазначає, що подібний механізм заборони примусового контролю має місце в галузевому законодавстві Великобританії та Ірландії. При цьому, вчений зауважує, що «лише все в комплексі, а саме: розроблення

ефективних механізмів судового захисту потерпілих від домашнього насильства, впровадження відповідної нормативної бази, розроблення низки програм захисту від домашнього насильства, дасть ефективний результат, а отже, зменшить прояви цього негативного явища в суспільстві» [413, с. 297].

У частині особливостей регулювання питань кримінально-правової протидії домашньому насильству в країнах традиційно-релігійного типу права відмітимо кримінальне законодавство Індії. Так, національне законодавство даної країни містить Закон про захист жінок від домашнього насильства, прийнятий 13 вересня 2005 року, який набрав чинності з 1 жовтня 2006 року та, на ряду з кримінальним законодавством, передбачає шість заходів захисту для жінок, які постраждали від домашнього насильства, а саме: «захисний припис; припис про проживання; грошова допомога; припис про компенсацію; припис про опіку; проміжний або *ex parte* припис» [295, с. 172].

Цікавий підхід законодавця Об'єднаних Арабських Еміратів, де в 2019 році було прийнято «Політику захисту сім'ї щодо запобігання домашньому насильству», яка спрямована на протидію домашньому насильству й має на меті зміцнення родинних зв'язків, підвищення обізнаності про домашнє насильство. Даний документ встановлює відповідальність (в тому числі і кримінальну) за фізичне, сексуальне, психологічне, економічне, вербальне насильство та недбалість [295, с. 173].

У свою чергу, КК Грузії встановлює кримінальну заборону домашнього насильства та визначає, що це «насильство одного члена сім'ї по відношенню до інших членів сім'ї, систематична зневага, шантаж, приниження, що спричинили фізичний біль або страждання і не спричинили наслідків, передбачених статтями 117, 118 або 120 КК Грузії. Такі дії караються суспільно корисною працею на строк від сорока до ста п'ятдесяти годин. За наявності кваліфікуючих ознак: вчинення домашнього насильства щодо вагітної жінки, неповнолітнього або особи, що знаходиться в безпорадному стані; у присутності неповнолітнього відносно члена сім'ї винного; відносно двох або більше за осіб; групою осіб; неодноразово, вчинене карається суспільно корисною працею на строк від ста до

двохсот годин, обмеженням свободи на строк до одного року або позбавленням волі на строк до одного року» [427, с. 152].

Відповідно до ст. 58 Пенітенціарного кодексу Естонії обставиною, яка обтяжує покарання є вчинення кримінального правопорушення щодо колишнього або теперішнього члена сім'ї, особи, яка проживає разом із кривдником або щодо особи, яка іншим чином знаходиться у сімейній залежності від кривдника. Спеціальної норми, яка б передбачала відповідальність за вчинення домашнього насильства у кримінальному законодавстві Естонії немає, але Пенітенціарний кодекс Естонії містить такі спеціальні норми щодо певних видів домашнього насильства [299, с. 173].

КК Латвії передбачає кримінальну заборону насильства щодо дитини, під яким розуміє жорстоке чи насильницьке поводження з неповнолітнім, якщо цим неповнолітньому заподіяно фізичні чи психічні страждання, і якщо це вчинили особи, від яких потерпілий є матеріально чи іншим чином залежним (ст. 174) [264].

Особливо прогресивним видається досвід Республіки Узбекистан, кримінальний закон якої містить окрему норму, яка встановлює кримінальну відповідальність за сімейне (побутове) насильство. Дана стаття була доповнена 11 квітня 2023 року та передбачає, що кримінально караним є перешкоджання в здійсненні права власності, отримання освіти чи медичного обслуговування, реалізації права на працю, умисне пошкодження особистих речей, приниження честі та гідності, залякування, ізоляції від близьких родичів, що вчиняється щодо одного із подружжя (також колишнього чоловіка чи дружини), особи, які мали спільний побут та проживали однією сім'єю або мають спільну дитину, якщо такі дії призвели до розладу здоров'я потерпілої особи (ч. 1 ст. 126-1 КК Узбекистану) [266]. Обов'язковою умовою притягнення до відповідальності в порядку ч. 1 ст. 126-1 КК Узбекистану є попередні прецеденти адміністративної відповідальності за домашнє насильство. Ч. 2 аналізованої статті передбачає відповідальність нанесення побоїв, легкого тілесного ушкодження зазначеному колу потерпілих (тобто має місце спеціальний суб'єкт та спеціальний потерпілий,

спеціальні сімейні відносини між цими особами). Наступні кваліфіковані склади передбачають кримінальну відповідальність за вчинення різного виду тілесних ушкоджень, в тому числі, небезпечних для життя в момент їх нанесення за умови спеціального суб'єкта та потерпілого. Варто також відмітити, що дана стаття передбачає відповідальність кривдника і за домашнє насильство, яке призвело до смерті потерпілого, встановлюючи за це покарання у вигляді позбавлення волі на строк від 10 до 12 років. Таким чином, законодавець Республіки Узбекистан диференціював відповідальність за домашнє насильство в залежності від наслідків, що настали, при цьому, дана норма фактично стала спеціальною у відношенні до ряду складів злочинів, наприклад різних видів тілесних ушкоджень.

КК Молдови передбачає кримінальну відповідальність за насильство в сім'ї (ст. 201-1) [265], згідно якої таким вважається умисна фізична чи вербальна дія чи бездіяльність, вчинена одним членом сім'ї у відношенні до іншого члена сім'ї, що заподіяло фізичні страждання, пов'язані з легкими тілесними ушкодженнями або іншою незначною шкодою здоров'ю, моральні страждання або матеріальні чи моральні збитки. Поряд із цим, передбачається кваліфікований склад – вчинення зазначених дій у відношенні до двох та більше членів сім'ї, а також заподіяння тілесного ушкодження середньої тяжкості або іншої середньої тяжкості шкоди здоров'ю; особливо кваліфікований склад охоплює випадки насильства в сім'ї, яке призвело до тяжкого тілесного ушкодження, самогубства або спроби самогубства потерпілої особи, або смерті потерпілого, за що встановлене покарання у вигляді позбавлення волі на строк від 5 до 15 років.

Отже, домашнє насильство є поширеним явищем як в українському так зарубіжному суспільстві, від якого страждає невимовно велика кількість людей, особливо жінок та дітей, що вимагає відповідної реакції як з боку міжнародних правових стандартів, так і національного законодавця будь-якої країни.

Приходимо до висновку, що для країн англо-американського, романо-германського, змішаного типу правових систем протидія домашньому насильству, серед іншого, передбачає закріплення кримінальної відповідальності

за домашнє насильство, створення спеціалізованих підрозділів у системі правоохоронних органів та адміністративних структур. Також вважаємо ефективним досвід зарубіжних країн у частині диференціації кримінальної відповідальності за домашнє насильство, шляхом закріплення кваліфікованих та особливо кваліфікованих складів даного кримінального правопорушення в кримінальному законодавстві.

РОЗДІЛ 2. ПРИРОДА ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

2.1. Феноменологія домашнього насильства

Термін «феноменологія» походить від грецьких слів *phainómenon*, яке означає «те, що з'являється» і *lógos* – «вчення» [552, с. 265]. Феноменологія – це певний філософський напрям, який покладається на спостереження та опис явища таким, як воно є у свідомості спостерігача, і ставить на перше місце саме дослідження феноменів, тобто того, що з'являється у свідомості людини, коли вона сприймає цей світ. Р.С. Веприцький розглядає: «феноменологію як галузь філософії, яка розглядає якості й ознаки об'єктів і відносини між ними як необхідність, як явища природи. Завданнями феноменології є формалізація відносин між об'єктами й представлення їх у формі законів і взаємозалежності. Феноменологія суспільства вивчає формальними засобами структуру суспільних систем, груп, інших складових елементів, їх розвиток і взаємодію та залежності» [46, с. 84].

Феноменологія застосовується не лише в філософських дослідженнях, але й в інших галузях, наприклад, у психології, соціології, праві та інших науках. У кримінальному праві використання феноменологічного підходу допомагає дослідникам отримати більш глибоке розуміння явищ, пов'язаних із певними кримінальними правопорушеннями.

Феноменологічний підхід в аспекті дослідження домашнього насильства є важливим, адже домашнє насильство - це складне явище, яке може мати багато різних проявів та відбуватися в різних контекстах. Саме феноменологічний підхід дозволяє більш глибоко розуміти це явище та здійснювати більш точний опис його характеристик.

Феномен домашнього насильства належить до соціальних явищ, що мають декілька аспектів та залежать від багатьох факторів. Домашнє насильство є

феноменом, оскільки воно є явищем реального світу, що відбувається в сім'ї і між людьми, які мають певні особисті відносини.

Ключовими рисами даного феномену є, по-перше, насильство, яке спрямоване однією особою на іншу та, по-друге, що воно відбувається в контексті сімейних або близьких відносин, тобто між людьми, які мають як соціальні так і, що не менш важливо, емоційні зв'язки.

При цьому важливо зазначити, що часто в науковій літературі, аналізуючи домашнє насильство, визначають його як «категорію». Зауважимо, що, звісно, домашнє насильство можна розглядати як категорію, оскільки домашнє насильство є частиною більш широкого поняття «насильства» взагалі, яке може виникати в будь-яких відносинах між людьми.

Враховуючи зазначене, розкриття змісту «насильства» і його обов'язкової характеристики «вчинення в контексті сімейних або близьких відносин» є ключовими при встановленні змісту як феномену, так і категорії «домашнє насильство».

Дослідженню проблем насильства приділяють увагу вчені багатьох галузей знань: філософії, соціології, політології, історії, права, психології, антропології та інші. Погоджуємось із О. Ю. Сидоренко, який зазначає, що «насильство – це загальна психологічна, філософська, соціологічна та морально-правова категорія» [435, с. 37]. Крім того, є наука, яка займається вивченням насильства — віолентологія (від лат. *violentia* — «насильство»)).

У свою чергу, філософія займається вивченням причин і наслідків насильства, його сутності та місця в суспільстві. Філософський підхід допомагає розуміти моральні та етичні аспекти насильства, його співвідношення зі свободою та правом, а також ефективність різних підходів до протидії. Філософське дослідження насильства може допомогти сформулювати принципи справедливості, толерантності та гуманності у відношенні до насильства в суспільстві. Психологія досліджує психологічні чинники, які впливають на насильство, його наслідки для жертв та психологічні аспекти поведінки насильників. Соціологія вивчає соціальні аспекти насильства, такі як його

поширеність у різних соціальних групах, причини виникнення, динаміку зміни та вплив соціальних стереотипів. Кримінально-правова наука вивчає правові аспекти насильства, зокрема законодавство, що регулює цю проблему, та особливості кримінально-правової відповідальності. Медицина вивчає медичні аспекти насильства, такі як наслідки травм та травматичних стресових розладів. Журналістика досліджує роль ЗМІ в поширенні інформації про насильство, вплив ЗМІ на формування громадської думки та підвищення уваги до цієї проблеми.

Загалом, вивчення насильства потребує інтердисциплінарного підходу, який дозволяє досліджувати проблему з різних боків та наукових поглядів. Дослідження різних підходів до визначення насильства має важливе значення для проведення даного дослідження з кількох причин. По-перше, це дає можливість зрозуміти, які види поведінки можуть бути визнані насильством, і які наслідки можуть виникнути від такої поведінки. По-друге, це дає можливість зрозуміти, як насильство може впливати на жертву та інших людей, які перебувають поруч. По-третє, це може допомогти в розробці більш ефективних методів виявлення та запобігання насильству. Все це в комплексі дає можливість зрозуміти природу цього явища та його вплив на суспільство, його наслідки, форми та прояви, що в результаті може допомогти розробити більш ефективні засоби його протидії.

У філософії насильство вивчається в контексті етики, політики та соціальної філософії. Досить часто, насильство розглядається як філософський феномен, який відображає проблеми влади, контролю, моралі та права.

При цьому філософи вивчають питання насильства вже протягом багатьох століть. Від давнини філософи розмірковували про те, що є позитивним та негативним у насильстві, а також про те, як можна його запобігти.

У даному аспекті є досить цікавим дослідження, проведене Д. В. Метілкою, у висновках якого виокремлено закономірності генезису філософських підходів до проблематики насильства: «античні поети й філософи приділяли переважну увагу онтології насилля, що розумілося ними як невід'ємний елемент світового порядку; представники патристики й схоластики, світоглядні позиції яких були детерміновані церковними догматами, розробляли проблематику насилля в

рамках метафізичної проблематики теодицеї; новоєвропейські мислителі перенесли аналіз феномена насилля з області онтотеології у сферу політичної філософії, заклавши основи правового підходу до розуміння насилля, що й понині займає переважне місце як у філософському, так і в повсякденному мисленні; представники німецької класичної філософії збагатили новоєвропейську традицію розуміння насилля етичними підходами, при цьому продовжуючи розробку проблематики насилля в політичному аспекті; зусиллями провідних представників культурної та політичної еліти другої половини XIX-початку XX століття насилля було возвеличено, міфологізоване та інкорпороване в тоталітарні ідеології нацизму, фашизму й комунізму; руйнівні наслідки Другої Світової війни, а також роботи представників Франкфуртської школи, гуманістичної та ліберально-філософської традиції, посприяли демістифікації модерністського культу насилля; постмодерністські мислителі довели до досконалості риторику дезавування різних форм репресивності» [297, с. 150].

Автори філософського енциклопедичного словника насильство розуміють як застосування сили або погрози її застосування [528]. Філософське визначення насильства може бути досить різноманітним, оскільки різні філософи та філософські школи можуть надавати різний акцент на певні аспекти насильства. Загалом, можна сказати, що філософи розуміють насильство як спосіб примусу чи насильницьке діяння, яке порушує цілісність, свободу, гідність та права індивіда або колективу. При цьому, залежно від різних критеріїв вчені-філософи виокремлюють фізичне, психологічне, культурне, структурне, символічне, домашнє та інші види насильств.

Філософи досліджують питання про те, які моральні обмеження повинні бути накладені на використання насильства та чи може воно бути справедливим з точки зору моралі. Таким чином, філософський підхід до визначення насильства зосереджується на етичних аспектах цього поняття та на тому, як воно пов'язане з моральними цінностями та принципами.

У свою чергу, соціологи досліджують поняття насильства в контексті соціальної динаміки, взаємодії людей та впливу соціальних факторів на формування насильницьких стереотипів.

Вітчизняні вчені-соціологи вважають, що «насильство - це примус (дія), що здійснюється індивідом або групою осіб для досягнення поставленої мети, і який пов'язаний з прямим нанесенням фізичної, психологічної або моральної шкоди іншій особі або з погрозою такого нанесення» [444, с. 287], «завдання емоційної та комунікаційної, психічної та фізичної (в тому числі сексуальної) та/або матеріальної (в тому числі фінансової) шкоди» [349, с. 29].

Отже, визначення насильства, відповідно до думок вчених-соціологів передбачає використання фізичного або психологічного примусу для зміни поведінки людини чи групи людей, здійснення контролю над поведінкою або підкорення. Соціологічне розуміння насильства базується на тому, що насильство є не лише індивідуальним явищем, а й соціальним, що має вплив на всю соціальну структуру. Насильство може мати різні форми й проявлятися в різних контекстах: в сім'ї, на робочому місці, в політиці, у війнах тощо. Соціологічний підхід дозволяє аналізувати насильство, як прояв соціальної девіації та вплив соціальних процесів на поведінку людей.

З психологічної точки зору, насильство є комплексним явищем, що охоплює не тільки фізичні дії, а й психологічний тиск та емоційне насильство. Визначення насильства в психології зазвичай базується на поняттях влади, контролю та поведінкового підкорення. Насильство може мати різні форми та проявлятися у взаємодії між різними особами, включаючи сімейні відносини, міжособистісні конфлікти, булінг у школі та інше. Крім того, психологічний підхід забезпечує можливість виявлення прихованого насильства, що не супроводжується фізичними проявами, а також аналізу динаміки психічного стану жертви протягом часу.

Таким чином, психологічний підхід до визначення насильства дозволяє враховувати психологічні аспекти травматичного досвіду жертви, що може сприяти більш об'єктивному та точному визначенню факту насильства, а також

підвищити ефективність кримінально-правових заходів щодо захисту прав жертв насильства.

При цьому, і вчені філософи, і соціологи, і психологи вказують на те, що насильство може мати як деструктивну, так і конструктивну функції. Деструктивна функція насильства полягає в тому, що воно завдає шкоди іншій особі, яка стає жертвою насильства. Це може бути фізичне, психологічне, сексуальне, економічне та інше насильство. Деструктивна функція насильства може викликати травми, біль, страх, стигматизацію та інші негативні наслідки не тільки для жертви, але й для її оточення. У свою чергу, конструктивна функція насильства полягає в тому, що воно може виконувати корисну соціальну роль. Наприклад, насильство може захищати інтереси держави в разі зовнішніх загроз, відстоювати права громадян від утисків влади та забезпечувати безпеку в межах держави. При цьому деструктивна функція насильства завжди переважає над конструктивною, тому що негативні наслідки насильства часто переважають над користю, яку воно може принести. Проте, деякі випадки вчинення насильства (наприклад, необхідна оборона ст. 36 КК України) можуть бути необхідними для забезпечення безпеки та захисту прав та інтересів людей. У той же час, для кожної окремо особи, щодо якої застосовується насильство, воно носить виключно негативний характер.

Переходячи до аналізу насильства в рамках кримінального права, зауважимо, що практично в усіх галузях права так чи інакше розглядаються питання пов'язанні з насильством. Так, наприклад, цивільне право – регулює відносини між особами, які можуть стати жертвами насильства, зокрема відшкодування матеріальної та моральної шкоди. Сімейне право – визначає права та обов'язки в сімейних відносинах, регулює питання про захист дітей від насильства. Право соціального забезпечення – вивчає питання про захист жертв насильства та їхню соціальну підтримку. Міжнародне гуманітарне право – визначає стандарти, що регулюють питання війни та конфліктів, зокрема заборону використання насильства. Медичне право – регулює питання, пов'язані з лікуванням та реабілітацією жертв насильства. Кримінальний процес – вивчає порядок розгляду

кримінальних проваджень та застосування кримінальної відповідальності за насильство. Криміналістика – вивчає методи виявлення, дослідження та розкриття насильницьких кримінальних правопорушень. Кримінально-виконавче право – питання покарання винних осіб за вчинення насильницьких кримінальних правопорушень та виконання кримінальних покарань. У свою чергу, кримінальне законодавство України, як регулятивний феномен кримінально-правової дійсності (реальності), має досить широкі та системні зв'язки з іншими галузями законодавства [171, с. 177-178].

У рамках даного дисертаційного дослідження особливе значення має саме розкриття змісту сутнісних кримінально-правових ознак насильства.

Проблема поняття насильства в кримінальному праві розроблялася в наукових роботах таких вчених як: М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, Л.М. Кулик, Ю.В. Лисюк, В.О. Навроцький, Л.А. Наконечна, Д.В. Попов та інші. При цьому, враховуючи численні роботи, присвячені цій темі, дискусії тривають і досі. Відсутність уніфікованого підходу до розуміння насильства ускладнює практику застосування кримінально-правових норм [471].

Відповідно до положень тлумачних словників української мови, насильство визначається:

- «як вплив» [44, с. 735];
- «як застосування фізичної сили до кого-небудь; силування, гвалт, примус; застосування сили для досягнення чого-небудь; примусовий вплив на когось, щось» [324, с. 303];
- «дії із застосуванням фізичної або психічної сили щодо когось, примушування, силування, принука, гвалт» [505, с. 551].

Юридична енциклопедія насильство також визначається як «вплив», а саме: «навмисний вплив однієї людини на іншу, проти волі останньої, що спричиняє цій особі фізичну, моральну, майнову шкоду або містить у собі загрозу заподіяння зазначеної шкоди зі злочинною метою» [551, с. 68]. Вплив, у свою чергу - «дія, яку певна особа чи предмет або явище виявляє стосовно іншої особи чи предмета» [44, с. 205].

Аналіз численної наукової літератури в галузі кримінального права дає можливість зауважити, що більшість науковців визначають насильство теж саме як вплив. Так, можна визначити наступні позиції щодо розуміння насильства:

- «умисний, суспільно небезпечний і протиправний вплив, що здійснюється через психічне або фізичне посягання особою на інших осіб, у результаті якого заподіюється шкода або створюється реальна загроза для життя, здоров'я, честі, гідності та інших прав і свобод громадян, що гарантовані Конституцією України і охороняються кримінальним законом» [172, с. 78];

- «енергетичний вплив на органи й тканини організму людини, їх фізіологічні функції, шляхом використання матеріальних факторів зовнішнього середовища (механічних, фізичних, хімічних і біологічних) та/або інформаційний вплив на її психіку, що вчиняється всупереч без її волі, здатний заподіяти смерть, фізичну та/або психічну травму, а також обмежити свободу волевиявлення або дій людини» [206, с. 70];

- «зовнішній вплив на людину або групу людей, примушування, завдання збитків життю й власності, які здійснюються всупереч волі тих, проти кого вони спрямовані; фізичний або психічний вплив однієї особи на іншу, який порушує право останньої на особисту недоторканність, з метою досягнення певного злочинного результату» [241];

- «заподіяння тілесних ушкоджень, вбивство чи ж погроза застосування такого» [313, с. 35];

- «умисна дія, що здійснюється соціальною групою чи індивідом, яка прямо пов'язана з нанесенням або загрозою нанесення фізичної, психологічної, майнової шкоди іншій особі» [283, с. 35].

В.О. Навроцький зазначає, що споконвіку термін насильство позначав фізичний вплив на організм іншої людини. Вчений додає, що ще в давні часи говорили: «що злочин – це те, що вчиняється шляхом або насильства, або погрози, або обману. При цьому насильство ставилося на перше місце та відокремлювалося (навіть протиставлялося) іншим способам вчинення злочинів» [314].

Аналізуючи положення КК України, В.О. Навроцький зазначає, що в рамках кримінального закону вказівка на насильство здійснюється по-різному. Найчастіше про вид насильства не вказується, в одному випадку (ст. 180 КК України) йде мова про «психічне» насильство, у назві ст. 126-1 КК йдеться вже про «домашнє» насильство, у диспозиції ч. 1 цієї ж статті про «фізичне, психологічне або економічне насильство», у п. 10 ст. 115 та ст. 153 згадується «сексуальне» насильство. Вчений робить висновок, що поряд із наскрізним поняттям насильства, використовуються й відособлені види цього поняття [314].

Враховуючи зазначене, можна виокремити наступні підходи до визначення насильства в кримінальному праві: 1) насильство – це виключно фізичний вплив на іншу людину; 2) насильство – це як фізичний, так і психологічний вплив на іншу людину.

При цьому, автори проєкту нового КК України вважають, що насильство слід визначати саме як фізичний вплив на іншу людину, зокрема шляхом нанесення удару, побоїв, застосування акустичного, світлового, термічного чи хімічного фактору або обмеження її особистої свободи. Поряд з цим, у проєкті передбачено такі категорії як фізичне, психологічне, економічне, сексуальне насильство, що в свою чергу не узгоджується зі запропонованим визначенням [243].

Враховуючи наявність різних форм насильства, і що досить важливо, передбачення за їх вчинення саме кримінальної відповідальності не можна визначати насильство тільки як фізичний вплив. Саме тому, визначаючи насильство як наскрізне кримінально-правове поняття, виправданим є визначення його як фізичного так і психологічного впливу на іншу людину.

Також у науковій літературі виділяють наступні базові ознаки насильства:

«1. Насильство – суспільно небезпечне явище, тому що створює загрозу нормальному функціонуванню та розвитку як суспільства в цілому, так і окремих його членів;

2. Є протиправним актом, тобто порушує норми закону;

3. Насильство вчиняється при умисній формі вини;

4. Насильство виражається в активному впливі на іншу людину, тобто є активним актом, що проявляється через певні форми (наприклад, удар, поштовх і т. і.);

5. Ця дія носить характер примусу, тобто порушує принцип добровільності;

6. Примус проявляється у формі фізичного, психічного, сексуального впливу;

7. Результатом насильства є заподіяна шкода: моральна (психологічні переживання, стрес і т. і.) і матеріальна (витрати на лікування, послуги адвокатів і т. і.)» [446, с. 40-41].

Узагальнюючи зазначені позиції, вважаємо, що під насильством в кримінальному праві, слід розуміти протиправний, суспільно-небезпечний, умисний фізичний та/або психологічний вплив однієї особи на іншу, яким останній заподіюється різного роду шкода або створюється реальна загроза заподіяння такої шкоди.

Також важливим аспектом, який потребує нашої уваги в рамках даного дослідження є питання співвідношення понять «примус», «примушування» та «насильство». Одразу зауважимо, що підтримуємо підхід відповідно до якого поняття «примушування» та «примус» у межах кримінального права варто розуміти як слова-синоніми та не ускладнювати кримінально-правову науку пошуком критеріїв щодо їх розмежування [212, с. 186; 442, с. 118]. Що стосується співвідношення «примусу» та «насильства», то вважаємо, що вони є взаємопов'язаними кримінально-правовими поняттями, які при цьому не є тотожними.

Підтримуємо позицію тих науковців, які вважають, що з одного боку, примус може бути визначено як частину насильства (при цьому інша частина насильства – це насильство, яке не поєднується із вимогою), а з іншого боку, насильство виступає способом примусу [442, с. 119]. Якщо насильство поєднується із вимогою – це примус, якщо ж насильство не поєднується із вимогою, то воно не спрямовується на підкорення волі особи, а тому не може бути оцінено як примус [442, с. 119].

Також важливо зазначити, що «за класифікацією ВООЗ насильство умовно поділяється на три широкі категорії, залежно від суб'єктів, що здійснюють акт насильства, а саме:

- замах на власне життя або здоров'я;
- міжособистісне насильство;
- колективне насильство.

Кожна з цих трьох широких категорій розподіляється на нові підгрупи, які відображають більш конкретні види насильства.

У рамках міжособистісного насильства можна виокремити наступні підгрупи:

- домашнє насильство (між членами сім'ї, в тому числі і щодо дітей);
- насильство в громаді (насильство у школі (булінг, мобінг), насильство в молодіжному середовищі і т.д.) [202].

Зауважимо, що ми виходимо з того, що домашнє насильство є одним із видів насильства, а тому йому притаманні всі вище виокремлені ознаки насильства при цьому й характерні певні особливі риси, про які зазначимо далі.

Враховуючи, що в науковій літературі використовують поняття «домашнє насильство» і «сімейне насильство» слід здійснити їх співвідношення.

Сім'я завжди була й залишається одним із найдавніших соціальних інститутів, який упродовж багатьох століть привертав особливу увагу. І це абсолютно зрозуміло, адже сім'я, будучи ланкою суспільства є його дзеркальним відображення. Все, що є в даного конкретного суспільства, позитивні та негативні моменти, відображається в сім'ї, як у дзеркалі.

Ст. 3 СК України визначає, що «сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки. Подружжя вважається сім'єю і тоді, коли чоловік та дружина у зв'язку з навчанням, роботою, лікуванням, необхідністю піклування за батьками, дітьми та з інших поважних причин не проживають спільно» [438].

У науковій літературі зазначається, що поняття «домашнє насильство» охоплює більшу кількість суб'єктів і об'єктів насильства ніж «насильство в сім'ї». Також дані поняття різняться межами застосування насильства [491, с. 11].

Часто «домашнє насильство» та «сімейне насильство» можуть використовуватися як синоніми. Однак, у контексті дослідження та практики протидії насильством у сім'ї, «домашнє насильство» частіше використовується для підкреслення важливості забезпечення безпеки та приватності в домашньому середовищі.

У той же час у деяких державах використовується два терміни «family violence» (насильство в сім'ї) – це насильство між членами сім'ї, наприклад між батьками та дітьми, братами та сестрами та інтимними партнерами та «domestic violence» (домашнє насильство) – це різновид сімейного насильства, яке відбувається між нинішніми або колишніми інтимними партнерами (іноді його називають насильством з боку інтимного партнера) [571].

У вітчизняному законодавстві та науковій літературі термін «домашнє насильство» використовується для позначення насильства, яке відбувається в сімейному середовищі та стосується, як насильства з боку інтимного партнера, так і насильства щодо інших членів сім'ї, наприклад, дітей, старших людей тощо.

У Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» зазначено, що: «домашнє насильство - діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь» [397].

Аналізуючи практику ЄСПЛ, науковці зазначають, що «в рішеннях ЄСПЛ домашнє насильство визначається, як насильство, яке проявляється в різних формах, починаючи від фізичного і завершуючи психологічним чи словесними

образами, є загальною проблемою, яка всіх непокоїть та не завжди «лежить на поверхні», оскільки часто постає в контексті особистих стосунків або закритих систем, до того ж від такого насильства страждають не лише жінки, чоловіки також можуть бути постраждалими, а також діти» [217, с. 10].

ООН Жінки надають таке визначення домашньому насильству: «це будь-яка модель поведінки, яка використовується для отримання або збереження влади та контролю над інтимним партнером. Воно охоплює всі фізичні, сексуальні, емоційні, економічні та психологічні дії або погрози дій, які впливають на іншу людину» [572].

У п. «b» ст. 3 Стамбульської конвенції зазначено, що «домашнє насильство означає всі акти фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, які відбуваються в лоні сім'ї чи в межах місця проживання або між колишніми чи теперішніми подружжями або партнерами, незалежно від того, чи проживає правопорушник у тому самому місці, що й жертва, чи ні або незалежно від того, чи проживав правопорушник у тому самому місці, що й жертва, чи ні [239].

Відповідно до КК України домашнє насильство - це умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи.

Г.І. Роменський вважає, що «домашнє насильство – це будь-які умисні дії одного члена сім'ї по відношенню до іншого члена, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена сім'ї як громадянина і завдають шкоду його фізичному, психологічному чи моральному здоров'ю, а також розвитку дитини» [421, с. 76].

А.М. Волощук, Х.П. Ярмачі та О.В. Ковальова вказують, що насильство в сім'ї «це будь-яка умисна дія/бездіяльність чи погроза застосування будь-якої дії/бездіяльності фізичного, сексуального, психологічного чи економічного

спрямування одного члена сім'ї, який володіє значною фізичною чи психологічною перевагою, по відношенню до іншого члена сім'ї, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена сім'ї як людини та громадянина і наносять йому моральну шкоду, шкоду його фізичному, психічному здоров'ю чи економічним інтересам» [153, с. 29-30].

Зазначена наукова позиція є досить цікавою в аспекті акцентування на тому, що кривдник володіє значною фізичною чи психологічною перевагою.

Група експертів з питань протидії насильству щодо жінок та домашньому насильству, створена відповідно до Стамбульської Конвенції для контролю за виконанням Сторонами Конвенції (далі GREVIO) зазначала, що хоча ст. 3 Стамбульської Конвенції передбачає гендерно-нейтральну дефініцію домашнього насильства, що охоплює як жертв, так і кривдників обох статей, вона також чітко визначає, що домашнє насильство зачіпає жінок непропорційно і, таким чином, є насильством, що є виразно гендерно-обумовленим (gendered) [573, с. 25]. Також передбачається, що Конвенція охоплює багато форм насильства щодо жінок, починаючи від каліцтва геніталій і закінчуючи домашнім насильством, під загальним прапором «гендерно-обумовленого насильства щодо жінок», наголошуючи на гендерній нерівності як їх спільній структурній причині, а також, що «Конвенція виразно пов'язує насильство проти жінок та домашнє насильство зі шкідливими гендерними стереотипами» [573, с. 25].

У постанові ККС ВС від 7 квітня 2020 року у справі № 647/1931/19 (провадження № 51-174км20) з даного приводу зазначено, що «Стамбульська Конвенція та орган, створений для її імплементації, підкреслюють, що термін «домашнє насильство» позначає один з різновидів гендерно-обумовленого насильства, а не окремий від нього вид насильства. Хоча пункт (b) статті 3 Стамбульської Конвенції сформульований у гендерно-нейтральних виразах, коли визначає види «домашнього насильства» та круг осіб, яких воно може стосуватися, однак це не змінює характеристики домашнього насильства як різновиду насильства, що ґрунтується на певних дискримінаційних, у тому числі гендерних, ознаках» [376].

GREVIO пояснює таке гендерно-нейтральне формулювання тим, що «хоча Стамбульська Конвенція застосовується переважно до жінок, оскільки стосується форм насильства, які відчують лише жінки, тому що вони жінки, або які жінки відчують набагато частіше ніж чоловіки, але, хоча рідше й менш суворих формах чоловіки можуть також відчувати деякі форми насильства, що охоплюються Стамбульською Конвенцією, такі як домашнє насильство, зґвалтування та примусовий шлюб. Тож Конвенція заохочує держави-учасників застосовувати її положення до всіх жертв домашнього насильства, включаючи чоловіків, дітей та людей похилого віку, і лише проголошує принцип недискримінації до невичерпного переліку підстав, включаючи гендерну ідентичність та сексуальну орієнтацію, при застосуванні її положень» [573, с. 25].

Виходячи з наведеного, в постанові ККС ВС від 7 квітня 2020 року у справі № 647/1931/19 (провадження № 51-174км20) Суд приходить до висновку, що «Стамбульською Конвенцією домашнє насильство розуміється як певний спосіб поведінки, якою одна особа намагається утвердити або підтримати контроль над іншою особою, що відноситься до певної вразливої групи і знаходиться у вразливій ситуації. При цьому в рішенні суду зазначено, що це жодним чином не свідчить про те, що міжнародні договори мали намір розглядати як «домашнє насильство» будь-яке насильство, що трапляється між членами сім'ї, але яке зумовлене іншими причинами. Суд не має підстав вважати, що законодавець, приймаючи Закон № 2227-VIII, під терміном «домашнього насильства» мав намір визначити більш широке коло діянь, ніж міжнародне законодавство, на імплементацію якого він спрямований» [376].

Комітет з усунення всіх форм дискримінації щодо жінок (надалі «Комітет CEDAW») встановив, що «насильство за статтю є формою дискримінації, яка серйозно перешкоджає можливості жінок користуватися правами та свободами на основі рівності. з чоловіками» і, таким чином, заборонено відповідно до статті 1 CEDAW. До загальної категорії гендерно-зумовленого насильства Комітет CEDAW включає насильство внаслідок «приватних дій» [196] та «насильство в сім'ї» [196].

У свою чергу, важливо зауважити: «гендерно-обумовлене насильство – це будь-яке насильство, яке спрямоване на особу на основі її соціальної ролі, та яке завдає або може завдати фізичної, сексуальної і психологічної або економічної шкоди чи страждання. Зокрема, це погрози таких дій, примусу чи свавільне позбавлення волі, незалежно від того, відбувається це в публічному чи приватному житті» [146, с. 23].

Поряд з цим необхідно зазначити, що «гендерно-обумовлене насильство є ширшим поняттям від поняття сексуального насильства. Воно охоплює не лише акти сексуального насильства (зґвалтування, ушкодження статевих органів), а також акти несексуального характеру: насильство в сім'ї, «убивство честі» тощо. Гендерно-обумовлене насильство відрізняється від будь-якої іншої форми насильства не самою дією (наприклад, убивство, зґвалтування, ушкодження), а тим, що такі дії обумовлені гендером. Насильство вчиняється «на основі соціально обумовлених (гендерних) відмінностей між чоловіками та жінками» або через гендер (соціальну роль) особи» [146, с. 23].

Організація «Ла Страда – Україна» визначає «гендерно-зумовлене насильство» (“genderbased violence”) – «як насильство, яке вчиняється щодо осіб через їхню стать або стосується переважно осіб певної статі» [156]. При цьому додається, що це крайній вияв дискримінації за ознакою статі, акцентуючи увагу, що найчастіше жертвами стають саме жінки [156]. При цьому виокремлюються наступні види гендерно-зумовленого насильства: «фізичне насильство; психологічне насильство; сексуальне насильство; економічне насильство; домашнє насильство; переслідування; зґвалтування; сексуальні домагання; каліцтво жіночих геніталій; примусову стерилізацію; примусовий аборт; примусовий шлюб; злочини в ім'я так званої честі; насильство в інституційному середовищі; насильство у воєнних, конфліктних та постконфліктних ситуаціях; торгівлю людьми; гендерну дискримінацію» [156].

Структура Організації Об'єднаних Націй з питань гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок надає гендерно-зумовленому насильству таке визначення «шкідливі дії, спрямовані проти окремої особи або групи осіб на

основі їхньої статі. Це корениться в гендерній нерівності, зловживанні владою та шкідливих нормах» [572].

Постійний міжвідомчий комітет ООН вказує, що «гендерно-обумовлене насильство як будь-які протиправні дії, що вчиняються проти волі особи на основі соціально визначених (гендерних) відмінностей між чоловіками і жінками» [577]. Найбільш поширена інтерпретація гендерно-обумовлене насильство полягає в наступному «насильство чоловіків щодо жінок та дівчат, засноване на структурній нерівності між чоловіками та жінками та нерівних владних відносинах» [575].

У свою чергу, найбільш широке розуміння гендерно-обумовлене насильство передбачає, що «насильство спрямоване проти чоловіка або жінки на основі її/його конкретної ролі в суспільстві та застосовується до жінок, дівчат, чоловіків і хлопців, щоб ствердити та відтворити усталені гендерні ролі і норми» [575]. Тобто домашнє насильство може бути частиною «гендерно-зумовленого насильства», коли воно вчиняється на основі гендерної ідентичності або стереотипів.

Враховуючи зазначені характеристики, важливо відповісти на питання чи завжди можна стверджувати про домашнє насильство тоді, коли потерпілим від такого діяння є член сім'ї обвинуваченого?

У постанові ККС ВС від 7 квітня 2020 року у справі № 647/1931/19 (провадження № 51-174км20) зазначено, що «у цій справі сторона обвинувачення стверджувала, що обвинувачений вчинив злочин у результаті раптово виниклої сварки. Суд констатував, що саме по собі таке формулювання не свідчить про те, що насильство було зумовлено певним дискримінаційним ставленням до потерпілої. Також зі змісту обвинувального акту не вбачалося, що інкримінований акт агресії був одним з епізодів у атмосфері домашнього насильства, що склалася між обвинуваченим і його матір'ю. Посилання лише на те, що потерпілим від злочину є член сім'ї обвинуваченого, недостатньо для того, аби стверджувати про існування ситуації домашнього насильства в значенні, яке надається цьому терміну Стамбульською Конвенцією та законом, що ухвалено з метою її імплементації» [376].

Далі в рішенні зазначається, що «для того, щоб обґрунтувати застосовність виключення щодо домашнього насильства в пункті 7 частини 1 статті 284 КПК до конкретного випадку, обвинувачення має довести обставини, які свідчать, що потерпіла від інкримінованого злочину особа є в той же час і жертвою домашнього насильства. Це не виключає того, що докази існування ситуації домашнього насильства можуть міститися і в самих обставинах злочину, які доводять, що певний випадок насильства є проявом поведінки, характерної для домашнього насильства» [376].

Схожа позиція передбачена в ще одному судовому рішенні. Так, в Постанові ККС ВС від 17 червня 2021 року у справі № 717/764/20 зазначено, що «щоб обґрунтувати наявність домашнього насильства у конкретному випадку, сторона обвинувачення має довести обставини, які свідчать, що потерпіла від інкримінованого злочину особа є у той же час і жертвою домашнього насильства. Це не виключає того, що докази існування ситуації домашнього насильства можуть міститися і в самих обставинах злочину, які доводять, що певний випадок насильства є проявом поведінки, характерної для домашнього насильства. Докази того, що інкримінований злочин пов'язаний з домашнім насильством, мають бути надані стороною обвинувачення, аби сторона захисту отримала можливість їх спростувати».

Також у даному рішенні Суд підкреслює, що «пов'язаний з домашнім насильством, є відображенням цієї обставини у формулюванні обвинувачення з встановленням органом досудового розслідування відповідних фактичних обставин. При цьому, як зазначено в обвинувальному акті, конфлікт між засудженим та потерпілим стався на ґрунті виниклих неприязних відносин, що саме по собі не свідчить про те, що насильство було зумовлено певним дискримінаційним ставленням до потерпілого з боку засудженого, як цього не було встановлено і під час судового розгляду кримінального провадження. При цьому, із звукозапису судового засідання у суді першої інстанції убачається, що засуджений повністю визнав себе винуватим у вчиненні інкримінованого злочину, за обставин викладених у обвинувальному акті, та відмовився давати

показання щодо обставин його вчинення. Потерпілий у суді пояснив, що до моменту події вони із засудженим майже не бачились та між ними конфліктів не було, чому останній завдав йому ударів йому не зрозуміло. Таким чином, з наданих потерпілим показань не можливо встановити, що дії засудженого були спрямовані на вчинення домашнього насильства. Крім того, таке обвинувачення не було висунуто ОСОБА_8 згідно з обвинувального акта та не було встановлено під час судового розгляду» [371].

Підтримуємо позицію, що не будь-яке насильство між членами сім'ї слід визначати як домашнє насильство. Вважаємо, що домашнє насильство відрізняється від інших проявів насильства тим, що воно вчиняється на основі конкретної ролі особи в аспекті особистісних відносин.

Особистісні відносини відображають стосунки між двома або більше людьми, які базуються на взаємодії, спілкуванні, емоційній прив'язаності та взаємному впливі. Ці відносини формуються через особисту взаємодію, включаючи комунікацію, спільну діяльність, обмін емоціями та підтримку.

Особистісні відносини характеризуються взаємністю, тобто взаємною взаємодією між учасниками (увага, розуміння та зацікавленість), емоційним компонентом (почуття, емоції, відчуття приналежності та турботу один про одного), взаємодопомогою (базуються на взаємній допомозі та підтримці), спільними цінностями та інтересами.

У контексті домашнього насильства, особистісні відносини відображають стосунки між особами, які проживають разом або перебувають у сімейних чи близьких взаємовідносинах, і які виявляють ознаки насильства, тобто відрізняються від здорових та рівноправних стосунків.

Особистісні відносини в аспекті домашнього насильства мають такі об'єктивні характеристики:

- дисбаланс сили (часто спостерігається нерівність силового впливу між партнерами. Кривдник використовує свою фізичну, емоційну або економічну перевагу, щоб здійснювати домінування над іншою особою (жертвою).

- контроль та маніпуляція (кривдник здійснює контроль над жертвою, встановлюючи правила, обмеження та вимоги щодо її поведінки. Він також може використовувати маніпуляції, психологічний вплив та погрози, щоб змусити жертву виконувати його бажання).

- циклічність насильства (включає періоди насильства, період, коли насильство зникає або зменшується (каяття) та наступного наростання напруженості, такий цикл може ставати все більш інтенсивним та небезпечним з часом).

Місце вчинення домашнього насильства та особистісні відносини між особами є досить важливими аспектами, які мають суттєвий вплив на розуміння цього проблемного явища.

У Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» що домашнє насильство, серед іншого, вчиняються в межах місця проживання. Дійсно, часто місцем вчинення домашнього насильства є місце проживання сім'ї або місце, де перебуває потенційний кривдник разом із жертвою. Поряд з цим, переконані, що місце вчинення домашнього насильства не є ключовою ознакою, а в більшій мірі додатковою, адже все-таки домінуюче значення при вчиненні насильства відіграє конкретна роль особи в аспекті особистісних сімейних чи близьких відносин.

З даного приводу О. В. Харитонова яка зазначає, що «домашнє насильство» корелює англomовному поняттю «domestic violence», у свою чергу, «domestic» має конотації «свійський, внутрішній, домашній, сімейний». Вчена зауважує, що «домашнє насильство, треба розуміти, що мова йде не лише про дім у фізичному сенсі цього слова, місце постійного перебування особи, а про певний символічний простір, де «домашність» виводиться через окреслення кола осіб, на яких поширюється дія законодавства про домашнє насильство» [535, с. 38].

При цьому, переконані, що існує суттєва різниця між вчиненням насильства щодо «чужої» особи (наприклад, коли мова йде про насильницько-корисливі кримінальні правопорушення) та особи, з якою винний перебуває в сімейних чи близьких відносинах. Особи, які перебувають у сімейних чи близьких відносинах,

часто мають певний рівень взаємодії, довіри, емоційного зв'язку між собою. Ось деякі фактори, які призводять до різниці:

- приватна (особиста) сфера. Домашнє насильство відбувається у приватному просторі, де кривдник відчуває себе захищеним і непомітним. Це може спричиняти більшу впевненість у безкарності та відсутності свідків, що робить його особливо небезпечним.

- владні (владно-підвладні) відносини. У випадку близьких відносин, кривдник може володіти певною владою або контролем над жертвою. Це може бути наслідком сімейних чи інших особистих взаємовідносин, де одна особа має більше впливу та контролю над іншою. Ця влада може бути використана для здійснення насильства й підтримки циклу насильства.

- емоційна залежність. Кривдник і жертва можуть мати емоційну залежність один від одного. Це може включати страх, прив'язаність, емоційну залежність або надмірну розпачливість у відносинах. Ці емоційні зв'язки можуть створювати бар'єри для виходу з насильницького відношення.

- довіра. Особи, які перебувають у сімейних чи близьких відносинах, мають певний рівень довіри одна до одної. Жертва може шукати виправдання для його насильницької поведінки або сподіватися на її зміну. Це може ускладнити виявлення насильства та його попередження.

- соціальний тиск. Жертва може стикатися зі стигматизацією, відчуттям сорому, страхом перед осудом чи втратою соціального статусу в разі виявлення насильства. Це може утримувати жертву від звернення до правоохоронних органів.

У домашньому середовищі ролі осіб можуть базуватися на стереотипах, соціокультурних нормах чи гендерних очікуваннях. Це можуть бути, наприклад, традиційні гендерні ролі, де одна особа (зазвичай чоловік) вважається «головним», а інша особа (зазвичай жінка) – «підпорядкованою».

На основі цих ролей кривдник може використовувати свою владу та контроль, щоб, серед іншого, підтримувати свою домінуючу позицію та

підпорядковувати жертву. Він може використовувати різні форми насильства, щоб змусити жертву підкорятися його бажанням і виконувати його вимоги.

Ця характеристика вказує на те, що домашнє насильство не є просто випадковими актами насильства, а ґрунтується на конкретній ролі особи в особистісних відносинах.

Враховуючи зазначене, вважаємо, що домашньому насильству, як феномену характерна наступна риса - насильство вчиняється на основі конкретної ролі особи в аспекті особистісних відносин. Дана характеристика вказує на те, що насильство може виникати чи підтримуватися в результаті нерівного розподілу влади, статусу чи ролей між особами в особистісних відносинах.

У ст. 126-1 ККУ передбачені наступні форми домашнього насильства: фізичне, психологічне та економічне, при визначенні яких потрібно враховувати ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

Відповідно до п. 17 ст. 1 ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству» «фізичне насильство – форма домашнього насильства, що включає ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, а також незаконне позбавлення волі, нанесення побоїв, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру» [397].

У науковій літературі відмічається, що фізичне насильство означає, зокрема, ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання [190, с. 71].

О.В. Харитонova вказує, що під іншими правопорушеннями насильницького характеру може розумітися, наприклад, позбавлення сну, примусове вживання наркотиків, алкоголю, сильнодіючих речовин тощо [535, с. 39].

У ст. 33 Стамбульської конвенції «Психологічне насильство» зазначається, що сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб умисну поведінку, яка серйозно порушує психологічну цілісність шляхом примушування або погроз, було криміналізовано [565].

Відповідно до п. 14 ст. 1 ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству» «психологічне насильство - форма домашнього насильства, що включає словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи» [397].

Дослідники, що займаються вивченням проблем психологічного насильства, ще до прийняття нових законів зазначали, що «незаконний психологічний вплив - це протиправне втручання у психічні процеси індивіда, що призводить до пригнічення його емоційно-вольових процесів із метою створення у нього стану психіки, необхідного для формування поведінки, потрібної винному. Незаконний психологічний вплив є формою психічного насильства, що через специфіку застосовуваних методів та прийомів, їх систематичний характер та наслідки потребує самостійної кримінально-правової оцінки» [12].

Відповідно до Порядку застосування методів психологічного і психотерапевтичного впливу психологічний вплив – це вживання спрямованих дій на психіку людини усвідомленого або неусвідомленого характеру за допомогою переконання, психологічного преформування або сугестії для формування певної системи уявлень, дій та відношень, що суб'єктивно сприймаються особою як особисто приналежні [401].

О.В. Харитонova зазначає, що психологічне насильство як форму домашнього насильства, необхідно розуміти, що кривдник через створення атмосфери приниження, погроз, тиску, агресії, невпинної критики, ізоляції, контролю поведінки, кола спілкування здійснює постійну девальвацію особистості, руйнує її психологічну цілісність [535, с. 42].

Психологічне насильство досить часто застосовується в таких формах, як: «газлайтинг – форма психологічного насильства, коли особу змушують сумніватися у адекватності сприйняття та у самій реальності; бодішеймінг –

практика приниження особи висміючими та критичними коментарями, які змушують особу соромитися свого тіла; стоуволінг – закам'яніння, зачерствіння, відмова комунікувати та взаємодіяти» [535, с. 40].

Відповідно до п. 4 ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», «економічне насильство – форма домашнього насильства, що включає умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру. Слід зазначити, що в законодавстві не визначено різницю між економічним насильством як кримінально караним діянням і адміністративним правопорушенням» [397].

Аналіз наукових праць дозволяє зазначити, що економічне насильство здатне проявлятися в різних формах: «позбавлення матеріальних ресурсів для належного фізичного та психологічного добробуту, повна звітність за витрачені гроші (аж до копійки), відбирання всіх зароблених грошей, заборона працювати члену сім'ї всупереч його бажанню і працездатності, примус члена сім'ї виконувати тяжку, непосильну роботу, відмова члена сім'ї працювати й робити рівнозначний внесок у добробут родини тощо» [201, с. 16].

У науковій літературі зазначається, що «економічне насильство полягає у контролі за доступом спеціального потерпілого від домашнього насильства до економічних ресурсів, яке ослаблює здатність потерпілого підтримувати себе і створює економічну залежність від кривдника. Спільна сумісна власність використовується як засіб контролю. Економічне насильство може проявлятися у відмові в утриманні дітей, непрацездатних членів сім'ї, приховуванні доходів, витраті сімейних грошей із самотійним прийняттям більшості фінансових рішень, неврахуванні потреб партнера (наприклад, дружина, здійснюючи покупки, повинна звітувати чоловікові про витрати, щоб фінансова ситуація була під його «невсипущим контролем», просити у нього гроші, навіть на дрібниці); жінка може чути закиди в «сидінні на ший», навіть якщо знаходиться у відпустці

по догляду за дитиною; якщо жінка працює у сфері зайнятості, їй дорікають, що вона ходить на роботу «тільки пити чай і базікати» тощо» [535, с. 43].

Економічне насильство в сім'ї виражається у своєрідному економічному тиску. До нього можна віднести й інші види позбавлення або обмеження трудових і майнових прав. Наприклад, заборона здійснювати оплачувану діяльність члену сім'ї при наявності його бажання та працездатності; позбавлення або обмеження члена сім'ї в можливості користуватися й розпоряджатися грошима, які він отримав у результаті здійснення діяльності або які є спільною власністю сім'ї тощо.

Економічне насильство в сім'ї може виявлятися «у створенні ситуації, за якої один член сім'ї змушений систематично просити гроші, коли вони в сім'ї є, на утримання сім'ї або на власні потреби, у втягненні неповнолітніх у заняття жебрацтвом, пошкодженні чи знищенні майна іншого члена сім'ї або спільного майна, примушуванні чи втягненні в заняття проституцією» [305, с. 45-46].

Хоча в ст. 126-1 КК України не передбачено сексуальне насильство як форму домашнього насильства, однак встановлюючи зміст домашнього насильства як феномену, даний аспект також потребує уваги.

Відповідно до п. 15 ст. 1 ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству») «сексуальне насильство - форма домашнього насильства, що включає будь-які діяння сексуального характеру, вчинені стосовно повнолітньої особи без її згоди або стосовно дитини незалежно від її згоди, або в присутності дитини, примушування до акту сексуального характеру з третьою особою, а також інші правопорушення проти статевої свободи чи статевої недоторканості особи, у тому числі вчинені стосовно дитини або в її присутності».

Водночас О.М. Гумін відносить сексуальне насильство до комбінованих (поєднаних) видів насильства та пропонує розрізняти: «1) сексуальне насильство без фізичної взаємодії (ексгібіціонізм (демонстрація оголених геніталій); вуайєризм (підглядання за сексуальними діями або роздяганням); дитяча порнографія (використання дітей як моделей порнографічних матеріалів; словесні образи і непристойні зауваження сексуального змісту, в тому числі телефоном або

через мережу «Інтернет»); 2) за фізичною взаємодією (розпусні діяння (насильницький петтінг – «мацання», будь-які маніпуляції зі статевими органами або примушування до них жертви); інцест – сексуальні діяння з родичами; зґвалтування – примусові статеві зносини із застосуванням фізичної сили або погрози її застосування)» [173, с. 14].

О.М. Джу́жа та Д.П. Москаль зауважують, що сексуальне насильство, зокрема щодо дітей, відрізняється від інших видів насильства своїми самостійними ознаками, об'єктом, предметом і наслідками [179, с. 27; 311, с. 6].

Міжнародні організації з охорони здоров'я до форм сексуального насильства відносять: «1) зґвалтування і спробу зґвалтування; 2) небажані сексуальні дотики або примушування торкатися до іншої людини; 3) підглядання або фотографування людини в інтимній ситуації без її згоди» [173]; «4) сексуальні домагання і сталкінг (сексуальне переслідування); 5) експібіціонізм, примусова демонстрація людині порнографії; 6) будь-які інші сексуальні дії з людиною, яка не дає на них згоди або не в змозі відмовити гвалтівнику чи чинити йому опір» [576].

Також є підстави для виокремлення кібернасильства як самостійної форми домашнього насильства, оскільки для його вчинення використовуються саме технології та електронні засоби зв'язку. Це може включати в себе поширення приватних фото або відео без згоди жертви, стеження за нею в Інтернеті, шантаж, кібербулінг та інше. Кібернасильство може бути особливо шкідливим, оскільки може мати довготривалі наслідки для жертви та її психічного здоров'я, та може посилювати існуючу ситуацію домашнього насильства [452; 453].

Ще у 2018 році спеціальним доповідачем Ради ООН з прав людини з питань насильства щодо жінок, його причин і наслідків, про насильство в Інтернеті щодо жінок і дівчат в аспекті прав людини зазначено, що форми насильства, які вчиняються за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ) набувають все більшого поширення. У його доповіді вказується, що в сучасну цифрову епоху Інтернет та ІКТ генерують соціальні цифрові простори та трансформують те, як зустрічаються, спілкуються та взаємодіють індивіди, а тим

самим і в більш загальному плані переформатують суспільство загалом (пункт 12) [581]. Також зазначається, що термінологія в цій сфері не має однозначного характеру (пункт 15) [581]. Акцентується, що кібернасильство щодо жінок поширюється на будь-який акт гендерного насильства щодо жінок, яке відбувається за допомогою ІКТ або повністю чи частково посилюється шляхом використання ІКТ, таких як мобільні телефони та смартфони, Інтернет, соціальні медіаплатформи або електронна пошта проти жінки тому, що вона є жінкою (пункт 23) [581]. Технологія перетворює багато форм гендерного насильства на щось таке, що можна здійснювати дистанційно, без фізичного контакту та без кордонів шляхом використання анонімних профілів, щоб посилити шкоду жертвам (пункт 30) [581]. Існує безліч форм кібернасильства, наприклад, «доксінг», «секс-шантаж» та «тролінг». Крім того, з'являються нові форми насильства, наприклад неузгоджене поширення інтимного контенту (порнопомста) (пункт 33) [581]. Усі форми кібернасильства генерують цифровий запис, який може бути поширений по всьому світу, і його нелегко видалити, що може призвести до подальшої віктимізації жертви (пункт 42) [581].

Спеціальний доповідач сформулював рекомендації, які передбачають, що державам слід заборонити та криміналізувати кібернасильство щодо жінок, у тому числі неузгоджене поширення інтимних зображень. Криміналізація кібернасильства щодо жінок має охоплювати всі елементи такого роду зловживання, включаючи переадресацію шкідливого контенту (пункт 101) [581].

Вітчизняні науковці визначають кібернасильство як:

- «систематичні умисні дії з боку особи або групи осіб (частіше підлітків) із використанням інформаційно-комунікаційних засобів, спрямовані проти іншої особи (осіб), що характеризуються створенням ворожої, принизливої обстановки» [288, с. 178].

- «як новітню форму агресії, що передбачає жорстокі дії з метою принизити людину за допомогою використання інформаційно-комунікаційних засобів: мобільних телефонів, електронної пошти, соціальних мереж» [317, с. 2].

- «як агресивні, навмисні дії, які здійснюються групою або окремою особою з метою приниження, залякування та цькування іншої особи за рахунок використання інформаційно-комунікаційних засобів» [164, с. 71].

Комітет Конвенції про кіберзлочинність визначає кібернасильство як «використання комп'ютерних систем для спричинення, сприяння або загрози насильства проти осіб, що призводить або може призвести до фізичної, сексуальної, психологічної чи економічної шкоди чи страждань і може включати в себе використання обставин, характеристик або вразливості особи» [566].

Також вчені визначають ознаки, які притаманні кібернасильству як явищу: «1) виступає агресивною формою насильства; 2) об'єктом кібербулінгу можуть бути як знайомі, так і незнайомі особи; 3) здійснюється із застосуванням засобів електронних комунікацій; 4) має на меті приниження людини, дошкуляння їй, провокування конфліктних ситуацій» [325, с. 62].

В.М. Руфанова виокремлює, наступні види кібернасильства:

«1) надсилання електронних листів і повідомлень з метою залякування чи шантажу;

2) поширення неправдивої інформації про особу;

3) злам електронної пошти чи сторінки в соціальній мережі;

4) зміна та використання профілів людей з використанням чужих паролів;

5) розміщення та розсилка чужих фотографій з метою глузування та обговорення;

6) розміщення інтимних фотографій з метою стигматизації чи цькування особи;

7) вимагання через електронне спілкування особистої інформації з метою поширення цієї інформації;

8) копіювання та використання особистої інформації шляхом зламу або незаконного входження в профіль іншої особи в соціальній мережі;

9) обговорення людини в соціальних мережах або чатах з метою наклепу або дискредитації» [424, с. 212].

Також у науковій літературі визначається, що кібернасильство передбачає: «надсилання електронних листів, текстових повідомлень (SMS) або інших миттєвих повідомлень образливого або погрозливого характеру; розміщення образливих коментарів щодо особи в мережі Інтернет; розповсюдження інтимних фотографій чи відеозаписів за допомогою засобів електронних комунікацій» [295, с. 10].

Також окремо вчені виділяють кібербулінг та визначають його як «булінг, що здійснюється із застосуванням засобів електронних комунікацій» [43, с. 42]; «агресія та жорстокість з метою дошкулення, приниження людини» [224, с. 86].

Формами кібербулінгу є: «харасмент або домагання; соціальне виключення; кіберсталкінг або переслідування з загрозою завдання шкоди офлайн; флемінг або ворожі мовленнєві випадки; наклеп; публічне викриття конфіденційної чи компрометуючої інформації; персонація або видавання себе за іншу особу; хеппі слеппінг або фільмування проявів булінгу; кіберсексуальний булінг» [42, с. 29-30].

У свою чергу, кібернасильство над жінками визначається як «вчинення умисних систематичних дій образливого або погрозливого характеру із використанням засобів електронних комунікацій, які підривають почуття безпеки жінки та викликають тривогу, страх або паніку» [295, с. 10].

Розглядаючи питання пов'язані з кібернасильством, важливо проаналізувати рішення ЄСПЛ з даного питання. Так, у справі «Бутуруга проти Румунії» [563]. Суд вперше розглянув явище кібербулінгу як різновид насильства щодо жінок. У даному рішенні зазначено, що заявниця поскаржилася на насильницьку поведінку свого колишнього чоловіка до органів влади. Заявниця стверджувала, що її колишній чоловік неправомірно заходив на її електронні акаунти (наприклад фейсбук), без дозволу переглядає електронну пошту, приватне листування, робить копії фото, відео та її розмов.

Заявниця подала клопотання про електронний обшук вмісту сімейного комп'ютера, однак їй було відмовлено на підставі, що ймовірна інформація, одержана в результаті такого обшуку, не стосувалася б стверджуваних

правопорушень, скоєних її колишнім чоловіком. Наступна скарга заявниці теж була відхилена без розгляду по суті. Як результат – чоловік отримав адміністративний штраф. Однак, кримінальне провадження було припинено через відсутність суспільної небезпеки діяння, адже таке втручання в особисте життя жінки не несе загрозу для неї. Крім того, остання інстанція дійшла висновку, що частина інформації із соцмереж і так є загальнодоступною. Показовим є те, що органи влади взагалі не розглядали такі діяння в аспекті домашнього насильства [563].

В аналізованому рішенні ЄСПЛ наголосив, що домашнє насильство не обмежується лише випадками фізичного насильства, але може передбачати, поряд з іншими формами, психологічне насильство або домагання. Кібербулінг може виражатись в різних формах: у порушенні права на приватне життя, у втручанні в комп'ютер жертви, у маніпуляції інформацією чи зображеннями, у тому числі приватного характеру. Суд визнав, що під час розслідування справ щодо домашнього насильства національні органи влади можуть брати до уваги такі дії, як незаконне спостереження за листуванням партнера, доступ до нього або його збереження. Тобто до категорії домашнього насильства потрапляє й кіберспостереження, яке часто здійснюється близьким партнером особи [563].

У науковій літературі відзначається, що ЄСПЛ погоджується із аргументом заявниці, що такі дії, як моніторинг, доступ чи збереження кореспонденції подружжя без права на це, мають бути враховані, коли національні органи розслідують факти домашнього насильства [217, с. 22].

При цьому, ЄСПЛ підкреслив, що в разі розслідування справ про домашнє насильство слід застосовувати комплексний підхід. Підсумовуючи, кібернасильство визнано одним із видів насильства в контексті ст.ст. 3, 8 Конвенції [563].

Ще одним важливим рішенням з даного аспекту є рішення ЄСПЛ у справі «Володіна проти Росії» (2021 р.). Заявниця скаржилась на відсутність належного захисту з боку національних органів від кібернасильства (публікація інтимних

фото без згоди, переслідування та видавання себе за іншу особу), а також забезпечити проведення ефективного розслідування цих дій.

Рішення, пов'язане із попередньою справою тієї ж заявниці ЄСПЛ «Володіна проти Росії» (2019 р.) стосовно домашнього насильства та неналежної законодавчої системи його протидії. У рішенні 2019 р. ЄСПЛ визнав наявність жорстокого поводження (фізичного та психологічного) із заявницею з боку її колишнього партнера та встановив порушення ст. 3 Конвенції (заборона катування, нелюдського та такого, що принижує, поводження). У справі 2021 р. заявниця скаржилася на відсутність належного захисту з боку національних органів саме від кібернасильства. Заявниця страждала від численних кібератак з боку свого колишнього партнера (злам поштової скриньки, встановлення фейкових профілів тощо).

Суд визнав у першому рішенні, що публікація інтимних фотографій заявниці «підірвала її гідність, передаючи повідомлення про приниження та неповагу». Публікація її інтимних фотографій без згоди, створення підроблених профілів у соціальних мережах, які нібито видають себе за неї, та відстеження за допомогою GPS-пристрою заважали їй насолоджуватися приватним життям, викликаючи в неї почуття тривоги, страждання й незахищеності. Таким чином, Суд встановив, що було порушене право на повагу до приватного життя заявниці (ст. 8 Конвенції).

Відповідно до позиції Суду, форми кібернасильства щодо жінок поділяються на шість широких категорій, які включають:

- «злам»;
- «видання себе за іншу особу» (використання технологій для видання особи жертви, щоб збентежити чи присоромити її, наприклад, шляхом надсилання образливих електронних листів з електронної пошти жертви);
- «спостереження/відстеження» (переслідування та спостереження за діяльністю жертви в режимі реального часу або історично; наприклад, GPS-відстеження);

- «переслідування/розсилання спаму» (використання технологій для постійного контакту, роздратування, погроз та/або залякування жертва);
- «вербування» (заманювання потенційних жертв у ситуації насильства)
- «зловмисне розповсюдження» (маніпулювання та розповсюдження наклепницьких і незаконних матеріалів, пов'язаних із жертвою; наприклад, погрози або витік інтимних фотографій/відео).

Суд вважає, що акти кібернасильства в цій справі були достатньо серйозними, щоб вимагати кримінального реагування з боку національних органів влади. Публікація інтимних фотографій заявниці, спрямована на привернення уваги її сина, його однокласників та вчителя, мала на меті принизити її гідність. Відстеження її переміщень за допомогою GPS-пристрою та надсилання погроз смерті в соціальних мережах викликали у неї відчуття тривоги, страждання та незахищеності. Суд також повторює, що інтереси суспільства та інтереси захисту вразливих жертв від злочинів, які посягають на їхню фізичну чи психологічну цілісність, вимагають наявності засобу правового захисту, який би дозволив ідентифікувати винного та притягнути його до відповідальності.

Суд визначив, що держава несе однакові зобов'язання як щодо актів офлайн, так і онлайн насильства. Тобто держава зобов'язана прийняти ефективні закони, запобігти насильству та провести ефективне розслідування насильства.

Підсумовуючи, у даному рішенні Суд вказує, що хоча чинна система надала владі правові інструменти для переслідування актів кібернасильства, жертвою яких стала заявниця, спосіб, у який вони фактично вирішували це питання – зокрема, небажання відкривати кримінальну справу та повільне розслідування, що призвело до безкарності винного – виявили невиконання своїх позитивних зобов'язань за ст. 8 Конвенції, відповідно, мало місце порушення цього положення.

Таким чином, ЄСПЛ визнав, що насильство в інтернеті є формою насильства щодо людини та те, що кібернасильство є тісно пов'язаним із офлайн насильством у житті, і є ще одним аспектом домашнього насильства. ЄСПЛ вказав на обов'язок держави захищати особу від кібернасильства.

Тобто, ЄСПЛ продовжив свою позицію, яку визначив у рішенні «Бутуруга проти Румунії», та визнав кібернасильство як одну з форм домашнього насильства.

При цьому важливо зауважити, що 2022 р. Європейська комісія прийняла пропозицію, яка передбачає необхідність держав виокремлювати та реагувати на кібернасильство щодо жінок [414].

Враховуючи зазначені характеристики кібернасильства та його специфіку, яка проявляється в тому, що воно здійснюється із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій, вважаємо, що для належного реагування на прояви такої протиправної поведінки та відповідно до практики ЄСПЛ, доцільно виділяти кібернасильство як самостійну форму домашнього насильства.

Підсумовуючи вищезазначене, домашнє насильство як соціально-правовий феноменом охоплює наступні характеристики:

- це протиправний, умисний фізичний та/або психологічний вплив однієї особи на іншу;
- вчиняється шляхом фізичного, психологічного, сексуального економічного насильства або кібернасильства;
- вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа;
- одна із сторін зазвичай відноситись до певної вразливої групи або/та знаходиться у вразливій ситуації;
- насильство вчиняється на основі конкретної ролі особи в аспекті особистісних відносин;
- таким впливом одна особа, серед іншого, намагається встановити або утвердити контроль над іншою особою, змусити її до певного напрямку поведінки;

- таким насильством заподіюється різного роду шкода або створюється реальна загроза заподіяння такої шкоди [579].

Зазначені характеристики є ключовими та вони повинні бути враховані при встановленні чи є вчинене особою діяння проявом домашнього насильства та в аспектів відмежування домашнього насильства від інших кримінальних правопорушень. Оптимально, щоб такі характеристики були сформульовані в рішеннях Верховного Суду, адже висновки щодо застосування норм права, викладені в постановках Верховного Суду, є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права [411].

При цьому важливо розрізняти різні категорії: домашнє насильство як феномен, домашнє насильство як адміністративне правопорушення, домашнє насильство як самостійний склад кримінального правопорушення і кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством. Розкриттю змісту зазначених категорії будуть присвячені наступні підрозділи дослідження.

2.2. Соціальна обумовленість криміналізації домашнього насильства

Враховуючи «молодий вік» КК України, ніяк не можна назвати стабільним. Підтвердженням зазначеного є статистичні дані, адже станом на 20 серпня 2020 року до Кодексу було внесено 1088 змін та доповнень, з них – 222 зміни та доповнення до Загальної частини КК і 856 – до Особливої частини. Багато положень Кодексу змінювалися неодноразово, а деякі статті – навіть 8-10 разів [244]. При цьому ця тенденція зберігається й надалі, а аналіз законотворчих змін до КК України останніх 2-х років демонструє ще й певну динаміку в даному напрямі. Немає сумніву в тому, що законодавча база повинна бути стабільною, однак в Україні вона ніколи не була такою [16].

Стрижневими проблемами на сьогодні є як якість так і стабільність кримінального закону [464; 501, с. 33]. У результаті частих законодавчих змін не тільки пересічні громадяни, а й юристи не завжди спроможні устежити за нами,

тому навряд чи можна планувати перспективні заходи, спрямовані на ефективну протидію злочинності, і формувати на цій основі стійку та безпомилкову слідчо-судову практику [499, с. 7]. У філософії є методологічний принцип «бритва Оккама», сутність якого полягає в тому, що не потрібно множити сутності без нагальної необхідності, тобто не слід приймати закони тільки заради їх кількості та загальної звітності [483, с. 203]. Тому погоджуємось, що далеко не кожна норма кримінального права потребує постійної корекції. Мають бути «недоторканими», якщо не окремі норми, то хоча б їх інститути [543, с. 5].

Є.Л. Стрельцов зазначає, що в КК України «було внесено достатньо багато змін, що навіть дозволяє констатувати, що такі зміни мають перманентний характер. Основними причинами такого становища вчений вважає те, що динаміка соціального розвитку відбувається значно швидше, ніж передбачалося, тому такі зміни до галузевого законодавства мають, певною мірою, об'єктивний характер» [488, с. 78].

Поряд з цим, розуміємо, що внесення змін до КК України неминуче. Кримінальне законодавство повинно реагувати на зміни, які відбуваються в політичних, соціально-економічних та інших сферах життя суспільства й держави та своєчасно відповідати на нові суспільно небезпечні виклики з боку злочинного середовища [501, с. 33]. Тільки виважене сполучення стабільності й динамічності кримінально-правових норм здатне забезпечити їх високу ефективність [501, с. 33]. У перехідний період від однієї державної системи до іншої, стабільний кримінальний закон створити не можна [16].

При цьому погоджуємось з Ю.Ю. Коломієць, що український законодавець налаштований дуже серйозно щодо реформування кримінально-правових норм під впливом політики євроінтеграції [233, с. 187].

До 11 січня 2019 року, за домашнє насильство була передбачена лише адміністративна відповідальність відповідно до ст. 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення. Щоб відповісти на питання про доцільність існування саме кримінально-правової відповідальності за домашнє насильство,

варто зупинитися на підставах, сукупність яких має свідчити на користь існування самостійної статті про кримінальну відповідальність за вказане діяння.

Під соціальною обумовленістю криміналізації діяння слід розуміти причинно-наслідковий зв'язок між цим діянням та його достатньо істотним негативним впливом на суспільні відносини, у результаті чого законодавець має підстави для включення такого діяння до переліку суспільно небезпечних, тобто для його криміналізації. Криміналізація є соціальною необхідністю та важливою для суспільства в конкретний період його розвитку. У протилежному випадку криміналізація є зловживанням, необдуманим, нічим не обґрунтованим рішенням законодавця, яке додатковий раз обмежує права та свободи своїх громадян [200, с. 334].

Багато досліджень присвячено питанню підстав криміналізації, як вітчизняних, так і зарубіжними вченими, однак, досі існують розбіжності в їх поглядах як щодо змісту цієї категорії, так і щодо термінології [466].

Традиційно в науковій літературі до підстав криміналізації відносять:

1) юридико-кримінологічні (суспільна небезпечність діяння; типовість і достатня поширеність форм; динаміка суспільно небезпечних діянь з урахуванням причин і умов, що їх породжують; наявність необхідності впливу кримінально-правовими заходами; урахування можливостей системи кримінальної юстиції в протидії);

2) соціально-економічні (співвідношення позитивних і негативних наслідків криміналізації; наявність матеріальних ресурсів для реалізації кримінально-правової заборони);

3) соціально-психологічні (рівень суспільної правосвідомості та психології; історичні традиції) [16, с. 200].

Суспільна небезпечність – полягає в тому, що таке правопорушення спричиняє тяжку шкоду існуючому в суспільстві правопорядку або ставить правопорядок під загрозу заподіяння такої шкоди [529]. Суспільна небезпечність – це об'єктивний прояв кримінального правопорушення, його зовнішня шкідливість [246, с. 119-121].

Суспільна небезпечність має два виміри: характер (становить його якість, яка визначається суспільною цінністю об'єкта посягання, злочинними наслідками, способом учинення кримінального правопорушення, мотивом і формою вини та ступінь) та ступінь (складає її кількість і визначається способом вчинення злочину та розміром заподіяної шкоди). Саме за ступенем суспільної небезпечності відрізняються кримінальні правопорушення одного виду [246, с. 119-121]. Таким чином, суспільна небезпечність полягає в тому, що кримінальне правопорушення посягає на найбільш цінні суспільні відносини і шкода від такого діяння значна та істотна.

Кримінальний закон має на меті охорону тих суспільних цінностей, які є найважливішими і без яких нормальне функціонування суспільства стає неможливим. Не врахування суспільної небезпечності діяння може призвести до таких негативних наслідків, як прогалин або надмірності криміналізації.

При надмірності криміналізації, діяння, які визнаються суспільно-небезпечними або початково не були такими, або перестали бути суспільно-небезпечними в силу різних причин. Надмірність кримінально-правової заборони призводить до обмеження прав та свобод людини і в такому випадку втрачається баланс, адже відбувається не охорона пріоритетних цінностей, а втручання в особисту сферу життя. Саме тому, необхідно направляти законодавця на відмову від застосування кримінальної відповідальності в усіх без винятку випадках, коли вона неспроможна досягнути цілей кримінального закону. Однак, є й інша сторона, адже незахищеність певних цінностей кримінально-правовими засобами, які реально того потребують призводить до пошуку непередбачених законом альтернатив. Вони відбуваються в інтервалі від просто самосуду до «натяжок» у кваліфікації й аналогії [529, с. 21, 23-24].

Вчиняючи домашнє насильство, особа, безумовно, посягає на найважливіші суспільні цінності, без охорони яких, неможливе нормальне функціонування суспільства. Домашнє насильство в будь-якій своїй формі порушує розвиток суспільства та завдає значної шкоди як суспільству, так і державі [187, с. 192].

Суспільна небезпека домашнього насильства полягає в негативному впливі такого діяння не тільки на потерпілу особу, а також на сім'ю та суспільство в цілому. Потерпілі від домашнього насильства можуть страждати від фізичних та психологічних наслідків таких дій, включаючи травми, страх, депресію, тривогу та низьку самооцінку. Крім того, домашнє насильство може призвести до соціальної ізоляції жертви, втрати робочих місць, проблем зі здоров'ям та злочинності. Крім того, домашнє насильство може поширюватися на дітей, що призводить до порушення їхнього фізичного та емоційного здоров'я, а також до негативних наслідків у майбутньому.

Домашнє насильство також може мати наслідки для суспільства в цілому. Наприклад, воно може призводити до збільшення витрат на охорону здоров'я, правоохоронні органи та соціальну підтримку жертв. Крім того, домашнє насильство може призводити до зменшення продуктивності праці, зростання кримінальності та загальної недовіри до суспільства.

У науковій літературі відзначається, що суспільна небезпечність домашнього насильства полягає в заподіянні фізичної та моральної шкоди жертвам домашнього насильства, це досить часто має приховані наслідки, що можуть проявлятися в майбутньому. Тобто, вчиняючи домашнє насильство, особа створює загрозу нормальному функціонуванню та розвитку суспільства в цілому [446, с. 34, 63].

Суспільна небезпека домашнього насильства проявляється на кількох рівнях:

- сімейний рівень: домашнє насильство може викликати фізичну та психологічну травму для всіх членів сім'ї, особливо дітей. Це може вплинути на їх психічний розвиток, самоповагу, може спричинити розлад у сімейних відносинах і вплинути на їх соціальну адаптацію.

- міжособистісний рівень: домашнє насильство може призвести до посилення насильства в інших взаємовідносинах. Наприклад, людина, яка є потерпілою від домашнього насильства, може стати агресором у відносинах з іншими людьми.

- соціальний рівень: домашнє насильство може вплинути на соціальну стабільність і зменшити довіру до суспільства. Воно може викликати страх і незахищеність серед жертв і суспільства в цілому.

- економічний рівень: домашнє насильство може призвести до втрати робочих місць, втрати доходу, а також до збільшення витрат на охорону здоров'я та правоохоронні органи.

- юридичний рівень: відсутність ефективної реакції на домашнє насильство може викликати відчуття беззахисності і безправ'я серед потерпілих.

Ще однією підставою криміналізації є відносна поширеність діянь та їх типовість. Діяння, які визначаються кримінально-протиправними повинні бути відносно поширеними. Відносність має важливе значення, адже, якщо діяння має небезпечний характер і при цьому є масовим (наприклад, пияцтво, жебрацтво та ін.), криміналізація його буде практично неможливою. Криміналізація діяння буде виправдана тоді, коли буде охоплювати найбільш типові та достатньо поширені форми цього діяння [526].

За офіційними даними Національної поліції України в 2022 році надійшло на 40% більше звернення з приводу фактів домашнього насильства, що є, ніж у попередньому році та на 15% більше, ніж у 2020 році і на 41% більше, ніж у 2019 році [204].

Статистика показує, що домашнє насильство в Україні під час воєнного стану не втратило своєї актуальності, немає сумніву щодо поширеності цієї проблеми в суспільстві. Збройний конфлікт загострює проблему насильства, оскільки агресія, зміна звичного ритму життя, необхідність пристосовуватись до нових обставин життя можуть бути тими факторами, які впливають на вчинення домашнього насильства [204].

За інформацією Національної поліції України, у 2022 році зареєстровано 2080 кримінальних проваджень, що всього лиш на 17% менше від зареєстрованих кримінальних проваджень у 2021 році (2500) та на 32% менше, ніж у 2020 році. Статистика щодо відкритих кримінальних проваджень за ст. 126-1 КК України в 2022 році докорінно не змінилася в порівнянні з попередніми роками [204].

Кількість винесених вироків у першій інстанції за ст. 126-1 КК 2019 р. – 188; 2020 р. – 726; 2021 р. – 1218 [398].

Враховуючи наведені вище статистичні дані, останніми роками спостерігаються негативні тенденції щодо збільшення кількості проявів домашнього насильства. Незважаючи на посилення уваги до домашнього насильства в усьому світі та багато позитивних зрушень у політиці та практиці, кампаніях і заходах щодо протидії цьому негативному явищу, проблема домашнього насильства в різних його формах все ще посідає одне з найважливіших місць у системі проблем загальнодержавного рівня будь-якої країни [413, с. 296].

Крім того, важливо зауважити, що зазначені показники не повною мірою відображають реальну поширеність домашнього насильства, адже таким діям притаманна висока латентність, яка обумовлена: 1) страхом помсти з боку кривдника; 2) низьким рівнем довіри правоохоронним органам; 3) відсутністю розвинутої системи кризових центрів та центрів медико-соціальної реабілітації жертв домашнього насильства [541].

Директорка департаменту Національних гарячих ліній та соціальної допомоги цієї громадської організації ГО «Ла Страда-Україна» А. Кривуляк, відповідаючи на питання, яким чином війна позначається на домашньому насильстві, вказує, що вона стала фактором ризику, який вплинув не лише на збільшення кількості випадків насильства, але й зробив ситуації такого насильства більш жорстокими. А. Кривуляк зазначає, що «до нас надходять звернення від жінок і дітей, які розповідають, що їхній чоловік чи тато перебуває в теробороні і під час вчинення домашнього насильства погрожує їм зброєю». [147]. Підкреслюється, що жертви бояться, бо можуть не мати можливості вчасно звернутися за захистом. Погрози зброєю в мирний час теж траплялись, але в умовах війни їх стало більше, тому це важливо враховувати, особливо зараз, коли обговорюється питання про можливу легалізацію зброї в Україні. Наголошується, що наслідки, якщо кривдники вдома матимуть доступ до зброї, значно ускладнити ситуацію з домашнім насильством [147].

Також вона зазначає, що «після демобілізації наших військових, які брали участь в АТО/ООС на Донбасі, ми побачили стрімке зростання домашнього насильства в їхніх сім'ях. Такий саме посттравматичний синдром можуть мати і демобілізовані після повномасштабної війни. Психоемоційний стан непростий і в тих українських родинах, члени яких сьогодні не перебувають на передовій, там теж може загостритися домашнє насильство» [147].

Зазначене вище, досить тісно пов'язане з наступною, досить важливою підставою криміналізації є динаміка суспільно небезпечних діянь з урахуванням причин і умов, що їх породжують. Аналіз зазначеної підстави є важливим на шляху впливу на фактори виникнення та поширення суспільно небезпечних діянь, що в подальшому дозволяє їх зменшити за допомогою кримінально-правових засобів, які повинні застосовуватись не ізольовано, а в комплексі з економічними, політичними, соціальними, культурними та іншими, адже лише в такому разі можливе досягнення бажаного результату.

Кримінально-правові заходи повинні вводитись та застосовуватись лише тоді, коли використано інші, такі як моральні, дисциплінарні, адміністративні, цивільно-правові та інші, які не дали бажаного результату. Є.Л. Стрельцов вірно підкреслює, що кримінальне право завжди вважали «ultima ratio», тобто «останнім засобом», який має у своєму арсеналі будь-яка цивілізована держава для подолання найбільш суспільно небезпечних діянь [486, с. 105]. Криміналізація виправдана тоді, коли немає і не може бути норм, які б належно охороняли відповідні відносини методами інших галузей.

Домашнє насильство є досить серйозним порушенням прав людини та загрозою життю та здоров'ю жертви. Існує чимало засобів протидії домашньому насильству:

- профілактична робота з сім'ями та запобігання насильства шляхом роз'яснювальної роботи щодо неприпустимості таких дій;
- розробка та впровадження програм з запобігання домашнього насильства в установах охорони здоров'я, освіти, соціального захисту, правоохоронних органах;

- розробка та впровадження механізмів реакції на звернення постраждалих від домашнього насильства;
- забезпечення доступу до кваліфікованої правової та психологічної допомоги потерпілим від домашнього насильства;
- підвищення свідомості суспільства щодо проблеми домашнього насильства через проведення інформаційно-освітньої роботи, медійних компаній та інших заходів.

Всі ці засоби спрямовані на зменшення випадків домашнього насильства та забезпечення захисту потерпілих від домашнього насильства. Однак, як показує попередній досвід, хоча зазначені превентивні заходи є важливими, їх недостатньо для протидії цьому явищу.

Сьогодні виділяють такі чинники, що призводять до прояву домашнього насильства: правові (ставлення до насильства як до внутрішньосімейної проблеми); соціальні (конфлікти, насильство в суспільстві, пропагування насильства як моделі поведінки); економічні (безробіття, відсутність належних умов життя, проблеми з працевлаштуванням, економічна залежність); психологічні (стереотипи поведінки); соціально-педагогічні (відсутність сімейних цінностей у суспільстві, позитивної моделі сімейного життя на основі гендерної рівності, сімейне виховання на основі прав дитини); педагогічні (відсутність культури поведінки); політичні (недостатній пріоритет проблем сім'ї та гендерної рівності, увага до материнства і дитинства, а не сім'ї в цілому); соціально-медицинські (відсутність репродуктивної культури в населення, алкоголізм, наркоманія, тощо); фізіологічні та медичні (прийом збуджувальних ліків, захворювання нервової системи тощо) [319, с. 25]; військово-політичні (в умовах воєнного стану, першочергові завдання та проблеми, на які необхідно негайно реагувати, змінюються, і тому питання, пов'язані з домашнім насильством, стають менш пріоритетними) [446, с. 64].

Вищезазначені причини мають психологічне спрямування, а от, що стосується правових, то тут мова йде про усвідомлення безкарності своєї дії та можливості уникнути покарання.

В літературі до числа криміногенних правових чинників відносить: бездіяльність закону; нестабільність і невизначеність законодавства; проблеми кримінально-правової оцінки суспільно небезпечних діянь, а також кримінально-процесуального законодавства; обмеженість офіційного тлумачення цього законодавства [561].

Також науковці зазначають, що відсутність чіткого законодавчого регулювання важливих аспектів протидії сімейному насильству сприяє утворенню стійких позицій, що виражають правовий нігілізм. Розвиток суспільства та технічний прогрес призводять до відсутності чітких антизлочинних ідеологічних позицій, що спонукає індивідів відчувати себе безкарними та підтримує в них відчуття вседозволеності. Прогалини в законодавстві дозволяють уникнути відповідальності, а занепад суспільних цінностей призводить до того, що діяння, які порушують основні моральні принципи, залишаються без громадського осуду [446, с. 60].

Враховуючи зазначене, досить важливим кроком стало встановлення юридичної відповідальності за домашнє насильство. 15 травня 2003 року було прийнято Закон України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо встановлення відповідальності за вчинення насильства в сім'ї або невиконання захисного припису», яким Кодексу України про адміністративні правопорушення було доповнено статтею 173-2 «Стаття 173-2. Вчинення насильства в сім'ї або невиконання захисного припису». Слід зауважити, що в дану статтю були внесені декілька разів зміни і сьогодні вона має назву «Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування». Передбачення адміністративної відповідальності за домашнє насильство стало важливим кроком на шляху протидії домашнього насильства, але не достатнім. У науковій літературі з даного приводу зазначається, що особи, які вчиняють домашнє насильство, можуть бути притягнуті до адміністративної, цивільно-правової чи кримінальної

відповідальності, але інколи, нажаль, все частіше, адміністративної чи цивільно-правової відповідальності може бути не достатньо [187, с. 192-193].

Криміналізація домашнього насильства, якраз і є підтвердження того, що в деяких випадках, нічого не залишається, окрім встановлення кримінальної відповідальності до осіб, які вчиняють такі діяння. Адже, як показує практика, застосування інших заходів - моральних, адміністративних та інших, не дають бажаного результату.

Встановлення кримінальної відповідальності передбачає більш серйозні наслідки для винних осіб, що може знизити ризик повторення правопорушення. Наявність кримінальної відповідальності за домашнє насильство створює ефективний і стримуючий ефект на осіб, які вчиняють домашнє насильство, і може допомогти зменшити його поширення. Саме кримінальна відповідальність створює можливість для держави застосовувати різноманітні заходи. Особливе значення відводимо можливості застосування обмежувальних заходів, які передбачені як КК України, так і КПК України. Адже в більшій мірі, при виявленні домашнього насильства, ключовим стає необхідність забезпечити подальшу безпеку жертві такого правопорушення.

Також, саме кримінальна відповідальність дає можливість потерпілим отримати належний захист і компенсацію за заподіяну шкоду. Кримінальна відповідальність стимулює співробітництво між правоохоронними органами та іншими професійними службами, такими як соціальні працівники, психологи, медичні працівники тощо. Це сприяє комплексному підходу до проблеми домашнього насильства та ефективному захисту жертв.

При цьому, ми переконані, що виключно примусовими чи обмежувальними заходами неефективно протидіяти проявам домашнього насильства, тільки системне застосування різноманітних заходів, про які вказували вище, може дати ефективні результати.

При здійсненні криміналізації також важливо враховувати можливості системи кримінальної юстиції (кримінальне переслідування повинне бути

процесуально здійсненним), що повинно служити фактором, який стримує надмірне розширення криміналізаційних процесів [16].

Система кримінальної юстиції – це кримінальне, кримінально-процесуальне та кримінально-виконавче законодавство, а також органи та установи кримінальної юстиції, які розглядають кримінальні справи, інститут державних обвинувачів (прокуратура), органи, наділені повноваженнями проводити досудове розслідування, органи та установи виконання кримінальних покарань, адвокатура [409].

Раніше ми вказали, що за останні роки в Україні прийнято численні нормативно-правові акти направлені на запобігання та протидію домашньому насильству. Звичайно, існують певні колізії та проблемні аспекти в законодавстві, однак, розуміємо, що питання охорони особи від домашнього насильства знаходяться на етапі становлення в рамках вітчизняного законодавства. При цьому, враховуючи аналіз нормативних джерел, який здійснений в підрозділі 1.3., констатуємо, що існували всі необхідні нормативні передумови у аспекті встановлення саме кримінальної відповідальності за домашнє насильство.

У свою чергу, в Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» визначено, систему органів, суб'єкти якої здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. Так, суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, є: «1) спеціально уповноважені органи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству; 2) інші органи та установи, на які покладаються функції із здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству; 3) загальні та спеціалізовані служби підтримки постраждалих осіб; 4) громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах» [397].

Спеціально уповноваженими органами у сфері запобігання та протидії домашньому насильству є: «1) центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству; 2) центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;

3) Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації, у тому числі їх структурні підрозділи, до повноважень яких належить здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству; 4) сільські, селищні, міські, районні у містах (у разі їх створення) ради, їх виконавчі органи, до повноважень яких належить здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству» [397].

До інших органів та установ, на які покладаються функції із здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, належать: «1) служби у справах дітей; 2) уповноважені підрозділи органів Національної поліції України; 3) органи управління освітою, навчальні заклади, установи та організації системи освіти; 4) органи охорони здоров'я, установи та заклади охорони здоров'я; 5) центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги; 6) суди; 7) прокуратура; 8) уповноважені органи з питань пробації» [397].

До загальних служб підтримки постраждалих осіб належать заклади, які, у тому числі, надають допомогу постраждалим особам: «1) центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді; 2) притулки для дітей; 3) центри соціально-психологічної реабілітації дітей; 4) соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка); 5) центри соціально-психологічної допомоги; 6) територіальні центри соціального обслуговування (надання соціальних послуг); 7) інші заклади, установи та організації, які надають соціальні послуги постраждалим особам» [397].

Таким чином, наразі функціонує система органів, суб'єкти якої здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

Ще однією з підстав криміналізації є наявність матеріальних ресурсів для реалізації кримінально-правової заборони (необхідно враховувати як правові можливості, так і про матеріальні ресурси для успішної реалізації кримінально-правової заборони).

Врахування як правових, так і матеріальних аспектів є важливим, оскільки без них неможлива ефективна реалізація кримінально-правової заборони, що, у свою чергу, може вплинути на авторитет кримінального закону.

У 2021 році було Кабінетом міністрів України було затверджено «Державну соціальну програму запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року». Відповідно до вказаної програми передбачено проходження психологічної програми підготовки суддів, прокурорів, адвокатів, слідчих по реалізації норм права в інтересах постраждалої дитини з урахуванням міжнародних стандартів та рекомендацій.

Планується, що програма забезпечить створення системи запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях з врахуванням стандартів, які передбачені в Стамбульській конвенції. У програмі передбачений орієнтовний обсяг видатків: 2021-2025 років: з державного бюджету – 833 083,7 тис. грн., з місцевих бюджетів – 391 180,9 тис. грн., з інших джерел – 102,0 тис. грн. [513]. Зазначене свідчить про спрямованість державної політики в цьому напрямку.

Також важливо при здійсненні криміналізації враховувати соціально-економічні підстави, при цьому беручи до уваги, що кримінально-правові засоби здійснюють сильніший вплив чим засоби, які передбачені іншими галузями права. У той же час, така «сила» може нести в собі певну небезпеку. Це вимагає ретельного розгляду можливих позитивних і негативних наслідків криміналізації та необхідності встановлення балансу між ними. Тому, приймаючи рішення про криміналізацію певного діяння, важливо визначити, що перевищує – витрати суспільства чи позитивний соціальний результат здійснення криміналізації [462, с. 184].

Криміналізації повинні підлягати такі діяння, які завдають або можуть завдати достатньо серйозну матеріальну або моральну шкоду суспільству. При цьому, вірно відмічає Ю.А. Пономаренко, що завдання законодавця полягає в тому, щоб «сфера порядку не втручалася туди, де має владарювати свобода, а свобода, відповідно, була повністю усунена з тих сфер» [352, с. 224].

З даного аспекту важливо зауважити, що встановлення відповідальності за домашнє насильство не є втручання в особисту сферу життя особи, адже домашнє

наси́льство вже давно перестало бути допустимим явищем. Домашнє наси́льство не може бути розглянуте як приватна справа, оскільки його наслідки виходять за межі приватної сфери і мають важливі соціальні, правові та етичні аспекти. При цьому, відношення до домашнього наси́льства як приватної справи, може посилювати стереотипи та культурні норми, які толерують наси́льство в сім'ї, що є неприпустимим.

Серед підстав криміналізації велике значення приділяється соціально-психологічним (кримінальний закон повинен максимально відповідати правовому менталітету народ, враховувати історичні чинники та рівень розвитку суспільної свідомості). Без врахування цих підстав, норми кримінального закону не діятимуть або діятимуть тільки завдяки державному примусу, не виконуватимуть свої функції [529].

Перед введенням або зняттям кримінально-правової заборони, необхідне вивчення уявлень у суспільстві відносно діяння, що підлягає криміналізації, при цьому оцінка суспільної думки не повинна обмежуватися тільки правовими ідеями, також необхідне вивчення історичних, моральних і інших уявлень, суттєвих для кожного конкретного випадку [16].

Н.А. Стасюк, визначаючи періоди розвитку криміналізації домашнього наси́льства зазначає, що починаючи з другої половини XVIII з'являються перші правові норми, направлені на захист сімейних, родинних, шлюбних чи близьких відносин від наси́льства. Наприклад, була передбачена кримінальна відповідальність за жорстоке поводження з боку дітей щодо батьків, так і з боку батьків щодо своїх дітей. Надалі, у період від створення радянських соціалістичних республік та до 1960 року був зроблений крок назад, адже було вилучено статті, що стосуються кримінальної відповідальності за можливі випадки вчинення наси́льства по відношенню до вразливих членів сім'ї (жінки, діти, особи похилого віку). Ну і період, починаючи з 1960 року і до сьогодні, характеризується усвідомленням важливості охорони та захисту сімейно-родинних відносин [446, с. 62-63]. Таким чином, криміналізуючи домашнє наси́льство, законодавець врахував історичний чинник та тенденцій розвитку

кримінального права. Адже так важливо, щоб норми кримінального закону віддзеркалювали ті закономірності та тенденції, які характерні як для даного часу та місця, та враховували загальний напрямок розвитку кримінального права.

Крім того, кількість громадських організації та заходів, які присвячені протидії домашньому насильству є свідченням того, що ця тема є досить важливою в сучасному українському суспільстві.

Також у науковій літературі виправдано зазначають про порівняльно-правовий чинник соціальної обумовленості криміналізації, який полягає у встановленні міжнародних зобов'язань України у сфері протидії домашньому насильству та аналізу зарубіжного досвіду у вирішенні даного питання [541].

Україна ратифікувала Стамбульську конвенцію 20 червня 2022 року, ухваливши Закон України від 20.06.2022 № 2319-IX «Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами». У Конвенції наголошується на необхідності криміналізації фізичного, психологічного насильства, переслідування жертви, примушування до вступу в шлюб, каліцтво жіночих статевих органів та ряд інших діянь, скоюваних проти жінок. Важливим є той факт, що Конвенція діє як у мирний час, так і в ситуаціях збройного конфлікту. Таким чином, криміналізувавши домашнє насильство, Україна виконує взяті на себе міжнародні зобов'язання.

Проведений аналіз дає можливість зробити висновок, що існували та існують всі необхідні передумови та підстави для криміналізації домашнього насильства у вітчизняному кримінальному законодавстві, а саме: суспільна небезпечність такого діяння; його типовість і достатня поширеність; необхідність впливу на нього, серед інших, кримінально-правовими заходами; враховано можливості системи кримінальної юстиції; наявні матеріальні ресурси для реалізації кримінально-правової заборони; співвіднесено позитивні й негативні наслідки криміналізації; враховано історичний чинник та тенденцій розвитку кримінального права; виконано міжнародні зобов'язання.

2.3. Поняття кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством

Поряд із криміналізацією домашнього насильства, законодавцем було внесено чимало змін і доповнень до інших статей КК України. Також у законодавстві з'явилося нове поняття «злочин, пов'язаний з домашнім насильством», яке згадується у нормах загальної частини КК України та в КПК України, при цьому зміст його на законодавчому рівні не розкривається. Останнє, безумовно, негативно впливає на правозастосовчу діяльність у даній сфері.

Поняття «злочин, пов'язаний з домашнім насильством» має подвійну природу: це вид кримінального правопорушення; таке правопорушення пов'язане з домашнім насильством.

Що стосується першої характеристики, то тут позиції науковців та практики дещо розходяться. Одні визначають, що мова йде саме про злочини, інші, що про кримінальні правопорушення. Плутанина з даного питання пов'язана з тим, що в законодавстві і судовій практиці відсутній уніфікований підхід щодо даного аспекту.

Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» від 06.12.2017 № 2227-VIII Загальну частину КК України було доповнено розділом XIII-1 «Обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство». Саме в рамках даного розділу передбачена ст. 91-1 КК України, в якій передбачено, що «в інтересах потерпілого від злочину, пов'язаного з домашнім насильством, суд може застосувати до особи, яка вчинила домашнє насильство, один або декілька обмежувальних заходів». У ст. 76 КК України передбачено, що «на осіб, засуджених за злочини, пов'язані з домашнім насильством, суд може покласти інші обов'язки та заборони, передбачені статтею 91-1 цього Кодексу». Тобто, у КК України мова йде саме про злочин, пов'язаний з домашнім насильством.

Враховуючи зазначені положення, науковці зазначають, що з врахування положень ст. 12 КК України, поняття «злочин, пов'язаний з домашнім насильством» охоплює такі види кримінальних правопорушень, як нетяжкі злочини, тяжкі злочини та особливо тяжкі злочини [217, с. 151].

У свою чергу, у положеннях КПК України в ряді випадків вказується «злочин, пов'язаний з домашнім насильством», а в інших «кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством».

Так, ч. 6 ст. 194 КПК України, в якій визначено особливості застосування запобіжних заходів, зазначено: «В інтересах потерпілого від злочину, пов'язаного з домашнім насильством ...» [270]. Важливо зазначити, що вказана стаття була доповнена ч. 6 Законом № 2227-VIII від 06.12.2017 р.

У той же час, у ст. 284 КПК України, яка передбачає особливості закриття кримінального провадження у формі приватного обвинувачення, вказано: «Кримінальне провадження закривається в разі, якщо: ... 7) потерпілий, а у випадках, передбачених цим Кодексом, його представник відмовився від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення, крім кримінального провадження щодо кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством» [270]. Слід зауважити, що п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК України доповнити словами «крім кримінального провадження щодо злочину, пов'язаного з домашнім насильством» Законом України № 2227-VIII від 06.12.2017, а Законом України № 720-IX від 17.06.2020 р., у пункті 7 слово «злочину» замінено словами «кримінального правопорушення».

Такий же підхід і в ст. 469 КПК України. Так, Законом України № 2227-VIII від 06.12.2017 р. ч. 1 ст. 469 доповнено абзацом 2: «Угода про примирення у кримінальних провадженнях щодо злочинів, пов'язаних з домашнім насильством, може бути укладена лише за ініціативою потерпілого, його представника або законного представника», а Законом № 720-IX від 17.06.2020 р. в абзаці 2 ч. 1 ст. 469 слово «злочинів» змінено словами «кримінальних правопорушень».

Тобто виходить наступна ситуація. Законом «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою

реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» № 2227-VIII від 06.12.2017 р. [391] законодавчо закріплено конструкцію «злочин, пов'язаний з домашнім насильством», Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» № 2617-VIII від 22.11.2018 р. [390] в КК України були внесені численні зміни в аспекті передбачення категорії кримінальні правопорушення, у той же час і в КК України, і в КПК України залишилось формулювання «злочин, пов'язаний з домашнім насильством», Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» № 720-IX від 17.06.2020 р. [388] були внесені численні зміни, яким слово «злочин» замінено словами «кримінальне правопорушення», однак в КК України так і залишилось формулювання «злочин, пов'язаний з домашнім насильством», а в КПК України в одній статті вказано «злочин, пов'язаний з домашнім насильством», а у двох інших статтях «кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством».

На питання, чи є принципова різниця законодавчого формулювання «злочин, пов'язаний з домашнім насильством» чи «кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством» є очевидна відповідь, що є. Питання в іншому, чи це свідомий підхід законодавця, чи все ж таки помилка законодавчої техніки.

Відповідь на дане питання можна дати лише після відповіді на питання, так які ж кримінально каранні діяння слід вважати пов'язаними з домашнім насильством. Одразу зауважимо, що ні в КК України, ні в іншому законодавчому акті не передбачено перелік, або ж характеристики тих діянь, які слід відносити до таких діянь.

Після введення аналізованої конструкції в законодавство, виникла дискусія, щодо того чи відносити до «злочинів, пов'язаних з домашнім насильством» тільки

«домашнє насильство» як склад злочину, передбачений ст. 126-1 КК України, чи ще й певні інші діяння. З даного аспекту важливо проаналізувати практику Верховного суду, в який неодноразова підіймалось це питання.

Так, в ухвалі Верховного Суду від 3 жовтня 2019 р. (справа № 653/666/19; провадження № 51-4906ск19) зазначено: «...покликання прокурора на те, що даний злочин, пов'язаний із домашнім насильством, не було підтверджено в судовому засіданні, оскільки інкриміноване ОСОБА_5 правопорушення не є таким злочином у розумінні ст. 126-1 КК та суд не може розцінювати його дії як злочин за вказаною статтею, адже органами досудового слідства дії ОСОБА_5 кваліфіковано за ч. 1 ст. 125 КК» [515].

Схожими в частині аргументації є положення ухвали Верховного Суду від 21 жовтня 2019 р. (справа № 474/442/19; провадження № 51-5124ск19) [516]. У зазначених рішеннях сформульовано позицію, що «злочин, пов'язаний з домашнім насильством» прирівнюється виключно до ознак складу злочину, передбаченого ст. 126-1 КК «Домашнє насильство».

Уже згодом, було прийнято інше рішення Верховного суду, по іншій справі, в якому передбачено абсолютно інший підхід. В ухвалі ВС від 28 листопада 2019 р. (справа № 453/225/19 провадження № 51-4000км19) зазначено: «поняття «домашнє насильство» має комплексний характер, регламентується в різних сферах суспільних відносин, а тому при встановленому змісті поняття «злочин, пов'язаний із домашнім насильством» слід виводити із конкретних фактичних особливостей вчиненого насильства щодо особи, а не юридичної оцінки дій винуватця. З огляду на це, а також, зважаючи на юридичну техніку приписів ст. 284 КПК України, визначені підстави для закриття кримінального провадження, формулюючи «злочин, пов'язаний із домашнім насильством», слід визнати оціночним поняттям, а не відсильною нормою лише до ст. 126-1 КК України. У кримінальному провадженні, в якому оскаржується рішення суду апеляційної інстанції, умови, особливості та характер насильницьких дій не були враховані судами нижчих інстанцій, що призвело до ототожнення поняття «злочин, пов'язаний із домашнім насильством» із ст. 126-1 КК України, а відтак і

помилкового висновку про можливість закриття кримінального провадження» [517].

Крім того, що є надзвичайно важливим, в рішенні зазначено: «Разом з тим, Верховний Суд у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду дійшов іншого висновку. Так, в ухвалі від 03 жовтня 2019 року (провадження № 51-4906ск19) міститься висновок про законність та обґрунтованість судових рішень, якими визнано, що застосовано у п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК України законодавче формулювання «злочин, пов'язаний із домашнім насильством», яким встановлено обмеження для закриття кримінального провадження в разі відмови потерпілого від покарання в кримінальному провадженні у формі приватного провадження, є відсильним до змісту ст. 126-1 КК України. У зв'язку із цим констатовано, що кваліфікація дій особи за ч. 1 ст. 1 ст. 125 КК України не дає підстав для того, щоб розцінювати, передбачений цією статтею, злочин як такий, що пов'язаний із домашнім насильством, а також зауважує, що за таких умов є обмеження для закриття кримінального провадження в разі відмови потерпілого від позову. З огляду на це, а також на вищевикладені аргументи на застосування протилежного правового висновку із зазначеного питання, колегія суддів приймає за необхідне відступити від висновку щодо застосування норми права в подібних правовідносинах, викладеного раніше ухваленому вищезазначеному рішенні Верховного Суду у складі колегії суддів з іншої палати, у зв'язку із чим провадження за касаційною скаргою прокурора на ухвалу Львівського апеляційного суду від 02 липня 2019 року щодо ОСОБА_6 підлягає передачі на розгляд об'єднаної палати касаційного кримінального суду Верховного Суду» [517].

Згодом Об'єднана палата Касаційного кримінального суду Верховного Суду винесла Постанову, в якій остаточно розставила всі крапки над і щодо даного питання. Так, в рішенні зазначено наступне: «... формулювання поняття «злочин, пов'язаний із домашнім насильством» є ширшим за поняття «домашнє насильство» у нормі ст. 126-1 КК і може полягати не лише у вчиненні цього злочину, а й в інших суспільно небезпечних діяннях, які мають ознаки

домашнього насильства. Тому поняття «злочин, пов'язаний із домашнім насильством» не є відсилочним, у розумінні законодавця має комплексний характер й регламентується в різних сферах суспільних відносин. Тому при встановленні змісту згаданого поняття слід виходити з конкретних фактичних обставин справи, а не тільки з кваліфікації дій винуватця. У контексті зазначеного «злочин, пов'язаний із домашнім насильством» слід вважати будь-яке кримінальне правопорушення, обставини вчинення якого містять хоча б один із елементів, перелічених у ст. 1 Закону № 2229-VIII, незалежно від того, чи вказано їх у відповідній статті (частині статті) КК як ознаки основного або кваліфікованого складу злочину. Таким чином, аналізуючи комплексний характер домашнього насильства, та виходячи з тлумачення закону, до злочину, пов'язаного з домашнім насильством, на який поширюється заборона у п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК, слід відносити не тільки злочин, передбачений ст. 126-1 КК, та злочин, що містить кваліфікуючу ознаку «вчинення злочину щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах», але й кримінальне правопорушення з ознаками діяння (дії або бездіяльність), поняття, якого визначено у ст. 1 Закону № 2229-VIII» [364].

Аналогічну позицію ВС висловив у постановках: від 17.06.2021 р. у справі № 717/764/20 (провадження № 51-6117км20) [371]; від 31.03.2021 у справі № 155/457/20 (провадження № 51-349км21) [370]; від 04.05.2020 у справі № 531/193/19 (провадження № 51-797км20) [368]; від 25.02.2020 у справі № 442/2191/19 (провадження № 51-6133км19) [365]; від 19.03.2020 у справі № 675/813/19 (провадження № 51-4874км19) [367]; від 10.03.2020 у справі № 531/270/19 (провадження № 51-5338км19) [366].

Слід зауважити, що такий підхід Верховного суду підтримано вченими. Так, у науковій літературі зазначається, що злочинами, пов'язаними із домашнім насильством є: «злочин, передбачений ст. 126-1 КК; злочини, які містять кваліфікуючу ознаку «вчинення злочину щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або

близьких відносинах»; злочини з ознаками діяння (дії або бездіяльність), поняття якого визначено у ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [217, с. 156].

У свою чергу, О. Харитонova та І. Тітко, злочин, пов'язаний з домашнім насильством визначають як: «1) злочин, передбачений ст. 126-1 КК; 2) злочин, що містить кваліфікуючу ознаку «вчинення злочину щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах»; 3) злочин, поєднаний з обтяжуючою обставиною, передбаченою у п. 6-1 ч. 1 ст. 67 КК «вчинення злочину щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах» та п. 6 ч. 1 ст. 67 КК в частині «вчинення злочину... у присутності дитини» [537].

А. Я. Шинкарчук визначає кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством як «суспільно небезпечне діяння у формі фізичного, сексуального, психічного або економічного насильства, що вчиняється у стосунках інтимних партнерів або між батьками й дітьми незалежно від місця їх проживання та того, чи визначені ознаки домашнього насильства у відповідній статті (частині статті) Особливої частини КК України, а також призводить до настання кримінально-правових наслідків у вигляді покарання та інших заходів кримінально-правового характеру» [549, с. 41].

На думку О.О. Дудорова та М.І. Хавронюка, злочин, пов'язаний із домашнім насильством, це будь-який злочин, який: «1) полягає у фізичному, сексуальному, психологічному або економічному насильстві; 2) вчиняється в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа; 3) наслідками якого є фізичні або психологічні страждання, розлади здоров'я, втрата працездатності, емоційна залежність або погіршення якості життя потерпілої

особи; 4) вчиняється систематично (ця ознака не стосується випадків вчинення злочину, який характеризується трьома попередніми ознаками, але водночас містить ознаки іншого злочину проти життя, здоров'я чи волі особи)» [190, с. 46].

А.А. Вознюк «під злочином, пов'язаним із домашнім насильством розуміє будь-яке суспільно небезпечне діяння, передбачене Особливою частиною КК України, що полягає у застосуванні фізичного, психічного, економічного або сексуального насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах» [150, с. 11]. Залежно від видів усі злочини, пов'язані з домашнім насильством, автор класифікує на такі групи:

«1) злочини, пов'язані з домашнім насильством фізичного характеру (наприклад, передбачені ст.ст. 121, 122, 125, 126, 135, 136, 146, 115, 120 КК України);

2) злочини, пов'язані з домашнім насильством психічного характеру (наприклад, передбачені ст.ст. 129, 134, 142, 143, 154, 300, 301, 303 КК України);

3) злочини, пов'язані з домашнім насильством економічного характеру (наприклад, передбачені ст.ст. 150, 150-1, 164, 165, 166, 167, 304 КК України);

4) злочини, пов'язані з домашнім насильством сексуального характеру (ст.ст. 152, 153, 154 КК України)» [152].

Н. Стефанів вказує, що «поняття «злочин, пов'язаний з домашнім насильством» ширше за поняття «домашнє насильство», яке передбачене ст. 126-1 КК. Тому злочин, пов'язаний з домашнім насильством, – це не тільки кримінальне правопорушення, передбачене ст. 126-1 КК. Це також злочини, що містять кваліфікуючу ознаку «вчинення злочину щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах»; злочин, поєднаний з обтяжуючою обставиною, передбаченою в п. 6-1 ч. 1 ст. 67 КК «вчинення злочину щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах» та п. 6 ч. 1 ст. 67 КК в частині «вчинення злочину... у присутності дитини». Звужене тлумачення й зведення поняття

«злочин, пов'язаних з домашнім насильством» виключно до ознак складу злочину, передбаченого ст. 126-1 КК, не дає можливості використовувати комплекс механізмів для захисту жертв домашнього насильства, зокрема застосовувати термінові заборонні приписи, обмежувальні заходи тощо» [330].

Підтримуємо саме широке тлумачення «злочину, пов'язаного з домашнім насильством», адже такий підхід цілком відповідає положенням Стамбульської конвенції та Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». При цьому вважаємо, що вирішуючи чи відноситься те чи інше діяння до злочину, пов'язаного з домашнім насильством важливо враховувати характеристики, які були нами формульованні раніше в аспекті визначення феномену домашнього насильства.

При цьому, повертаючись до питання «злочин» чи «кримінальне правопорушення» пов'язане з домашнім насильством, вважаємо, що варто враховувати, те, що під поняття «кримінального проступку» підпадає декілька складів, передбачених КК України, які можуть бути пов'язані із домашнім насильством та досить часто мають місце на практиці, мова йде про ч.ч. 1, 2 ст. 125, ч. 1 ст. 126 КК України (в аналізованих нами рішеннях Верховного Суду теж фігурують вказані статті).

Крім того, до таких діянь можна віднести ряд кримінальних правопорушень, які передбачені в Розділ V «Кримінальні правопорушення проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина», а саме ч. 1 ст. 163 «Порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер», ч. 1 ст. 168 «Розголошення таємниці усиновлення (удочеріння)», ч. ст. 182 «Порушення недоторканності приватного життя». Зазначенні кримінальні правопорушення є кримінальними проступками і вони з великою ймовірністю можуть бути пов'язані з домашнім насильством [455].

Крім того, в п. 6-1 ч. ст. 67 КК України, як одну із обтяжуючих обставин визначено вчинення саме кримінального правопорушення щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у

сімейних або близьких відносинах, хоча, коли даним пунктом, відповідно до Закону № 2227-VIII від 06.12.2017 р., було доповнено КК України, то в першій редакції вказувалось саме «злочин», а Законом № 2617-VIII від 22.11.2018 р. слово «злочин» було змінено на «кримінальне правопорушення».

Також, важливо, що у 2022 році опубліковано огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду в провадженнях про кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством (рішення, внесені до ЄДРСР, за період із 2018 року по серпень 2022 року) [329], тобто вказано саме кримінальні правопорушення.

При цьому, може виникнути зауваження, що вносячи відповідні зміни до КПК України, законодавець виправдано залишив в ст. 194 КПК України формулювання «злочину, пов'язаного з домашнім насильством», акцентуючи увагу, що обмежувальні заходи доцільно та можна застосовувати саме до осіб, які вчинили злочини, а не кримінальні проступки.

Поряд з цим, у судовій практиці є численні рішення, коли за вчинення саме кримінального проступку до особи застосовували поряд з покаранням обмежувальні заходи.

Так, у вироку Очаківський міськрайонний суд Миколаївської області від 11 березня 2020 року (категорія справи № 483/1562/19; судові провадження: 1-кп/483/67/2020) зазначено, що ОСОБА_5 визнається винною у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 125 КК України, та їй призначається покарання у виді штрафу в розмірі п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян та застосовується обмежувальний захід, передбачений п. 1 ч. 1 ст. 91-1 КК України (заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства, строком на три місяці) [123].

Аналіз санкції ч. 1 ст. 125 КК України «Умисне легке тілесне ушкодження» (карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк до двохсот годин, або виправними роботами на строк до одного року) дає можливість зробити висновок, що це саме кримінальний проступок [474].

Досить схожа ситуація передбачена у вироку Тячівського районного суду Закарпатської області від 27 жовтня 2022 року (категорія справи № 307/1875/21; судове провадження: 1-кп/307/180/21), в якому зазначено, що особа вчинила наступні кримінальні правопорушення: ч. 1 ст. 125, ч. 1 ст. 126, ст. 390-1 КК України. Ухвалюючи дане рішення, суд вказує, що з метою реалізації комплексного підходу до вирішення проблеми насильства в сім'ї, суд вважає за необхідне направити ОСОБА_3 для проходження пробаційної програми строком на 6 місяців та зобов'язати обвинуваченого виконувати заходи, передбачені пробаційними програмами «Подолання агресивної поведінки» та «Попередження вживання психоактивних речовин» [140].

У свою чергу, відповідно до аналізу санкції ч. 1 ст. 126 КК України «Побої і мордування» (карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк до двохсот годин, або виправними роботами на строк до одного року), дане кримінальне правопорушення відноситься теж до кримінального проступку.

Таким чином, за вчинення саме кримінальних проступків щодо особи застосовано обмежувальні заходи.

Ще один прикладом вирок Луцького міськрайонного суду Волинської області від 22 липня 2022 року (судове провадження: 1-кп/161/813/22; категорія справи № 161/8835/22), яким особу визнано винною у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 125, ч. 1 ст. 126 КК України. Поряд із покарання суд вирішив, застосувати до обвинуваченого обмежувальний захід строком на 3 місяці (заборонити наблизатися на відстань 100 (сто) метрів до місця проживання постраждалих) [98].

Аналогічний підхід у вироку Гощанського районного суду Рівненської області від 16 лютого 2023 року (судове провадження: 1-кп/557/24/2023; Категорія справи № 557/1532/22), в якому передбачено, що особі за вчинення кримінального правопорушення передбаченого ч. 1 ст. 125 КК України призначено покарання у виді 120 годин громадських робіт та застосовано обмежувальний захід, передбачений п. 1 ч. 1 ст. 91-1 КК України (заборонено

перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства) [67].

Ми свідомо, проаналізували рішення судів різних регіонів України, як підтвердження того, що це не поодинокі практика, а свідомий підхід у вирішенні такого питання.

Враховуючи зазначене, вважаємо, що формулювання в законодавстві «злочин, пов'язаний з домашнім насильством» є недоліком законодавчої техніки, а тому в КК України та КПК України повинні бути внесені зміни в частині уніфікації підходу та передбачення у всіх випадках формулювання «кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством» [457; 458]. У свою чергу такі зміни приведуть у відповідність законодавство та існуючу судову практику.

Вважаємо, що під кримінальним правопорушенням, пов'язаним з домашнім насильством слід розуміти:

- 1) ст. 126-1 КК України;
- 2) кримінальне правопорушення, що передбачає кваліфікуючу ознаку «вчинення таких діянь щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах»;
- 3) кримінальне правопорушення з обтяжуючою обставиною, передбаченою у п. 6-1 ч. 1 ст. 67 КК «вчинення кримінального правопорушення щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах» та п. 6 ч. 1 ст. 67 КК в частині «вчинення кримінального правопорушення ... у присутності дитини»;
- 4) кримінальне правопорушення з ознаками діяння (дії або бездіяльність), поняття якого визначено у ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

Саме таким визначенням необхідно доповнити КК України, щоб досягнути уніфікованого підходу в аспекті розуміння кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством та однакового застосування положень вітчизняного законодавства.

РОЗДІЛ 3. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

3.1. Теоретико-прикладні проблеми об'єктивних ознак домашнього насильства

Склад кримінального правопорушення – це система визначених кримінальним законом об'єктивних та суб'єктивних ознак, які в сукупності дають підстави вважати вчинене діяння як суспільно небезпечне.

Склад кримінального правопорушення використовується в якості юридичного інструментарію при кваліфікації кримінально караних посягань, визначення тотожності між ознаками діяння і кримінально-правового змісту або обґрунтування його відсутності.

У загальному понятті кримінального правопорушення містяться ознаки, властиві всім кримінально караним діянням. Однак не можна вчинити кримінальне правопорушення взагалі, оскільки скоюється та карається конкретне діяння, як то вбивство, грабіж, домашнє насильство тощо, ознаки яких описані у відповідних статтях Особливої частини КК України.

Для визначення правової природи категорії складу того чи іншого кримінального правопорушення, особливостей практичної значущості та характеристики складових елементів, варто розглянути позиції доктринального визначення цього кримінально-правового поняття. Кримінальне правопорушення та його склад завжди привертали увагу вітчизняних та зарубіжних науковців в якості об'єкту та предмету наукових досліджень, тому в науковій літературі можна знайти як різні підходи до визначення складу злочину, так і значну кількість запропонованих трактувань цього поняття.

Як слушно зазначає Г.М. Самілик, у науці кримінального права склад кримінального правопорушення моделюється як узагальнена й абстрактна система, що логічно поділяється на чотири обов'язкові та загальноприйняті підсистеми, які визначаються як елементи складу кримінального правопорушення

(об'єкт і об'єктивна сторона (об'єктивні ознаки) і суб'єкт, і суб'єктивна сторона (суб'єктивні ознаки)). Відсутність хоча б одного із зазначених елементів означає відсутність складу кримінального правопорушення і, отже, відсутність підстав для кримінальної відповідальності [430, с. 160].

Варто відмітити, що розуміння правової природи складу кримінального правопорушення в доктрині кримінального права пропонується як: «реально наявний склад кримінального правопорушення, нормативний склад кримінального правопорушення, законодавча модель відповідного кримінально караного діяння, юридична конструкція, розроблена теорією кримінального права» [316, с. 136].

Як слушно зауважує В.І. Борисов, «юридичне значення має фактичний склад діяння, тобто та сукупність об'єктивних і суб'єктивних та водночас необхідних і достатніх ознак, що встановлюються відповідно до конкретного вчиненого діяння та є обумовлюючою обставиною виникнення кримінально-правового відношення, де юридичним фактом, із якого починається кримінально-правове регулювання, є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, а необхідними умовами для визнання такого діяння підставою для кримінальної відповідальності є передбачуваність його КК України та наявність у ньому складу злочину (ч. 1 ст. 3)» [35, с.143].

Отже, вчення про склад кримінального правопорушення у вітчизняному кримінальному праві складається як наукова концепція, що пояснює закономірності побудови юридичного факту кримінального правопорушення, його структури та поняття як сукупності ознак суспільно небезпечного діяння. Саме такі ознаки домашнього насильства за чинним кримінальним законодавством України пропонується розглянути далі.

Сучасна теорія кримінального права поняття складу кримінального правопорушення трактує останній як сукупність встановлених у кримінальному законі юридичних ознак (об'єктивних та суб'єктивних), що визначають вчинене суспільно небезпечне діяння як кримінально каране. Зазначається, що виключно в кримінальному законі встановлюється перелік зазначених ознак і перелік

складів кримінальних правопорушень, передбачений КК України, є вичерпним, і тільки у складі кримінального правопорушення визначається характер та обсяг відповідальності за вчинене діяння [257, с. 88-91].

У кожному складі кримінального правопорушення виділяють його елементи – об’єкт, об’єктивна сторона (їх сукупність називають об’єктивними ознаками складу), суб’єкт та суб’єктивна сторона (суб’єктивні ознаки складу). Здійснюючи дослідження кримінально-правової природи домашнього насильства, серед іншого, необхідним є визначення особливостей об’єктивних ознак домашнього насильства. Об’єктивні ознаки домашнього насильства, як і будь-якого іншого кримінального правопорушення, включають у себе об’єкт та об’єктивну сторону складу діяння.

Явище об’єкта кримінального правопорушення довгий час викликало ряд дискусійних моментів, що послугувало появі окремих теорій об’єкта кримінального караного посягання.

Наприклад, на думку С.Б. Гавриша, об’єкт кримінального правопорушення – «певне об’єктивне правове благо – цінність, що охороняється кримінальним законом, а з філологічної точки зору слова «цінність» і «благо» – синоніми» [155, с. 534].

Ряд вчених об’єкт кримінального правопорушення визначають як «цінності, що охороняються кримінальним законом, та проти яких спрямовано злочинне діяння, і яким воно може заподіяти або спричиняє шкоду» [525, с. 234]. Є.В. Фесенко доводить, що «об’єктом кримінального правопорушення є охоронювані кримінальним законом цінності, проти яких спрямоване злочинне діяння і яким воно заподіює шкоду або ж може її заподіяти» [524, с. 51]. Також П.П. Андрушко вважає, що «найбільш обґрунтованою в концептуальному плані є аксіологічна теорія об’єкта кримінального правопорушення: об’єкт суспільно небезпечного діяння – це соціальні цінності (наприклад, права, свободи та інтереси потерпілого; соціальні зв’язки між членами суспільства з приводу реалізації ними належних їм прав, свобод та інтересів, у тому числі у формі правовідносин), які є об’єктом кримінально-правової охорони, проти яких

спрямоване злочинне діяння і яким воно може заподіяти або спричиняє шкоду» [6, с. 111].

На думку П.С. Берзіна, об'єкт кримінального правопорушення слід визначити як «найважливіші та найзначніші для окремої особи, групи осіб, суспільства чи держави в цілому цінності, охорона яких безпосередньо забезпечується кримінальним законодавством, проти яких спрямоване певне злочинне діяння та яким воно може заподіяти або заподіює шкоду». Цінності – це різноманітні об'єкти матеріального світу, у тому числі й сама людина, які мають важливість чи значущість для окремої особи, їх груп, суспільства чи держави в цілому». До категорії цінностей як об'єкта кримінального правопорушення професор відносить: «а) людину як потерпілого від діяння; б) нематеріалізовані, що належать людині як потерпілій (або людям як потерпілим), суспільству або державі; в) предмети посягання, що також належать людині як потерпілій (людям як потерпілим), суспільству або державі» [23, с. 19].

Варто відмітити ґрунтовний аналіз концепцій об'єкта кримінального правопорушення, який виконав В.К. Гришук та за результатами якого запропонував виділяти дев'ять найбільш поширених сучасних концепцій об'єкта кримінального правопорушення в теорії кримінального права, із зазначенням їх авторів:

- «охоронювані кримінальним законом суспільні відносини (В.Я. Тацій, М.Й. Коржанський, М.І. Бажанов, А.В. Савченко, Б.О. Кириш, В.О. Навроцький, Н.О. Гуторова, Ю.Л. Шевцов та ін.);
- соціальні блага (цінності), що охороняються кримінальним законом (П.С. Матишевський, Є.В. Фесенко, С.Б. Гавриш);
- людина, незалежно від віку, розумового розвитку, соціального статусу тощо (Г.П. Новосьолов);
- окремі особи або багато осіб (І.Я. Козаченко, З.А. Незнамова);
- охоронювані кримінальним законом соціально значущі цінності, інтереси, блага (А. В. Пашковська, А. В. Наумов);

- суспільні відносини, які є відповідним порядком, встановленим приписами правових норм, а також соціальні блага (Г.В. Чеботарьова);
- об'єкт є двояким – соціальна оболонка є завжди першим об'єктом, а всі інші об'єкти перебувають всередині цієї оболонки (В. М. Трубніков);
- охоронюваний кримінальним законом порядок суспільних відносин (О. М. Костенко, П. П. Андрушко, А. В. Ландіна);
- особливо цінні суспільні відносини, які охороняються кримінальним законом» [170, с. 130].

Наразі найбільш вживана концепція об'єкту кримінального правопорушення зводиться до визначення останнього як сукупності суспільних відносин. Так, М.Й. Коржанський визначає «об'єкт кримінально-правової охорони як суспільні відносини, які знаходяться під охороною кримінального закону, але злочинному порушенню не піддавались, а безпосередній об'єкт кримінального правопорушення як суспільні відносини, які вже піддалися злочинному порушенню в конкретному випадку посягання на об'єкт кримінально-правової охорони» [248, с. 57].

Змістовно об'єкт кримінального правопорушення визначає А.А. Музика, під яким пропонує розуміти «елемент складу суспільно небезпечного діяння, що охоплює суспільні відносини, які охороняються кримінальним законом, суб'єктам яких завдана істотна шкода чи створена загроза її заподіяння (обов'язкова ознака), а також включає в себе потерпілого від посягання і предмет кримінального правопорушення (факультативні ознаки)» [312, с. 56].

Кримінальне право класифікує об'єкт кримінального правопорушення на загальний, родовий і безпосередній, так звана триступенева класифікація «по вертикалі». Така класифікація ґрунтується на співвідношенні філософських категорій «загального», «особливого» та «окремого». Загальноприйнято, що «загальним є вся сукупність охоронюваних кримінальним законом суспільних відносин (загальний об'єкт); особливим – окремі однорідні за своїми властивостями групи суспільних відносин, охоронювані певною сукупністю кримінальноправових норм (родовий об'єкт); окремим – конкретні суспільні

відносини, охоронювані конкретними кримінально-правовими нормами від конкретних злочинних посягань (безпосередній об'єкт)» [258, с. 104-105].

Особливу роль у кримінальному праві відіграє родовий об'єкт кримінального правопорушення, на який покладається системно-визначальна функція як критерій систематизації Особливої частини КК України. Отже, родовий об'єкт становить частину загального об'єкту, об'єднуючи однорідні суспільні відносини.

Родовий об'єкт кримінального правопорушення може містити видові об'єкти, що є його частиною та становлять його зміст, об'єднуються за найбільшим ступенем взаємозв'язку.

При класифікації об'єктів кримінального правопорушення «по вертикалі» наступним щаблем є безпосередній об'єкт посягання, під яким необхідно розуміти «ті охоронювані законом конкретні суспільні відносини, яким заподіюється істотна шкода суспільно небезпечним діям, що підпадає під ознаки конкретного складу кримінального правопорушення» [255, с. 60; 257, с. 88; 151, с. 62].

Так, кримінально-правова заборона домашнього насильства міститься в Розділі II Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи», що відповідно структурі кримінального закону вказує нам на родовий об'єкт. Пропонується розглянути детальніше.

Для початку варто визначити співвідношення поняття «особа» і «людина», що має науково-практичне значення та викликає дискусію серед науковців.

Конституція України оперує поняттям «людина», вказуючи саме, що «людина, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найбільшими соціальними цінностями в Україні».

Л.А. Касинюк, вказуючи на розбіжність термінів «людина», пояснює, що «коли мова йде про «людину», то розуміється біосоціальна істота, тобто розглядаються її соціальні ознаки у зв'язку з біологічними, фізичними, психофізіологічними характеристиками, а коли використовується термін «особа», то мається на увазі людина як член суспільства» [216, с. 22].

Науковці відстоюють позицію того, що «закон рівною мірою охороняє життя будь-якої людини незалежно від її життєздатності, віку, моральних якостей тощо» [261, с. 34].

Отже, приходимо до висновку, що внаслідок посягання на життя та здоров'я потерпілим може бути і новонароджена дитина, і недієздатна психічнохвора людина, і особа, яка перебуває в безпорадному стані (наприклад, фізіологічний стан коми), а не лише людина як особа в соціальному значенні. Враховуючи вищевказане, пропонується в контексті дослідження особливостей кримінально-правової характеристики домашнього насильства, поняття «людина» та «особа» вважати термінами одного змістовного навантаження, синонімами.

Для встановлення родового об'єкта домашнього насильства варто також здійснити аналіз понять «життя» та «здоров'я». Варто відмітити, що в структурі прав і благ людини найважливішою складовою є її життя та здоров'я.

Згідно Загальної Декларації прав людини 1948 року [195] «кожна людина має право на життя, свободу та особисту недоторканість» (ст. 3). Відповідно до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права [301] «право на життя є невід'ємним правом кожної людини; ніхто не може бути позбавлений життя самовільно» (п. 1 ст. 6). Національне законодавство відтворює дані приписи в ст. 3 Конституції України [242].

Досить часто пропонується «життя людини» розглядати як «єдине ціле, що включає в себе фізичне, психічне та соціальне функціонування людського організму» [335].

Термін «життя» дослідники також розуміють як «природне (біологічне та психічне) існування та соціальне функціонування людського організму як єдиного цілого» [39, с. 56].

Зазначається, що життя є «немайновим благом, тобто об'єктом цивільно-правових відносин, і, щоб життя стало юридично значущим і захищеним, право на життя має бути юридично закріплене» [484].

Закон охороняє від протиправних посягань не життя людини не як поняття біологічне, а життя людини як умову виникнення та функціонування певних суспільних відносин, в яких життя людини набуває соціального значення.

У тлумачному словнику української мови вказано, що «життя - вище форма існування матерії, найхарактернішими рисами якої є обмін речовин, самооновлення, самовідтворення; існування всього живого; стан живого організму в стадії розвитку, зросту; період існування кого-небудь; спосіб існування кого-небудь» [44, с. 369], що викликає необхідність визначення початку та кінця такого періоду, оскільки воно має важливе правове значення. У кримінально-правовому сенсі початок та кінець життя впливають на кваліфікацію кримінальних правопорушень.

Відповідно до медичного підходу, життя людини виявляється в двох періодах: «внутрішньоутробному (з моменту зачаття і до повного виокремлення плоду з черева матері, поділяється на ембріональний та фетальний) та позаутробному, який характеризується існуванням дитини незалежно від організму матері, тобто має місце живонародженість» [546, с. 70]. Таким чином, життя виникає до народження людини.

Якщо звернутися до Інструкції з визначення критеріїв перинатального періоду, живонародженості та мертвонародженості, затвердженої наказом Міністерства охорони здоров'я № 179 від 29 березня 2006 року [208], то знаходимо визначення живонародженості, під якою пропонується розуміти «встановлення ознак того, що дитина народилася живою (момент початку життя новонародженого)».

Водночас у доктрині кримінального права точаться дискусії з приводу визначення моменту початку життя. За визначенням С.Д. Порошук та О.В. Онуфрієнко, «початком життя людини є момент зачаття, а кримінально-правова охорона життя повинна починатися також з моменту зачаття» [357, с. 11-12].

З позиції В.М. Трубникова та Т.А. Павленко, «початком життя людини є народження (формування) головного мозку, а саме: досягнення плодом 22 тижнів внутрішньоутробного розвитку» [506, с. 117]. Л. Остапенко вказує, що

«кримінально-правова охорона життя людини починається саме з початку фізіологічних пологів, які починаються не з появи дитини на світ, а з часу пологових переймів» [333, с. 106].

Підтримуємо позицію М.Й. Коржанського, який зазначає, що «початок життя – це початок фізіологічних пологів, коли закінчився розвиток плоду і він дозрів для самостійного життя поза тілом матері, з'являється нове життя, яке вже повинно охоронятися кримінальним законом» [247, с. 49].

Вважаємо, що саме останній підхід вчених найбільш прийнятний у кримінально-правовому значенні, оскільки до 12 тижнів внутрішньоутробний продукт зачаття вважається ембріоном, а починаючи з повного 12-го і до 22 тижня вагітності – це плід, який, як доведено наукою, нездатний продовжувати життя поза утробою матері, тому визначення початку життя людини пов'язуємо з початком автономного існування немовляти поза утробою матері.

Наступним аспектом, яке потребує аналізу, є питання визначення кінця життя. Загальноприйнято, що життя закінчується смертю особи. За біологічним підходом, «смерть – це загибель індивідуума як відокремленої живої системи, що супроводжується розкладанням білків та інших біополімерів, які є основними матеріальними субстратами життя; незворотне припинення всіх життєвих функцій організму (кровообігу, дихання, функцій центральної нервової системи)» [492, с. 235].

На законодавчому рівні поняття смерті надає Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», згідно з положеннями якого, смерть представляє собою «припинення активних заходів щодо підтримання життя хворого в тому випадку, коли стан людини визначається як незворотна смерть» [332]. Також Закон України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини» містить вказівку на те, що «людина вважається померлою з моменту, коли встановлено смерть її мозку» [412]. У медицині керуються приписами Наказу Міністерства охорони здоров'я України «Про встановлення діагностичних критеріїв смерті мозку та процедури констатації моменту смерті людини» від 23 вересня 2013 року № 821, який встановлює

процедуру констатації моменту смерті людини [393]. У даному нормативному акті також зазначено, що людина вважається померлою з моменту, коли встановлена смерть її мозку. Хоча, наразі, ведуться активні дискусії в контексті біоетики та медичної юриспруденції з приводу моменту смерті людини, так як після смерті головного мозку тіло людини ще може бути використане для цілей трансплантології або, наприклад, продовження вагітності тощо.

Наступною складовою суспільних відносин, які складають родовий об'єкт кримінальних правопорушень, до яких віднесено домашнє насильство є здоров'я людини. Так, згідно з преамбулою Статуту Всесвітньої організації охорони здоров'я – це «не тільки відсутність хвороб або фізичних дефектів, а ще й стан повного фізичного, психічного та соціального благополуччя» [447].

Відповідно до Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», здоров'я – це «стан повного фізичного, психічного і соціального благополуччя, а не лише відсутність хвороб і фізичних вад [332].

Підтримуємо позицію, згідно якої «найбільш прийнятною для застосування в кримінально-правовій науці є визначення здоров'я як функціонального стану організму людини, який забезпечує тривалість життя, фізичну та розумову працездатність, достатньо високий рівень самопочуття, а також відтворення здорового потомства» [443, с. 108].

Отже, з урахуванням вищерозглянутого приходимо до висновку, що родовим об'єктом домашнього насильства є суспільні відносини у сфері охорони життя (як процесу життєдіяльності та існування особи від моменту початку життя до смерті, як нормального функціонального стану організму) та здоров'я особи. Відповідно пропонується виділяти також видовий об'єкт домашнього насильства, під яким варто розуміти суспільні відносини у сфері охорони здоров'я особи.

КК України для визначення здоров'я оперує такими поняттями як «психічне здоров'я», «працездатність», «вагітність». Можемо прийти до висновку, що в кримінально-правовому значенні в контексті об'єкта домашнього насильства під здоров'ям варто розуміти функціонування всіх систем організму в тому стані, якими вони були в особи до моменту або на момент вчинення посягання.

Наприклад, М.І. Хавронюк «основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України пропонує визначати здоров'я і нормальний психологічний стан особи» [190, с. 68; 322, с. 382]. У свою чергу, А.А. Вознюк, основним безпосереднім об'єктом домашнього насильства визначає «суспільні відносини щодо кримінально-правової охорони фізичного та психологічного здоров'я одного з подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах» [150, с. 8]. Науковець пропонує також визначати додатковий факультативний об'єкт даного кримінального правопорушення, під яким називає «право власності, волю, честь і гідність особи, сімейні та близькі відносини тощо» [150, с. 8].

Примітно, що у структурі основного безпосереднього об'єкта домашнього насильства виокремлюється фізичне та психологічне здоров'я як його різновиди. Такий підхід обумовлений тим, що однією із форм об'єктивної сторони даного діяння є систематичне вчинення психологічного насильства щодо потерпілої особи. Так, на біологічному рівні «здоров'я характеризується нормальною функцією організму на всіх рівнях його організації – організму, органів, гістологічних, клітинних та генетичних структур; нормальним перебігом типових фізіологічних і біохімічних процесів тощо». А психологічне здоров'я особи пропонується розглядати як «аналог індивідуально-психологічних властивостей особи у контексті соціально-психологічної адаптації, самосвідомості, суб'єктивного благополуччя, особистісної зрілості, своєрідний ідеальний гіпотетичний стан досконалості» [194, с. 55-60]. У судовій практиці з даного приводу вказується, що особа 2, систематично вчиняв домашнє насильство стосовно потерпілої, яке виражалось у шарпанні за одяг, спричиненні тілесних ушкоджень (фізичне насильство) та в словесних образах та нецензурних висловлюваннях, приниженні людської честі та гідності, залякуванні та погрозах у бік жертви (психологічне насильство), що у своїй сукупності призвело до тривоги, страху, сорому та приниження потерпілої [121].

Разом із тим, ведуться дискусії з приводу вірного віднесення складу домашнього насильства до кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи. Виникають питання з приводу того, що основним безпосереднім об'єктом економічного насильства можуть виступати право власності, честь, воля, гідність особи, її громадянські права (наприклад, право на освіту, працю, недоторканність житла, підприємницьку діяльність тощо), а не життя та здоров'я особи.

Наприклад, С.В. Якімова та Н.І. Лесяк зазначають, що «посилання на економічне насильство як форму домашнього насильства в контексті кримінальних правопорушень, родовим об'єктом яких є життя та здоров'я особи, є не зовсім обґрунтованим, оскільки економічне насильство – це передусім економічне правопорушення, яке посягає на чужу власність, право користування, розпорядження чи володіння майном, специфічною ознакою якого є заподіяння матеріальної, а часом й репутаційної шкоди й, зокрема, у зв'язку з господарською діяльністю, посяганнями на інтелектуальну власність, реалізацією своїх майнових прав. В окремих випадках економічні правопорушення, крім прямих матеріальних збитків, можуть спричиняти психологічну, а часом і фізичну шкоду потерпілому, яка є опосередкованою. Так, наприклад, насильник шляхом підпалу умисно знищив будинок, де проживає його сім'я й у такий спосіб позбавив родину життєво необхідного майна. У такому разі насильник заподіяв не лише прямих матеріальних збитків, але й опосередкованих, що полягають у психологічних стражданнях членів родини, погіршенні якості життя родини, що з часом може спровокувати розлади здоров'я аж до втрати працездатності» [555, с. 193-194]. Науковці також зауважують, що «є певна змістова невідповідність між тлумаченням економічного насильства як економічного правопорушення та його розташуванням у розділі, де згруповані кримінальні правопорушення, родовим об'єктом яких є життя та здоров'я особи» [555, с. 193-194].

У свою чергу, О.М. Гумін під економічним насильством пропонує розуміти «умисне незаконне позбавлення чи обмеження однією особою іншої особи майнових прав, на які постраждалий має передбачене законом право, що може призвести до його смерті, викликати економічну недостатність, порушення

фізичного чи психічного здоров'я. Економічне насильство пов'язане з порушенням прав та інтересів людини через незаконне позбавлення або обмеження його майнових прав; віднесення економічного насильства до категорії кримінального обумовлене настанням певної шкоди, яка варіюється від економічного пригнічення до настання смерті» [173, с. 80]. Тобто вчений робить акцент на тому, що економічне насильство є в першу чергу кримінальним насильством, із всіма ознаками які притаманні останньому. Враховуючи зазначене, цілком доцільним є криміналізація такого діяння.

Аналіз наукових праць дозволяє зазначити, що економічне насильство здатне проявлятися в різних формах: «позбавлення матеріальних ресурсів для належного фізичного та психологічного добробуту, повна звітність за витрачені гроші (аж до копійки), відбирання всіх зароблених грошей, заборона працювати члену сім'ї всупереч його бажанню і працездатності, примус члена сім'ї виконувати тяжку, непосильну роботу, відмова члена сім'ї працювати і робити рівнозначний внесок у добробут родини» тощо [201, с. 16].

З аналізу визначення економічного насильства вбачається, що під ним слід розуміти форму домашнього насильства, коли правопорушник позбавляє потерпілу особу житла, їжі, майна, коштів, необхідних умов для побутового забезпечення, послуг з лікування, забороняє або примушує до праці, створює перешкоди в отриманні професії або вчиняє інші дії економічного характеру, перелік яких не може бути вичерпним.

Аналізуючи зазначені позиції, вважаємо, що економічне насильство слід розглядати, в першу чергу, як форму домашнього насильства з усіма характеристикам останнього, а вже потім як кримінальне правопорушення, яке посягає на окремі конституційні права особи. Вчиняючи економічне насильство, особа здійснює це не скільки, щоб позбавити жертву певних конституційних прав та свобод (наприклад її права на працю, освіту і т.д.), скільки, щоб встановити або утвердити контроль над жертвою, або, наприклад, погіршити якість її життя. Однак, при вчиненні домашнього насильства у формі економічного насильства обов'язковим додатковим об'єктом можуть виступати право власності, право на

працю, освіту, на утримання та належний догляд та інші конституційні права особи.

Отже, основним безпосереднім об'єктом домашнього насильства пропонуємо вважати суспільні відносини щодо кримінально-правової охорони фізичного та психологічного здоров'я одного з подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, а додатковим об'єктом можуть бути воля, честь і гідність особи, сімейні та близькі відносини, право власності, право на працю, освіту, на утримання та належний догляд, тощо.

Повертаючись до питання доцільності закріплення кримінальної відповідальності за домашнє насильство, саме в II Розділі Особливої частини КК України, то зауважимо, що частково підтримуємо підхід, який передбачено в проєкті КК України, відповідно до якого передбачено окремий Розділ 4.6. «Кримінальні правопорушення проти сім'ї та дітей», в якому і пропонується передбачити відповідальність за домашнє насильство. Враховуючи характеристики феномену домашнього насильства, які нами встановлені, розуміємо що, вчиняючи домашнє насильство звичайно відбувається посягає на здоров'я потерпілої особи, але при цьому, що є визначальним та таким, що відмежовує дане діяння від інших кримінальних правопорушень, також відбувається посягання на сімейні цінності, про це ми писали в підрозділі 1.1., обґрунтовуючи, що кримінально-правова охорона особи від домашнього насильства є складовою державної охорони сім'ї. При цьому, поряд з домашнім насильством можна виокремити інші протиправні діяння, у цій сфері, наприклад, примусовий шлюб, каліцтво жіночих геніталій, примусовий аборт, примусова стерилізація.

І хоча, на сьогодні, є досить багато досліджень присвячених сімейним відносинам, як об'єкту кримінально-правової охорони, серед останніх комплексних можна виділити дисертаційне дослідження О.М. Сікан [436], при цьому в таких роботах не ставиться питання щодо доцільності чи недоцільності

криміналізації «каліцтво жіночих геніталій» або ж питання віднесення примусового абортів до цієї групи кримінальних правопорушень.

Переконанні, що питання системи кримінальних правопорушень, що заподіюють шкоду суспільним відносинам у сфері сімейних відносин має стати предметом самостійного наукового дослідження, яке обов'язково, серед іншого, має враховувати сучасні тенденції в сфері запобігання домашньому насильству.

У той же час, іншого варіанту, як закріпити відповідальність за домашнє насильство в Розділ 2 КК України не було, тому це був самий оптимальний варіант, який і обрав законодавець. Надалі вважаємо, що доцільно ставити питання про виокремлення в КК України нового розділу, який буде передбачати не тільки захист сімейних відносин, як це визначено в проєкті КК України, а також, враховувати сучасні тенденції, в сфері запобігання гендерному насильству і домашньому насильству, що серед іншого, позитивно сприятиме виконанню, взятих Україною на себе міжнародно-правових зобов'язань.

Враховуючи зазначене, вважаємо, що на сьогодні варто ставити питання про виокремлення, ще одного родового об'єкта – суспільні відносини у сфері сімейних відносин та запобігання гендерному насильству, та необхідності в КК України передбачити такий розділ, у рамках якого і буде передбачена норма, яка передбачає відповідальність за домашнє насильство.

Щодо чинного КК України, можна також говорити про можливість виокремлення ще одного видового об'єкта в рамках родового об'єкта – суспільні відносини у сфері охорони життя та здоров'я, а саме – суспільні відносини у сфері охорони здоров'я особи, сімейних відносин та у сфері запобігання гендерному насильству. Крім домашнього насильства, до цього видового об'єкта можна віднести – примушування до абортів без добровільної згоди потерпілої особи (ч. 2 та ч. 3 ст. 134 КК України) та примушування до стерилізації без добровільної згоди потерпілої особи (ч. 4 та ч. 5 ст. 134 КК України).

Зазначені характеристики об'єкта, логічно підводять до важливості визначення ознак потерпілого від домашнього насильства.

У Постанові Великої Палати ВСУ у справі №439/397/17 (провадження №13-66кс18) від 16 січня 2019 року зазначено, що слід розмежовувати поняття «потерпілий» у матеріальному кримінальному праві та в кримінальному процесі. У кримінально-правовому розумінні «потерпілий – це особа, якій кримінальним правопорушенням безпосередньо заподіюється фізична, моральна та/або матеріальна шкода (або існує безпосередня загроза її заподіяння)» [360].

У своєму дослідженні М.В. Сенаторов зазначає, що потерпілого від кримінального правопорушення характеризують три істотні ознаки: соціальна ознака, ознака заподіяної потерпілому шкоди та ознака вчиненого щодо нього кримінального правопорушення. При цьому вчений пояснює значення кожної із вказаних ознак. Так, «потерпілий від кримінально караного діяння – це завжди соціальний суб'єкт, елемент соціуму, учасник соціальної дії, суспільних відносин» [434, с. 43]. Є.В. Фесенко, у свою чергу, до потерпілих відносить окремих індивідів, групи осіб, юридичних осіб, суспільні об'єднання, державу та її структури тощо [524, с. 11].

Отже, потерпілий – це соціальний суб'єкт, що знаходиться під охороною кримінального закону, блага, праву чи інтересу якого, кримінальним правопорушенням заподіюється шкода або створюється загроза такої. Основними складовими визначення поняття «потерпілий» у кримінально-правовому визначенні можна назвати те, що потерпілий має бути суб'єктом права, тобто учасником суспільних відносин, що охороняються законом, обов'язково наявна реальна шкода (або загроза заподіяння такої), а також встановлення кримінальної заборони заподіяння шкоди саме тією нормою, за порушення якої винна особа притягнута до кримінальної відповідальності.

Диспозиція ст. 126-1 КК України вказує, що домашнє насильство вчиняється проти «подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах».

Так, відповідно до норм СК України [438] «подружжям є чоловік та жінка, які зареєстрували свій шлюб у порядку, передбаченому чинним законодавством»; а також «чоловік та жінка, щодо яких було проведено релігійний обряд шлюбу до

створення або відновлення органів державної реєстрації актів цивільного стану». У той же час, «колишнім подружжям є чоловік та жінка, шлюб яких було припинено внаслідок смерті одного з подружжя або оголошення його померлим» (ч. 1 ст. 104 СК України), «або шлюб яких було припинено внаслідок його розірвання» (ч. 2 ст. 104 СК України).

Останнім часом є досить популярним серед молоді фактичний шлюб або незареєстрований шлюб – відносини між партнерами по спільному проживанню, не оформлені в установленому порядку як шлюб. Сучасне законодавство не містить прямого визначення такого шлюбу, однак знаходимо припис в СК України наступного змісту: «жінка та чоловік, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою, або в будь-якому іншому шлюбі» [438].

Визнання фактичного («громадянського») шлюбу між чоловіком та жінкою таким, що породжує права та обов'язки офіційного подружжя опосередковано підтверджено окремими положеннями СК України (ст. 74) та національною судовою практикою [362].

Відтак, особи, які перебувають або перебували у фактичному «громадянському» шлюбі можуть бути потерпілими в контексті ст. 126-1 КК України.

Наступною особою, яка може бути визнана потерпілою від домашнього насильства є «інша особа, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах», що також поділяється на дві групи – ті особи, які перебувають у сімейних стосунках та ті, що перебувають у близьких стосунках – за визначенням нині чинної норми ст. 126-1 КК України.

Так, якщо говорити про осіб, які перебувають у сімейних відносинах, то, у першу чергу, визначимо, що собою представляє сім'я та сімейні відносини.

Так, згідно із законодавством у сфері регулювання сімейних відносин «сім'я створюється на основі шлюбу, кровного споріднення, усиновлення, а також на інших підставах, не заборонених законом і таких, що не суперечать моральним засадам суспільства» (ч. 4 ст. 3 СК України). Стаття 3 СК України також наводить

три ознаки сім'ї, котрі впливають із розуміння сім'ї як союзу двох чи більше осіб, а саме: спільне проживання; спільний побут; взаємні права та обов'язки [438].

У науковій доктрині поняття сім'я трактують ширше. Так, на думку Г.О. Лозової, «сім'я – об'єднання осіб, що ґрунтується на шлюбі, кровному спорідненні, усиновленні чи інших формах взяття дітей на виховання, а також на інших підставах, що не заборонені законом і не суперечать моральним засадам суспільства, і яке пов'язує своїх членів спільністю життя та інтимних стосунків, а також взаємними правами і обов'язками» [286, с.122]. Ю.С. Червоний пропонує сім'ю визначати лише в юридичному розумінні: «сім'я – історично визначена організована спільність, пов'язана взаємними правами та обов'язками, які впливають зі шлюбу, кровного споріднення, усиновлення, взяття дітей на виховання» [437, с. 69].

До сімейних правовідносин також можна віднести «відносини між особами, які складали сім'ю раніше або взагалі не були членами однієї сім'ї, однак пов'язані такими правами та обов'язками, які за своєю суттю є сімейними (аліментні відносини колишнього подружжя, правовідносини між дитиною та батьком (матір'ю), із яким дитина разом ніколи не проживала, правовідносини між внуками та бабою, дідом, які не проживають разом тощо)» [432].

У контексті визначення змісту поняття «член сім'ї» варто згадати справу за № 5-рп/9917 від 3 червня 1999 року за розглядом КСУ (справа про офіційне тлумачення терміна «член сім'ї»), де вказано, що «під членом сім'ї треба розуміти особу, що перебуває з суб'єктом права на пільги щодо оплати користування житлом і комунальними послугами у правовідносинах, природа яких визначається: кровними (родинними) зв'язками або шлюбними відносинами; постійним проживанням з військовослужбовцем, працівником міліції, особового складу державної пожежної охорони; веденням з ним спільного господарства. Такі ознаки (вимоги) застосовуються диференційовано при конкретному визначенні членів сім'ї, які мають право на названі пільги. До кола членів сім'ї належать його (її) дружина (чоловік), їх діти і батьки. Щодо них ознака (вимога) ведення спільного господарства з суб'єктом права на пільги в оплаті користування

житлом і комунальними послугами застосовується лише у передбачених законом випадках. Діти є членами сім'ї незалежно від того, чи є це діти будь-кого з подружжя, спільні або усиновлені, народжені у шлюбі або позашлюбні. Членами сім'ї можуть бути визнані й інші особи за умов постійного проживання разом з суб'єктом права на пільги і ведення з ним спільного господарства, тобто не лише його (її) близькі родичі (рідні брати, сестри, онуки, дід, баба), але й інші родичі або особи, які не перебувають у безпосередніх родинних зв'язках (неповнорідні брати, сестри; зять, невістка; вітчим, мачуха; опікуни, піклувальники, пасинки, падчерки та інші)» [419].

Пропонуємо оперувати переліком осіб, які перебувають у сімейних стосунках, наданому в ч. 2 ст. 3 Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами»: «1) подружжя; 2) колишнє подружжя; 3) наречені; 4) мати (батько) або діти одного з подружжя (колишнього подружжя) та інший з подружжя (колишнього подружжя); 5) особи, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у шлюбі між собою, їхні батьки та діти; 6) особи, які мають спільну дитину (дітей); 7) батьки (мати, батько) і дитина (діти); 8) дід (баба) та онук (онука); 9) прадід (прабаба) та правнук (правнучка); 10) вітчим (мачуха) та пасинок (падчерка); 11) рідні брати і сестри; 12) інші родичі: дядько (тітка) та племінник (племінниця), двоюрідні брати і сестри, двоюрідний дід (баба) та двоюрідний онук (онука); 13) діти подружжя, колишнього подружжя, наречених, осіб, які мають спільну дитину (дітей), які не є спільними або всиновленими; 14) опікуни, піклувальники, їхні діти та особи, які перебувають (перебували) під опікою, піклуванням; 15) прийомні батьки, батьки-вихователі, патронатні вихователі, їхні діти та прийомні діти, діти-вихованці, діти, які проживають (проживали) в сім'ї патронатного вихователя» [391].

Також залишається визначити категорію осіб, які перебувають між собою в близьких стосунках, як потерпілих від домашнього насильства. Так, на думку

М.І. Хавронюка, «особами, які перебувають у близьких відносинах, слід вважати так званих близьких осіб, тобто тих, які мають сексуальні позашлюбні або партнерські стосунки і постійно або час від часу проживають спільно, не маючи при цьому прав та обов'язків сімейного характеру» [190, с. 69].

Закон України «Про запобігання корупції» надає перелік близьких осіб: «чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний та двоюрідний брати, рідна та двоюрідна сестри, рідний брат та сестра дружини (чоловіка), племінник, племінниця, рідний дядько, рідна тітка, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, зять, невістка, тесть, теща, свекор, свекруха, батько та мати дружини (чоловіка) сина (дочки), усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням зазначеного суб'єкта» [395]. КК України в контексті ст. 126-1 даний перелік осіб відносить до осіб, які перебувають (перебували) у сімейних відносинах.

Пропонуємо під поняттям «особи, які перебувають у близьких відносинах» у значенні домашнього насильства розуміти осіб, які перебувають у стосунках «пари», але не в стані фактичного «громадянського» шлюбу.

Ще один важливий аспект, про який варто зазначити, це те, що досить часто домашнє насильство вчиняється в присутності дитини, що у свою чергу відповідно до чинної редакції ст. 126-1 КК України ніяким чином не впливає на кваліфікацію. Вчинення домашнього насильства за присутності дітей пагубно в подальшому впливає на формування їх психіки, світогляду та моральних устоїв, психологічне здоров'я, а інколи й фізичний стан. Наприклад, К.Ф. Рахман слушно зауважує, що «діти, які стали свідками пригнічення своїх матерів з боку батька, в подальшому наслідують таку поведінку, вважаючи її прийнятною, оскільки насильницька поведінка набувається через спостереження та передається між поколіннями» [580]. Національна практика знає не один випадок, коли дитина, яка свого часу була свідком домашнього насильства або була його жертвою, в майбутньому сама вчиняла кримінальне правопорушення, пов'язане з насильством.

При цьому, у судовій практиці відсутній уніфікований підхід щодо врахування ознаки в «присутності дитини» при призначенні покарання за кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством [473]. У судових рішеннях зустрічаємо наступні формулювання: вчинив щодо своєї цивільної дружини в присутності дитини домашнє насильство [70]; насильство неодноразово відбувалося в присутності дітей [75]; обставиною, що обтяжує покарання обвинуваченого є рецидив кримінальних правопорушень та вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України, в присутності дитини [57]; обставинами, що обтяжують покарання є вчинення злочину особою повторно, вчинення кримінального правопорушення в присутності дитини [111]; обставин, що обтяжують покарання є вчинення кримінального правопорушення у присутності дитини [71]; суспільна небезпечність такого діяння в даній справі є значною з огляду на насильницький характер дій обвинуваченого в присутності малолітніх дітей» [125]; вчинення кримінального правопорушення в присутності дитини [83]; до обтяжуючих відповідальність підсудного обставини суд відносить вчинення неправомірного діяння щодо малолітньої дитини [138].

У той же час, в деяких із таких рішень зазначено, що «насильство неодноразово відбувалося в присутності дітей» [75], а далі зазначено, що «обставин, які б обтяжували покарання обвинуваченому судом не встановлено та органом обвинувачення в вину обвинуваченому не пред'явлено» [75]. Ще один приклад – «розпочав конфлікти зі своїми батьками ОСОБА_5 та ОСОБА_7 в присутності малолітньої доньки ОСОБА_6 та вчинив психологічне насильство, що проявилось у словесних образах, висловлюванні на їх адресу нецензурних слів, приниження честі та гідності, погроз, що завдало шкоди психічному здоров'ю потерпкої ОСОБА_5», а далі вказано, «обставин, що обтяжують покарання обвинуваченого судом під час судового розгляду не встановлено» [100].

Хоча, відповідно до п. 6 ч. 1 ст. 67 КК України ознака «у присутності дитини» віднесена до обставин, які повинні бути обов'язково враховані судом при призначенні покарання.

Досить схожа ситуація з врахуванням такої ознаки як «вчинення кримінального правопорушення щодо жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності», яка відповідно до положень ч. 2 ст. 67 КК України теж обов'язково повинна бути врахована при призначенні покарання, хоча на практиці ця вимога часто не дотримується.

Можна навести наступний приклад із судової практики, «у судовому засіданні обвинувачений ОСОБА_6 свою вину в систематичному вчиненні психологічного насильства визнав повністю та показав, що між ним та потерпілою виникали сварки. В даний час сторони помирились, обіцяє в майбутньому не вчиняти домашнє насильство, просить його строго не карати з врахуванням того, що потерпіла вагітна від нього, в судовому засіданні вибачився за вчинене». Далі в рішенні зазначено «обставини, що обтяжують покарання обвинуваченого судом не встановлено» [132]. Ще один приклад, «потерпіла ОСОБА_5 надала до суду заяву про розгляд справи без її участі, так як вона знаходиться на останніх тижнях вагітності, просила суд обрати відносно ОСОБА_4 покарання не пов'язане з позбавленням волі», при цьому в рішенні вказано, що «в силу ст. 67 КК України обставиною, що обтяжує покарання обвинуваченому, є рецидив злочинів», а обставину «вчинення щодо вагітної жінки» не враховано [82].

Ще однією ознакою, яка досить часто зустрічається в аналізованій категорії справ є «вчинення кримінального правопорушення щодо малолітньої дитини». У судовій практиці є багато рішень, де вказана ознака врахована, як така, що обтяжує покарання, що цілком відповідає ч. 2 ст. 67 КК України. Так, зазначено: обставиною, яка обтяжує покарання обвинуваченого, відповідно до ст. 67 КК України, судом визнано вчинення правопорушення щодо малолітньої особи [68]; обставино, що обтяжує покарання, суд визнає вчинення кримінального правопорушення щодо малолітньої дитини [69].

Наступною ознакою, яка характерна для потерпілих від домашнього насильства є похилий вік. У судовій практиці знаходимо вирoki, в яких зазначено визначену ознаку, як таку, яка обтяжує покарання, що також цілком відповідає ч. 2 ст. 67 КК України. Зустрічаємо наступні формулювання: до обтяжуючих

покарання обставин суд відносить обвинуваченому вчинення кримінального правопорушення щодо особи похилого віку [139]; обставину, що обтяжує покарання вчинення кримінального правопорушення щодо особи похилого віку [102]; обставини, що обтяжують покарання обвинуваченого, передбачені ст. 67 КК України, є вчинення кримінального правопорушення щодо особи похилого віку [117].

Поряд з цим, є приклади, коли дана ознака судом не врахована. Так, у рішенні зазначено, що «ОСОБА_4, перебуваючи за місцем проживання в АДРЕСА_1 у свого батька ОСОБА_6, який є особою похилого віку, у зв'язку з чим має фізичні обмеження, що утруднюють його пересування, забрав продукти харчування, таким чином, позбавивши його їжі, чим вчинив економічне насильство в сім'ї відносно свого батька», а далі вказано «обставин, що обтяжують покарання обвинуваченого ОСОБА_4, відповідно ст. 67 КК України, судом не встановлено» [52].

Враховуючи відсутність уніфікованого підходу в судовій практиці, вважаємо за необхідне підкреслити, що якщо дитина не є потерпілою від домашнього насильства, але домашнє насильство вчиняється в її присутності ця ознака повинна бути обов'язково передбачена в юридичному формулюванні обвинувачення, це саме стосується ознак «вчинення щодо жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності», «щодо особи похилого віку» та «вчинення щодо малолітньої дитини» та інших ознак, які передбачені в ч. 2 ст. 67 КК України, вони повинні бути обов'язково враховані як такі, що обтяжують покарання, якщо вони мають місце при вчиненні кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством.

І хоча аналізовані ознаки ніяким чином не впливають на кваліфікацію вчиненого, відповідно до положень ст. 67 КК України, вони повинні бути обов'язково бути враховані як такі, що обтяжують покарання, а враховуючи альтернативність покарань, які передбачені в санкції ст. 126-1 КК України – це безумовно сприятиме призначенню доцільного покарання.

При цьому, ознака, яка передбачена в п.6-1 ч. 1 ст. 67 КК України «вчинення кримінального правопорушення щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах», враховуючи положення ч. 4 ст. 67 КК України, не може бути врахована судом, як така, що обтяжує покарання у випадку кваліфікації діяння особи за ст. 126-1 КК України. Хоча в судовій практиці є випадки не врахування цієї законодавчої вимоги. Так, зазначено, обираючи покарання обвинуваченому, суд враховує те, що він вчинив кримінальне правопорушення щодо особи колишнього подружжя та малолітньої особи [124]. Ще декілька прикладів: «до обтяжуючих покарання обставин суд відносить ... вчинення кримінального правопорушення щодо особи, з якою винний перебуває у сімейних відносинах, вчинення кримінального правопорушення особою» [139], «обставини, які обтяжують покарання - вчинення кримінального правопорушення щодо особи, з якою винний перебуває у сімейних відносинах» [95]. На вказану невідповідність судової практики і законодавства вже звертали увагу в наукових дослідженнях у 2021 році [549, с. 124], однак наведені нами приклади судової практики за 2022-2023 рік свідчать, що ситуація залишається без змін.

Підсумовуючи, важливо зазначити, що ознаки потерпілої особи є ключовими для кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, тому важливо враховувати всі особливості особи потерпілої для правильної кваліфікації дій кривдника та для призначення йому справедливого та доцільного покарання.

При цьому досить цікавим аспектом є питання провокації домашнього насильства. У науковій літературі провокація кримінального правопорушення визначається, як «відмінна від підбурювання одностороння діяльність винного, спрямована на моделювання такої поведінки іншої особи, яка мала б усі зовнішні ознаки кримінального правопорушення, з метою викриття такої особи у скоєному» [547, с. 167; 584].

У судових рішеннях є випадки, коли кривдник вказує, що потерпіла особа спровокувала його на вчинення домашнього насильства. Так зазначається, особа

не визнав свою вину у вчиненні злочину, який передбачений ст. 126-1 КК України та вказує, що такі його дії спровоковані поведінкою колишньої дружини (є потерпілою), яка йому зраджує й перша починає суперечки, які переростають у сімейні скандали, якби потерпіла його не провокувала скандалів би не було [74].

З даного приводу І.В. Гловюк зазначає, взагалі не може виникати питання стосовно доведення провокації [161]. Позиція вченої цілком відображається і в судовій практиці. Так, «до доводів обвинуваченого ОСОБА_5 про ту обставину, що у вчиненні домашнього насильства відносно ОСОБА_4 винна й сама потерпіла, яка провокувала конфлікт, суд відноситься критично та не приймає їх до уваги оскільки, вказана обставина не спростовує вини обвинуваченого у вчиненні саме домашнього насильства, яке носить у своїй сукупності систематичний характер» [128].

Вважаємо, що виправдання насильства через те, що одна зі сторін вважає «спровокованою» є припустимим підходом у справах домашнього насильства. Вітчизняні та міжнародні правові положення, які стосуються домашнього насильства, не визнають такі виправдання, адже домашнє насильство в будь-якому вигляді є неприпустимим і незаконним. Провокація, як її розуміють в юридичному контексті, може мати важливе значення в деяких інших кримінальних випадках, де важливо визначити, чи була дія обґрунтованою реакцією на попередній загрозливий або незаконний вчинок. Проте, у випадках домашнього насильства, безпека жертви є головним пріоритетом, і насильство не може бути виправданим за жодних обставин.

Не менш важливими питаннями в рамках аналізу об'єктивних ознак домашнього насильства є визначення особливостей об'єктивної сторони домашнього насильства.

Закріплюючи ознаки суспільно-небезпечних діянь, законодавець визначає, які саме форми діянь людини є кримінальним правопорушенням. Як вказує І.Ю. Карпушева, «тільки виражена зовні суспільно значуща активність людини, тобто її діяння у формі дії або бездіяльності, можуть підлягати кримінально-правовій забороні» [214].

Суспільно небезпечна дія має два аспекти: вона є зовнішнім втіленням суспільно небезпечної волі суб'єкта, а також суспільно небезпечна дія є причиною тієї шкоди, якої було завдано. Змістом дії є її суспільна небезпечність, яка передбачає направленість скоєного проти суспільних відносин, які охороняються кримінальним законодавством.

І.Ю. Карпушева зазначає, що термін «діяння» законодавець використовує не для об'єднання дії та бездіяльності в одне поняття (інакше в їх уживанні взагалі не було би потреби), а для визнання злочином не думок, не «небезпечного стану особи», а саме діяння, тобто зовнішньої поведінки людини [214].

Взагалі значення об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення полягає в тому, що на відміну від інших структурних частин кримінального правопорушення об'єктивна сторона містить більше інформації, необхідної для кваліфікації діяння. Крім того, «у більшості описових диспозицій статей Особливої частини КК України відображається саме об'єктивна сторона складу діяння. Зміст ознак цього елемента часто є критерієм розмежування суміжних складів посягань. Ретельне дослідження ознак об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення також допомагає надати точну правову оцінку суспільно небезпечних діянь, що, у свою чергу, зумовлює забезпечення законності у процесі боротьби зі злочинністю» [259, с. 135].

Отже, об'єктивна сторона кримінального правопорушення являє собою зовнішню сторону суспільно небезпечного діяння. Вона є процесом суспільно небезпечного і протиправного посягання на охоронювані кримінальним законом відносини, який розглядається з точки зору послідовного розвитку подій і явищ, які починаються з протиправного діяння (дії чи бездіяльності) та закінчуються настанням кримінально караного результату.

Зазвичай даний елемент складу кримінального правопорушення характеризують такі ознаки, як суспільно небезпечне діяння (дія або бездіяльність), суспільно небезпечні наслідки, причинний зв'язок між суспільно небезпечним діянням і суспільно небезпечними наслідками, місце, час, спосіб, знаряддя й засоби, а також обстановка вчинення кримінального правопорушення.

Ці ознаки в теорії кримінального права виокремлюють як основні й найбільш загальні при характеристиці зовнішнього прояву суспільно небезпечного посягання.

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони будь-якого кримінального правопорушення є суспільно небезпечне діяння. Без діяння не існує й не може існувати зовнішнього прояву людської поведінки, а тому неможлива й об'єктивна сторона кримінального правопорушення.

Структурним елементом кримінальних правопорушень, пов'язаних з насильством, в першу чергу, є саме насильство, визначення якого є першочерговим аспектом при встановленні особливостей об'єктивної сторони таких діянь.

Так, відповідно до енциклопедичного підходу, насильство прийнято трактувати як вплив, а сам вплив – «дія, яку певна особа чи предмет або явище виявляє стосовно іншої особи чи предмета» [45, с. 205]. У значенні домашнього насильства під впливом варто розуміти застосування до людини різних механічних, фізичних, хімічних, біологічних, психічних і т.д. чинників, які завдають шкоди її життю та здоров'ю.

Як вважає Ю.М. Слухаєнко, «домашнє насильство – це постійне насильство й образи. Це ситуація, в якій потерпілий зазнає утисків, але продовжує ділити з агресором житло, перебуваючи у фінансовій залежності від нього або через почуття любові до нього. Домашнє насильство є продуктом сімейних особистих конфліктів» [439, с. 104].

Зміна у функціонуванні психічних процесів (тобто психологічний вплив) може відбуватися в результаті погроз, систематичного фізичного насильства, цькування, обмеження в побуті та в дозвіллі, створення пригніченого стану, підкорення тощо. Зазначені форми протиправного психологічного впливу є характерними для домашнього насильства.

Доктрина кримінального права визначає насильство як «зовнішній зі сторони інших осіб умисний та протизаконний фізичний або психічний вплив на особу (або групу осіб), який здійснюється проти або поза її волею і здатний спричинити

їй органічну, фізіологічну або психічну травму, а також обмежити свободу її волевиявлення або дій; усвідомлене застосування фізичної сили для порушення тілесної недоторканості іншої особи поза її волею або всупереч їй, або погрози вчинення насильницьких дій» [539, с. 4].

Отже, для явища домашнього насильства характерна наявність як мінімум двох суб'єктів, домашнє насильство здійснюється проти або поза волею потерпілої особи, насильство має виключно умисний характер та спричиняє (може спричинити) шкоду. На підставі зазначеного пропонуємо під насильством розуміти умисний вплив на тіло чи психіку людини з метою заподіяти шкоди її життю чи здоров'ю, а в окремих випадках також обмежити чи позбавити її окремих конституційних прав.

З урахуванням попередньо встановлених висновків відмітимо, що об'єктивна сторона домашнього насильства може виражатися у формі систематичного вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства або кібернасильства, наслідків у вигляді фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи та причинового зв'язку між діянням та наслідками.

Кримінальний закон, на сучасному етапі свого розвитку, не містить дефініції фізичного, психологічного або економічного насильства, однак знаходимо їх значення в інших нормативно-правових актах та доктрині кримінального права.

Так, Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» містить поняття фізичного насильства «як форми домашнього насильства, що охоплює ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, а також незаконне позбавлення волі, нанесення побоїв, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру» [397].

Також знаходимо визначення фізичного насильства як «усвідомлений протиправний суспільно небезпечний вплив на організм іншої людини, який

проявляється в порушенні тілесної недоторканості особи через зовнішні покрови тіла або внутрішні органи» [538, с. 103].

У науково-практичній літературі відмічається, що «найчастіше фізичне насильство проявляється в нанесенні різного роду тілесних ушкоджень, які визначаються як порушення анатомічної цілості органів та їх функцій, що виникає як наслідок дії одного чи кількох зовнішніх ушкоджуючих факторів» [493, с. 144]. Такі ушкоджуючі факторами можуть бути фізичні (механічні, термічні), хімічні, біологічні, психічні, комбіновані тощо.

За результатами дослідження національної судової практики приходимо до висновків, що найбільш поширеними способами вчинення фізичного насильства в розумінні домашнього насильства є штовхання, нанесення ударів руками і ногами, шарпання за одяг, заподіяння тілесних ушкоджень, намагання вчинити бійку, нанесення ударів предметами, стусани, хапання за руки, тягання за волосся, душіння за шию тощо.

Варто відмітити, що домашнє фізичне насильство може бути вчинене як без застосування певних знарядь, предметів, так і з ними, наприклад, поширеним є використання кухонних ножів. Так, згідно матеріалів судової справи вбачається, що Особа 1, переживаючи емоції ревності, наніс потерпілій Особі 2 кухонним ножом неглибокі порізи на шиї, чим завдав останній легкі тілесні ушкодження [119].

Так само, фізичне насильство може бути пов'язане з тимчасовим позбавленням волі потерпілої особи. Так, Особа 4 систематично вчиняв відносно своєї дружини домашнє насильство, ображав, погрожував, штурхав, шарпав, залишав синці на тілі тощо. Як вбачається з матеріалів кримінального провадження, Особа 4, маючи умисел на незаконне позбавлення волі Особи 5 всупереч її волі, усвідомлюючи суспільно-небезпечний характер своїх дій, погрожуючи застосуванням фізичної сили та шляхом застосування психологічного насильства, натягнув на шию останньої металевий ланцюг, з'єднавши кінці навісним замком, зачинив його, та утримував потерпілу проти її

волі у вищевказаному приміщенні протягом однієї години, чим незаконно позбавив волі потерпілу [131].

Отже, фізичне насильство – це усвідомлене використання фізичної сили з метою протиправного впливу на організм іншої людини поза її волею або всупереч їй, який проявляється в порушенні тілесної недоторканості особи через шкіру або внутрішні органи (нанесення ударів, побоїв, поранення, пошкодження зовнішніх тканин, шляхом отруєння або обпоювання одурманюючими засобами, завдання ляпасів, штовхання, мордування, катування, кидання предметів, обмеження реалізації фізичних потреб (їжа, сон), обмеження свободи пересування, відмови у допомозі при хворобі або травмі тощо).

Наступною формою домашнього насильства є психологічне насильство. Аналіз визначення психологічного насильства, яке передбачено в Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [397] приводить до висновку, що мова йде про заподіяння шкоди психічному здоров'ю особи, через вплив на психіку потерпілого образами, погрозами, приниженнями тощо.

Дослідження судових вироків на предмет способу вчинення психологічного насильства приводить до висновків: переважно таке насильство вчиняється способом словесних образ, погроз, приниження, переслідування, залякування тощо.

На питання способу психологічного насильства звертали уваги О.О. Дудоров та М.І. Хавронюк, які такими способами пропонували визначати:

– «ізоляція (зокрема депривація – повне чи часткове позбавлення можливості задовольняти свої психофізіологічні чи соціальні потреби, зокрема позбавлення інформації або суворий контроль за нею, а також сенсорна депривація – повне чи часткове позбавлення сенсорних можливостей, тобто можливостей користуватися одним чи кількома із почуттів – бачити, чути, відчувати запах, смак тощо);

- дискредитація (позбавлення права на власні думку і слово, осміяння й неконструктивна критика);

- монополізація сприйняття (примусова фіксація уваги на агресорі, тому що він є основним джерелом погроз);

- посилення тривіальних вимог (встановлення безлічі дрібних правил, не порушити які неможливо, отже, виникають постійні приводи для причіпок, що викликає хронічне почуття провини);

- демонстрація «всемогутності» (демонстрація і підкреслювання власної надмірної компетентності);

- «випадкові індульгенції» (агресор іноді нагороджує жертву увагою і теплими почуттями, але робить це або рідко, або для того, щоб підкріпити поведінку, потрібну агресору, або парадоксальним і несподіваним образом – так, щоб викликати дезорієнтацію приголомшення);

- приниження і глузування, осміяння в присутності інших людей;

- контроль за задоволенням фізичних потреб (у їжі, сні, відпочинку тощо), що веде до фізичного виснаження жертви;

- погрози із приводу та без приводу, що легко переходять у фізичне насильство;

- таке, що поєднується з погрозами, завдання фізичного болю без заподіяння тілесних ушкоджень (тягання за волосся, щипання, здушування шиї, грудей чи мошонки, виламування назовні пальців тощо);

- використання психоактивних речовин (алкоголю тощо);

- використання емоційного чи психологічного перенавантаження, стану стресу, індивідуальної схильності до навіювання, безвольності потерпілої особи, її недостатнього розумового розвитку чи емоційно-вольової незрілості;

- непослідовні і непередбачувані вимоги;

- часті і непередбачувані перепади настрою агресора, в яких «винувата» жертва;

- примушування до безглуздої і безцільної роботи.

Ці способи застосовуються, як правило, у певній сукупності, поєднанні» [190, с. 72-73].

Образи та погрози є одними з найбільш поширених способів вчинення психологічного насильства. У Великому тлумачному словнику сучасної української мови передбачено декілька значень слова «образа»: «1) зневажливе

висловлювання, негарний вчинок тощо, які спрямовані проти кого-небудь і викликають у нього почуття гіркоти, душевного болю; 2) почуття гіркоти, досади, викликане в кого-небудь чиймсь зневажливим словом, негарним вчинком тощо; 3) кримінальне правопорушення, що полягає в умисному приниженні честі й гідності особи» [44, с. 815].

У КК України термін «образа» використовується один раз в ст. 161 КК України, мова йде про «образу почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями». Відповідно до положень Постанови Пленуму ВСУ «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» до тяжкої образи слід відносити явно непристойну поведінку потерпілого, що особливо принижує гідність чи ганьбить честь винного або близьких йому осіб [410].

У свою чергу, погроза – це «обіцянка заподіяти яке-небудь зло, неприємність» [44, с. 1005]. У КК України зміст погроз закріплено шляхом вказівки на певне благо, наприклад: «життя людини (ст. 129; 189 ч. 2; 206 ч. 2; 206-2 ч. 2; 280 КК та ін.); її здоров'я (ст. 189; 206 ч. 2; 206-2 ч. 2; 346 ч. 1; 405 ч. 1 КК та ін.); свобода (ст. 346 ч. 1; 444 ч. 2 КК); честь і гідність (ст. 189; 154 ч. 2; 386 КК); майно (ст. 189; 195; 154 ч. 2; 157 ч. 2; 345 ч. 1 КК та ін.); інші блага (ст. 189 КК)» [431]. Погрози можуть бути вербальними (словесними) або невербальними (агресивна жестикуляція або зовнішній вигляд, який виражає намір завдати шкоди, наприклад особа нахмурює брови або стискає кулаки). У залежності від характеру, можна виділити декілька типів погроз, наприклад, погроза спричинити фізичну шкоду (нанести тілесні ушкодження або спричинити фізичний біль); погроза спричинити економічну шкоду (знищити або пошкодити майно, вигнати з дому, залишити без коштів); погроза спричинити соціальну шкоду або шкоду репутації (розповсюдити відомості, що ганьблять потерпілого або які потерпілий бажає зберегти в таємниці) та інші. Ці види погроз можуть використовуватися окремо або в поєднанні, залежно від ситуації.

З аналізу матеріалів судової практики вбачається, що образи та погрози можуть бути висловлені усно, за допомогою смс-повідомлень, у будь-якому месенджері або за допомогою соціальних мереж. Погрози, висловлені усно, так

само як і образи, можуть супроводжуватися хапанням за одяг, штовханням, демонстрацією тих чи інших предметів (наприклад, ножа) тощо.

Наприклад, «Особу 1 було визнано винним у вчиненні домашнього насильства, яке проявлялося у в усно виражених образах, нецензурній лайці, погрозах фізичної розправи, чим принижував її честь та гідність, що призвело до психологічних страждань потерпілої, за що було призначено покарання у вигляді громадських робіт на строк 150 годин» [76].

Громадянин вчинив домашнє насильство відносно своєї дружини, ображаючи її усно, під час чого шарпав останню за одяг, що було судом кваліфіковано як склад діяння, передбаченого ч. 1 ст. 126-1 КК України [137].

Особа 4 вчинив відносно своєї матері Особи 2, з якою перебуває у сімейних відносинах, домашнє насильство шляхом висловлення образ, нецензурної лайки та погрожування фізичною розправою, демонструючи різні предмети побуту, внаслідок чого потерпіла Особа 2 зазнала психологічних страждань, а Особу 4 було визнано винним у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 126-1 КК України [118].

Особа 2 систематично ображав потерпілу Особу 3, погрожував фізичною розправою, шарпав за одяг, придушував за шию, хватав за переплччя, штовхав, чим завдав легких тілесних ушкоджень та був визнаний винний у вчиненні домашнього насильства [129].

Особа 1 систематично вчиняв щодо потерпілої особи домашнє насильство, яке проявлялося в усних образах, хватанням за руки (з наслідками у вигляді гематом), дзвінками та смс-повідомленнями лайливого характеру, з продовженням висловлення образ та погроз фізичної розправи, внаслідок чого був засуджений до покарання у вигляді 150 (сто п'ятдесят) годин громадських робіт [65].

Особа 3 вчиняв умисні дії психологічного та фізичного характеру по відношенню до своєї колишньої дружини Особи 6, штовхав та ображав її грубою нецензурною лайкою, надсилав на її телефон смс-повідомлення зі словами нецензурного змісту, чим систематично завдавав шкоди її психічному та

фізичному здоров'ю та був визнаний винним у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 126-1 КК України [126].

Отже, психологічне насильство – форма домашнього насильства, яка включає словесні образи, погрози, приниження, переслідування, залякування, певні діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали в постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи.

Часто труднощі виникають під час доказування факту застосування психологічного насильства, особливо, коли воно не супроводжувалося фізичним насильством і мало прихований характер [426, с. 545]. Погоджуємось з І.В. Гловюк, що «у розрізі психологічного насильства, для доказування використовуються заяви про вчинення кримінального правопорушення, психологічного дослідження особистості, Інформаційна довідка центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, протоколи слідчих експериментів» [160].

Крім того, досить важливе значення доказування саме психологічного насильства має висновок судово-психологічної експертизи. Відповідно до ст. 242 КПК України, експертиза проводиться експертною установою, експертом або експертами, яких залучають сторони кримінального провадження або слідчий суддя за клопотанням сторони захисту у випадках та порядку, передбачених статтею 244 КПК України, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання. Підстави обов'язкового призначення судової експертизи зазначені законодавцем у ч. 2 ст. 242 КПК України - «встановлення причин смерті; встановлення тяжкості та характеру тілесних ушкоджень; визначення психічного стану підозрюваного за наявності відомостей, які викликають сумнів щодо його осудності, обмеженої осудності; встановлення віку особи, якщо це необхідно для вирішення питання про можливість притягнення її до кримінальної відповідальності, а іншим способом

неможливо отримати ці відомості; визначення розміру матеріальних збитків, якщо потерпілий не може їх визначити та не надав документ, що підтверджує розмір такої шкоди, розміру шкоди немайнового характеру, шкоди довкіллю, заподіяного кримінальним правопорушенням».

Науковці слушно зауважують, що «хоча для даної категорії справ призначення експертизи не є обов'язковим, призначення органом досудового розслідування і/або судом судової психологічної експертизи за фактом домашнього насильства мотивується тим, що постраждалі від насильства особи потребують аналізу таких психологічних чинників, як індивідуально-психологічні особливості особистості й мотиваційна сфера, специфіка інтелектуальної й емоційно-вольової сфер, особливості діяльності в ситуації цього правопорушення та інші психологічні фактори. Зазначене допоможе визначити механізми та характер ступеня вразливості особи, покірності, сугестивності, довірливості, необережності й легкодумства, невміння захистити себе, а також ступінь самооцінки, невпевненості в собі, залежності від правопорушника» [426, с. 548].

Вищевказане підтверджується й матеріалами судової практики. Так, у вироку Слов'янського міськрайонного суду Донецької області від 14 листопада 2019 року зазначено, що в результаті вчинення Особа 2 вказаних умисних систематичних дій, спрямованих на вчинення психологічного насильства, відповідно до висновку судово-психологічної експертизи №5224-5225 від 28.10.2019 року з урахуванням індивідуально-психологічних особливостей особистості Особа 1, ситуація, що досліджується за справою, є для неї суттєво психотравмуючою (стресогенною), що безпосередньо викликає психічний дискомфорт, зумовивши тривалі та інтенсивні фізичні та психічні страждання, які існують до даного часу. Внаслідок дій Особи 2, у Особи 1 мають місце тривалі, інтенсивні й негативні за своїми проявами фізичні та психічні (моральні) страждання, зміст яких локалізований у межах дослідженої ситуації [134].

Аналіз вказано вище вироку дає можливість зазначити, що у висновку судово-психіатричної експертизи вказувалося, що для потерпілої ситуація, що

досліджується за справою, є суттєво психотравмуючою (стресогенною), що безпосередньо викликає психічний дискомфорт, зумовивши тривалі та інтенсивні фізичні та психічні страждання, які існують до даного часу.

Ще один приклад, відповідно до висновку експерта № 494 від 09.05.2023, у потерпілої ОСОБА_7 наявні ознаки психічного розладу адаптації, тобто, ознаки психічних порушень невротичного рівня, як психогенної реакції особистості, що виникли внаслідок наявної психотравмуючої ситуації. Психічний розлад адаптації виник внаслідок систематичних сварок, погроз, психологічного насильства. Психічному здоров'ю потерпілої завдано шкоду. Таким чином, ОСОБА_3, обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України, а саме: у домашньому насильстві, яке виразилось в умисному систематичному вчиненні психологічного насильства відносно особи, з якою винний перебуває в сімейних відносинах, що призвело до психологічних страждань та погіршення якості життя потерпілої особи [130].

Таким чином, висновок судово-психологічної експертизи, поряд з іншими доказами, є необхідним для встановлення факту вчинення саме психологічного насильства щодо постраждалої особи [448; 463].

Наступною формою домашнього насильства є економічне насильство. Розглядаючи поняття економічного насильства, зазначимо, що згідно з положеннями Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами, даний вид насильства трактується як окрема його форма.

Національне законодавство закріплює визначення даного поняття наступного змісту: «економічне насильство – це форма домашнього насильства, що охоплює умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру» [397].

У науковій літературі зазначається, що «способами вчинення економічного насильства можуть бути умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися тощо» [209, с. 51].

Одним із способів вчинення економічного насильства як виду домашнього насильства є позбавлення особи їжі. Так само відомі випадки позбавлення можливості користування житлом, недопущення до житла тощо. Часто домашнє насильство супроводжується псуванням майна: вибиття вікон та розламування меблів, розбиття мобільного телефону дитини, пошкодження вхідної групи приватного будинку, умисне псування побутової техніки, відбирання побутової техніки з метою унеможливлення користування, заволодіння комп'ютерною технікою потерпілої особи, позбавивши можливості користуватися пристроєм та спілкуватися з близькими, вчинивши економічне насильство.

Наприклад, син систематично вчиняв у відношенні до своєї матері домашнє насильство, що проявлялося в постійних образах та певних діях, як то: разом з друзями пошкодив кухонні речі, неодноразово забирав у матері їжу, відбирав її особисті речі, а разом зі співмешканкою заважав вільно користуватися житлом, створюючи їй відповідні перешкоди [116].

Ще один приклад, в якому зазначено, що «Особа 6 вчинила домашнє насильство по відношенню до свого малолітнього сина, що виражалося у висловлюванні на його адресу нецензурною лайкою, словесних образах, відібранні мобільного телефону, що спричинило відчуття фізичного болю дитиною, психологічний стрес та відповідно, погіршення якості життя потерпілого» [66].

Показовим є випадок, коли Особа 1 за місцем їхнього спільного проживання з потерпілою Особою 5, виганяв її з дому, ображав нецензурними словами, погрожував задушити, розкидав вазони, вказуючи, що це його вікно та зняв вхідні двері, вказуючи, що це його двері. Такі скандали він влаштовував декілька разів у

липні і серпні 2022, при цьому закривав двері на ключ та не пускав потерпілу до хати. Такі дії Особа 1 вчиняв систематично та був визнаний судом винним у вчиненні діяння, передбаченого ст. 126-1 КК України [105].

Наступний приклад передбачає, що «Особа 4 умисно систематично вчиняв психологічне насильство відносно Особи 7, з якою перебував у сімейних відносинах, що призвело до психологічних страждань останньої, тобто вчинив кримінальне правопорушення, передбачене ст. 126-1 КК України, а одного разу маючи при собі заздалегідь підготовлену каністру із легкозаймистою рідиною, облив нею входні двері квартири Адреса 1, після чого, за допомогою сірників, які мав із собою, підпалив входні двері квартири, які загорілись та пішов з місця події. За вироком суду особа 4 був визнаний винним у вчиненні кримінально караного домашнього насильства» [133].

Т.В. Іщенко в своєму дисертаційному дослідженні також виокремлює як способи економічного насильства: «вимагання коштів на придбання алкогольних напоїв; вимагання придбання тютюнових виробів; схиляння особи внести грошові кошти в рахунок оплати штрафу; заволодіння грошовими коштами або майном особи без її згоди; безоплатне користування комунальними послугами; примушування забезпечувати житлом та харчуванням; вживання продуктів харчування, що були придбані за кошти потерпілої; пошкодження лікарських засобів особи, яка їх придбала за власні кошти (розбиття ампул)» [209, С. 52-53].

Отже, економічне насильство представляє собою форму домашнього насильства, яке може включати умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру. Даний вид насильства особливо небезпечний тим, що умисне відібрання або ненадання одним членом сім'ї іншому майна та коштів, на які постраждала особа має передбачене законом право, може мати наслідком смерть жертви, а не тільки викликати передбачені кримінальним законом наслідки у вигляді шкоди життю та

здоров'ю особи. При цьому, дана форма домашнього насильства є найбільш прихованою та складною в доказуванні.

Як нами було попередньо визначеної, з урахуванням практики ЄСПЛ, виокремлюється наступна форма домашнього насильства – кібернасильство, яке з точки зору об'єктивної сторони може проявлятися у вигляді систематичних умисних дій з боку суб'єкта вчинення домашнього насильства з використанням різних методів пригнічення та приниження потерпілої особи шляхом застосування інформаційно-комунікаційних засобів. Наприклад, коли кривдник принижує та ображає потерпілу особу за допомогою текстових повідомлень або коментарів, ділиться її особистою інформацією без дозволу, розповсюджує неправдиву інформацію про неї в мережі «Інтернет» тощо.

Доволі часто практика зустрічає випадки, коли кривдник здійснює декілька видів домашнього насильства по відношенню до потерпілої одночасно. Наприклад, Особа 5 систематично ображав свого батька, виражався нецензурною лайкою, погрожував фізичною розправою, вимагав та відбирав у нього гроші, штовхав, що у своїй сукупності призвело до його психологічних страждань і погіршило якісь життя потерпілого [108]. Таким чином, Особа 5 завдав потерпілому психологічного та економічного насильства.

Також з матеріалів провадження, розглянутого Жовківським районним судом Львівської області вбачається, що винний Особа 1 систематично вчиняв стосовно своєї співмешканки Особи 4 домашнє насильство, яке проявлялося в образах, нецензурній лайці, погрозах фізичної розправи, шарпанні за одяг, нанесені побоїв, через, що потерпіла була неодноразово змушена втікати з дому разом з дітьми, так як переживає за них та за себе [77]. Вбачається, що такими діями винний завдавав потерпілій різних видів домашнього насильства.

До прикладу, Особа 1 систематично вчиняв щодо своєї бабусі Особи 5 психологічне та економічне насильство, яке виразилось у словесних образах, погрозах, висловлюваннях нецензурною лайкою в її бік, приниженні, вимаганні грошей, та призвело до психологічних страждань та суттєвого погіршення якості життя потерпілої [89].

Чинний кримінальний закон передбачає як обов'язкову ознаку домашнього насильства – систематичність, що має важливе як теоретичне, так і практичне значення та викликає складнощі при кримінально-правовій кваліфікації.

Взагалі, у чинному кримінальному законі ознака систематичності є як у положеннях Загальної так і Особливої частин КК України. Так, у ч. 2 ст. 78, ч. 5 ст. 79, ч. 5 ст. 83 КК України систематичність згадується в контексті систематичного вчинення правопорушень, що потягли за собою адміністративні стягнення і свідчать про її небажання стати на шлях виправлення.

Відповідно до усталеної практики систематичним вчиненням правопорушень вважається вчинення засудженим трьох і більше правопорушень, за які його було притягнуто до адміністративної відповідальності [465].

У положеннях Особливої частини КК України систематичність як ознака об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення передбачена в ст. 116 «Умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання» – систематичне знущання; ст. 120 «Доведення до самогубства» – систематичного приниження її людської гідності або систематичного протиправного примусу до дій, що суперечать її волі; ст. 150-1 «Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом» – систематичного випрошування грошей, речей, інших матеріальних цінностей у сторонніх осіб; ст. 390 «Ухилення від відбування покарання у виді обмеження волі та у виді позбавлення волі» – систематичне порушення громадського порядку чи встановлених правил проживання.

О.О. Дудоров та М.І. Хавронюк зазначають, що систематичність «означає постійну повторюваність тотожних чи схожих дій (чи бездіяльності), кожна з яких сама по собі може створювати враження незначної, але в сукупності вони впливають на потерпілу особу надзвичайно негативно, і інтенсивність цього впливу може залежати як від ступеню агресивності кожного окремого діяння, так і від кількості» [190, с. 78].

Згідно з положеннями Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я» [410] систематичним приниженням людської гідності є тривале принизливе ставлення

до потерпілого (постійні образи, глумління над ним тощо). А Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність» трактує систематичність як вчинення діяння не менше трьох разів протягом нетривалого часу [399].

Судова практика пропонує свій висновок з приводу поняття систематичності як ознаки домашнього насильства. Так, згідно постанови від 25 лютого 2021 року в справі № 583/3295/19, Верховний Суд України колегією суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду приходить до висновку, що закінченим «домашнє насильство вважається з моменту вчинення хоча б однієї із трьох форм насильства (фізичного, психологічного чи економічного) втретє, у результаті чого настав хоча б один із вказаних в законі наслідків. При цьому не має значення, чи було відображено в адміністративному протоколі поліції, в обмежувальному приписі чи в іншому документі факт перших двох актів насильства. Факт документування має значення для доказування систематичності, але не більше ніж інші передбачені законом докази» [369].

Окрім кількісного критерію систематичності, варто визначати період, протягом якого має вона існувати. Наприклад, Ю.В. Орлова таким строком пропонує вважати один рік [331, с. 16].

З метою підтвердження такої тези варто з'ясувати один момент. Так, систематичність для утворення складу кримінального правопорушення домашнього насильства, серед іншого, передбачає притягнення кривдника до адміністративної відповідальності за домашнє насильство. Так, згідно диспозиції ч. 1 ст. 173-2 КУпАП, домашнє насильство – «умисне вчинення фізичного, психологічного чи економічного характеру, внаслідок чого могла бути чи завдана шкода фізичному або психічному здоров'ю потерпілого». А ч. 2 згаданої статті встановлює підстави притягнення до адміністративної відповідальності особи, яка протягом року вже вчиняла діяння, передбачене частиною першою даної статті та була піддана адміністративному стягненню.

Відповідно ст. 173-2 КУпАП передбачає адміністративну відповідальність за застосування насильства, що не спричинило тілесних ушкоджень. Проте, застосування насильства, що завдало фізичного болю й не спричинило тілесних ушкоджень, залежно від конкретних обставин справи повинно кваліфікуватися за ст. 126 або ст. 127 КК України. Адже відповідно до п. 2 ст. 9 КУпАП адміністративна відповідальність за правопорушення настає, якщо ці порушення за своїм характером не зумовлюють кримінальної відповідальності відповідно до закону.

Повторність у розумінні КУпАП – накладення другого адміністративного стягнення протягом одного року з дня накладення першого стягнення, що підтверджується додатково ст. 39 КУпАП «якщо особа, піддана адміністративному стягненню, протягом року з дня закінчення виконання стягнення не вчинила нового адміністративного правопорушення, то ця Особа вважається такою, що не була піддана адміністративному стягненню».

Вбачається, що в даному випадку має місце адміністративна преюдиція.

Поширеним у кримінально-правовій доктрині є визначення поняття адміністративної преюдиції як «притягнення особи до кримінальної відповідальності, якщо вона протягом певного періоду часу (найчастіше протягом року), після одного або двох стягнень за адміністративне або дисциплінарне правопорушення вчинить таке саме правопорушення» [22].

Знаходимо позицію про те, що «сутність адміністративної преюдиції в кримінальному праві полягає у «створенні» з адміністративних проступків кримінальних правопорушень (злочинів або кримінальних проступків), точніше, у визнанні неодноразово вчинених винною особою протягом певного проміжку часу адміністративних правопорушень після накладення за перше (перші) з них адміністративної відповідальності юридичним фактом, що породжує кримінально-правові наслідки» [289].

В судовій практиці зазначається, що «факти установлені у прийнятих раніше судових рішеннях, мають для суду преюдиціальний характер. Преюдиціальність

означає обов'язковість фактів, установлених судовим рішенням, що набрало законної сили, в одній справі, для суду при розгляді інших справ» [373].

Іншими словами, під адміністративною преюдицією в кримінальному праві спостерігаємо трансформацію неодноразового вчинення адміністративного правопорушення в кримінально каране діяння. І зі зворотного боку можливою передумовою притягнення до кримінальної відповідальності за визначене кримінальне правопорушення буде факт притягнення до адміністративної відповідальності за вчинення певного адміністративного делікту. Саме така ситуація має місце при притягненні до кримінальної відповідальності за домашнє насильство. Законодавець у поняття систематичності, як ознаки складу домашнього насильства, закріпив адміністративну преюдицію. При цьому, коли має місце преюдиційність, важливо встановити новий епізод вчинення насильства після попереднього притягнення до адміністративної відповідальності. С.Я. Лихова звертає увагу на те, що «існуюча судова практика йде переважно по шляху встановлення системності за рахунок так званої адміністративної преюдиції за два попередні епізоди домашнього насильства, що хоча прямо не передбачено диспозицію вказаної статті КК України, але й не суперечить їй, тим більше, що для притягнення особи до адміністративної відповідальності за домашнє насильство за ст. 173-2 КпАП України достатньо й одного епізоду» [284].

З даного приводу в Постанові Верховного Суду зазначено, що «те, що особу раніше притягували до адміністративної відповідальності за вчинення адміністративного правопорушення, передбаченого ст.173-2 КУпАП, не виключає наявності в її діях складу кримінального правопорушення, якщо вона продовжує вчиняти домашнє насильство, кількість епізодів, яких загалом не менше трьох і ці систематичні дії потягли наслідки, визначені ст. 126-1 КК. Тобто попереднє притягнення особи до адміністративної відповідальності за вчинення домашнього насильства за умови подальшої повторюваності вчинення протиправних дій щодо певної потерпілої особи чи осіб і настання конкретних наслідків, які визначені законодавцем як більш тяжкі, ніж ті, що зазначені в законодавстві України про адміністративні правопорушення, не свідчить про

подвійне притягнення до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення, як про це вказано в ухвалі суду апеляційної інстанції, а підтверджує систематичність дій винуватої особи» [375].

І.Г. Гловюк виправдано в даному аспекті наводить рішення ЄСПЛ «Galović проти Хорватії» (case of Galović v. Croatia (Application no. 45512/11)), в якому звернуто увагу на те, що «цілі покарання, які стосуються різних аспектів однієї та тієї ж поведінки, слід розглядати як єдине ціле, і в цій справі вони були реалізовані за допомогою двох передбачуваних взаємодоповнюючих типів проваджень, які були достатньо пов'язані за змістом і за часом, як того вимагає прецедентна практика Суду, щоб вважатися частиною цілісної схеми санкцій згідно з законодавством Хорватії за правопорушення домашнього насильства. У цих провадженнях існував адекватний рівень взаємодії між судами, а призначені покарання, разом узяті, не створювали для заявника надмірного тягаря, але були пропорційними тяжкості правопорушення. З огляду на вищевикладене, Суд не знайшов зловживання правом держави призначати покарання, а також не дійшов висновку, що заявник зазнав будь-якої непропорційної шкоди внаслідок дублювання проваджень і покарань, коли кримінальне провадження за триваюче правопорушення домашнього насильства були вчинені після п'яти попередніх засуджень у провадженнях у справах про дрібні правопорушення за окремі дії, які становили невід'ємну частину моделі поведінки заявника. Натомість ці провадження та покарання становили послідовне та пропорційне ціле, яке дозволило покарати як окремі дії, вчинені заявником, так і його модель поведінки ефективним, пропорційним та переконливим чином» [162].

Таким чином, така практика цілком узгоджується з принципом «non bis in idem» (заборони притягнення до відповідальності або покарання двічі за одне й те саме діяння).

Враховуючи зазначене, підтримуємо позицію висловлену Верховним Судом та ЄСПЛ, щодо можливості та доцільності застосування преюдиції у випадках вчинення домашнього насильства, тобто врахування притягнення до адміністративної відповідальності за ст. 173-2 КУпАП при встановленні

систематичності домашнього насильства. Саме за такого підходу можлива комплексна протидія домашньому насильству, адже з одного боку відбувається притягнення до відповідальності за окремі прояви протиправної поведінки, а з іншого враховано, що це вже певна суб'єктивно-спрямована модель поведінки кривдника.

Враховуючи зазначене, під систематичністю, в аспекті домашнього насильства, розуміємо багаторазове вчинення насильницьких діянь, не менше трьох разів (в тому числі і притягнення до адміністративної відповідальності за ст. 173-2 КУпАП), при цьому кожен із епізодів може складатися з окремих діянь протягом певного проміжку часу. Вказане утворює кількісний критерій систематичності.

До основних ознак якісного критерію систематичності в наукових джерелах зазвичай відносять: «наявність єдиного умислу або ж спрямованість на реалізацію однієї мети; заподіяння шкоди одному об'єкту кримінально-правової охорони чи одному потерпілому; тотожність діянь; вчинення всіх діянь одним суб'єктом; відсутність значного розриву у часі» [277, с. 112].

Тобто, аналіз коментарів до вказаних статей, наукової літератури та судової практики дає можливість зазначити, що систематичність у вказаних випадках характеризується не лише наявністю кількісного критерію, тобто багаторазовість періодично здійснюваних дій (три і більше рази), але і їх взаємозв'язком, внутрішньою єдністю, що утворюють певний напрям поведінки винного щодо конкретного потерпілого чи потерпілих. Останнє утворює якісний критерій систематичності. Саме якісний критерій систематичності вказує на те, що насильство відбувається не як випадкові ізольовані події, а є частиною широкого та стійкого шаблону поведінки в рамках відносин між жертвою та насильником. Тобто саме завдяки якісному критерію термін «систематичність» у контексті домашнього насильства виражає більше, ніж просто «повторність». Лише за наявністю як кількісного, так і якісного критерію можна стверджувати, що насильство має систематичний характер.

У випадках вчинення поодиноких насильницьких дій, якщо такі дії не містять ознак складу кримінального правопорушення (наприклад, тілесні ушкодження, погроза вбивством, доведення до самогубства, тощо) такі дії слід визначати, як адміністративне правопорушення. Якщо відбувається систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства діяння особи слід кваліфікувати за статтею КК України «домашнє насильство».

Як попередньо було визначено, обов'язковою ознакою об'єктивної сторони домашнього насильства виступають суспільно небезпечні наслідки. Такими наслідками є фізичні та/або психологічні страждання, розлад здоров'я, втрата працездатності, емоційна залежність або погіршення якості життя потерпілої особи, що прямо передбачено кримінальним законом.

У науковій доктрині знаходимо зауваження, що «розлад здоров'я, втрата працездатності, фізичні та психологічні страждання є ознаками насильства і тому встановлення їх змісту не становитиме особливих проблем для правозастосовців» [182, с. 194]. У свою чергу, окремі вчені зазначають, що «однозначними є лише фізичні або психологічні страждання, розлад здоров'я, втрата працездатності як наслідки кримінального правопорушення, тоді як оцінка інших наслідків може викликати проблеми у разі кваліфікації й, зокрема, розмежування домашнього насильства як кримінально чи адміністративно караного правопорушення» [555, с. 194].

В.О. Гацелюк, Ю.О. Кучер зазначають, що «фізичні страждання можуть характеризуватися відносно неінтенсивними, але тривалими неприємними фізичними відчуттями. Вони можуть бути викликані заламуванням кінцівок, дією термічних або хімічних зовнішніх факторів на тіло людини» [252, с. 104].

Фізичні страждання, на думку Я.Г. Лизогуба, «дії, що не становили тілесних ушкоджень чи побиття, але призвели до усвідомлення останнім певних ступенів болю на рівні мучення (наприклад, тривале утримання потерпілого зв'язаним чи нетривале, але міцне зв'язування останнього, тривале використання наручників або інших предметів чи речовин, що викликають сильний фізичний біль» [252, с. 143-144].

Отже, фізичні страждання як суспільно небезпечні наслідки домашнього насильства являють собою фізичний біль, функціональний розлад організму, зміни в емоційно-вольовій сфері, інші відхилення від звичайного стану здоров'я.

Під явищем психологічні страждання варто розглядати сукупність вкрай неприємних та обтяжливих почуттів людини, які супроводжуються емоційним дискомфортом, стресом та муками.

У проєкті КК України психологічне страждання визначено, як «емоційна дезадаптація або дезорієнтація, за яких потерпіла людина внаслідок насильства відчуває хронічне почуття провини, депресію, високу тривожність та/чи песимізм, у неї знизилась самооцінка чи концентрація, виникли негативні переживання, зникли позитивні емоції або виникли психосоматичні порушення – зміна ваги, алергійні реакції, виразки, неяснені болі або нервово-психічні захворювання (заїкуватість, тики, енурез, енкопрез тощо)» [243].

На складнощі визначення таких наслідків як психологічні страждання, емоційна залежність, погіршення якості життя звертає увагу М.І. Хавронюк. Професор приходить до висновку, що такі наслідки «мають оцінюватися судом під час допиту потерпілої особи, свідків, вивчення документів, а також на підставі проведення психологічної експертизи:

- емоційна дезадаптація і дезорієнтація: потерпіла особа внаслідок насильства почала відчувати хронічне почуття провини, «вигорання» – нездатність переживати позитивні емоції, депресію, високу тривожність, з неї витиснута потреба в любові – вона і хоче тепла, і боїться близьких відносин, потерпілу особу переслідує песимізм, почуття невдалого, «нещасного» життя, в неї знизилась самооцінка і концентрація, виникли негативні переживання та зникли позитивні емоції;

- пов'язані з цим психосоматичні порушення: у потерпілої особи виникли ожиріння або ж різка втрата ваги на тлі порушення апетиту; при емоційному (психічному) насильстві, особливо у дітей, з'явилися шкірні висипки, алергійні реакції, виразка шлунка, неяснені болі внизу живота, нервово-психічні захворювання: тики, заїкуватість, енурез, енкопрез» [190, с. 76].

Нами вже зазначалось, що в таких категоріях справ, де має місце психологічне насильство, досить важливо проведення психологічної експертизи, однак зрозуміло, що й інші види насильства (фізичне, економічне) можуть призвести до психологічних страждань.

Спостерігається певна неузгодженість законодавчої техніки при формуванні таких наслідків як «розлад здоров'я» або «втрата працездатності». Так, Правилами судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, затверджених наказом Міністерства охорони здоров'я України від 17 січня 1995 року № 6 визначення тяжкості тілесних ушкоджень вживаються терміни «інший розлад здоров'я, пов'язаний зі стійкою втратою працездатності не менш як на одну третину», «тривалий розлад здоров'я», «значна стійка втрата працездатності менш як на одну третину», «незначна втрата працездатності» [385]. Однак з диспозиції кримінальної заборони домашнього насильства не є досить зрозумілий, який ступінь розладу здоров'я чи втрати працездатності характерний для даного складу, коли поглинає кримінальні правопорушення у вигляді відповідних тілесних ушкоджень, а коли вимагає кваліфікації за сукупністю діянь.

Вважаємо за необхідне дане питання урегулювати на законодавчому рівні та напрацювати уніфікований підхід. Погоджуємося з точкою зору А.О. Байдою з приводу того, що «однією з умов якості та ефективності нормативного матеріалу є чіткість, максимальна формалізованість у викладенні ознак злочинного діяння. Це необхідно для уникнення помилок у правозастосовній діяльності. Необхідно привести всі ознаки, викладені у пропонованій нормі, до єдиної узгодженої системи, що вже існує в КК України (щодо ознак фізичного насильства та особливо його наслідків). Через коригування зазначених ознак слід навести критерії розмежування та спільного застосування з іншими нормами КК України» [12, с. 89-90].

У проєкті КК України емоційна залежність визначена як «залежність від відносин з людиною-агресором, яка характеризується неможливістю вибору в стосунках, що є руйнівними, поєднаною зі страхом самотності» [243].

Емоційна залежність як суспільно небезпечний наслідок домашнього насильства є складним станом у своїй природі. Тракується, що такий стан – «це своєрідна залежність, яка витісняє на другий план життя інтереси і справи самої людини, залишаючи лише відносини і об'єкт залежності. Відбувається злиття і втрата власного я, потреба в яскравих емоціях зростає. Емоції не обов'язково повинні володіти позитивною спрямованістю (частіше так буває тільки на початкових етапах відносин, а потім вони змінюються страхом, ревностями, образою, злістю), але вони обов'язково повинні бути дуже сильними або носити характер різкого контрастного перепаду» [29].

Ще одним суспільно небезпечним наслідком домашнього насильства є погіршення якості життя потерпілої особи. Варто згадати, наприклад, що Всесвітня організація охорони здоров'я визначає якість життя як «сприйняття людьми свого положення в житті залежно від культурних особливостей і системи цінностей та у зв'язку з їхніми цілями, очікуваннями, стандартами, турботами; оцінювати даний показник рекомендовано за параметрами: фізичні: енергійність, втома, фізичний дискомфорт, сон і відпочинок; психологічні: самооцінка, концентрація, позитивні емоції, негативні переживання, мислення; ступінь незалежності: повсякденна активність, працездатність, залежність від ліків і лікування; життя у суспільстві: повсякденна активність, соціальні зв'язки, дружні зв'язки, суспільна значущість, професіоналізм; навколишнє середовище: житло та побут, безпека, дозвілля, доступність інформації, екологія (клімат, забрудненість, густонаселеність); 6) духовність і особисті переконання» [182, с. 194-195].

Досить цікавий підхід до визначення погіршення якості життя потерпілої особи пропонує М.І. Хавронюка, який вважає за можливе визначати такий наслідок за наступними критеріями:

– «фізичні: потерпіла особа втратила енергійність, у неї виникли втома, фізичний дискомфорт, посилилась залежність від ліків і лікування, алкоголю чи інших психоактивних речовин, водночас можуть мати місце поганий сон і загалом нездатність до спокійного відпочинку;

– інтелектуальні дисфункції: у потерпілої особи виникли негнучкість, некритичність, вузькість мислення, знизилась концентрація уваги, погіршилась пам'ять тощо;

– соціальна дезадаптація і дезорієнтація: у потерпілої особи послабилися соціальні зв'язки: поступово зникли друзі, інші близькі люди, з якими вона могла б поділитися і від яких можна одержати допомогу, коло соціальних контактів і відносин гранично звузилось; знизилася соціальна активність, виникли безпорадність, нездатність до самостійних рішень і відповідальних дій; посилилась безініціативність у роботі й особистому житті; зменшилась працездатність;

– економічна недостатність як наслідок економічного насильства» [190, с. 77].

Підхід вченого використано в проєкті КК України, де зазначено, що «погіршення якості життя – стан, визначений за будь-якими двома з таких критеріїв:

а) фізичний стан: потерпіла людина втратила звичайну енергійність, у неї виникли неминаюча втома, фізичний дискомфорт, безсоння, нездатність до спокійного відпочинку або залежність від лікування, ліків чи психоактивних речовин;

б) інтелектуальні дисфункції: у потерпілої людини знизилась концентрація уваги, погіршилась пам'ять, виникли негнучкість, некритичність або вузькість мислення;

в) соціальна дезадаптація чи дезорієнтація: у потерпілої людини послабилися соціальні зв'язки – поступово зникли близькі, з якими вона могла б поділитися і від яких одержати допомогу, гранично зменшилися коло соціальних відносин, соціальна активність чи працездатність, виникли залежність, нездатність до самостійних рішень або відповідальних дій, посилилась безініціативність в роботі й особистому житті;

г) економічна недостатність як наслідок економічного насильства» [243].

Однак, приймаючи до уваги вищезазначене, таке явище як погіршення якості життя повинно мати комплексний характер для його оцінки як наслідку домашнього насильства. Як і емоційна залежність, погіршення якості життя потерпілого є оціночною категорією й потребує ретельного доказування та встановлення причинного зв'язку між суспільно небезпечним діянням і цим наслідком.

Слід зауважити, що вчинення домашнього насильства досить часто призводить не до одного наслідку, який передбачений в ст. 126-1 КК України, а до їх сукупності.

Наприклад, дії ОСОБА_5 кваліфіковані за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України, як домашнє насильство, тобто умисне систематичне вчинення психологічного, фізичного насильства щодо іншої особи, з якою винний перебуває у сімейних відносинах, що призводить до психологічних страждань, погіршення якості життя потерпілої особи [103].

Ще один приклад - судом визнається доведеним, що ОСОБА_4 вчинив домашнє насильство, тобто умисно систематично вчиняв психологічне насильство щодо іншої особи з якою перебуває (перебував) у сімейних відносинах, що призвели до психологічних страждань, розладів здоров'я, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи, тобто вчинив злочин, передбачений ст. 126-1 КК України [58].

При цьому важливо зауважити, що якщо якийсь із наслідків не підтверджений належною доказовою базою, то він не може бути інкримінований особі. На це наголошено і в судовій практиці, «суд не погоджується зі стороною обвинувачення щодо наявності такого наслідку протиправних дій обвинуваченого як емоційна залежність потерпілої особи. Суд вважає, що стороною обвинувачення необґрунтовано та недоведено належними та допустимими доказами наявність такої складової кримінального правопорушення «домашнє насильство», як наслідок протиправних дій обвинуваченого, що призвів до емоційної залежності потерпілої особи. А тому з обвинувачення має бути виключено посилення на цю обставину» [91].

Підсумовуючи зазначене, можна зробити висновок, що чинні кримінально-правові норми щодо заборони домашнього насильства містять окремі недоліки, прогалини та вимагають їх усунення, уточнення законодавчо технічних аспектів, урахування аспектів розмежування з суміжними складами та напрацювання уніфікованого підходу в частині використання адміністративної преюдиції.

3.2. Кримінально-правові проблеми встановлення змісту суб'єктивних ознак домашнього насильства

За загальним правилом суб'єктивними ознаками є суб'єктивна сторона та суб'єкт як елементи складу кримінального правопорушення.

Теорія кримінального права ознаками суб'єктивної сторони кримінального правопорушення визначає вину, мотив та мету. При цьому, вина є основною й обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони, а отже, і кримінального правопорушення загалом. За відсутності вини особа не притягується до кримінальної відповідальності, на підтвердження чого законодавцем встановлено презумпцію невинуватості особи, згідно з якою особа не може бути притягнена до кримінальної відповідальності доти, доки її вину не буде доведено.

Під суб'єктивною стороною кримінального правопорушення в науці кримінального права «розуміють психічне ставлення особи до вчиненого нею суспільно небезпечного діяння та його наслідків, що характеризуються конкретною формою вини, мотивом і метою діяння» [260, с. 29].

Як зазначає Р.В. Вереша, «поняття вини у межах психологічної теорії вини (що лежить в основі діючого кримінального закону) характеризується таким: вина – це психічне ставлення особи до злочинного діяння та його наслідків; вина – це умисел або необережність; до кожного психічного акту певною мірою входять два елементи (аспекти) – інтелектуальний та вольовий. Інколи виокремлюється і третій елемент (аспект) – емоційний; вина є умовою кримінальної відповідальності; усвідомлення протиправності не є обов'язковим для наявності

вини» [50, с. 11]. На положеннях психологічної теорії вини ґрунтується визначення поняття вини у ст. 23 КК України.

Поняття «психічне ставлення, що вживається у ст. 23 КК України, конкретизується при визначенні форм вини у статтях 24, 25 КК України через формулювання: усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і бажала їх настання; усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і хоча не бажала, але свідомо припускала їх настання; передбачала можливість настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії або бездіяльності), але легковажно розраховувала на їх відвернення; не передбачала можливість настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії або бездіяльності), хоча повинна була й могла їх передбачити. При цьому чинна редакція статей 23, 24, 25 КК України не дає можливості визначити конкретний зміст вини в злочинах з формальним складом, оскільки в цих статтях ставлення особи до наслідків передбачається як обов'язковий елемент змісту вини в цілому, а також змісту умисної та необережної вини. Особливості змісту відповідних формулювань, що вжиті у статтях 23 – 25 КК України, не дають змоги однозначно визначити форму вини в тих кримінально-правових ситуаціях, в яких має місце поєднання кількох різних за характером ставлень (умисного та необережного) до тих фактичних обставин, які передбачені в межах одного юридичного складу кримінального правопорушення» [47, с. 92].

Поняття «суб'єктивна сторона» у чинному кримінальному законі не застосовується, а розкривається шляхом використання таких понять як вина, мотив, ціль, кожне з яких характеризує психічну сутність кримінального правопорушення з різних сторін. При цьому, кримінально-правове значення перелічених ознак є різним; якщо, наприклад, вина є обов'язковою ознакою будь-якого складу кримінального правопорушення, то мотив і ціль належать до факультативних ознак. Вони стають обов'язковими лише тоді, коли законодавець включає їх до числа обов'язкових ознак конкретного складу кримінального

правопорушення. Крім того, ознаки суб'єктивної сторони (наприклад, форма вини) можуть встановлюватися шляхом тлумачення диспозиції конкретної статті або чітко відображаються у самій нормі закону.

Якщо розглядати кримінальне правопорушення «як конкретний акт людської поведінки, то його психологічна (внутрішня) сторона включає в себе всі компоненти й ознаки, властиві людській психіці. Такими виступають інтелектуальний (пізнавальний), вольовий і емоційний (почуттєвий) елементи. У реальній дійсності вони тісно взаємопов'язані й взаємообумовлені, утворюючи єдиний розумовий процес індивіда, і його окремі моменти можуть бути позначені лише умовно. Разом з тим, законодавча конструкція розкриває як психологічний, так і кримінально-правовий зміст вини через її форми. Кожна з форм, у свою чергу, складається з інтелектуальних і вольових елементів» [278, с. 106].

Усвідомлення особою характеру своїх дій, здатність людини сприймати причинний зв'язок між діями і наслідками, а також розуміти фактичну сторону своєї кримінально караної поведінки, її соціальний зміст і значення в сукупності характеризують інтелектуальний елемент. Воля полягає в регулюванні людської діяльності шляхом прийняття кінцевого рішення вчинити певну дію (бездіяльність) або утриматися від таких. Вольове регулювання – це свідоме спрямування розумових і фізичних зусиль людини на досягнення поставлених цілей.

У контексті дослідження домашнього насильства варто придати більше уваги такій складовій психологічного ставлення як емоції. У науковій доктрині визначається, що «емоції можуть проявлятися:

- як емоційні реакції, що викликаються раптовими обставинами;
- як емоційні стани зі змінами нервово-психічного стану;
- як відображена вибірковість емоційного ставлення (позитивного або негативного) до того або іншого об'єкта» [48, с. 110].

При більш детальному аналізі встановлюємо, що емоції в контексті феномену домашнього насильства мають системоутворююче значення: відіграють роль при виникненні, формуванні та утвердженні мотиву; утворюють «фон»

інтелектуальних та вольових процесів формування вини; при різкому та сильному емоційному стані взагалі можуть бути основним фактором формування психологічного ставлення та його раптового вираження (так званий, афект).

Вважаємо, що при дослідженні конкретного акту поведінки особи, варто враховувати три сторони людської психіки – свідомість, почуття та волю, оскільки почуття (в контексті емоцій) відображають зв'язок (єдність) зі свідомістю та волею особи, яка вчиняє домашнє насильство.

Знаходимо в науковій доктрині схожу аргументацію на користь зазначеного. Так, Р.В. Вереша зазначає, що «законодавець у визначення вини не вносить ознак, що належать до сфери почуттів (емоцій) винного, але це не вказує на те, що наука кримінального права не повинна включати емоції до кола тих чинників, які становлять психічну основу вини. Цей обов'язок підкріплюється тим, що в КК України тією чи іншою мірою при оцінці дій винного можуть враховуватися і емоції, що впливають на характер його поведінки, наприклад: умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання (ст. 116); умисне тяжке тілесне ушкодження, заподіяне у стані сильного душевного хвилювання (ст. 123)» [48, с. 110].

Емоції прямо впливають на вину як центральну ознаку суб'єктивної сторони, поряд з іншими факторами, визначаючи ступінь вини як кількісну її характеристику. У цьому аспекті емоції опосередковано визначають межі кримінальної відповідальності особи, винної у вчиненні домашнього насильства.

Особливо значущий та відчутний вплив емоцій при мотивації особи, яка вчиняє домашнє насильство. Так, процес виникнення та формування в будь-якому випадку емоційно забарвлений. Так само як і прийняття того чи іншого рішення в контексті виконання кримінально караних дій здійснюється на фоні інтенсивного емоційного збудження, яке не лише існує в момент самого вчинення, але й залишається протягом певного короткотривалого періоду після завершення акту поведінки, або навіть виникає в якості згадки, «яскравих» переживань вчиненого, відтворення вражень у психіці винного, повторне проживання вчиненого.

Наприклад, Особа 3 діючи умисно, систематично вчиняв домашнє насильство стосовно своєї співмешканки Особі 5, а саме наносив їй удари кулаками рук у різні частини тіла. Як зазначається з показань Особи 3, він вчиняв сварки на ґрунті ревнощів, під час яких наніс потерпілій 38 ударів руками в обличчя, плечі, тулуб та руки [87]. Саме ревнощі в даному випадку були тим емоційним каталізатором, що підштовхнуло Особу 3 до зазначених дій.

Серед іншого, варто відмітити, що емоції мають велике значення у формуванні об'єктивної сторони домашнього насильства, в силу того, що в багатьох випадках впливають на формування способу вчинення діяння, формуючи таким чином факультативну ознаку складу. Вважаємо, що встановлення емоційного стану особи винного має практичне значення та має бути враховане при кримінально-правовій кваліфікації та призначенні покарання.

Форми вини, як визначають Є.Л. Стрельцов, Н.А. Мирошніченко – це «окреслена в кримінальному законі сукупність певних ознак свідомості та волі особи, яка вчиняє суспільно небезпечне діяння. У співвідношенні таких ознак і виражається психічне ставлення особи до діяння і його наслідків. Чинне законодавство виділяє дві форми вини: умисел і необережність - це узагальнені законодавцем поняття, які лише загалом характеризують ставлення особи до вчиненого нею діяння і його наслідків» [490, с. 156].

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення домашнього насильства характеризується умисною формою вини та систематичністю.

Так, пропонується розглянути характер умислу при вчиненні даного кримінального правопорушення.

Формування умислу являє собою свідомо-вольовий процес моделювання особою майбутньої кримінально-протиправної поведінки [560, с. 142]. Р.В. Вереша зазначає, що «до частини вчинення кримінального правопорушення відносить виникнення умислу (намір), підготовку кримінального караного діяння, саме суспільно небезпечне діяння і результат» [586, с. 1883]. Відтак, первинним етапом є виникнення умислу, наміру, що являє собою внутрішній процес свідомості.

У свою чергу, В.П. Тихий висловлюється на користь виділення виникнення умислу як самостійної стадії вчинення кримінального правопорушення, зауважуючи, що «два етапи неодмінно присутні в кожному кримінальному правопорушенні: виникнення психологічних відносин, які обов'язково передують злочинній поведінці, і діяння, яке створює умови або заподіює шкоду суспільним відносинам чи ставить їх під загрозу заподіяння шкоди; інші стадії можуть бути або присутніми, або відсутніми у скоєному посяганні» [503, с. 28].

Так, дійсно, формування психологічного ставлення до своєї майбутньої протиправної поведінки та самого посягання передуює самому діянню, яке завдає або може завдати шкоду тим чи іншим суспільним відносинам. Однак, вважаємо, що формування умислу не може бути визнано кримінально караним діянням, оскільки такий підхід суперечить встановленим принципам кримінального права. Схожу позицію займає Н.В. Маслак [292].

Дискусійність окресленого питання полягає в тому, що поняття «підготовчих дій» у контексті підготовки до вчинення кримінального правопорушення не містить вичерпного переліку, так як нормативне визначення містить формулювання «умисне створення інших умов для вчинення кримінального правопорушення».

Як слушно зазначає О. Капустін, «наслідком невичерпного переліку видів караних підготовчих дій є відсутність певних критеріїв відмежування стадії виявлення наміру від стадії готування до кримінального правопорушення, в результаті чого неможливо чітко визначити, чи належить діяльність особи до некараної діяльності на стадії виявлення умислу або ж дії особи утворюють карані підготовчі дії, виражені в навмисному створенні умов для здійснення кримінального правопорушення. В якості такого критерію законодавець називає умисне створення умов» [213].

Вбачається, що формування умислу при кримінально караному домашньому насильстві може збігатися з вчиненням домашнього насильства, караного в рамках адміністративного делікту. Тому, при встановленні всіх обставин кримінально караного домашнього насильства, має встановлюватися момент та

процес формування умислу в кримінально-правовому значенні, що в кінцевому підсумку має впливати на кримінально-правову кваліфікацію та покарання.

Наприклад, обвинувачений Особа 5 постановою Срібнянського районного суду Чернігівської області був визнаний винним у вчиненні 10.09.2022 року та 28.09.2022 року за місцем проживання умисного психологічного насильства відносно своєї співмешканки Особи 4, що виразилось у тому, що він погрожував їй фізичною розправою, ображав нецензурною лайкою, тобто за вчинення адміністративного правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 173-2 КУпАП. Надалі 17.11.2022 року постановою Срібнянського районного суду Чернігівської області визнаний винним у вчиненні психологічного насильства відносно тієї ж потерпілої особи, що виразилось в образах нецензурною лайкою, погрозах фізичною розправою, розкиданням речей по будинку. У матеріалах судової справи відображено, що 7 січня 2023 року за місцем спільного проживання, під час конфлікту зі своєю співмешканкою Особою 4, наніс їй два удари металевою попільничкою, яку тримав у правій руці, чим завдав останній тілесні ушкодження у вигляді забійної рани лівої щоки та забійної рани нижньої губи, за що вироком Срібнянського районного суду Чернігівської області від 16 лютого 2023 року був притягнутий до кримінальної відповідальності за ч. 2 ст. 125 КК України. Продовжуючи свої дії, спрямовані на умисне систематичне вчинення фізичного та психологічного насильства щодо своєї співмешканки Особи 4, Особа 5 30.04.2023 року, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, у будинку за місцем спільного проживання з потерпілою, вчинив умисне психологічне насильство відносно останньої, а саме: висловлювався нецензурною лайкою та погрожував фізичною розправою в словесній формі, що призвело до психологічних страждань потерпілої, а надалі наніс декілька ударів своєю рукою по обличчю потерпілої, чим вчинив фізичне насильство, внаслідок чого спричинив Особі 4 тілесні ушкодження у вигляді синця правої виличної ділянки голови, що відноситься до категорії легких тілесних ушкоджень, що не спричинило короточасного розладу здоров'я [135]. Таким чином, умисел обвинуваченого на вчинення психологічного та фізичного насильства мав стійкий сформований характер.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення домашнього насильства характеризується прямим або непрямим умислом до діяння і до наслідків.

Більшість науковців вказують на двокомпонентний зміст умислу: інтелектуальний і вольовий. Інтелектуальний компонент охоплює поняття «усвідомлення» та «передбачення». Усвідомленням є здатність особи розуміти значення свого діяння.

Основними критеріями, за допомогою яких можна встановити, що особа усвідомлює значення скоєного, є розуміння умов ситуації, фактичного змісту здійснюваних дій, об'єктивного характеру та значення здійснюваних дій і їх наслідків, мети й мотивів дій. Під час кваліфікації домашнього насильства також необхідно враховувати, чи мала особа можливість безперечно усвідомлювати ситуацію та характер свого діяння у відповідній ситуації, а також самостійно сприймати інформацію внаслідок свого психічного стану.

Наприклад, Особа 4 умисно та цілеспрямовано, усвідомлюючи характер своїх протиправних дій, перебуваючи за місцем свого та потерпілої проживання, маючи прямий умисел на заподіяння психологічного страждання та фізичного насильства, на ґрунті ревнощів, систематично вчиняв фізичне та психологічне насильство щодо своєї дружини Особи 5, з якою проживає в одному помешканні в будинку, зокрема: безпричинно висловлював словесні образи, погрози, нецензурні слова, чим принижував потерпілу, заподіявши шкоди її психічному та фізичному здоров'ю, що призвело до фізичних і психологічних страждань останньої, погіршення якості її життя, що виявилось у формі втоми, фізичного дискомфорту, втрати повноцінного сну та відпочинку, негативних переживань, втрати самооцінки та позитивних емоцій [143]. Особу 4 судом було визнано винним у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України.

Передбачення визначається як попереднє прогнозування особою, яка вчиняє домашнє насильство причинно-наслідкового зв'язку між запланованим діянням і можливими його наслідками, засноване на знаннях та особистому досвіді.

Прямий умисел при домашньому насильстві характеризується передбаченням неминучості настання суспільно небезпечних наслідків, тоді як непрямий умисел – лише реальною можливістю настання цих наслідків.

За прямого умислу при домашньому насильстві, вольовий момент виражається у формі бажання настання суспільно небезпечних наслідків, які передбачені у диспозиції санкції, а за непрямого умислу – у формі свідомого їх припущання. Хоча, слід відмітити, що поділ компонентів вини є досить умовним, оскільки свідомість і воля утворюють єдине ціле в акті людської поведінки.

Погоджуємося з Р.В. Верешою, який пропонує виділяти «суб'єктивну та об'єктивну ознаки усвідомлення суб'єктом кримінального правопорушення суспільної небезпечності діяння». На його думку, «першою ознакою є всі фактори й обставини, які характеризують діяння, що відхиляється від встановлених у суспільстві норм, та відображаються у свідомості суб'єкта злочину, а друга ознака полягає в девіантній поведінці, яка заподіює шкоду об'єкта злочину або створює реальну загрозу її заподіяння» [49, с. 256].

У свою чергу, інтелектуальний момент непрямого умислу полягає в усвідомленні особою суспільно небезпечного характеру свого діяння та передбаченні його суспільно небезпечних наслідків. При непрямому умислі особа усвідомлює всі фактичні обставини вчинюваного домашнього насильства будь-якої форми, які характеризують об'єктивні ознаки конкретного складу, крім того в особи існує чітке розуміння як суспільної небезпечності, шкідливості свого діяння, так і його наслідків.

«Передбачення» наслідків при вчиненні домашнього насильства (особливо в формі психологічного насильства) при непрямому умислі має свої особливості, зокрема, так само як і при прямому умислі, воно має конкретний характер, тобто особа в такому разі чітко усвідомлює, що саме її діяння може потягти суспільно небезпечні наслідки, проте такі наслідки особа передбачає лише як можливі наслідки свого діяння. При цьому, «передбачення» неминучості настання наслідків домашнього насильства при непрямому умислі виключається через

особливості вольової сфери психічної діяльності, що пов'язана з її інтелектуальною діяльністю.

На відміну від вини встановлення мотиву та мети домашнього насильства не є обов'язковим та не впливає на наявність у діяннях особи складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України.

В судовій практиці, чимало прикладів в яких підкреслюється, що домашнє насильство вчинено умисно та цілеспрямовано.

Так, Особа 4, який перебуває в цивільному шлюбі та проживає однією сім'єю з Особа 5 Особою 6, систематично, діючи умисно та цілеспрямовано, усвідомлюючи характер своїх протиправних дій, з мотивів явної неповаги до існуючих норм співжиття, на ґрунті уявних методів виховання та покарання, вчиняв фізичне та психологічне насильство відносно Особи 5, спричинивши останній фізичні та психологічні страждання. З вироку суду вбачається, що Особа 4, усвідомлюючи характер своїх протиправних дій та, маючи на меті «перевиховання» цивільної дружини – Особи 5, на підґрунті ревнощів вчинив психологічне насильство щодо своєї співмешканки, яке виразилось у словесних образах, погрозах, приниженні та залякуванні, що спричинили емоційну невпевненість останньої, а також вчинив фізичне насильство щодо неї, а саме, Особа 4 зі значною силою наніс потерпілій декілька ударів рукою по обличчю, від чого вона впала на стінку, що знаходилася позаду неї, чим спричинив останній фізичний біль та залишив на обличчі синці на почервоніння [114].

Отже, суб'єктивна сторона кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, має умисну форму вини. А вже сам умисел може бути як прямим, так і непрямим. За прямого умислу суб'єкт домашнього насильства усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння (дій, які утворюють одну із форм домашнього насильства), передбачає його суспільно небезпечні наслідки та бажає їх настання. За непрямого умислу суб'єкт домашнього насильства усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння (дій, які утворюють одну із форм домашнього насильства), передбачає його суспільно небезпечні наслідки та хоча не бажає, але свідомо припускає їх настання.

Разом з тим, в контексті даного дослідження пропонується розглядати також вчинення домашнього насильства при змішаній вині в разі встановлення кваліфікованого та особливо кваліфікованого складів даного кримінального правопорушення, де мова йде про тяжкі наслідки, які більш детально будуть розглянуті далі. Видається за можливе, вчинення особливо кваліфікованого домашнього насильства з умислом щодо діяння та необережності щодо тяжких наслідків, які настали. Таким чином, матиме місце різне психічне ставлення особи у формі умислу й необережності до різних об'єктивних ознак одного й того ж свого діяння (фізичного, психологічного чи економічного насильства), поєднання умислу і необережності в суб'єктивній стороні одного складу кримінального правопорушення. Зазначаємо, що в такому випадку в об'єктивній реальності існуватиме умисел (прямий чи непрямий) стосовно діяння й найближчого наслідку та необережність щодо можливого інших тяжких наслідків, якими пропонується зазначити самогубство та замах на самогубство, переривання вагітності.

Наступною ознакою домашнього насильства – суб'єкт.

Згідно нормативного визначення, наданого чинним кримінальним законом України (ч. 1 ст. 18 КК України) суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила кримінально каране діяння у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність. Отже, у кримінально-правовій теорії суб'єктом кримінального правопорушення визнається особа, яка володіє сукупністю законодавчо закріплених ознак, що дають підстави для її притягнення до кримінальної відповідальності.

Наукова доктрина оперує поняттями «суб'єкт кримінального правопорушення», «особа правопорушника» й «особа, яка вчинила кримінальне правопорушення», які на перший погляд є тотожними, одна дані визначення містять відмінне змістовне навантаження та різні характеристики.

Так, визначення суб'єкта кримінального правопорушення є законодавчо закріпленим. Особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, не завжди може бути суб'єктом такого діяння (наприклад, за відсутності хоча б однієї з ознак вона

такою не визнається), однак завжди можна вести мову про наявність «особи, яка вчинила кримінально каране діяння». Відтак, особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у випадку його вчинення є кожного такого випадку, однак така особа не завжди є суб'єктом кримінально караного діяння, в силу відсутності однієї із ознак, визначених як обов'язкові.

Водночас суб'єкт кримінального правопорушення - це конкретна особа, якій притаманні певні демографічні, морально-психологічні та психофізичні властивості, сукупність яких утворює індивідуальність людини, що охоплюється поняттями «особа, що вчинила кримінальне правопорушення» чи «особа правопорушника».

Вважається, що «особа правопорушника за своєю соціальною сутністю є антисоціальною особистістю, у зв'язку із чим в особистісній позиції правопорушника існує комплекс деформацій і відхилень. Та при цьому, не підтримується позиція з приводу того, що всіх без винятку осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення, можна характеризувати за універсальним поняттям – особа правопорушника» [178, с. 67].

Наприклад, одноразове діяння, вчинене вперше з необережності або навіть умисно при збігу несприятливих обставин у житті людини, ще не формує особи правопорушника. Проте наявність в особі сукупності антисоціальних установок, як правило, вже дозволяє говорити про суб'єкт кримінального правопорушення і про особу правопорушника одночасно [278, с. 83].

Ознаки суб'єкта кримінального правопорушення перебувають у межах конкретного складу кримінального правопорушення, а тому покладені в обґрунтування кримінальної відповідальності та кваліфікації діяння. На відміну від урахування ознак суб'єкта кримінального правопорушення, властивості, притаманні особі, яка вчинила кримінально каране діяння, є однією з умов призначення судами справедливого покарання, а також з'ясування ознак особи, що вчинила кримінальне правопорушення, служать повному встановленню обставин посягання, причин та умов, які йому сприяли, з метою призначення необхідного для виправлення винного покарання та запобігання вчиненню

кримінально караних як засудженим, так і іншими особами. Окремі властивості особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, відображені також у переліку обставин, що пом'якшують чи обтяжують покарання. Також дані про особу мають юридичне значення для вирішення інших кримінально-правових питань. Наприклад, питання про звільнення від кримінальної відповідальності. Отже, поняття «суб'єкт кримінального правопорушення» є важливим для кваліфікації та має виключно кримінально-правове значення. Поняття ж «особа, що вчинила злочин» та «особа злочинця» розкривають кримінологічний аспект, маючи при цьому і кримінально-правове навантаження.

Таким чином, розглянуті попередньо поняття відмінні між собою за ознаками, які їх розкривають та за своїм значенням у правовій площині.

Також важливо зазначити, що відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» особа, яка вчинила домашнє насильство в будь-якій формі визначається, як кривдник. Враховуючи, що це легальний термін, він досить часто застосовується як науковцями, так і в судових рішеннях при характеристиці суб'єкта, який вчинив кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством.

Ознаки суб'єкта кримінального правопорушення можна поділити на загальні й додаткові. Так, «загальними ознаками є осудність, вік і вчинення кримінального правопорушення фізичною особою. Ці ознаки є обов'язковими для всіх складів кримінальних правопорушень», в тому числі й у випадку вчинення домашнього насильства і «відсутність хоча б однієї з них означає відсутність у діянні особи складу такого діяння» [246, с. 14]. Слід також враховувати той факт, що додаткові ознаки суб'єкта визнаються факультативними не для посягання, а для загального поняття суб'єкта кримінального правопорушення, адже, якщо конкретна норма передбачає наявність специфічних ознак складу, вони стають обов'язковими.

З приводу фізичної особи як ознаки суб'єкта кримінального правопорушення, слід зазначити, що в кримінально-правовому значенні – це людина. Відповідно до норм КК України суб'єктом кримінального

правопорушення може бути громадяни України, особа без громадянства та іноземець, який не має дипломатичного імунітету.

Осудність як одна із загальних ознак суб'єкта кримінального правопорушення і в той же час юридичною передумовою вини та кримінальної відповідальності.

Осудність характеризується «таким психічним станом особи, за якого людина в момент вчинення кримінального правопорушення здатна усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними. Стан осудності – це нормальний типовий психічний стан людини, характерний для її певного віку. Як правило, стан осудності презюмується, тому що притаманний переважній більшості людей, у зв'язку з чим на практиці питання встановлення осудності виникає тільки за наявності сумнівів у психічній повноцінності особи, яка вчинила передбачене кримінальним законом суспільно-небезпечне діяння» [291, с. 125]. Як вказував В.В. Лень, «кримінально-правовий (юридичний) критерій повинен припускати сам факт вчинення злочину даною особою; психологічний – бути обумовленим певним психічним станом особи, здатністю віддавати собі звіт у своїх суспільно небезпечних діях (бездіяльності) і керувати ними; медико-біологічний – припускати наявність в особи психічного здоров'я» [279, с. 127].

Здатність правильно розуміти та оцінювати фактичну сторону та значущість своїх вчинків та при цьому керувати своєю волею та діями відрізняє осудну особу від неосудної, коли все відбувається в діаметрально протилежному плані.

Свідомість та воля уявляють собою найбільш важливі психічні функції. Оскільки, володіючи здатністю мислити, людина спроможна правильно оцінювати свою поведінку, обирати різні її варіанти, які відповідають мотивам, цілям, задачам та потребам.

В кримінальному праві свобода волі визначається як «здатність особи розуміти свої дії та усвідомлювати їх суспільну небезпечність, а також керувати ними. Іншими словами вона уявляє собою осудність особи, яка здатна бути як винною, так й відповідальною». Обидві ці властивості людини придбаються нею

та послідовно розвиваються у процесі її життєвого шляху, на різних етапах його дозрівання.

Отже, суб'єкт кримінального правопорушення має бути осудною особою, а тому під час вчинення кримінально караного діяння, повинен усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними (ч. 1 ст. 19 КК України). Осудність особи характеризується юридичним та медичним критерієм.

Так, наприклад, Особа 6, маючи прямий умисел на заподіяння психологічного страждання, на ґрунті неприязних відносин, систематично вчиняв фізичне та психологічне насильство щодо своєї дружини Особи 7, що призвело до психологічних страждань і погіршило якість життя потерпілої. Так, 20 вересня 2021 року Особа 6, перебуваючи по місцю проживання, вчинив домашнє насильство фізичного та психологічного характеру відносно своєї дружини, яке виразилось у словесних образах нецензурними словами та нанесенні ударів ногою по ногах потерпілої. У судовому засіданні Особа 6 посилався на наявність у нього психічного розладу. Однак, згідно з висновком судово-психіатричного експерта №297/2022 від 28.11.2022 року Особа 6 будь-якими психічними розладами, в тому числі тимчасовим хворобливим станом, не страждає і не страждав на період часу, що відноситься до інкримінованих йому протиправних дій. Суд приходить до висновку, що Особа 6 на момент вчинення кримінального правопорушення перебував у стані й перебуває на час винесення вироку, при якому здатний у повній мірі усвідомлювати свої дії та керувати ними [85].

Є інші випадки, коли кривдник не в повній мірі усвідомлював свої дії. Так, Особа 3, діючи умисно, усвідомлюючи свою перевагу у фізичному розвитку, з мотивів явної неповаги до існуючих норм співжиття, на ґрунті неприязних відносин, вчинив фізичне та психологічне насильство щодо свого батька, яке полягало в нанесенні тілесних ушкоджень останньому та на словесних образах, принижуванні, виражанні нецензурною лайкою, які призвели до фізичних та психологічних страждань, погіршення якості життя потерпілого. Згідно з висновком судово-психіатричного експерта №120 від 15 вересня 2021 року зазначено наступне. На даний час, Особа 3 хронічним психічним захворюванням,

недоумством, тимчасовим або іншим хворобливим розладом психічної діяльності не страждає, виявляє біполярний ефективний розлад, змішаний тип перебігу із змінами особистості, обтяжений алкоголізмом, може усвідомлювати значення своїх дій та керувати ними. У період інкримінованих йому дій Особа 3 хронічним психічним захворюванням, недоумством, тимчасовим або іншим хворобливим розладом психічної діяльності не страждав, але також виявляв біполярний ефективний розлад, змішаний тип перебігу із змінами особистості, обтяжений алкоголізмом. Наявні в Особи 3 порушення в емоційно вольовій сфері мали значний вплив у досліджуваній ситуації, передбачення наслідків своїх дій та здатність регулювати свою поведінку. Тому, у період інкримінованих йому дій, Особа 3 не повною мірою міг усвідомлювати значення своїх дій та керувати ними. За своїм психічним станом Особа 2 здатний не повною мірою сприймати обставини справи та давати покази про них, не може усвідомлювати значення своїх дій та керувати ними. Суд прийшов до висновку, що за своїм психічним станом Особа 3 потребує застосування примусових заходів медичного характеру у вигляді надання амбулаторної психіатричної допомоги в примусовому порядку [144].

У свою чергу, юридичний критерій осудності характеризує три елементи: інтелектуальний, вольовий та емоціональний.

Інтелектуальна ознака розглядається як «здатність особи в момент вчинення злочину усвідомлювати фактичний характер та суспільну небезпечність вчинюваного діяння, а вольова ознака юридичного критерію виступає в якості здатності особи керувати своєю волею за внутрішнім переконанням та бажанням. Емоціональна ознака у формулу осудності не включається, але має враховуватися в обов'язковому порядку при встановленні даного стану особи під час вчинення ним злочину» [256, с. 112]. Таким чином, домінуючу роль у цьому компоненті відіграють інтелектуальна та вольова ознака, які розглядаються обов'язково в сукупності та з урахуванням емоціональної.

Медичний критерій осудності, як правило, «є показником такого стану психіки особи, коли вона знаходиться в здоровому глузді (або за наявності

незначних розладів в психіці, які не виключають осудності) та розуміє свої дії» [260, с. 122]. Медичний критерій має розглядатися не ізольовано, а тільки в сукупності з юридичною підставою, утворюючи в даній конструкції саму формулу осудності.

Окрім того, у Кримінальному законі міститься норма про кримінальну відповідальність осіб із психічними розладами, які не виключають осудності. Умова йде про явище, яке в науковій літературі іменується як «гранична, зменшена, часткова осудність» [199, с. 203]. У КК України такий стан визначений як обмежена осудність – «підлягає кримінальній відповідальності особа, визнана судом обмежено осудною, тобто така, яка під час вчинення злочину, через наявний у неї психічний розлад, не була здатна повною мірою усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та (або) керувати ними» (ст. 20).

Так, В.Я. Марчак зазначає, що «обмежена осудність є не що інше, як знижена психічним розладом здатність винного суб'єкта діяти усвідомлено та керувати своїми діями під час учинення злочину» [291, с. 35]. У кримінально-правовій нормі, де розкривається поняття обмеженої осудності, законодавцем застосований термін «психічні розлади», який не вказує на конкретну форму психічного відхилення.

Не поодинокі випадки, коли кривдник має певні психічні порушення, викликані вживанням алкоголю та/або наркотичних речовин. Наприклад, Особа 8 був визнаний винним у вчиненні систематичного психологічного насильства щодо свого батька, яке виразилось у словесних образах, погрозах фізичною розправою, висловлюваннях нецензурною лайкою в його бік, приниженні, що призвело до погіршення якості життя потерпілого. З матеріалів справи вбачається, що згідно з висновком судово-психіатричного експерта № 206 від 14.04.2021 року, Особа 8, в період часу, що відноситься до вчинення кримінального правопорушення, на хронічне психічне захворювання, недоумство, інший хворобливий стан психіки не страждав, у тимчасовому розладі психічної діяльності не перебував, виявляв психічні порушення у вигляді «Розладів особистості і поведінки внаслідок сполученого вживання різних психоактивних

речовин» (що відповідає діагностичним критеріям рубрики F19.71 за Міжнародною класифікацією хвороб 10-го перегляду), які за глибиною та ступенем виразності не позбавляли його здатності повною мірою усвідомлювати свої дії та керувати ними [88].

Відтак, приходимо до висновку, що особа, яка вчиняє домашнє насильство може бути суб'єктом такого кримінального правопорушення навіть у разі наявності у неї психічного розладу, через який під час вчинення кримінально караного діяння вона не була здатна повною мірою усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та (або) керувати ними (при цьому, безумовно, необхідна наявність всіх інших обов'язкових ознак суб'єкта розглядуваного злочину).

Ще однією обов'язковою ознакою суб'єкта домашнього насильства є вік людини. Дана характеристика суб'єкта має значення для кваліфікації суспільно небезпечного діяння, а, крім того, теорія кримінального права та кримінальне законодавство пов'язують з нею настання відповідальності. У зв'язку з цим органи кримінальної юстиції повинні точно встановлювати число, місяць та рік народження особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. При цьому «особа вважається такою, що досягла певного віку не в день народження, а в нуль годин наступної за днем народження доби» відповідно до Узагальнення судової практики Верховний Суд України «Судова практика у справах про злочини неповнолітніх і втягнення їх у злочинну діяльність» (29.08.2003 р.).

Чинний кримінальний закон не містить спеціальної норми, яка передбачала б загальне поняття віку, він традиційно встановлює нижню межу кримінальної відповідальності, що викликає деякі складнощі, оскільки дана обставина є дещо динамічною та залежить від позиції законодавця, який виходить з відповідних умов розвитку суспільства та здійснюваної у відповідний період кримінально-правової політики протидії злочинності.

Під віком у юридичній літературі розуміють: «певний період розвитку особи, якісно своєрідний ступінь формування її особистості» [321, с. 74], «певний етап її розвитку, який характеризує ступінь формування її особистості» [256, с. 102], «період часу від народження людини до будь-якого моменту відліку, певного

періоду її життя, що відображає анатомо-фізіологічний стан організму людини та ступінь формування її особистості» [253, с. 76].

Досягнення встановленого КК України віку є однією із загальних, обов'язкових умов притягнення особи до кримінальної відповідальності. Чинним законодавством встановлено загальний вік суб'єкта кримінального правопорушення, який становить 16 років, і знижений – з 14 років за низку кримінальних правопорушень, суспільна небезпечність яких відносна значна, а негативна оцінка діяння є очевидною.

Відповідно, для домашнього насильства згідно з положеннями ч. 2 ст. 22 КК України зниженого віку кримінальної відповідальності не передбачено. Відповідно, до відповідальності за вчинення такого діяння можна притягнути особу віком з 16 років.

Вбачається, що суб'єктом домашнього насильства є спеціальним. У цілому, спеціальним суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, суб'єктом якого може бути лише певна особа. Будь-якому спеціальному суб'єкту кримінального правопорушення притаманні також ознаки й загального суб'єкта також.

На думку Т.О. Гончар, «спеціальним суб'єктом кримінального правопорушення може бути особа, наділена кримінальним законом особливими (спеціальними) властивостями (ознаками), які характеризують, наприклад, її правовий стан: громадянин України – ст. 111 або іноземець – ст. 113; службове становище – ст. 364; родині відносини, наприклад, мати – ст. 117, батько або мати – ч. 2 ст. 155, батьки – ст. 166; колишню антисоціальну діяльність, наприклад, судимість – ч. 2 ст. 133 тощо» [269, 45].

Специфіка спеціального суб'єкта домашнього насильства полягає в тому, що шкода суспільним відносинам причиняється зсередини одним із суб'єктів правовідносин, які одночасно є й учасником цих відносин (наприклад, подружніх).

Є.Л. Стрельцов резюмує, «що в цілому ознаки спеціального суб'єкта можуть бути закріплені в основному складі діяння, без наявності якого цей склад злочину взагалі відсутній. Такі ознаки, можуть бути закріплені в якості кваліфікуючих ознак відповідного кримінального правопорушення. Вони можуть виступати в якості обставин, які пом'якшують або посилюють покарання та ін.» [487, с. 94].

Отже, суб'єкт домашнього насильства спеціальний – особа, яка, крім обов'язкових загальних ознак, має додаткові спеціальні ознаки, а саме: є особою, з якою потерпілий перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах. Далі наведемо декілька прикладів з судової практики.

Наприклад, Особа 2, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння та знаходячись в будинку за місцем проживання, діючи умисно, вчинив стосовно свого рідного брата Особи 5 психологічне насильство, а саме висловлювався в його адресу нецензурною лайкою, ображав його, виганяв з будинку, внаслідок чого була завдана шкода психічному здоров'ю потерпілого [101].

Досить часто кривдником є син/дочка потерпілої особи. Наприклад, Особа 7, діючи умисно, вчинив домашнє насильство стосовно матері Особи 3, яке виразилось у тому, що з надуманого приводу, діючи систематично, вчинив з нею конфлікт, під час якого обзивав її нецензурними словами, погрожував фізичною розправою, при цьому шарпав її, внаслідок чого вона зазнала психологічних та фізичних страждань, а через страх реалізації погроз погіршилась якість її життя [56].

Одними з найбільш поширеними випадками учинення домашнього насильства є ситуації, при яких кривдником є чоловік потерпілої. Так, Особа 4, маючи на меті завдати страждань своїй дружині Особі 5, шляхом приниження її честі та гідності, діючи з мотивів явної неповаги до існуючих норм співжиття в сім'ї, грубо ігноруючи загальноприйняті сімейні цінності та норми моралі, систематично, вчиняв психологічне насильство по відношенню до своєї дружини, яке виражалось в словесних образах, погрозах, висловлюваннях в її адресу слів нецензурної лайки, приниженні честі та гідності. Така ситуація призвела до погіршення якості життя, що виразилось у втраті енергійності, позитивних

емоцій, а також психологічних страждань та побоювання за свою безпеку, емоційну невпевненість та нездатність захистити себе [115].

Також кривдники досить часто вчиняють домашнє насильство щодо своїх дітей. Наприклад, Особа 3, діючи умисно, цілеспрямовано, з мотивів явної неповаги до існуючих норм співжиття та виховання дітей, усвідомлюючи характер своїх протиправних дій та маючи на меті «виховання» пасинка – Особи 10, здійснив щодо останнього фізичне та психологічне насильство у вигляді встановлення особистої системи «штрафів» за невиконання поставлених Особою 3 завдань. Зокрема, коли Особа 10 не встигав одягнутися, поїсти, вчасно зібратись, погано виконував шкільне завдання, за поганий почерк або оцінки в школі, Особа 3 застосовував відносно нього фізичне насилля у виді нанесення Особі 10 по десять ударів рукою, ногою або пластиковою палицею по сідницям та стегнам, після чого, Особа 3 змушував Особа 10 знаходитись у кутку, забороняючи останньому сидіти чи лежати, тим самим, систематично здійснював психологічне насильство відносно малолітнього пасинка. Така система виховання у вигляді так званих «штрафів» мала систематичний характер та застосовувалась Особою 3 до малолітнього Особи 10 не рідше одного разу на тиждень, що призводило до фізичних та психологічних страждань дитини [141].

Таким чином, суб'єктом домашнього насильства може бути фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку. При цьому, дане діяння може бути вчинено виключно щодо нинішнього або колишнього подружжя або іншої особи, з якою суб'єкт перебуває або перебував у сімейних або близьких відносинах. Отже, відповідно до цього спеціальними є й потерпілий, і винна особа.

Так, Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [397] розкриває коло осіб, на яке він поширюється, вказуючи, що при визначенні кола осіб, які можуть визнаватися суб'єктом цього кримінального правопорушення, варто звертатися до інших нормативно-правових актів.

У ст. 3 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» визначено коло осіб, на яких поширюється дія законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству, а саме: подружжя; колишнє

подружжя; наречені; мати (батько) або діти одного з подружжя (колишнього подружжя) та інший з подружжя (колишнього подружжя); особи, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у шлюбі між собою, їхні батьки та діти; особи, які мають спільну дитину (дітей); батьки (мати, батько) і дитина (діти); дід (баба) та онук (онука); прадід (прабаба) та правнук (правнучка); вітчим (мачуха) та пасинок (падчерка); рідні брати і сестри; інші родичі: дядько (тітка) та племінник (племінниця), двоюрідні брати і сестри, двоюрідний дід (баба) та двоюрідний онук (онука); діти подружжя, колишнього подружжя, наречених, осіб, які мають спільну дитину (дітей), які не є спільними або всиновленими; опікуни, піклувальники, їхні діти та особи, які перебувають (перебували) під опікою, піклуванням; прийомні батьки, батьки-вихователі, патронатні вихователі, їхні діти та прийомні діти, діти-вихованці, діти, які проживають (проживали) в сім'ї патронатного вихователя.

У пояснювальній доповіді до Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (п. 42) зазначено, що «домашнє насильство може бути двох видів:

– насильство у стосунках інтимних партнерів – з боку теперішнього чи колишнього чоловіка чи дружини або партнера (особи, з якою потерпілий перебуває або перебував у сімейних чи близьких відносинах);

– насильство у стосунках між поколіннями – зазвичай батьками і дітьми або дідами (бабами) й онуками; може мати місце з боку особи до своєї дитини, батька чи матері (жорстоке поводження з особами похилого віку) або насильство в стосунках між будь-якими іншими двома чи декількома членами сім'ї різних поколінь і, знову ж таки, спільне проживання потерпілого та правопорушника не вимагається» [240].

Важливе значення як в науковому, так і в практичному плані в контексті визначення особливостей суб'єктивних ознак домашнього насильства має дослідження особистісної характеристики особи суб'єкта даного кримінально караного посягання.

Так, окремі науковці зауважують, що кривдникам властиві «нав'язливість, ревності, підозрілість, емоційна залежність та низька самооцінка» [574].

При встановленні всіх обставин вчиненого кримінального правопорушення визначення особи, яка його вчинила, її ознак та характеристик має важливе для кримінально-правової кваліфікації значення. До системи якостей можемо відносити біологічні, психологічна та соціальні характеристики особи, яка вчинила домашнє насильство.

На основі дослідження доступних даних Єдиного державного реєстру судових рішень та офіційних статистичних даних Офісу Генерального прокурора можемо дійти до певних узагальнюючих висновків [398; 403].

Так, по-перше, за статевим розподілом серед осіб, які вчиняють домашнє насильство переважають особи чоловічої статі, при чому частина з них вже мали судимість.

По-друге, за віковою ознакою найчастіше суб'єктом вчинення домашнього насильства є особа віком від 40 до 54 років, потім від 29 років до 39 років, а найменше, відповідно, у віці більше 60 років.

По-третє, найчастіше домашнє насильство вчиняють особи, які мають лише базову середню освіту та професійно-технічну, особи з вищою освітою та без освіти (або початкова загальна освіта) до домашнього насильства вдаються дуже рідко.

По-четверте, суб'єкти домашнього насильства частіше зловживали алкоголем (вчинення діяння в стані алкогольного сп'яніння), рідше вживали наркотичні засоби. Погоджуємося з О.В. Радзевіловою, яка зауважує, що «стан алкогольного сп'яніння підвищує емоційність сприйняття та імпульсивність реагування, полегшує реалізацію асоціальних поведінкових реакцій» [416, с. 146].

По-п'яте, враховуючи особливість стосунків між потерпілою особою та суб'єктом вчинення домашнього насильства, частіше таке діяння вчиняється неодруженими особами та розлученими, найменше овдовівшими особами.

По-шосте, найчастіше випадки вчинення домашнього насильства відбуваються на ґрунті: скрутних побутових умов; особистих неприязних відносин; конфліктних побутових сімейних відносин; раптово виниклих особистих неприязних відносин; з мотивів ревнощів та побутових сімейних конфліктів.

Отже, суб'єктом домашнього насильства є фізична, осудна особа, яка досягла 16 років та володіє спеціальними ознаками – перебуває з потерпілою особою у сімейних, подружніх або близьких відносинах.

Таке визначення підпадає під визначення п.1-15 ч. 2 ст. 3 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», тобто особа незалежно від факту спільного проживання (окрім осіб, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у шлюбі між собою, їхні батьків та дітей); особа, з якою потерпілий перебуває (перебував) у близьких відносинах, тобто інші родичі чи особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки, зокрема: особи, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у шлюбі між собою, їхні батьки та діти.

Встановлення факту усвідомлення особою суспільної небезпеки свого діяння при здійсненні домашнього насильства та бажання вчинити саме це діяння свідчить про віднесення домашнього насильства до кримінальних правопорушень, суб'єктивна сторона яких характеризується виною у формі прямого або непрямого умислу. Встановлення мотиву, мети та емоційного стану суб'єкта вчинення домашнього насильства є не обов'язковим, однак має значення для призначення покарання.

3.3. Проблеми кримінально-правової кваліфікації домашнього насильства у правозастосовчій практиці

Загально прийнятий підхід щодо підстави кримінальної відповідальності, якою прийнято вважати склад вчиненого правопорушення, передбаченого кримінальним законом. Однак, специфіка досліджуваної кримінально караної практики зумовлює наявність певних особливостей кваліфікації [476].

Юридична кваліфікація – «у найбільш загальному її розумінні – розглядається як визначення певним суб'єктом правового змісту окремої фактичної ситуації. Таке розуміння дозволяє визнати її відносно самостійним соціально-правовим явищем, яке має власний («внутрішній») зміст і, водночас, взаємодіє (може взаємодіяти) з іншими компонентами соціально-правової дійсності» [545, с. 135]. Кваліфікація це «достатньо складний розумово-логічний процес, з використанням низки заходів, у тому числі: дедукційних, індукційних та ін.» [489, с. 131]. Зазначається, що «лише на цій основі може бути сформульована дефініція поняття – проведена логічна операція розкриття його змісту, завдяки якій вказана суть поняття кримінально-правової кваліфікації, показана його відмінність від інших предметів, процесів, явищ» [315, с. 11].

Ю.В. Баулін, який під кримінально-правовою кваліфікацією розуміє «кваліфікацію тільки тих юридичних фактів, які передбачені гіпотезами норм кримінального права, і, залежно від того, який саме з юридичних фактів, що передбачені гіпотезою норми кримінального права, підлягає кваліфікації, виділяє два види кримінально-правової кваліфікації: кваліфікацію кримінальних правопорушень та кваліфікацію посткримінальних юридичних фактів» [20, с. 416].

Об'єктом кримінально-правової кваліфікації є вчинене особою діяння, ознаки якого формально співпадають з ознаками діяння, склад якого визначений у статті (частині статті чи пункті) Особливої частини КК України як кримінальне правопорушення. У той же час оцінка – кримінально-правова кваліфікація – має даватись з позиції:

– «визнання діяння таким, що фактично містить передбачений відповідною статтею (частиною статті чи її пунктом) склад кримінально караного діяння;

– визнання діяння таким, що лише формально містить склад кримінального правопорушення – його ознаки співпадають з ознаками складу посягання, передбаченого відповідною статтею (її частиною чи пунктом) Особливої частини КК України, – але яке з підстав, передбачених законом, не є злочином через відсутність якоїсь із ознак кримінально караного діяння, зазначених у ч. 1 ст. 11 КК України: або воно не є суспільно небезпечним через малозначність (ч. 2 ст. 11 КК України), або ж не є суспільно небезпечним та/або протиправним, оскільки містить склад правомірного діяння, яке визнається однією із обставин, що виключають караність діяння» [8, с. 150].

Таким чином, приходимо до висновку, що кримінально-правова кваліфікація домашнього насильства – це оцінка вчиненого діяння, яке характеризується рисами кримінальної протиправності, що полягає у визначенні того, чи підпадає дане діяння під ст. 126-1 КК України. У свою чергу, об'єктом кримінально-правової кваліфікації є вчинене особою діяння, об'єктивні та суб'єктивні ознаки якого формально співпадають з ознаками домашнього насильства.

В першу чергу, варто визначитися з особливостями та правилами відмежування домашнього насильства від інших правопорушень, як адміністративних, так і кримінальних.

Так, КУпАП у ст. 173-2 передбачає відповідальність за вчинення домашнього насильства, під яким розуміє «умисне діяння (дія чи бездіяльність) фізичного, психологічного чи економічного характеру – застосування насильства, що не спричинило тілесних ушкоджень, погрози, образи чи переслідування, позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які потерпілий має передбачене законом право, тощо), внаслідок чого могла бути чи була завдана шкода фізичному або психічному здоров'ю потерпілого, а так само невиконання термінового заборонного припису особою, стосовно якої він винесений, або неповідомлення уповноваженим підрозділам органів Національної поліції

України про місце свого тимчасового перебування в разі винесення такого припису» [225].

Об'єктом зазначеного адміністративного правопорушення є суспільні відносини у сфері захисту прав людини, так як порушує цілий комплекс прав людини: рівний захист прав перед законом, захист від гендерної дискримінації, право на достатній рівень життя та захист здоров'я, на життя та фізичну недоторканість тощо. Об'єктивна сторона даного адміністративного правопорушення, згідно з диспозицією ст. 173-2 КУпАП України полягає у вчиненні будь-якої із альтернативних дій: «вчинення домашнього насильства, вчинення насильства за ознакою статті, невиконання термінового заборонного припису особою, стосовно якої він винесений та/або неповідомлення уповноваженим підрозділам органів Національної поліції України про місце свого тимчасового перебування у разі винесення заборонного припису» [225].

Відмічаємо, що адміністративна відповідальність за вчинення домашнього насильства настає в разі вчинення будь-якої дії фізичного, психологічного або економічного характеру, за результатами заподіяння якого завдана (або могла бути завдана) шкода фізичному чи психічному здоров'ю потерпілої особи. Однак, таке насильство не повинно було призвести до тілесних ушкоджень, розладу здоров'я, погроз, страждань, образ чи переслідування, позбавлення житла, їжі, одягу, майна чи коштів тощо.

З чого випливає, що якщо насильство спричинило тілесні ушкодження, фізичні або психологічні страждання, розлад здоров'я або втрату працездатності, виникнення емоційної залежності, то має наставати кримінальна відповідальність. Однак, склад кримінального правопорушення у вигляді домашнього насильства, окрім зазначених наслідків, містить обов'язкову ознаку – систематичність насильства. Така систематичність, як було встановлено раніше, полягає, серед іншого, в наявності попереднього притягнення до адміністративної відповідальності в порядку ст. 173-2 КУпАП України.

У випадку, коли має місце домашнє насильство у формі фізичного насильства кваліфікація може виглядати як притягнення до адміністративної

відповідальності в порядку ст. 173-2 КУпАП України та відповідної статті кримінального закону в частині завдання наслідків у вигляді шкоди здоров'ю. Але якщо мова йде про завдане психологічне насильство, яке спричинило наслідки, передбачені в диспозиції ст. 126-1 КК України, однак без ознаки систематичного вчинення, то маємо констатувати прогалину в позитивному праві. Виходить, що діяння з такими наслідками виходить за рамки складу адміністративного правопорушення, однак ще не входить до складу кримінального правопорушення, що вимагає відповідної реакції з боку законодавця та урегулювання.

Констатуємо, що домашнє насильство в контексті адміністративного та кримінального права слід відрізнати за рядом ознак:

- для кримінального правопорушення, на відміну від адміністративного, характерна систематичність вчинення;
- настання суспільно небезпечних наслідків є притаманне лише складу кримінального правопорушення;
- адміністративний делікт домашнього насильства містить склад насильства за ознакою статі, що кримінальна заборона не виокремлює.

Варто взяти до уваги, що для правильної кримінально-правової кваліфікації домашнього насильства потрібно, серед іншого вирішити питання, місця його вчинення в контексті факту сумісного проживання кривдника та потерпілої особи на момент вчинення домашнього насильства.

Так, Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» пропонує визначення домашнього насильства, у якому обов'язково визначає місце проживання, трактуючи останнє як «діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь» [397].

Національна судова практика також немає єдиного підходу з цього приводу.

Так, наприклад, згідно з матеріалами провадження, розглянутого Сватівським районним судом Луганської області було визначено, що Особа 1, висловлювався нецензурною лайкою на адресу невістки Особи 3, чим скоїв насильство в сім'ї. У матеріалах справи відображено, що між Особою 1 й та Особою 3 виникла сварка в магазині за адресою 1, в якій Особа 3 працює продавчинєю. Під час конфлікту Особа 1 висловився на адресу Особи 3 нецензурною лайкою. Суд прийшов до висновку, про відсутність у діях Особи 3 домашнього насильства, а саме складу адміністративного правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 173-2 КУпАП через те, що місце вчинення діяння є громадським місцем, а нецензурну лайку в громадському місці має бути кваліфікована як дрібне хуліганство, відповідальність за яке передбачено ст. 173 КУпАП України [380].

Знаходимо в судовій практиці також інший підхід. Суддя Хмельницького апеляційного суду [381] встановлює вину Особи 1 у вчиненні адміністративного правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 173-2 КУпАП за наступних обставин. Так, Особа 1 прийшов до приміщення АТ «Хмельницькгаз», що є місцем роботи Особи 2, у нетверезому стані та вчинив сварку, в ході якої ображав її нецензурними словами, смикав за одяг та руки, погрожував фізичною розправою.

Таким чином, вбачається відсутність єдиного підходу в національній судовій практиці щодо питання визначення місця вчинення домашнього насильства. Вважаємо, що при вирішенні цього питання необхідно, в першу чергу, аналізувати спрямованість умислу та мотивацію кривдника, а саме, які наміри переслідує така особа, чи закладено в основу його дій особистісні стосунки з потерпілим, чи під час вчинення особа керується іншими мотивами тощо.

При кримінально-правовій кваліфікації домашнього насильства варто проаналізувати особливості розмежування даного складу із суміжними кримінальними правопорушеннями.

Розмежування домашнього насильства та умисного тілесного ушкодження.

У розумінні ст. 172-3 КУпАП «притягнення до адміністративної відповідальності за вчинення фізичного насильства може відбуватися у разі, коли особа своїми діями не завдала тілесних ушкоджень потерпілій. До таких дій можуть бути віднесені: удари по обличчю (ляпаси), штовхання, брутальне хватання, відкидання потерпілої особи вбік або дотолу, кидання в потерпілу особу предметів, смикання за волосся або його виривання, викручування рук, перешкоджання вільному пересуванню, примус вживати алкогольні напої або наркотичні речовини тощо» [304, с. 99]. Таким чином, завдання тілесних ушкоджень при домашньому насильстві будь-якого ступеня тяжкості тягне за собою притягнення особи не до адміністративної, а до кримінальної відповідальності.

Умисне легке тілесне ушкодження (ч. 2 ст. 125 КК України) – легке тілесне ушкодження, що спричинило короточасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності. Згідно з Правилами судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, таким «тілесним ушкодженням вважається таке, що спричинило розлад здоров'я тривалістю понад 6 днів, але не більше як 3 тижні (21 день); під незначною стійкою втратою працездатності належить розуміти втрату загальної працездатності до 10%» [385].

О. О. Книженко, проаналізувавши матеріали судової практики, зазначає, що «заподіяння легких тілесних ушкоджень не потребують додаткової кваліфікації за ст. 125 КК України, а кваліфікуються тільки за ст. 126-1 КК України» [221, с. 50].

І дійсно, в Єдиному державному реєстрі судових рішень є ряд судових рішень, в яких передбачено вищезазначений підхід.

Так, у вироку Воловецького районного суду Закарпатської області від 31 жовтня 2019 року зазначено, що своїми насильницькими діями Особа 1 заподіював своїй дружині, Особі 2, систематичні фізичні та психологічні страждання, що виразилися в спричиненні легких тілесних ушкоджень, словесних образах, погрозах, приниженні, які викликали в потерпілої Особа 2 побоювання за свою безпеку, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе та завдали шкоди її фізичному та психічному здоров'ю. Суд ухвалив – Особа 1

визнати винуватим у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України [63].

Наступний приклад, вирок Веселинівського районного суду Миколаївської області від 16 квітня 2019 року відповідно до якого визнано доведеним, що Особа 1 під час сварки, яка виникла безпосередньо перед нанесенням тілесних ушкоджень, діючи умисно та систематично, наніс Особі 2 не менше двох ударів у голову та одного удару в грудну клітину, у результаті чого Особа 2 отримала легкі тілесні ушкодження. У результаті суд ухвалив – Особа 1 вчинила кримінальне правопорушення, передбачене ст. 126-1 КК України, а саме умисне систематичне вчинення фізичного та психологічного насильства щодо подружжя, з якою винний перебуває у сімейних відносинах, що призводить до фізичних та психологічних страждань [60].

Тобто можна було б зробити висновок, що жодних проблем немає, і якщо домашнє насильство полягає, серед іншого, в заподіянні легких тілесних ушкоджень спеціальному потерпілому, за наявності такої ознаки, як систематичність, такі дії потрібно кваліфікувати тільки за ст. 126-1 КК України.

Однак, комплексний аналіз судової практики показує, що ситуація абсолютно неоднозначна, адже досить часто суди застосовують абсолютно різний підхід. Ми проаналізували вироки судів різних областей України, і встановили, що досить часто суди кваліфікують нанесення легких тілесних ушкоджень при домашньому насильстві як сукупність кримінальних правопорушень – за ст. 126-1 КК України та ч. 1 ст. 125 або ч. 2 ст. 125 КК України. Наведемо приклади таких рішень.

Так, у вирокі Кобеляцького районного суду Полтавської області від 21 червня 2019 року зазначено, що 11.02.2019, 19.02.2019 Особа 3 вчинив відносно своєї співмешканки Особа 1 дії психологічного насильства. Крім цього, 20.02.2019 близько 18 години Особа 3 вчинив відносно своєї співмешканки Особа 1 дії фізичного та психологічного насильства, що проявилися у словесних образах потерпілої нецензурними словами та нанесенні декількох ударів кулаками та ногами по голові та тілу потерпілої. Крім того, 07.03.2019 Особа 3 вчинив відносно своєї співмешканки Особа 1 дії психологічного насильства. Таким чином

Особа 3 вчинив кримінальне правопорушення, передбачене ст. 126-1 КК України. Далі в судовому рішенні зазначено, що 20.02.2019 близько 21 години Особа 3 під час сварки зі своєю співмешканкою Особа 1, що виникла на ґрунті раптово виниклих неприязних відносин, діючи умисно, наніс декілька ударів руками та ногами потерпілій Особа 1, спричинивши останній легкі тілесні ушкодження, що спричинили короточасний розлад здоров'я. Після цього поклав Особа 1 на поверхню плити пічного опалення, спричинивши їй тілесні ушкодження, що відносяться до легких тілесних ушкоджень, що спричинили короточасний розлад здоров'я. Таким чином Особа 1 вчинив кримінальне правопорушення, передбачене ч. 2 ст. 125 КК України. За вказаними епізодами, суд ухвалив: Особа 3 визнати винуватим у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 125, ст. 126-1 КК України [90].

Вважаємо доцільним навести ще один прикладом, а саме вирок Заставнівського районного суду Чернівецької області від 11 березня 2020 року, в якому зазначено, що обвинувачена Особа 2 умисно систематично вчинила психологічне насильство щодо потерпілої матері Особа 1, з якою вона спільно проживає та перебуває в сімейних відносинах, що призвело до психологічних страждань, емоційної залежності та погіршення якості життя останньої, скоївши кримінальне правопорушення передбачене ст. 126-1 КК України. Крім цього, судом встановлено, що 15.10.2019 Особа 2, перебуваючи вдома розпочала словесний конфлікт із своєю матір'ю потерпілою Особа 1, під час якого, діючи умисно, протиправно, усвідомлюючи кримінально каране значення своїх дій, застосувала до останньої фізичне насильство, яке виразилось у нанесенні одного удару скляною пляшкою по голові. Внаслідок дій обвинуваченої Особа 2, потерпілій Особа 1, завдано тілесні ушкодження, що відносяться до легких тілесних ушкоджень, які призвели до короточасного розладу здоров'я. Вказані дії суд кваліфікував за ст. 126-1 КК України, як домашнє насильство, та за ст. 125 ч. 2 КК України, як умисне легке тілесне ушкодження, що спричинило короточасний розлад здоров'я [80].

Наступний приклад, вирок Любашівського районного суду Одеської області від 29 січня 2020 року відповідно до якого, обвинувачений Особа 1 умисно систематично вчинював психологічне насильство відносно Особа 2, з якою він перебуває у сімейних відносинах, що призвело до психологічних страждань та погіршило якість її життя. Крім цього, 30.09.2019 року обвинувачений Особа 1 під час сварки із Особа 3, на ґрунті раптово виниклих особистих неприязних відносин, діючи умисно, з метою заподіяння тілесних ушкоджень, усвідомлюючи суспільно-небезпечний характер своїх дій, умисно наніс останній удар долонями обох рук в область грудної клітини, в наслідок чого Особа 3 впала на землю та отримала тілесне ушкодження, яке відноситься до категорії легких тілесних ушкоджень. Суд вирішив, що Особа 1 своїми діями вчинив домашнє насильство, за яке передбачена відповідальність ст. 126-1 КК України, а також спричинив легкі тілесні ушкодження, за що передбачена відповідальність ч. 1 ст. 125 КК України [99].

Таким чином, відсутність системного тлумачення ст. 126-1 КК України призводить на практиці до того, що суди абсолютно по-різному вирішують питання кваліфікації дій особи, яка при вчиненні домашнього насильства спричиняє потерпілій особі легкі тілесні ушкодження.

Вважаємо, що виправити таку ситуацію може встановлення того, які дії винного охоплюються поняттям «фізичне насильство» у контексті ст. 126-1 КК України, а які потребують додаткової кваліфікації за відповідними статтями КК України.

У п. 17 ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» фізичне насильство визначено як форму домашнього насильства, що включає ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, а також незаконне позбавлення волі, нанесення побоїв, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру.

За перелічені діяння КК України вже передбачена кримінальна відповідальність (ст. 115, ст. 121, ст. 122, ст. 125 КК України і т.д.). Водночас п. 6-1 ч. 1 ст. 67 КК України передбачає «вчинення злочину щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах». Усе це дає змогу кваліфікувати випадки домашнього фізичного насильства за відповідними статтями КК України з указівкою на вчинення таких злочинів за обтяжуючих обставин, передбачених у п. 1 (який цілком буде відображати таку ознаку, як системність) і п. 6-1 ч. 1 ст. 67 КК України [346, с. 46]. Отже, наявна конкуренція кримінально-правових норм [347, с. 114], яку слід вирішувати.

Слід наголосити, що серед науковців немає одностайної позиції щодо аналізованого аспекту. Так, О.О. Дудоров та М.І. Хавронюк вказують, що «заподіяння удару, побоїв, мордування, тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, незаконне позбавлення волі, заподіяння смерті, жорстоке поводження, інші подібні діяння насильницького характеру, якщо їх вчинено систематично, також є фізичним насильством в розумінні ст. 126-1, але вони, зокрема і тоді, коли їх вчинено не систематично, потребують додаткової кваліфікації за статтями 121, 122, 125, 126, 135, 136, 146, 115, 120 або іншими КК – залежно від наслідків, які настали, чи інших обставин» [190, с. 71].

Водночас у науковій літературі виправдано наголошується, що «такий підхід суперечить принципу недопустимості подвійного ставлення у вину» [198, с. 46], «порушує конституційний принцип, що забороняє подвійне інкримінування» [221, с. 49].

Позиція Верховного суду України з даного питання полягає в тому, що, у випадках конкуренції між загальною та спеціальною нормами, суди застосовують загальне правило: «якщо злочин одночасно передбачений загальною й спеціальною нормами, то сукупність злочинів відсутня, і застосуванню підлягає спеціальна норма, яка найбільшою мірою відображає специфіку та особливості такого злочинного діяння» [511]. Згідно з постановою Пленуму Верховного суду

України «Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки» від 4 червня 2010 р. № 7 «якщо у складі злочину передбачене діяння, яке у поєднанні з іншими обставинами завжди утворює склад іншого злочину (наприклад, зміст діяння полягає у застосуванні фізичного насильства під час вчинення певного злочину), то питання про його кримінально-правову оцінку необхідно вирішувати з урахуванням того, наскільки охоплюється складом цього злочину таке діяння, а також з урахуванням змісту санкцій відповідних статей (частин статей) Особливої частини КК». Тобто мова йде про врахування двох критеріїв: відображення специфіки та особливостей злочинного діяння та зміст санкцій. У науковій літературі такий підхід також має прихильників. Інакше дії винуватої особи слід кваліфікувати лише за нормою про ціле – ст. 126-1 КК України. У разі застосування домашнього насильства у формі ударів, побоїв, легких тілесних ушкоджень, дії винуватого потрібно кваліфікувати за ст. 126-1 КК України, проте, якщо винуватим спричинено, наприклад, середньої тяжкості чи тяжкі тілесні ушкодження, його дії слід кваліфікувати, окрім ст. 126-1, ще й за ст.ст. 121, 122 КК України [198, с. 46]. Такої ж думки дотримується і О.О. Книженко, зазначаючи, «якщо фізичне насильство (з психологічним чи економічним насильством ситуація аналогічна) є складовою ознакою об'єктивної сторони «домашнього насильства», то такі дії додаткової кваліфікації за сукупністю злочинів не потребують. Висновок про те, що вказані форми насильства є складовою частиною об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення «домашнє насильство» можна зробити шляхом аналізу санкцій відповідних статей, де йдеться про конкретні форми прояву насильства. Якщо діяння є більш суспільно небезпечним, ніж те, за яке встановлена відповідальність у ст. 126-1 КК України, потрібно проводити кваліфікацію за сукупністю злочинів. У протилежному випадку – достатньо за ст. 126-1 КК України» [221, с. 50].

З даного аспекту К.М. Плутицька вказує, що «якщо домашнє насильство полягає в заподіянні легких тілесних ушкоджень (ст. 125 КК України) або завданні побоїв подружжю чи колишньому подружжю або іншій особі, з якою винний

перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, за наявності такої ознаки, як систематичність, такі дії потрібно кваліфікувати за ст. 126-1 КК України, адже в цьому випадку за ст. 126-1 КК України є спеціальною нормою. Натомість побої, що мають характер мордування, а так само скоєння систематичного катування становлять більшу суспільну небезпечність, тому такі дії доцільно кваліфікувати за ч. 2 ст. 126 КК України або, відповідно, за ч. 2 ст. 127 (за ознакою повторності)» [347, с. 115].

І.А. Тітко та О.В. Харитонova роблять висновок, що «якщо домашнє насильство полягає в діянні, яке співпадає з ознаками іншого злочину, але потерпілий – спеціальний (ст. 3 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»), насильство має систематичний характер і максимум санкції за цей інший злочин нижче чи рівний санкції, передбаченій ст. 126-1 КК України - кваліфікація відбувається за ст. 126-1 КК України» [537].

Ще один аспект, який потребує висвітлення, виходить із аналізу судової практики. Особа 1 було звинувачено у вчиненні домашнього насильства за наступних обставин. Особа 1 під час сварки завдав своїй дружині 12-14 ударів кулаком у ділянку голови, молочних залоз та лівого передпліччя, чим заподіяв потерпілій особі легкі тілесні ушкодження, що спричинили короточасний розлад здоров'я. Також, з матеріалів справи вбачається, що щодо Особи 1 раніше було складено два протоколи про адміністративні правопорушення, передбачені ч. 1 ст.173-2 КУпАП, за фактом вчинення щодо своєї дружини психологічного насильства та заподіяння тілесних ушкоджень. Однак за результатами касаційного розгляду судом було вирішено, що в діях Особи 1 не містить складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України, а має склад кримінально караного посягання, передбаченого ч. 2 ст. 125 КК України [372]. Так суд приходить до висновку щодо відсутності ознаки систематичності в діях обвинуваченої особи, як обов'язкової ознаки домашнього насильства.

Склад кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 125 КК України є менш тяжким, а ніж той, що передбачений ст. 126-1 КК України. Закриття судом кримінального провадження в тих випадках, коли існують

підстави для перекваліфікації дій обвинуваченого судом, не виправдовує легітимних очікувань особи, яка зазнала шкоди й не узгоджується із завданнями кримінального судочинства. Відмова держави від кримінального переслідування особи за наявності у її діях ознак іншого кримінального-караного діяння (менш тяжкого, ніж те, у якому їй пред'явлено обвинувачення) суперечитиме таким засадам як верховенство права, законність та диспозитивність, що призведе до безкарності винного, а особу, якій завдано шкоду, поставить у становище правової незахищеності й створить умови для повторної віктимізації. Такий підхід підтверджується правовою позицією Великої Палати Верховного Суду, висловленою в постанові від 03 липня 2019 року у справі №288/1158/16-к [361].

Підсумовуючи, вважаємо, що принципове значення при кваліфікації дій особи лише за ст. 126-1 КК України, у випадку нанесення потерпілій особі легких тілесних ушкоджень заключається у врахуванні якісного критерію систематичності. Таким чином, у кожному конкретному випадку суд повинен зробити висновок чи відповідає таке діяння зазначеним характеристикам.

Серед іншого постає питання розмежування домашнього насильства та складу побої та мордування (ст. 126 КК України).

Так, побої і мордування з об'єктивної сторони становлять умисне завдання удару, побоїв або вчинення інших насильницьких дій, які завдали фізичного болю і не спричинили тілесних ушкоджень (ч. 1 ст. 126 КК України).

Склад передбачає вчинення одного (або декілька) із альтернативних варіантів дій:

- удар (ч. 1 ст. 126 КК України);
- побої (ч. 1 ст. 126 КК України);
- мордування (ч. 2 ст. 126 КК України);
- інші насильницькі дії (ч. 1 ст. 126 КК України).

Відповідно в разі вчинення окремої або декількох із перерахованих дій, передбачає настання кримінальної відповідальності за ч. 1 або ч. 2 ст. 126 КК України. Однак, у тому випадку, якщо наслідки або спосіб вчинення утворюють

інший склад, то склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126 КК України буде поглинатися.

Сам удар, як спосіб реалізації складу, становить «одноразовий різкий вплив на тіло людини за допомогою певного предмета або частини тіла (руки, ноги, голови), що завдає фізичного болю», побої, у свою чергу, – «багаторазове (два та більше разів) завдання ударів по тілу потерпілого, що не спричинило тілесних ушкоджень», інші насильницькі дії – це фізичний вплив на людину (крім удару та побоїв), який викликає болісні відчуття (викручування кінцівок, защемлення різних частин тіла будь-якими пристроями, виривання волосся тощо), однак не спричиняє тілесних ушкоджень [268, с. 539].

Однак варто зробити певне зауваження, що якщо після ударів, побоїв або інших насильницьких дій на тілі потерпілої особи залишились ушкодження, зафіксовані в установленому законом порядку, їх слід оцінювати за ступенем тяжкості, виходячи із звичайних ознак, і залежно від ступеня тяжкості кваліфікувати, відповідно до статей 121, 122, 125 КК України.

Також слід зазначити, що відмежувальними ознаками також виступають спеціальний суб'єкт (кримінальне правопорушення, передбачене ст. 126 КК України передбачає загального суб'єкта) та спеціальні ознаки потерпілої особи при домашньому насильстві, що не властиво для складу побоїв та мордування.

При розмежуванні складів кримінальних правопорушень, передбачених ст. 126 КК України та ст. 126-1 КК України, варто враховувати систематичність як обов'язкову ознаку домашнього насильства та той факт, що побої та удари можуть виступати способом вчинення такого насильства. Тому в такому випадку буде мати місце не сукупність, а одиначне кримінальне правопорушення – домашнє насильство, але тільки, коли мова йде про ч. 1 ст. 126 КК України. Мордування (ч. 2 ст. 126 КК України) та катування (ст. 127 КК України), враховуючи їх підвищену суспільну небезпеку в порівнянні з побоями, повинні в будь-якому разі отримати свою самостійну кримінально-правову оцінку. Тобто, якщо під час вчинення домашнього насильства в розумінні ст. 126-1 КК України буде вчинено мордування, то формула кваліфікації буде виглядати наступним

чином – ч. 2 ст. 126 КК України, ст. 126-1 КК України; якщо катування, то – ч. 1 ст. 127 КК України, ст. 126-1 КК України.

При встановленні ознак домашнього насильства, обов'язково варто враховувати правову позицію Верховного Суду від 10 березня 2020 року у справі № 531/270/19 в якій зазначається, що «ознаками домашнього насильства можуть охоплюватися різні склади кримінальних правопорушень за умови, що відповідне кримінальне правопорушення скоєно в сім'ї чи в межах місця проживання або щодо родичів, або щодо колишнього чи теперішнього подружжя, або щодо іншої особи, яка спільно проживає (проживала) з кривдником однією сім'єю, але не перебуває (не перебувала) у родинних відносинах чи у шлюбі з ним» [366].

Підсумовуючи зазначимо, що у випадку вчинення особою систематичного насильства, яке полягає, серед іншого, у вчиненні фізичного насильства, що має ознаки кримінального правопорушення передбаченого КК України, що карається менш суворо, ніж санкцією ст. 126-1 КК України, вчинене слід кваліфікувати лише за ст. 126-1 КК України; якщо більш суворо - вчинене потребує додаткової кваліфікації за сукупністю кримінальних правопорушень. Водночас таке фізичне насильство повинно відповідати якісному критерію систематичності як ознаки домашнього насильства, який передбачає єдність умислу винуватого, а в низці випадків – спрямованості винуватого на реалізацію однієї мети; всі діяння вчиняються одним суб'єктом; не повинно бути значного розриву в часі. Зазначений підхід доцільно застосовувати не лише при конкуренції ст. 126-1 КК України із кримінальними правопорушеннями, пов'язаними із застосуванням фізичного насильства, але й іншими, враховуючи при цьому їх особливості [459; 479].

При цьому, у випадку вчинення домашнього насильства та завдання при цьому тілесних ушкоджень середньої тяжкості або тяжких – це в будь-якому випадку вимагає кваліфікації за сукупністю діянь. І тут виникає пропозиція про доцільність градації рівня суспільної небезпеки кримінально караного домашнього насильства, шляхом передбачення кримінального проступку (який поглинає побої та легкі тілесні ушкодження) та кваліфікованих складів, які будуть

включати домашнє насильство, яке спричинило середньої тяжкості або тяжкі тілесне ушкодження. Таким чином, шляхом передбачення комплексної кримінально-правової норми, можна уникнути численних розходжень у судовій практиці, які мають місце сьогодні і як результат, належним чином реагувати на різні прояви домашнього насильства.

У випадку, якщо в рамках вчинення домашнього насильства потерпілій особі було заподіяно смерті, кваліфікація вимагає притягнення особи до відповідальності за відповідне вбивство або тяжке тілесне ушкодження, яке потягло за собою смерть потерпілої, у залежності від об'єктивного вираження діяння, тобто матиме місце сукупність кримінальних правопорушень.

У випадку, якщо в результаті вчинення домашнього насильства у формі фізичного насильства мало місце зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби або венеричною хворобою, вбачається необхідність притягнення особи винного за сукупністю кримінальних правопорушень – за ст. 126-1 КК України та, відповідно, ст. 130 КК України чи ст. 133 КК України, оскільки такі наслідки здоров'ю потерпілої особи є спеціальними по відношенню до наслідків, які можливі в рамках складу домашнього насильства.

Залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані за наявності ознак систематичності та спеціальних особистісних стосунків можуть бути способом, формою вираження домашнього насильства.

Вважаємо, що погроза вбивством (ст. 129 КК України) не утворює сукупності зі складом домашнього насильства, якщо при таких погрозах мали місце всі необхідні та достатні ознаки складу домашнього насильства.

При цьому в судовій практиці є різні підходи щодо врахування погрози вбивством при вчиненні домашнього насильства. Так, в рішенні суду зазначено, що «в період часу з 30 квітня 2020 року по 06 травня 2020 року обвинувачений ОСОБА_4, перебуваючи за місцем свого мешкання за адресою: АДРЕСА_1, на ґрунті неприязних відносин, умисно, систематично, вчиняв психологічне насильство щодо колишньої дружини ОСОБА_11, з якою він продовжує

підтримувати сімейні відносини, що призвело до її психологічних страждань». Далі в рішенні, як опис одного із епізодів зазначено, що «ОСОБА_4, діючи умисно, усвідомлюючи суспільно-небезпечний характер своїх протиправних дій, передбачаючи їх суспільно небезпечні наслідки та бажаючи їх настання, усвідомлюючи те, що його умисні дії здатні викликати в потерпілої побоювання за своє життя та бажаючи цього, підійшовши впритул до ОСОБА_11, обхопив її за шию рукою, представивши ножа до її горла, став висловлювати на її адресу словесні погрози вбивством. Присутній при цьому ОСОБА_14 відтягнув обвинуваченого від потерпілої, після чого він поклав ніж до кишені та поїхав додому. Погрози обвинуваченого потерпіла ОСОБА_11 сприймала реально й повірила в серйозність намірів ОСОБА_4, оскільки з урахуванням його поведінки та стосунків, які склалися між ними раніше, мала реальні підстави побоюватись здійснення висловлених ним погроз вбивством» [94]. Як результат, суд вирішив визнати ОСОБА_4 винним у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст.129, 126-1 КК України.

У той же час, є інші приклади, коли погроза вбивством відповідно до позиції суду охоплюється ст. 126-1 КК України і не потребує кваліфікації за сукупністю. Так, «ОСОБА_4, у стані алкогольного сп'яніння, за місцем свого проживання по АДРЕСА_2, маючи умисел на заподіяння психологічних та фізичних страждань своїй співмешканці ОСОБА_5, усвідомлюючи суспільно-небезпечний характер своїх дій та передбачаючи негативні наслідки, вчетверте, 30 квітня 2020 року біля 18:00 год., вчинив відносно ОСОБА_5 акт психологічного домашнього насильства, що виразилось у погрозі вбивством та образах нецензурними словами, що призвело до психологічних страждань та погіршення якості життя потерпілої ОСОБА_5» [72]. Ще один приклад «ОСОБА_6, діючи з прямим умислом, перебуваючи поблизу домоволодіння, що розташоване за адресою: АДРЕСА_2, вчинив домашнє насильство психологічного характеру відносно своєї колишньої дружини ОСОБА_5, що виражалось у формі грубої нецензурної лайки, словесних погроз вбивством, фізичною розправою, а також знищення майна, шляхом

підпалу» [120]. У двох зазначених випадках суд кваліфікував дії особи лише за ст. 126-1 КК України.

Також окрему увагу слід звернути на випадки, коли потерпіла особа, як наслідок вчинення, щодо неї домашнього насильства намагається або вчиняє самогубство.

Приклад із судової практики, «ОСОБА_5 в період часу з 19 лютого по 19 жовтня 2019 року, всупереч вимогам ст. 28 Конституції України, Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», умисно, систематично вчиняв фізичне та психологічне насильство до своєї матері ОСОБА_4, що призвело до психологічних та фізичних страждань останньої, а саме словесно ображав, погрожував, висловлювався нецензурною лайкою, принижував та залякував, тим самим викликав у потерпілої побоювання за свою безпеку, спричинив емоційну невпевненість, нездатність захистити себе та завдав шкоду її психічному здоров'ю, що виразилось у приниженні її самооцінки, втрати позитивних емоцій, при цьому 01 квітня, 05 червня та 01 серпня 2019 року ОСОБА_5 був притягнутий до адміністративної відповідальності за вчинення відносно матері адміністративних правопорушень, передбачених ст. 173-2 КУпАП, а 19 жовтня 2019 року ОСОБА_4, внаслідок вчинення зазначених відносно неї ОСОБА_5 дій, намагалась покінчити життя самогубством. Суд ухвалив - ОСОБА_5 визнати винуватим у пред'явленому обвинуваченні за ст. 126-1 КК України та призначити йому покарання у виді арешту на строк 2 місяці [79]. Таким чином, відповідно до позиції суду, спроба самогубства цілком охоплюється ст. 126-1 КК України.

Важко погодитись із таким підходом, якщо детально проаналізувати санкцію ч. 1 ст. 120 КК України «Доведення до самогубства», яка передбачає тільки 2 альтернативних покарання - обмеження волі на строк до трьох років або позбавлення волі на той самий строк. Санкції ч. 2 та ч. 3 ст. 120 КК України є ще більш суворі.

В аналізованому нами судовому рішенні кривднику призначили арешт, який відповідно до ст. 51 КК України є менш суворим видом покарання ніж обмеження

волі та позбавлення волі. Таким чином, за такого підходу, особа вчиняючи більш суспільно небезпечне діяння, може розраховувати на те, що їй буде призначено менш суворе покарання.

Вважаємо, що уникнути таких помилок можливо шляхом передбачення кваліфікованого складу домашнього насильства, який передбачатиме «доведення потерпілої особи до самогубства або до замаху на самогубство». Якщо зазначена норма залишиться без змін, то у випадку вчинення домашнього насильства (ст. 126-1 КК України), яке довело потерпілу особу до самогубства або до замаху на самогубство, дії особи слід кваліфікувати за сукупністю діянь, тобто за ст. 126-1 КК України і за відповідною частиною ст. 120 КК України.

Окремо слід зупинитися на труднощах, які можуть виникнути при кваліфікації домашнього насильства у формі економічного насильства.

У літературі пропонується визнавати «проявами економічного насильства вчинені систематично випадки відмови в утриманні дітей, непрацездатних членів сім'ї, приховування доходів, витрати сімейних коштів із самостійним прийняттям більшості фінансових рішень, неврахування потреб партнера (наприклад, дружина, здійснюючи покупки, повинна звітувати чоловікові про всі витрати, щоб фінансова ситуація була під його «невсипущим контролем», просити в нього гроші, навіть на дрібниці); жінка може чути закиди в «сидінні на шийі», навіть, якщо вона перебуває у відпустці по догляду за дитиною та веде домашнє господарство тощо» [535, с. 43].

В.В. Чайка, зазначає, що «аналіз чинних кримінально-правових приписів свідчить, що в КК України передбачені злочини, що прямо пов'язані з економічним домашнім насильством: експлуатація дітей (ст. 150 КК України); використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (ст. 150-1 КК України); зловживання опікунськими правами (ст. 167 КК України)» [541, с. 105]. П.С. Біленко розширює наведений попереднім науковцем перелік, зазначаючи, що «у деяких випадках дії кривдника потребують додаткової кваліфікації відповідно до ст.ст. 150, 150-1, 164, 165, 166, 167, 304 КК України» [28, с. 99]. У свою чергу, Е. М. Кісілюк, О. В. Смаглюк визначають, на наш погляд, найбільш

повну класифікацію видів економічного насильства в сім'ї виокремлюючи наступні форми:

- ухилення від сплати платежів, які один член сім'ї зобов'язаний сплачувати на користь іншого (ст. 164, 165 КК України);
- протидія законній господарській діяльності одного члена сім'ї з боку іншого або, навпаки, примушування члена сім'ї займатися певними видами діяльності (ст. ст. 150, 150-1, 206, 303, 304 КК України);
- злочинні діяння одного члена сім'ї проти власності іншого члена сім'ї (ст. 185-187, 189, 190, 194, 289 КК України);
- злочинні діяння одного члена сім'ї стосовно майна, що належить йому та іншому члену сім'ї на праві сумісної (спільної) власності (ст. 356 КК України);
- порушення недоторканості житла (ст. 162 КК України);
- зловживанні опікунськими правами (ст. 167 КК України) [219, с. 99].

При цьому, виникає цілком логічне запитання, як слід кваліфікувати дії особи у випадку конкуренції ст. 126-1 КК України із іншими нормами.

О.О. Дудоров, М.І. Хавронюк вказують, що «враховуючи, що предметом впливу при економічному насильстві є майно та майнові права потерпілої особи, тому, якщо такий вплив поєднується, наприклад, із відкритим відібранням її майна або з вимогою передачі майна, права на майно чи вчинення дій майнового характеру на користь агресора, або з умисним знищенням майна, то ці дії, за наявності необхідних підстав, слід додатково кваліфікувати за статтями 186, 189 чи 194 або за іншою відповідною статтею КК України» [190, с. 74-75].

Інша ситуація, коли мова йде про притягнення особи до кримінальної відповідальності за злісне ухилення від сплати аліментів на утримання дітей чи непрацездатних батьків. Цілком погоджуємось з висновком, зробленим О. Книженко, що «у разі кваліфікації злісного ухилення від сплати аліментів на утримання дітей (батьків) за сукупністю злочинів, тобто за ст. 126-1 та, відповідно, за ст. 164 чи ст. 165 КК України, відбуватиметься подвійне інкримінування, що порушує конституційний принцип, закріплений у ст. 61 Конституції України. Ухилення від сплати аліментів, як елемент складу злочину,

можливе тільки щодо близьких осіб. Вчинити це кримінальне правопорушення щодо сторонньої особи неможливо. Оскільки закон злочином визнає не будь-яку несплату аліментів, а лише злісну (злісність має місце в разі систематичного вчинення дій), то такі діяння є нічим іншим, як економічним насильством, що полягає в систематичній несплаті коштів на утримання. З огляду на те, що Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», окрім позбавлення коштів до економічного насильства відносить й інші дії (наприклад, позбавлення житла, залишення без догляду чи піклування, заборону працювати тощо), то норма, закріплена у ст. 164 (ст. 165) КК України, є спеціальною щодо тієї, що описана в ст. 126-1 КК України. Тобто у випадках, коли економічне насильство виявляється саме в несплаті аліментів на утримання дітей (батьків), такі дії кваліфікуються за спеціальною нормою – ст. 164 чи ст. 165 КК України» [221, с. 48].

Такий підхід слід застосовувати й при кваліфікації інших кримінальних правопорушень, які передбачають спеціальний склад кримінального правопорушення по відношенню ст. 126-1 КК України (наприклад, ст. 150-1 КК України використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом).

Звичайно, інша ситуація, коли в діях особи поєднується декілька проявів економічного насильства, які передбачені самостійними статтями КК України. У такому випадку ми повинні керуватися правилом: у випадку вчинення особою систематичного насильства, яке полягає, серед іншого, у вчиненні насильства, що має ознаки кримінального правопорушення, передбаченого КК України, що карається менш суворо, ніж санкцією ст. 126-1 КК України, вчинене слід кваліфікувати лише за ст. 126-1 КК України; якщо більш суворо – вчинене потребує додаткової кваліфікації за сукупністю кримінальних правопорушень [479]. У випадку, коли прояви економічного насильства не передбачені в КК України як самостійні кримінальні правопорушення, за наявності ознак, передбачених в ст. 126-1 КК України такі дії кваліфікуються за вказаною статтею.

Економічне насильство в ст. 126-1 КК України слід розглядати, у першу чергу, як насильство із всіма характеристикам останнього, а вже потім як

економічне правопорушення [450; 481]. Будучи одним із видів насильства, економічне насильство призводить як до фізичних так і психологічних страждань особи, а саме тому за наявності інших обов'язкових ознак домашнього насильства таке діяння особи має бути кримінально караним. За такого розуміння закріплення економічного насильства, як форми домашнього насильства, цілком відповідає і розміщенню ст. 126-1 КК України в Розділі II КК України.

Виокремимо декілька правил кваліфікації економічного домашнього насильства:

1. Якщо економічне насильство, як форма домашнього насильства, не передбачено в КК України як самостійне кримінальне правопорушення, за наявності ознак, визначених в ст. 126-1 КК України, такі діяння особи кваліфікуються як домашнє насильство.

2. Якщо економічне насильство, як форма домашнього насильства, має ознаки кримінального правопорушення, передбаченого КК України (наприклад, ст. 150-1, ст. 164, ст. 165 КК України), таке діяння кваліфікується лише за спеціальною нормою. Тобто мова йде про конкуренцію загальної і спеціальної норми.

3. У випадку вчинення особою систематичного економічного насильства, як форми домашнього насильства, яке полягає, серед іншого, у вчиненні насильства, що має ознаки кримінального правопорушення, передбаченого КК України, що карається менш суворо, ніж санкцією ст. 126-1 КК України, вчинене слід кваліфікувати лише за ст. 126-1 КК України; якщо більш суворо - вчинене потребує додаткової кваліфікації за сукупністю кримінальних правопорушень.

В окремо визначених ситуаціях спеціальним складом щодо домашнього насильства можуть виступати кримінальні правопорушення у вигляді:

1) порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер (ст. 163 КК України);

2) порушення недоторканності приватного життя (ст. 182 КК України). Питання щодо розмежування зазначених діянь з домашнім насильством особливо

актуальне в контексті визначення явища кібернасильства та встановлення такої форми домашнього насильства як кримінально караної. Критеріями розмежування в таких випадках будуть виступати ознаки систематичності, спрямування умислу та настання наслідків – в разі їх наявності діяння, які утворюють кримінальні правопорушення, передбачені ст. 163, ст. 182 КК України, поглинаються складом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України, але лише при наявності спеціального суб'єктного зв'язку між потерпілою особою та суб'єктом вчинення діяння.

Має бути також розмежування домашнього насильства та розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) (ст. 168 КК України), де погроза таким розголошенням у разі психологічного насильства може становити склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України, а вже факт розголошення – самостійну підставу для настання кримінальної відповідальності за ст. 168 КК України, однак якщо, разом з тим, таке розголошення мало інші ознаки домашнього насильства, має бути констатовано сукупність кримінальних правопорушень.

У частині розмежування примушування до шлюбу (ст. 151-2 КК України) та домашнього насильства зазначимо, що дані склади є зовсім різні як за формою об'єктивного вираження, так і суб'єктивного спрямування, тому питання конкуренції норм тут відсутні.

З приводу розмежування кримінальних правопорушень, проти статевої свободи та недоторканості та домашнього насильства (ст. 126-1 КК України) відмітимо різницю об'єктного складу та суб'єктивного спрямування діяння винного. Вище зазначено, що домашнє насильство, як феномен передбачає таку форму, як сексуальне насильство, що цілком узгоджується з положеннями Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». У той же час, переконані, що законодавець виправдано не передбачив сексуальне насильство в диспозиції ст. 126-1 КК України, а закріпив кваліфікуючу ознаку «вчинення таких діянь щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах» у ст. 152 та ст. 153

КК України. Тому, якщо мають місце ознаки домашнього насильства (ст.126-1 КК України) і кримінального правопорушення, проти статевої свободи та недоторканості, такі діяння становлять сукупність кримінальних правопорушень. У той же час, можуть бути випадки, коли домашнє насильство має суміжні ознаки, які настільки тісно пов'язані, що викликають складнощі при кваліфікації. У такому випадку підхід правозастосовчих органів має бути застосований на загальних правилах конкуренції кримінально-правових норм [475].

Сексуальне насильство як кримінально каране діяння, направлене на порушення статевої свободи та недоторканості, вільного вибору сексуальної поведінки. У такому разі первинними будуть суспільні відносини в частині кримінально-правової охорони саме права особи на вільне волевиявлення в контексті реалізації своєї сексуальної поведінки, сексуальної свободи тощо. І навіть, якщо сексуальне насильство буде вчинено щодо такого ж суб'єкта, який характерний для складу домашнього насильства, то у такому разі відносини сімейного спектру будуть вторинними по відношенню до суспільних відносин у сфері охорони статевої свободи та недоторканності. Тому, як вже зазначено, в залежності від форми вираження посягання, мети та направленості, може мати сукупність діянь з відповідним відображенням у формулі кримінально-правової кваліфікації.

Системоутворюючою ознакою домашнього насильства в плані кримінально-правової кваліфікації також виступає ознака систематичності.

Так, як попередньо було визначено, систематичність домашнього насильства характеризується не лише наявністю кількісного критерію, тобто багаторазовості періодично здійснюваних дій (3 рази й більше), але і їхнім взаємозв'язком, внутрішньою єдністю, що утворюють певний напрям поведінки винного щодо конкретного потерпілого чи потерпілих. Це утворює якісний критерій систематичності. Лише при наявності як кількісного, так і якісного критерію можна стверджувати, що насильство має систематичний характер [465].

Слід зауважити на тому, що систематичність є обов'язковою ознакою виключно щодо домашнього насильства в контексті ст. 126-1 КК України, однак

дана ознака не стосується випадків вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, які містять ознаки інших кримінальних правопорушень, передбачених у КК України, а пов'язаність із домашнім насильством відображається шляхом кваліфікуючих ознак або посиланням на відповідний пункт ст. 67 КК України або спеціальним потерпілим [480, с. 59].

Склад домашнього насильства є завершеним з моменту вчинення хоча б однієї із передбачених форм насильства втретє, у результаті чого настав хоча б один із указаних у законі наслідків. Попри те, не має значення, чи було відображено в адміністративному протоколі поліції, в обмежувальному приписі чи в іншому документі факт перших двох актів насильства. Факт документування має значення для доказування систематичності, але не більше ніж інші передбачені законом докази [369].

Національна практика до сих пір не має уніфікованого єдиного підходу в контексті притягнення до кримінальної відповідальності за домашнє насильство, що є порушенням ряду принципів кримінального права.

Так, вироком Буського районного суду Львівської області Особу 1 було засуджено за домашнє насильство в порядку ст. 126-1 КК України при встановленні чотирьох попередніх епізодів вчинення відносно своєї дружини психологічного та фізичного насильства, про що було складено адміністративні протоколи [59]. Тобто систематичним вчиненням домашнього насильства було визнано аж з четвертого епізоду.

Також, до прикладу, справа за вироком Мукачівського Міськрайонного суду Закарпатської, в якому суд розкриває 3 епізоди насильства. Так, з матеріалів провадження вбачається, що Особа 1 вчинив відносно своєї рідної сестри психологічне насильство, що склало перший епізод, потім фізичне та психологічне насильство (другий епізод) та третій епізод, який мав ознаки тяж фізичного та психологічного насильства. Відповідно суд приходить до висновку, що такими діями Особа 1 завдала Особі 2 систематичних фізичних і психологічних страждань, що завдали шкоди її фізичному та психічному здоров'ю [106].

Виходить, національні суди встановлюють щонайменше три епізоди вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства, за жодний з яких особа не притягувалась до відповідальності.

Так, у вироку Лугинського районного суду Житомирської області вказується, що Особа 2 будучи тричі притягнутим до адміністративної відповідальності за ч. 2 ст. 173-2 КУпАП, 24.01.2019 року, близько 19 год 00 хв вчинив психологічне насильство над своєю дружиною Особа 3. Внаслідок таких систематичних дій Особа 2, потерпілій Особа 3 завдано емоційного пригнічення та погіршення психологічного самопочуття, а також сімейних відносин [97].

Таким чином, для встановлення систематичності, як ознаки злочину передбаченого статтею 126-1 КК України, судом взято до уваги те, що Особа три рази притягувалась до адміністративної відповідальності за ст. 173-2 «Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування» КУпАП, а наступний факт вчинення насильства, у даному випадку психологічного, стало підставою для притягнення особи до кримінальної відповідальності.

Ще один випадок судової практики свідчить про неоднозначний та безсистемний підхід до визначення систематичності як ознаки складу кримінального правопорушення у вигляді домашнього насильства. Так, із тексту рішення Овруцького районного суду Житомирської області [122] від 08 травня 2019 року зазначено, що Особа 1 присутності своєї неповнолітньої доньки Особа 3, вчинив відносно своєї колишньої дружини Особа 2 дії фізичного та психологічного насильства, внаслідок чого було викликано працівників поліції, які по приїзду припинили протиправні дії Особа 1 та склали проти нього протокол про вчинення адміністративного правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення. Далі в рішенні описані, ще три епізоди вчинення схожих дій, за які щодо Особа 1 було складено протокол про вчинення адміністративних правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення. За всі вищезазначені дії

постановою Овруцького районного суду Житомирській області від 20.03.2019 року Особа 1 визнано винним та притягнуто до адміністративної відповідальності. Підсумовуючи зазначене, суд робить висновок, що таким чином Особа 1 вчинив умисне систематичне домашнє насильство по відношенню до своєї колишньої дружини Особа 2, що призвело до фізичних та психологічних страждань останньої, а також погіршило якість її життя. Суд ухвалив Особа 1 визнати винним у скоєнні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України.

Ватутінський міський суд Черкаської області приходить до висновку, що якщо особу кілька разів (не менше трьох) притягнуто до адміністративної відповідальності за вчинення насильства в сім'ї за ст. 173-2 КУпАП, указане є підставою для порушення кримінального провадження стосовно цієї особи [185].

У свою чергу, вважаємо, що в аналізованих випадках відбувається не що інше як, притягнення особи двічі до відповідальності за одне й те ж діяння. Адже в кожному випадку за вчинення домашнього насильства особа понесла адміністративну відповідальність, а потім за сукупність таких дій – кримінальну. Враховуючи сказане, доцільно встановити як така судова практика співвідноситься з принципом «non bis in idem» (заборони притягнення до відповідальності або покарання двічі за одне й те саме діяння).

Право не бути притягненим до суду або покараним двічі за одне й те саме діяння, закріплено в ст. 4 Протоколу № 7 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: «1. Нікого не може бути вдруге притягнуто до суду або покарано в порядку кримінального провадження під юрисдикцією однієї і тієї самої держави за правопорушення, за яке його вже було остаточно виправдано або засуджено відповідно до закону та кримінальної процедури цієї держави. 2. Положення попереднього пункту не перешкоджають відновленню провадження у справі згідно із законом та кримінальною процедурою відповідної держави за наявності нових або нововиявлених фактів чи в разі виявлення суттєвих недоліків у попередньому судовому розгляді, які могли вплинути на результати розгляду справи. 3. Жодних відступів від положень цієї статті не допускається на підставі статті 15 Конвенції» [236]. Це право також закріплено в ст. 61 Конституції

України, в якій зазначено, що ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення.

Зустрічаємо також у наукових джерелах приклад з практики ЄСПЛ щодо вказаного питання, а саме рішення у справі «Oliveira проти Швейцарії». За результатами даної справи Олівейру спочатку визнали винною в адміністративному правопорушенні, а згодом – у кримінальному. Суд приходить до висновку, що «принцип «non bis in idem» притягнення до адміністративної відповідальності виключає можливість подальшого кримінального переслідування особи, проте оскільки ретельне розслідування показало, що ті самі факти становлять більш серйозне, кримінально каране порушення, то перше рішення й покарання повинні бути скасовані. Розмір штрафу в другому процесі був зменшений з урахуванням уже сплаченої суми стягнення на підставі першого рішення. Суд за цією справою дійшов висновку, що це типовий приклад, коли одне діяння становить два окремих правопорушення та більше покарання поглинає менше» [564].

О. М. Дроздов, аналізуючи вищевказане рішення ЄСПЛ та інші рішення, які так чи інакше стосуються принципу «non bis in idem», робить висновок, що «принцип «non bis in idem» застосовується, як правило, у кримінальному провадженні та провадженні щодо адміністративних правопорушень. При цьому, визначаючи сферу дії ст. 4 Протоколу № 7, слід керуватися трьома критеріями, широко відомими як «критерії Енгеля», які повинні враховуватися при визначенні того, було чи не було у справі висунуте «кримінальне обвинувачення». Першим критерієм є правова кваліфікація правопорушення відповідно до національного права, другим – сам характер правопорушення, а третім – ступінь суворості покарання, яке може бути застосоване до винної особи. Оцінку відповідним обставинам справи ЄСПЛ надає за розробленим ним алгоритмом: а) чи було перше провадження кримінальним за своїм характером; б) чи були правопорушення, за які переслідувався заявник, одними і тими самими (idem); с) чи було дублювання проваджень (bis). Очевидно, що Суд відносить до кримінально-правових й окремі види адміністративних правопорушень.

правопорушень. ЄСПЛ вважає, що вислів «одне й те саме правопорушення» за ст. 4 Протоколу № 7 мусить сприйматись у тому сенсі, що вона забороняє переслідувати чи судити одну особу за друге правопорушення, якщо останнє походить із тих самих фактів або фактів, що «по суті» є такими ж, як і ті, по яких мало місце перше правопорушення. Ця гарантія вступає в дію, коли розпочато нове переслідування, а попереднє рішення про виправдання чи засудження вже набрало законної сили. При цьому перше рішення повинно бути «остаточним» по своїй суті, а далі вже слід з'ясувати, чи було воно «кримінальним» у значенні ст. 4 (1) Протоколу № 7, витлумачене в світлі загальних принципів розуміння понять «кримінальне обвинувачення» у ст. 6 і «покарання» у ст. 7 ЄКПЛ» [188].

Враховуючи зазначене, вважаємо, що якщо особа вчинила декілька разів домашнє насильство і за кожне таке діяння була притягнута до адміністративної відповідальності, то притягнення за ці ж самі діяння за ознакою систематичності є нічим іншим як порушенням принципу «non bis in idem» в розумінні ст. 4 Протоколу № 7 до Конвенції про захист прав людини [454; 482].

Підсумовуючи вищезазначене, вважаємо, що систематичним вчиненням домашнього насильства, у контексті ст. 126-1 КК України, слід розуміти наступні випадки:

1. Особа вчиняє насильство 3 і більше рази, за кожне з яких не була притягнута до відповідальності.
2. Особа вчиняє насильство, за яке не була притягнута до відповідальності та при цьому раніше була притягнута 2 і більше рази до адміністративної відповідальності за ст. 173-2 КУпАП «Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування».
3. Особа вчиняє насильство два рази, за кожне з яких не була притягнута до відповідальності та при цьому була притягнута один раз до адміністративної відповідальності за ст. 173-2 КУпАП «Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування».

Звичайно таких комбінацій може бути достатньо багато. Проте, коли має місце преюдиційність, важливо встановити новий епізод вчинення насильства, після попереднього притягнення до адміністративної відповідальності.

Ще один аспект, який потребує нашої уваги в розрізі проблеми систематичності є питання кваліфікації дій особи, яка вчиняє домашнє насильство щодо декількох осіб.

У судовій практиці є наступний приклад, «ОСОБА_4 (обвинувачений) проживає разом із мамою ОСОБА_6, неповнолітніми братами та сестрою, а також вітчимом ОСОБА_7 . Протягом останніх років між ОСОБА_4 та членами його сім'ї, склались особисті неприязні відносини, які супроводжуються непоодинокими сімейними конфліктами, нецензурною лайкою зі сторони ОСОБА_4, образами та вчиненням ОСОБА_4 насильницьких дій.

04.01.2020 року ОСОБА_4 умисно вчинив відносно вітчима ОСОБА_7 насильство в сім'ї, а саме - вчинив скандал, за результатом розгляду - ОСОБА_4 було звільнено від адміністративної відповідальності за малозначимістю діяння, оголошено йому усне зауваження, провадження у справі закрито.

ОСОБА_4 правильних висновків для себе не зробив, на шлях виправлення не став, не припиняючи своїх протиправних дій та продовжуючи свою неправомірну поведінку, вчергове вчинив психологічне насильство щодо своєї матері ОСОБА_6 (06.06.2020), що призвело до психологічних страждань, що виразилось у втраті енергійності, втомі, фізичному дискомфорті, втраті повноцінного сну та відпочинку, у тому числі, втраті самооцінки, позитивних емоцій та негативних переживаннях. за результатом розгляду якого, 17.06.2020 року постановою судді Косівського районного суду Івано-Франківської області ОСОБА_9 правопорушник ОСОБА_4 визнаний винним у вчиненні адміністративного правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 173-2 КУпАП та на нього накладено стягнення у вигляді 340 грн. штрафу [93].

Далі в рішенні вказується ще декілька епізодів домашнього насильства щодо матері і, як наслідок, кваліфікація дій ОСОБА_4 за ст. 126-1 КК України..

І хоча в даному кримінальному провадженні саме матір визначена як потерпіла особа, важливим є те, що суд наголошує, що «між ОСОБА_4 та членами його сім'ї, склались особисті неприязні відносини, які супроводжуються непоодинокими сімейними конфліктами, нецензурною лайкою зі сторони ОСОБА_4, образами та вчиненням ОСОБА_4 насильницьких дій», тобто фактично мова йде про якісний критерій систематичності, тобто про певний напрям поведінки винного.

Ще один цікавий приклад, який є в судовій практиці стосується ситуації, коли особа вчиняла домашнє насильство щодо своєї матері та сестри. Вказано, що «ОСОБА_5, систематично, із 10 травня по 12 травня 2022 вчиняв психологічне насильство по відношенню до своєї сестри ОСОБА_7, з якою він мешкає разом в одному будинку за адресою: АДРЕСА_2, та мають між і собою взаємні права та обов'язки, які виразилися в систематичних словесних образах ОСОБА_7 нецензурними словами, внаслідок чого остання зазнала психологічних страждань, у тому числі негативних переживань. Суд зазначає, що своїми умисними, протиправними діями ОСОБА_5 стосовно своєї сестри, ОСОБА_7 вчинив кримінальне правопорушення, передбачене ст. 126-1 КК України, тобто домашнє насильство, яке виражене в умисному систематичному вчиненні психологічного насильства щодо іншої особи, з якою винний перебуває у сімейних відносинах, що призводить до психологічних страждань та погіршення якості життя потерпілої особи. Далі в рішенні зазначено: судом встановлено, що ОСОБА_5 систематично, з 04 травня по 10 травня 2022 вчиняв психологічне насильство по відношенню до своєї матері ОСОБА_8, ІНФОРМАЦІЯ_3, з якою він мешкає разом в одному будинку за адресою: АДРЕСА_2, та мають між собою взаємні права та обов'язки, які виразилися в систематичних словесних образах ОСОБА_8 нецензурними словами, внаслідок чого остання зазнала психологічних страждань, у тому числі негативних переживань. Таким чином, своїми умисними, протиправними діями ОСОБА_5 стосовно своєї матері ОСОБА_8 вчинив кримінальне правопорушення, передбачене ст. 126-1 КК України, тобто домашнє насильство, яке виражене в умисному систематичному вчиненні психологічного

наси́льства щодо іншої особи, з якою винний перебуває у сімейних відносинах, що призводить до психологічних страждань та погіршення якості життя потерпілої особи» [54]. У результаті зазначені дії особи були кваліфіковані за ст. 126-1 КК України та ст. 126-1 КК України.

У цьому рішенні відображено підхід, відповідно до якого систематичність, як ознака домашнього насильства, не включає в себе випадки вчинення кривдником трьох і більше актів насильства щодо двох і більше осіб.

Поряд з цим, у судовій практиці є рішення, в якому відображену інший підхід. Так, «ОСОБА_4 неодноразово безпричинно вчиняв по відношенню до своєї матері ОСОБА_5 та до свого батька ОСОБА_6, які являються особами похилого віку, та з якими він перебуває в близьких відносинах, домашнє насильство, тобто умисно систематично вчиняв психологічне насильство відносно них, зокрема, вчиняв дії, виражені у словесних образах, погрозах, висловлюваннях в їх адресу словами нецензурної лайки, приниженні та залякуванні, штовханині, тим самим викликав у ОСОБА_5 та ОСОБА_6 побоювання за свою безпеку, спричинив емоційну невпевненість, нездатність захистити себе та завдав шкоду їх психічному здоров'ю, що призвело до психологічних страждань останніх. З огляду на викладе, суд дійшов до переконання, що в судовому засіданні знайшов підтвердження факт вчинення обвинуваченим ОСОБА_4 домашнього насильства психологічного характеру відносно батьків. суд ухвалив: визнати ОСОБА_4 винним у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого статтею 126-1 Кримінального кодексу України та призначити покарання у виді арешту строком на 6 (шість) місяців [62].

Тобто, у зазначеному вище випадку, суд вважає, що має місце одиничне кримінальне правопорушення, а не два кримінальних правопорушення, як в попередньому прикладі з судової практики.

Зазначені приклади свідчать про відсутність уніфікованого підходу, щодо аналізованого питання, що в певній мірі обумовлено відсутністю чіткого розуміння систематичності.

Ми вважаємо, що враховуючи принципи кваліфікації, якщо особа вчиняє систематичне насильство щодо двох потерпілих, то формула кваліфікація має виглядати наступним чином – ст. 126-1 КК України, ст. 126-1 КК України.

При цьому виникає питання, як слід кваліфікувати дії особи, яка, наприклад, вчинила домашнє насильство одночасно щодо дитини та дружини (перший епізод) і згодом ще один акт насильства лише щодо дружини (другий епізод) або так само щодо двох зазначених осіб (другий епізод). Або ж, наприклад, ситуація - коли особа вчиняє домашнє насильство щодо трьох членів сім'ї одночасно, наприклад батька, матері та брата.

У таких ситуаціях, вважаємо насильство щодо кожної із осіб повинно бути розглянуто як окремий епізод домашнього насильства (що становить кількісний критерій систематичності), але при цьому важливо, простежувався певний напрям поведінки винного щодо потерпілих (що становить якісний критерій систематичності). При цьому, вважаємо, що вчинення домашнього насильства щодо двох і більше потерпілих має стати кваліфікованою ознакою досліджуваного складу кримінального правопорушення. Це, в свою чергу, значно сприятиме уніфікації судової практики.

Ще один аспект, який потребує особливої уваги - це врахування при визначенні систематичності, як ознаки домашнього насильства (126-1 КК України), попереднє притягнення особи до кримінальної відповідальності за «кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством».

Відповідно до Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» від 06.12.2017 року до п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК внесені зміни, відповідно до яких кримінальне провадження не може бути закрито, якщо провадження стосується злочину, пов'язаного з домашнім насильством. Як зазначає І.В. Гловюк, такий підхід загалом відповідає положенням ст. 55 конвенції стосовно того, «щоб провадження могло продовжуватися навіть, якщо жертва відкликає свою заяву або скаргу» [159].

Крім того, 11 січня 2019 року набули чинності зміни та доповнення до КПК України, якими уточнено правила провадження у формі приватного обвинувачення та провадження на підставі угод. Відтепер підставою для закриття кримінального провадження, пов'язаного з домашнім насильством, не може бути відмова потерпілого, його представника від обвинувачення.

І, звичайно, зазначені зміни, і в першому, і в другому випадку викликали жваві дискусії як серед теоретиків так і серед практиків, що ж слід розуміти під кримінальними правопорушеннями, пов'язаними з домашнім насильством.

Одразу зауважимо, що відповіді на вказане питання немає в законодавчих актах, тому мусимо звернутись до матеріалів судової практики.

В ухвалі Верховного Суду від 28 листопада 2019 року (справа № 453/225/19, провадження № 51-4000км19) зазначено, що поняття «домашнє насильство» має комплексний характер, регламентується в різних сферах суспільних відносин, а тому при встановленні змісту поняття «злочин, пов'язаний із домашнім насильством» слід виходити із конкретних фактичних обставин вчиненого насильства щодо особи, а не юридичної оцінки дій винуватця. З огляду на це, а також зважаючи на юридичну техніку приписів ст. 284 КПК України при визначенні підстав для закриття кримінального провадження, формулювання «злочин, пов'язаний із домашнім насильством» слід визнати оціночним поняттям, а не відсильною нормою лише до ст. 126-1 КК України [363].

Пізніше Об'єднана палата Касаційного кримінального суду Верховного Суду в постанові від 12 лютого 2020 року у справі № 453/225/19, провадження № 51-4000км19 визначила, що злочином, пов'язаним із домашнім насильством, слід вважати будь-яке кримінальне правопорушення, обставини вчинення якого свідчать про наявність у діянні хоча б одного з елементів (ознак), перелічених у ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», незалежно від того, чи вказано їх в інкримінованій статті (частині статті) КК України як ознаки основного або кваліфікованого складу злочину. У рішенні підсумовано, що аналізуючи комплексний характер домашнього насильства та виходячи з тлумачення закону, до злочину, пов'язаного з домашнім насильством,

на який поширюється заборона у п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК, слід відносити не тільки злочин, передбачений ст. 126¹ КК, та злочин, що містить кваліфікуючу ознаку «вчинення злочину щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах», але й кримінальне правопорушення з ознаками діяння (дії або бездіяльність), поняття якого визначено у ст. 1 Закону № 2229-VIII [364].

Важливо підкреслити, гарантії передбачені пунктами «а», «б» § 3 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, відповідно до яких кожний обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має бути негайно й детально поінформованим про характер та причини обвинувачення, висунутого проти нього, і мати час та можливості, необхідні для підготовки свого захисту, поширюються на всі обставини, які належать до предмета доказування у кримінальному провадженні в силу ст. 91 КПК (тобто й такого важливого елемента обвинувачення, як вчинення злочину, пов'язаного з домашнім насильством, що обтяжує покарання і з урахуванням процесуальної заборони, закріпленої в п. 7 ч. 1 ст. 284 вказаного Кодексу, тягне за собою правові наслідки). Тому, обов'язковою умовою визнання судом кримінального правопорушення – незалежно від його родового чи безпосереднього об'єкта – пов'язаним із домашнім насильством, є відображення зазначеного у формулюванні обвинувачення (у повідомленні про підозру, в обвинувальному акті) із встановленням органами досудового розслідування відповідних фактичних обставин (ступінь родинних відносин або спорідненості між потерпілим та винуватцем, характер насильства тощо). За відсутності цього, гарантоване право на захист буде істотно порушено і, беручи до уваги імперативність приписів п. 19 ч. 1 ст. 7, ч.ч. 3, 6 ст. 22, ч. 1 ст. 337 КПК, унеможливило застосування згаданого інституту заборони закриття кримінального провадження щодо кримінальних правопорушень, передбачених ст. 125 КК [364].

У науковій літературі пропонують закріпити вичерпний перелік кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством у примітці до ст.ст.91-1 КК України (наприклад, А. А. Вознюк) [150], при цьому посилаючись

на приклад зарубіжних країн. Так, в Кримінального кодексу Грузії застосовано термін «сімейний злочин». Відповідно до ст.11-1 КК Грузії, сімейний злочин означає вчинення одним членом сім'ї стосовно іншого члена сім'ї злочину, передбаченого статтями 108, 109, 115, 117, 118, 120, 126, 137-141, 143, 144-144³, 149-151, 160, 171, 253, 255, 255¹, 381¹ і 381² вказаного кодексу. У примітці до ст.11-1 КК Грузії зазначено, що для цілей цієї статті членами сім'ї визнаються: подружжя, матері, батьки, дідусі, бабусі, діти (пасинки, падчерки), прийомні діти, усиновителі, подружжя усиновителів, усиновлені, прийомні сім'ї (прийомні матері, прийомні батьки), опікуни, онуки, сестри, брати, батьки подружжя, зяті, невістки, колишнє подружжя, а також особи, які постійно ведуть або вели спільне сімейне господарство. Ми ж виступаємо проти такого підходу та вважаємо, що вичерпний перелік таких правопорушень, в даному випадку, не потрібний.

У свою чергу вважаємо, що під кримінальним правопорушенням, пов'язаним з домашнім насильством слід розуміти:

- 1) ст. 126-1 КК України;
- 2) кримінальне правопорушення, що передбачає кваліфікуючу ознаку «вчинення таких діянь щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах»;
- 3) кримінальне правопорушення з обтяжуючою обставиною, передбаченою у п. 6-1 ч. 1 ст. 67 КК «вчинення кримінального правопорушення щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах» та п. 6 ч. 1 ст. 67 КК в частині «вчинення кримінального правопорушення ... у присутності дитини»;
- 4) кримінальне правопорушення з ознаками діяння (дії або бездіяльність), поняття якого визначено у ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

Вважаємо, що саме таким визначенням кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством слід доповнити КК України, для забезпечення однакового застосування норм як матеріального так і процесуального права.

Окремо слід зазначити, що систематичність, хоча є обов'язковою ознакою домашнього насильства ст. 126¹ КК України, водночас ця ознака не стосується випадків вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, які містять ознаки інших кримінальних правопорушень, передбачених в КК України, а пов'язаність із домашнім насильством відображається шляхом кваліфікуючих ознак або посиланням на відповідний пункт ст. 67 КК України або спеціальним потерпілим. Тобто, у «кримінальних правопорушень пов'язаних з домашнім насильством» «домашнє насильство» вжите в розумінні не ст. 126¹ КК України, а в розумінні Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

Притягнення особи до кримінальної відповідальності за кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством має кримінально-правові наслідки і, безумовно, повинно враховуватися в «систематичність» як ознаку домашнього насильства за ст. 126¹ КК України.

Одним із практично значимих аспектів кваліфікації домашнього насильства є темпоральна характеристика систематичності, який вимагає нашої уваги.

Відповідно до ст. 4 КК України кримінальна протиправність і караність, а також інші кримінально-правові наслідки діяння визначаються законом про кримінальну відповідальність, що діяв на час вчинення цього діяння. Часом вчинення кримінального правопорушення визнається час вчинення особою передбаченої законом про кримінальну відповідальність дії або бездіяльності.

Виходячи із вищевикладених положень, при встановленні систематичності, як ознаки домашнього насильства можуть враховуватися ті діяння, які були вчинені після 11 січня 2019 року [470].

Однак на практиці ситуація абсолютно інша. Так, відповідно до матеріалів Моніторингу, ситуації реагування системи правосуддя на вчинення домашнього насильства та насильства за ознакою статі 2019 року у справах 523/3115/19, 326/842/19, 276/695/19, 581/668/19, 584/773/19, 483/1561/19, 377/813/19, 657/1021/19, 243/12901/19, 185/9433/19, 643/10183/19, 936/841/19, 591/4557/19, 194/1870/19, 202/5312/19, 485/1577/19, 351/2672/19, 346/2622/19 без урахування

випадків, що мали місце до 2019 року, не можна було б встановити систематичність вчинення домашнього насильства. У провадженнях 346/2622/19, 202/5312/19 всі епізоди, на які посилається суд, мали місце до 11 січня 2019 року. У справі 473/888/19 суд посилався лише на два випадки домашнього насильства (один 2018 року і один 2019 року) [310].

І тут, безумовно, виникає питання, як така судова практика співвідноситься з принципом незворотності дії кримінального закону в часі? Положення ст. 5 КК України розкривають зміст положень ч. 1 ст. 58 Конституції України, а саме: «Закон про кримінальну відповідальність, що встановлює злочинність діяння, посилює кримінальну відповідальність або іншим чином погіршує становище особи, не має зворотної дії в часі».

Крім цього, слід зауважити, що рішенням від 5 квітня 2001 року № 3-рп/2001 у справі про податки КСУ роз'яснив, що Конституція України закріпила принцип незворотності дії в часі законів та інших нормативно-правових актів (ч. 1 ст. 58). Це означає, що дія закону та іншого нормативно-правового акта не може поширюватися на правовідносини, які виникли й закінчилися до набрання чинності цим законом або іншим нормативно-правовим актом. Закріплення принципу незворотності дії в часі законів та інших нормативно-правових актів є гарантією безпеки людини і громадянина, довіри до держави. Винятки з цього конституційного принципу, тобто надання закону або іншому нормативно-правовому акту зворотної сили, передбачено ч. 1 ст. 58 Конституції України, а саме: коли закони або інші нормативно-правові акти пом'якшують або скасовують відповідальність особи.

Також важливо зазначити, що ст. 7 Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини від 1950 року визначає, що нікого не може бути визнано винним у вчиненні будь-якого кримінального правопорушення на підставі будь-якої дії чи бездіяльності, яка на час її вчинення не становила кримінального правопорушення згідно з національним законом або міжнародним правом. Також не може бути призначене суворіше покарання ніж те, що підлягало застосуванню на час вчинення кримінального правопорушення.

ЄСПЛ у Рішенні від 21 січня 2003 року справі *Veeber v. Estonia* відхилив аргумент влади Естонії про те, що через судову практику Верховного Суду Естонії при застосуванні й тлумаченні ст. 148-1 Кримінального кодексу Естонії 1995 року ризик настання кримінальної відповідальності був для заявника передбачуваним. ЄСПЛ зазначив, що рішення Верховного Суду Естонії, на які посилялася влада цієї країни, були винесені у квітні 1997 року та в січні 1998 року, тобто після здійснення заявником інкримінованих йому діянь. Виходячи з цього, заявник, звертаючись до тексту кримінального закону, не міг передбачати, що він буде засуджений за свою діяльність. Отже, національні суди ретроспективно застосували зміни до кримінального закону 1995 року щодо поведінки, яка до цього не вважалася кримінально караною, чим порушили пункт 1 статті 7 Конвенції. У цій справі ЄСПЛ зазначає, що принципово важливим у контексті дотримання пункту 1 статті 7 Конвенції при застосуванні кримінального закону до тривалої злочинної діяльності є питання про те, чи могла Особа з достатньою мірою достовірності передбачати правові наслідки своєї діяльності й, відповідно до цього, коригувати свою поведінку.

У контексті зазначеного, ми вважаємо, що є неприпустимим та таким, що порушує принцип незворотності дії кримінального закону в часі врахування при встановленні систематичності як ознаки домашнього насильства вчинення особою діяння до набрання ст. 126-1 КК України чинності. Поряд з цим, важливо зауважити, що якщо такі діяння утворюють склади адміністративних або кримінальних правопорушень, з врахуванням строків давності притягнення до відповідальності, вони повинні отримати свою правову оцінку.

Поряд з цим, ст. 39. КУпАП передбачає положення щодо строку, після закінчення якого особа вважається такою, що не була піддана адміністративному стягненню, а сама: «Якщо особа, піддана адміністративному стягненню, протягом року з дня закінчення виконання стягнення не вчинила нового адміністративного правопорушення, то ця особа вважається такою, що не була піддана адміністративному стягненню».

Тому вважаємо, що притягнення особи до адміністративної відповідальності за ст. 173-2 КУпАП до вступу в законну силу ст. 126-1 КК України (тобто до 19.01.2019 р.) не може бути враховано при визначенні систематичності як ознаки домашнього насильства. Крім того, якщо пройшов визначений у ст. 39 КУпАП строк, то попереднє притягнення до адміністративної відповідальності за ст. 173-2 КУпАП теж не може бути враховане при кваліфікації за ст. 126-1 КК України.

На основі дослідження маси емпіричних матеріалів, національної практики правоохоронних органів та судового розгляду маємо змогу констатувати наступні висновки.

Так, по-перше, у випадку вчинення особою домашнього насильства вперше, але такого, що потягло за собою наслідки у вигляді відповідної шкоди здоров'ю потерпілої особи, суд не має підстав притягнути такого кривдника до кримінальної відповідальності в контексті домашнього насильства, однак притягнення до адміністративної відповідальності вже не відповідає принципам співрозмірності. У таких випадках підхід судів неоднаковий, у окремих випадках відбувається притягнення такого суб'єкта лише до адміністративної відповідальності, або до кримінальної відповідальності, однак за легке тілесне ушкодження, або навіть закривається провадження по справі у зв'язку із допущеними помилками або неточностями у протоколі [358; 359; 377]. Якщо у випадку, коли особа вчиняє фізичне насильство вперше (чи вдруге), тобто відсутня ознака систематичності, і є завдана шкода, то в рамках сьогоденної практики, такого кривдника притягують до відповідальності за завдання тілесних ушкоджень. Однак у випадку психологічного насильства, яке має наслідки, але вчинення не має ознаки систематичності, вітчизняний правозастосовувач вимушений встановлювати адміністративний делікт, так як іншого «інструменту» наразі він не має.

По-друге, санкція, яка законодавцем встановлена у статті 126-1 КК України, передбачає великий перелік альтернативних покарань, які за своєю суворістю можуть відповідати як категорії кримінального проступку, так і категорії злочину,

що також залишає великий «діапазон» для суддівського розсуду та стає причиною, знову ж таки, неоднакового застосування норми матеріального права.

По-третє, поняття систематичності в судовій практиці трактується по-різному, де кількісний критерій встановлюється неоднаково, що призводить до відсутності уніфікованого підходу в судовій практиці, повторного притягнення до адміністративної відповідальності, так само як і уникнення кримінальної відповідальності. Така ситуація вимагає урегулювання, встановлення єдиного та уніфікованого підходу, з однозначними критеріями.

По-четверте, стаття 126-1 КК України не містить чіткого встановлення розміру завданої шкоди, її визначеності, що призводить до невиннованої конкуренції норм, нагромадження сукупності кримінальних правопорушень з відповідним відображенням у судових рішеннях або випадків надмірної кваліфікації, коли немає підстав, наприклад, для притягнення особи до відповідальності за сукупністю діянь тощо.

Враховуючи «молодий вік» кримінальної заборони домашнього насильства, така неоднозначна судова практика, колізійність та наявність ряду помилок є зрозумілим, однак невиннованим, так як мова йде про занадто цінне – людське здоров'я, права та інтереси, а тому вимагає найшвидшого раціонального та ефективного удосконалення та урегулювання за рахунок редакції нині чинної норми та впровадження комплексного дієвого механізму кримінально-правового впливу та кримінально-правової політики в частині заборони домашнього насильства. Враховуючи зазначене, пропонуємо викласти ст. 126-1 КК України в наступній редакції:

«Стаття 126-1. Домашнє насильство

1. Домашнє насильство, тобто умисне вчинення фізичного, психологічного, економічного насильства або кібернасильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи, –

2. Ті самі дії, вчинені щодо двох чи більше осіб або систематично, –

3. Ті самі дії, якщо вони мають характер мордування, або спричинили середньої тяжкості тілесне ушкодження, або довели потерпілого до замаху на самогубство, –

4. Ті самі дії, якщо вони спричинили тяжкі наслідки,

Примітка 1. Під систематичністю в даній статті слід розуміти сукупність трьох і більше насильницьких дій, кожен з яких є самостійним епізодом, якщо при цьому вони виражали певну спрямованість у поведінці винного щодо потерпілого або потерпілих.

Примітка. 2. Тяжкими наслідками в цій статті вважається самогубство, переривання вагітності або тяжке тілесне ушкодження».

При цьому, на нашу думку, за таких змін, варто буде внести зміни й до ст. 477 КПК України, у частині, що кримінальним провадженням у формі приватного обвинувачення буде визнаватись тільки домашнє насильство, передбачене в ч. 1 та ч. 2 ст. 126-1 КК України.

РОЗДІЛ 4. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ВПЛИВ НА ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО ЗА ВІТЧИЗНЯНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ

4.1. Поняття та види заходів кримінально-правового характеру щодо кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством

Україна однією із перших країн стала запроваджувати в національну систему законодавства відповідні правові акти, спрямовані на протидію домашньому насильству.

Міжнародно-правові стандарти у сфері протидії домашньому насильству встановлює Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (або Стамбульська конвенція), яка, серед іншого, пропонує державам встановити кримінальну відповідальність і забезпечити належні та ефективні міри покарання за основні види насильства щодо жінок, і в тому числі за домашнє насильство та примусовий шлюб. У контексті зазначеного потрібно звернутися до аналізу категорії заходів кримінально-правового впливу.

Згідно з етимологічним словником української мови вплив являє собою «дію, яку певна особа чи предмет або явище виявляє стосовно іншої особи чи предмета, тиск, діяння» [323, с. 382], «сила влади, авторитету»; «бути під впливом кого, чого, робити що-небудь, зважаючи на дії, думки певної особи або на певні обставини» [323, с. 382].

Кримінально-правовий вплив у вузькому розумінні даного поняття становить під собою діяльність держави, в особі спеціально уповноважених органів, щодо застосування до особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, передбачених кримінальним законом заходів.

М.І. Хавронюк стверджує, що «сьогодні більшість розвинених держав світу, поступово відступаючи від постулатів неокласичної школи кримінального права та виходячи з мети ресоціалізації винного як основної мети кримінального закону,

у своїй кримінально-правовій політиці дотримуються дуалізму покарань та інших заходів кримінально-правового впливу» [532, с. 6].

О.В. Ус дотримується думки, що «кримінально-правовий вплив потрібно розглядати в двох аспектах: широкому та вузькому. Де кримінально-правовий вплив (у широкому розумінні) – це діяльність держави в особі її законодавчого, виконавчих та спеціально уповноважених органів щодо розробки і практичного застосування заходів ідеологічного та кримінально-правового характеру, спрямованих на формування суспільної свідомості з метою мінімізації злочинності, усунення причин та умов її існування. А кримінально-правовий вплив (у вузькому розумінні) – це діяльність держави, в особі спеціально уповноважених органів, щодо застосування до особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, передбачених кримінальним законом заходів» [514, с. 217].

Таким чином, кримінально-правовий вплив – це визначений та комплексний карально-виховний вплив на осіб, які вчинили кримінальне правопорушення та превентивний вплив на схильних до протиправної поведінки громадян з метою утвердження соціальної справедливості, зміцнення законності й правопорядку, попередження вчинення кримінальних правопорушень та правового виховання громадян.

Підставою кримінально-правового впливу є об'єктивне існування суспільно небезпечних діянь і передбачення їх у якості кримінально караних діянь в Особливій частині КК України (криміналізація), вчинення принаймні одного із таких діянь особою в стані неосудності або такою, що до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК України (ч. 2 ст. 97 КК України).

Механізм кримінально-правового впливу складається із системи заходів, які застосовуються до особи в разі вчинення нею кримінально караного діяння, а змістом – сукупність способів (засобів, заходів), що полягають у реакції держави на об'єктивне існування злочинності, суспільно небезпечних діянь та/або вчинення діяння, передбаченого кримінальним законом.

Отже, заходи кримінально-правового впливу слід розуміти як передбачені кримінальним законом заходи, які застосовуються до особи, яка вчинила кримінально каране діяння у визначеному чинним законодавством порядку з метою виконання завдань, встановлених КК України. До таких заходів можна віднести покарання, звільнення від кримінальної відповідальності, звільнення від покарання, звільнення від відбування покарання, заходи виховного характеру, примусові заходи медичного характеру та примусове лікування, спеціальну конфіскацію, обмежувальні заходи, тощо.

Т.О. Гончар проводить правовий аналіз норм розділів X («Покарання та його види»), XIV («Інші заходи кримінально-правового характеру») та XIV («Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб») Загальної частини КК України та на основі цього стверджує «про існування не тільки покарання, як заходу державного примусу, а й закріплення підсистем інших заходів кримінально-правового характеру та заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб», при цьому відмічає, що «покарання є традиційним (найсуворішим) кримінально-правовим заходом, тому вчені виділяють його окремо від інших заходів кримінально-правового впливу» [165, с. 103].

Тож не можна ототожнювати кримінально-правовий вплив та кримінально-правові заходи, оскільки заходи в цьому випадку є засобом досягнення мети кримінально-правового впливу.

За визначенням О.В. Козаченка, «кримінально-правові заходи – це система нормативно-визначених і адаптованих до особливостей національної ментальності заходів впливу, які в залежності від виду орієнтовані на кару, виправлення, превенцію, перевиховання, надання медичної допомоги і лікування осіб, кримінально-правову реституцію, підставою застосування яких вважається вчинення особою діяння, передбаченого законом як кримінальне правопорушення і посягає на систему соціальних цінностей, що формується на засадах незаперечного характеру визначення природних прав і свобод людини та мінливого характеру, визначеного рівнем розвитку нації і культури» [228, с. 205-207].

Чинний кримінальний закон не містить прямого визначення поняття заходів кримінально-правового характеру, однак передбачає розділи «Інші заходи кримінально-правового характеру» [392] та «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб» [389].

На виконання положень Стамбульської конвенції, Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» від 6 грудня 2017 року Україна [391], серед іншого, було доповнено КК України Розділом XIII-1 «Обмежувальні заходи», в якому передбачено поняття та види обмежувальних заходів, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство. У ч. 1 ст. 67 КК України доповнено перелік обтяжуючих обставин новим пунктом 6-1, відповідно до якого, обставиною, що обтяжує покарання, є вчинення злочину щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, тощо.

Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами у ст. 45 передбачає, що «сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення покарання ефективними, пропорційними та переконливими санкціями за вчинення правопорушень, установлених відповідно до цієї Конвенції, з урахуванням ступеня їхньої тяжкості. Ці санкції охоплюють, де це доречно, вироки, що передбачають позбавлення волі, що може стати підставою для екстрадиції. Сторони можуть приймати інші заходи стосовно правопорушників, такі як: моніторинг або нагляд стосовно засуджених осіб; позбавлення батьківських прав, якщо найкращі інтереси дитини, які можуть охоплювати безпеку жертви, не можуть бути гарантовані в будь-який інший спосіб» [240, с. 34-35].

Таким чином, кримінально-правовий вплив на домашнє насильство — діяльність держави, в особі спеціально уповноважених органів, щодо застосування до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, пов'язане з

домашнім насильством, передбачених кримінальним законом заходів. Підтримуємо точку зору, що останні, у свою чергу, становлять систему визначених заходів впливу, які в залежності від виду орієнтовані на кару, виправлення, превенцію, перевиховання, надання медичної допомоги і лікування осіб, кримінально-правову реституцію, підставою застосування яких є вчинення особою кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством.

Таким чином, враховуючи поняття кримінально-правового впливу, заходи кримінально-правового характеру у випадку вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством слід трактувати як передбачені чинним кримінальним законом заходи, які застосовуються до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством. Це, так звана, «реакція» держави на вчинене протиправне діяння, яке має кримінально-значимі наслідки.

Наразі чинний кримінальний закон України містить ряд заходів кримінально-правового характеру у випадку вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, до яких варто віднести примусові заходи, обмежувальні та заохочувальні заходи кримінально-правового характеру. Поняття, природу та особливості таких заходів пропонується розглянути окремо та більш детально.

4.2. Покарання як захід кримінально-правового характеру у разі вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством

Як попередньо було визначено, кримінальний закон передбачає ряд можливих заходів кримінально-правового характеру, які можуть бути застосовані до осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством. Одні із таких заходів за своєю правовою природою є примусовими.

Професор М.І. Хавронюк примусові заходи визначає як «заходи, що застосовуються судом від імені держави й полягають в примусовому обмеженні

прав та свобод особи». Науковець зауважує, що «примусові заходи повинні застосовуватися тоді, коли за конкретних обставин наявний глибинний, гострий чи складний конфлікт. Ознаками цих заходів є те, що: а) вони застосовуються виключно за вироком суду; б) у них яскраво виражена негативна реакція держави на кримінальне правопорушення та на його суб'єкта, що полягає в примусовому обмеженні прав та свобод особи; в) ці обмеження мають вимушений характер» [191, с. 297-298].

З точки зору А.Я. Шинкарчук, «каральні заходи кримінально-правового реагування на прояви домашнього насильства являють собою визначені законом примусові засоби впливу, що полягають у зазнаванні винною особою певних обмежень майнового, фізичного або іншого характеру, які із дотриманням основних засад індивідуалізації покладаються на таку особу обвинувальним вироком суду і виконуються спеціальними державними органами з моменту набрання ним чинності» [549, с. 80-81].

О.В. Козаченко висловлює зауваження, що «каральна функція кримінально-правових заходів, є певним напрямом правового впливу, який супроводжується позбавленням або обмеженням благ та інтересів винної особи» [227, с. 341].

Традиційно, основним примусовим заходом є покарання. Відповідно до ч. 1 ст. 50 КК України, «покарання є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні кримінального правопорушення, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого» [267].

Кримінальне покарання «як поняття в кримінально-правовому розумінні виражає основні положення, якими керується суспільство і держава, застосовуючи до осіб, які визнанні винними у вчиненні кримінальних правопорушень, заходи впливу, визначаючи їх зміст і мету, принципи призначення та виконання. Безумовно, кримінально-правова наука і практика в усі часи проявляли велику зацікавленість до визначення поняття покарання» [554, с. 240].

Покарання визначається справедливим тоді, якщо суд призначить його з урахуванням всіх обставин кримінального провадження. Також важливо враховувати, що покарання має бути призначене в межах відповідної статті Особливої частини КК України із урахуванням положень Загальної частини КК України, з урахуванням характеру і ступеня суспільної небезпеки вчиненого діяння й особи винного, пом'якшуючих і обтяжуючих обставин.

М.І. Бажанов стверджує, що «покарання супроводжується виховними заходами при відбуванні покарання. Але вони не є ознаками покарання. Суттєвою ознакою, що забезпечує мету покарання, є кара» [11, с. 131-132].

Покарання є «найбільш суворою формою реалізації кримінальної відповідальності і тягне за собою судимість. Правова сутність покарання полягає в передбачених законом обмеженнях прав і свобод засудженого, адже при призначенні покарання особа ставиться в такі умови, за якими несе ті чи інші обмеження особистого, майнового чи іншого характеру» [321, с. 145].

Покарання є заходом законного примусу, що має публічний характер та застосовується від імені держави, яка єдина наділена правом визначати кримінальну протиправність діяння, його караність, загальні засади призначення покарання, порядок його виконання, підстави й умови звільнення від покарання, систему органів і установ, покликаних застосовувати й виконувати покарання, їх компетенцію.

Особа може бути піддана покаранню виключно за вироком суду та в чітко встановленому порядку на підставі закону. Суд, встановивши вину особи у вчиненні кримінального правопорушення, та виходячи з конкретних обставин провадження, робить висновок про доцільність застосування до неї конкретного індивідуального покарання, а також визначає його вид, строк, розмір, з урахуванням всіх обов'язкових обставин та таких, що обтяжують чи пом'якшують покарання.

У науковій літературі відмічається досить вдалий висновок, що «покарання за своєю суттю – це процес реалізації кари відповідно до існуючих соціальних норм. Разом з тим, механізм дії кари полягає в тому, що вона загрозою страждання

утримує криміногенну волю особи від її прояву у виді кримінального правопорушення. Поєднання загального та спеціального запобігання вчиненню кримінально караних діянь (превенція) надає кримінальному покаранню попереджувальний характер, робить його мірою попереджувальної спрямованості. Виходячи із цього, як ця мета досягається можна стверджувати і про попереджувальну ефективність кримінального покарання» [384, с. 281-283].

Загалом, виділяються такі цілі покарання – кара, виправлення засуджених, запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень самим засудженим та запобігання вчиненню кримінальних правопорушень з боку інших осіб.

Згідно ч. 2 ст. 50 КК України покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами, що прийнято називати загальною та спеціальною превенцією.

Змістом покарання є позбавлення й обмеження прав і свобод засудженого, «кримінальне покарання за своїм змістом є позбавленням благ, правовим обмеженням певних соціальних можливостей» [530, с. 85].

Як вірно відмічає Ю. А. Пономаренко, «перелік видів покарань, передбачених кримінальним законом, володіє системною властивістю, відтак, може бути йменованій системою покарань. Системною властивістю цього переліку є те, що він виступає законодавчою підставою для визначення караності (пеналізації) кожного окремо взятого виду кримінального правопорушення шляхом визначення санкції, що підлягатиме застосуванню за його вчинення» [351, с. 569].

Таким чином, сутність покарання дійсно полягає в тому, що воно, маючи відшкодувальний характер, є карою за вчинене кримінальне правопорушення, оскільки саме в цьому найбільшою мірою виявляється специфіка кримінально-каральних (кримінально-примусових) заходів. Відтак, зміст покарання краще визначити не як кару, властиву конкретному покаранню, а як сукупність каральних елементів покарання (позбавлень, правообмежень), спрямованих на спричинення страждання та притаманних певному конкретному виду покарання.

Призначення покарання – це завершальний етап процесу обрання судом при винесенні обвинувального вироку конкретного виду, міри кримінально-правового впливу на особу, визнану винною у вчиненні кримінального правопорушення, тобто передбаченого кримінальним законом суспільно небезпечного діяння, вчиненого умисно або з необережності. Відтак, врахування загальних засад при призначенні покарання дозволяє індивідуалізувати покарання і призначити його в суворій відповідності до принципу законності.

Так, у відповідності до положень ст. 65 КК України суд призначає покарання: «у межах, установлених у санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини цього Кодексу, що передбачає відповідальність за вчинене діяння; відповідно до положень Загальної частини КК України; враховуючи ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, особу винного та обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання» [267]. Окрім того, особі, яка вчинила кримінально каране діяння, має бути призначено покарання, необхідне й достатнє для її виправлення та попередження нових кримінальних правопорушень. Більш суворий вид покарання із числа передбачених за вчинене кримінально каране діяння призначається лише в разі, якщо менш суворий вид покарання буде недостатнім для виправлення особи та попередження вчинення нею нових посягань.

В.О. Туляков зазначає, що «важливість суддівської діяльності з призначення покарання зумовлена, окрім іншого, ще й тим, що їй притаманний прогностичний характер, адже суддя, визначаючи конкретну міру кримінально-правового впливу, має зробити висновок про те, що обраного ним виду і розміру виправного впливу буде достатньо для досягнення цілей кримінального покарання. Ефективність кримінально-правового впливу на осіб, визнаних винними у вчиненні кримінального правопорушення, зумовлюється багатьма факторами, у тому числі й оптимальними межами санкцій кримінального закону, їх обґрунтованістю» [509, с. 209, 213].

КК України містить нормативне визначення різних видів покарань, які утворюють у сукупності їх систему, під якою розуміють «встановлений законом

обов'язковий та вичерпний перелік каральних кримінально-правових заходів примусу, розташований за ступенем їх порівняної тяжкості» [507, с. 22].

У науковій літературі виправдано зазначаються наступні види покарань, які установлені у визначених кримінальним законом межах у санкціях норм Особливої частини КК України, як загроза їх застосування за вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством:

- штраф (наприклад, ст. 125 КК України, ст. 126 КК України та ін.);
- позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (або без такого) (наприклад, ст. 134 КК України);
- громадські роботи (наприклад, ст. 123 КК України, ст. 128 КК України);
- виправні роботи (наприклад, ст. 123 КК України, ст. 126 КК України, ст. 128 КК України);
- арешт (наприклад, ст. 151-2 КК України, ст. 154 КК України);
- обмеження волі (наприклад, ст. 116 КК України, ст. 390-1 КК України);
- позбавлення волі (наприклад, ст. 115 КК України, ст. 121 КК України, ст. 123 КК України, ст. 152 КК України та ін.);
- довічне позбавлення волі, як альтернативне покарання позбавленню волі на певний строк (наприклад, п. 10 ч. 2 ст. 115 КК України, ч. 4 ст. 152 КК України) [549, с. 81-84].

Що стосується, ст. 126-1 КК України, то її санкція передбачає можливість застосування: 1) громадських робіт на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин, або 2) арешту на строк до шести місяців, або 3) обмеження волі на строк до п'яти років, або 4) позбавлення волі на строк до двох років.

Аналіз судової статистики дає можливість зробити висновок, що найчастіше за вчинення домашнього насильства (ст. 126-1 КК України) особі призначаються громадські роботи, потім арешт, далі позбавлення волі на певний строк та обмеження волі.

Так, у 2020 році всього за вчинення домашнього насильства було засуджено – 778 осіб, серед яких позбавлення волі було призначено – 38 особам, обмеження волі – 33 особам, арешт – 119 особам, громадські роботи – 410 особам, штраф – 6

особам [495]; у 2021 році всього за вчинення домашнього насильства було засуджено – 1231 особа, серед яких позбавлення волі було призначено – 87 особам, обмеження волі – 42 особам, арешт – 153 особам, громадські роботи – 656 особам, штраф – 8 особам [496]; у 2022 році всього за вчинення домашнього насильства було засуджено – 848 осіб, серед яких позбавлення волі було призначено – 48 особам, обмеження волі – 51 особі, арешт – 93 особам, громадські роботи – 443 особам, штраф – 8 особам [497].

Далі більш детально проаналізуємо кожен із зазначених видів покарань. Згідно ч. 1 ст. 56 КК України «громадськими роботами є виконання засудженим у вільний від роботи час або навчання безоплатних суспільно корисних робіт, виданих робіт визначається органами місцевого самоврядування. Громадські роботи встановлюються на строк від шістдесяти до двохсот сорока годин і відбуваються не більш як чотири години на день» [267].

Як зазначається в науковій літературі, «зміст цього виду покарання проявляється в тому, що таке покарання полягає у безоплатній праці, яка водночас є корисною для суспільства. Сутність відображається в тому, що особи, яким призначено цей вид покарання, зобов'язані безоплатно виконувати суспільно-корисні роботи. Суспільна користь виражається в тому, що вид робіт визначають органи місцевого самоврядування, виконуватись вони повинні на об'єктах комунальної власності і виключно на користь територіальної громади за місцем проживання засудженого» [272, с. 119].

Зміст громадських робіт полягає в «сукупності каральних та виховних елементів, яких зазнає засуджений під час відбування покарання, а цілями даного виду покарання є виправлення злочинця та запобігання вчиненню інших кримінальних правопорушень як даною особою, так й іншими людьми» [343, с. 777].

У системі покарань громадські роботи призначаються як основне покарання, зокрема, якщо воно передбачене в санкції, у випадку призначення більш м'якого покарання ніж передбачається санкцією, у випадку зміни такого покарання як

штраф, якщо даний штраф сплатити неможливо та у випадку заміни невідбутої частини покарання більш м'яким покаранням [308].

Поняття покарання у виді громадських робіт, можна виокремити «наступні складові: по-перше, громадські роботи як вид покарання є державним примусом, по-друге, вони застосовуються до винної особи тільки за вироком суду, по-третє, особа повинна вчинити кримінальне правопорушення невеликої та середньої тяжкості, по-четверте, громадські роботи можуть обмежувати засудженій особі її права на встановлений законом відлік часу, по-п'яте, дане покарання може виконуватися тільки у вільний від основної роботи час, по-шосте, громадські роботи визначаються органами місцевого самоврядування» [175, с. 37].

При застосуванні громадських робіт як покарання за домашнє насильство досягнення мети виправлення здійснюється як шляхом впливу на засудженого карального змісту покарання, так і шляхом впливу такого не карального заходу як праця.

Погоджуємося думкою, що «вплив на засудженого таких каральних елементів, як обмеження в праві на свободу, обмеження в праві на оплату праці, на відпочинок, пробуджує в нього психічні хвилювання, які, відповідно, повинні сприяти створенню небажання в майбутньому піддаватися покаранню, а також виступає поштовхом до активної розумової діяльності, яка зумовить переосмислення засудженим своєї поведінки, звичок, які призвели до вчинення кримінального правопорушення» [422, с. 43]. Зазначається, що «такі каральні елементи повинні виступати «подразниками», які повинні проникати в психічні процеси засудженого і гальмувати дію старих звичних подразників, порушуючи налагоджений хід життя, підштовхуючи їх до переосмислення старого і пошуку нового» [417, с. 15].

Таке переосмислення повинно призводити до усвідомлення засудженою особою небажаності та протиправності такої поведінки, сприяти виробленню нових психічних установок, які мають бути націлені на ліквідацію установки задоволення потреб шляхом вчинення домашнього насильства та іншої агресивної поведінки, а також формувати й розвивати такі навички, звички, знання, які

будуть свідчити про здатність та готовність до осмисленого й добровільного дотримання суспільних правил і норм. Безумовно, для того щоб праця була здатна прищепити кривднику конкретні позитивні якості, вона не повинна організовуватись як каральна, а відповідати як мінімум наступним вимогам: праця повинна бути суспільно корисною, посильною, безпечною і, як правило, безперервною, легко контрольованою, такою, що не потребує спеціальної підготовки, а її результати мають бути очевидні.

При цьому, призначаючи цей вид покарання особі, яка вчинила домашнє насильство, суд повинен враховувати, що громадські роботи є найменш суворим видом покарань з тих, що передбачені в санкції ст. 126-1 КК України. Отже, призначення покарання у виді громадських робіт за вчинення домашнього насильства може бути доцільним з наступних причин: даний вид покарання має значний каральний потенціал; дає можливість винним особам відшкодувати шкоду, завдану суспільним інтересам, через виконання безоплатних суспільно корисних робіт; зменшує перевантаженість пенітенціарної системи; забезпечує зміну середовища кривдника, що сприяє його соціальній реінтеграції, забезпечуючи можливість взаємодії зі суспільством.

Наступне покарання, яке передбачає у випадку вчинення домашнього насильства чинне кримінальне законодавство – арешт, як і всі наступні, ізоляційний вид покарання. Арешт є наступним за частотою призначення за домашнє насильство, після громадських робіт.

Ізоляція передбачає найбільш суттєве обмеження прав та свобод особи. Це включає обмеження у вільному виборі місця проживання, обмеження вільного пересування й обмеження вільної можливості визначити свій спосіб життя.

Згідно ст. 60 КК України «покарання у виді арешту полягає в триманні засудженого в умовах ізоляції і встановлюється на строк від одного до шести місяців» [267]. Даний вид покарання був «заявлений як новий вид покарання, альтернативний кримінальному покаранню у виді позбавлення волі і як покарання, яке стане своєрідною «шоковою терапією» для засуджених» [282].

Варто відмітити досить неоднозначний характер зазначеного виду покарання.

По-перше, особи, засуджені до арешту, відбувають даний вид покарання, зазвичай, за місцем засудження в арештних домах, як правило, весь час в одному арештному домі, переведення – виключення в окремо визначених та регламентованих випадках.

По-друге, особи, які відбувають покарання у вигляді арешту утримуються в «умовах ізоляції з роздільним триманням чоловіків, жінок, неповнолітніх, засуджених, які раніше притягалися до кримінальної відповідальності, засуджених, які раніше відбували покарання в місцях позбавлення волі, і засуджених, які раніше працювали в суді, органах прокуратури, юстиції та правоохоронних органах. Іноземні громадяни і особи без громадянства, як правило, тримаються окремо від інших засуджених»[272, с. 33].

По-третє, у порівнянні з іншими ізоляційними видами покарання, суб'єкти домашнього насильства, засуджені до арешту «під покаранням» перебувають порівняно менший час (від 1 до 6 місяців), але з меншим обсягом прав, що, серед іншого, відрізняє даний вид покарання від інших покарань, пов'язаних із ізоляцією особи від суспільства. Меншим є і строк судимості, який тягне за собою застосування даного виду покарання, порівняно із позбавленням волі.

По-четверте, суворіші умови відбування покарання у вигляді арешту передбачають значний перелік обмежень, як-то обмеження можливості отримання відпустки, звільнення від відбування покарання з випробуванням, умовно-дострокового звільнення, заміни невідбутої частини покарання більш м'яким та ін.

Слушно зазначає К.А. Автухов, що «ізоляція, яку зазнають особи, засуджені до арешту є більш суворою, ніж у засуджених до позбавлення волі, які тримаються у приміщеннях камерного типу колоній максимального рівня безпеки» [2, с. 257].

Враховуючи характер цього арешту, як виду ізоляційного покарання, вбачається, що його виправдано часто призначає суд, особливу в силу того, що

дане покарання менш тривале та водночас не вимагає значних матеріальних ресурсів, у порівнянні з обмеженням чи позбавленням волі.

Наступний вид покарання – обмеження волі.

Обмеження волі відповідно до ст. 61 КК України як вид покарання полягає у триманні особи в кримінально-виконавчих установах відкритого типу без ізоляції від суспільства в умовах здійснення нагляду за нею з обов'язковим залученням засудженого до праці.

Даний вид покарання, у першу чергу, позиціонується як альтернатива більш суворим видам покарання і призначений для важливої ролі у зменшенні призначення покарання у формі позбавлення волі, зокрема стосовно осіб, які вчинили кримінальні проступки та нетяжкі злочини. У науковій літературі відмічається, що «застосування покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, як альтернатива позбавленню волі цілком відповідає положенням міжнародних норм і стандартів, які Україна ратифікувала та зобов'язалася виконувати (Токійські правила). Також цей вид покарання має важливе значення в практичному здійсненні поетапної зміни умов тримання засуджених до позбавлення волі з огляду на їх хорошу поведінку» [350, с. 136].

Обмеження волі як кримінальне покарання полягає в обмеженні свободи пересування, свободи вибору місця проживання чи перебування, а також вільного вибору виду трудової діяльності.

При розмежуванні позбавлення та обмеження волі, слід відзначити, що «відмінність полягає лише в рівні ізоляції особи від суспільства, більшій чи меншій інтенсивності. Під час виконання покарання у вигляді обмеження волі у своїй сукупності обмеження особистих прав і свобод засудженого не створюють такої ізоляції, як при позбавленні волі. Так, засуджені до обмеження волі, які не допускають порушень встановленого порядку відбування даного виду покарання і мають сім'ї, після відбуття шести місяців строку покарання можуть за постановою начальника виправного центру проживати за межами гуртожитку із своїми сім'ями в орендованих квартирах або придбали житло в межах території

виправного центру. Такі особи зобов'язані від одного до чотирьох разів на тиждень з'являтися у виправний центр для реєстрації» [327].

Також особливістю обмеження волі як покарання в тому, що особи, які відбувають таке покарання та своєю поведінкою демонструють, що стали на шлях виправлення та «сумлінною поведінкою і ставленням до праці довели своє виправлення, можуть бути у встановленому законом порядку представлено до заміни невідбутої частини покарання більш м'яким або до умовно-дострокового звільнення від відбування покарання» [32, с. 8].

Осіб, яких засуджено за учинення домашнього насильства до обмеження волі обов'язково залучають до праці (ст. 61 КК України), таку працю по своїй суті можна вважати примусовою. В той же час, відповідно до положень ст. 43 Конституції України, заборонено використання примусової праці, при цьому не вважається примусовою працею робота чи служба, яка виконується особою за вироком чи іншим рішенням суду. Та попри все, залучаючи засуджених до покарання у вигляді обмеження волі до праці, слід враховувати право останніх на вибір виду праці залежно від їх освіти, наявного досвіду та власного бажання, належні умови організації трудової діяльності та відповідну винагороду [355].

Наступним, найбільш суворим видом покарання за домашнє насильство, є позбавлення волі.

У науковій літературі відмічається, що «позбавлення волі як вид кримінального покарання – це правовий наслідок вчинення кримінального правопорушення, що полягає в примусовому поміщенні засудженого до спеціально призначених для цього закладів. Правообмеження як елементи кари при позбавленні волі відрізняють це покарання від інших покарань, роблять його найсуворішим у системі покарань, що можуть застосовуватися до неповнолітніх. До складових такої кари відносяться позбавлення засудженого особистої свободи, права вільного пересування, вибору місця проживання, характеру і виду занять за власним розсудом, обмеження права обирати спосіб життя» [445, с. 93-94].

Позбавлення волі є правовим наслідком вчинення кримінального правопорушення, у даному випадку – домашнього насильства, й відповідно до

кримінального законодавства (ст. 63 КК України) «полягає в ізоляції засудженого та поміщення його на певний строк до кримінально-виконавчої установи закритого типу» [267].

Як зазначає О.В. Лисодєд, «ізоляція є невід’ємним атрибутом виконання покарання у вигляді позбавлення волі й полягає у поміщенні засудженого у спеціальну установу з постійним наглядом, суворо нормованим розпорядком дня, у виконанні низки додаткових обов’язків, не притаманних законослухняним громадянам. За допомогою ізоляції гарантується безпека інших членів суспільства хоча б через невчинення відносно них засудженою особою нових злочинів на певний строк. Проте навіть і під час позбавлення волі ізоляція є частковою, оскільки засуджений не позбавляється права спілкування із зовнішнім світом (листування, газети, радіо, телебачення, Інтернет, побачення, короткочасні виходи, виїзди і відпустки за межі установ виконання покарань)» [281].

Відмічається, що «суть позбавлення волі полягає в тому, що засуджений наділяється важливим специфічним правовим обов’язком – перебувати в спеціальній установі держави в межах строку, встановленого вироком суду» [273].

Н.Г. Калишник зазначає, що «традиційно в теоретичній науці узвичаєно виділяти чотири основні функції тюремного ув’язнення:

- виховну; реалізація виховної функції ув’язнення є реабілітація;
- каральна; здійснюється через покарання;
- стримувальна; ув’язнення знаходить своє віддзеркалення у залякуванні й побоюванні потрапити до установ позбавлення волі;
- ізоляційна; ув’язнення практично здійснюється вибіркоким позбавленням волі» [210].

Позбавлення волі як вид покарання «переслідує цілі ізоляції засудженого (тобто, захід виключення засудженого із суспільства, часто на тривалі терміни); виправно-виховну мету (часто поширеним є релігійне виховання); спосіб самозабезпечення ув’язнених; спосіб підготування ув’язнених до життя після відбування покарання» [197].

Чинний кримінальний закон передбачає найсуворіший вид покарання за домашнє насильство у вигляді двох років позбавлення волі.

У той же час, існують певні особливості при виборі покарання окремих категоріям громадян. Наприклад, громадські роботи не можуть бути застосовані до військовослужбовців строкової служби, вагітних жінок, інвалідів I і II групи, осіб, що досягли пенсійного віку (ч. 3 ст. 56 КК України). Арешт не може бути застосований до вагітних жінок, жінок, які мають дітей віком до семи років (ч. 3 ст. 60 КК України). Обмеження волі не може бути застосовано до військовослужбовців строкової служби, вагітних жінок, інвалідів I і II групи, осіб, які досягли пенсійного віку (ч. 3 ст. 61 КК України).

На думку В. В. Антипова, В. І. Антипова, «обставини, які виключають застосування покарань, – це визначені в КК України обставинами, які з огляду на соціальні, юридичні чи інші чинники унеможливають або роблять недоцільним чи неефективним застосування певного виду покарання до певної категорії осіб» [9, с. 180-182].

У цьому питанні слід взяти до уваги п. 8 постанови Пленуму Верховного Суду України від 24.10.2003 року № 7 «Про практику призначення судами кримінального покарання» вищою судовою інстанцією надаються певні орієнтири виходу із ситуацій, коли під час призначення покарання наявні обставини, які унеможливають його призначення. Зокрема, вбачається, що «суд не вправі перейти до більш м'якого виду покарання у випадках, коли санкцією закону, за яким засуджується особа, передбачено лише такі покарання, які з огляду на її вік чи стан не можуть бути до неї застосовані. У таких випадках суд, за наявності до того підстав, повинен постановити обвинувальний вирок і звільнити засудженого від покарання» [406].

Отже, за наявності обставин, які виключають можливість призначення певного покарання особам, які вчинили домашнє насильство, суди мають реалізувати щодо таких осіб передбачені законом положення про звільнення їх від покарання. Відтак, за вчинення окремих кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, КК України передбачена неминучість

призначення винним особам інших примусових заходів кримінально-правового характеру, що не пов'язані з позбавленням волі. Здебільшого до таких примусових заходів кримінально-правового характеру належать покарання у вигляді штрафу, громадських і виправних робіт, арешту, а також обмеження волі.

Під час вирішення питання про застосування до винних осіб певного виду й розміру покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, за вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, як правило, особливих труднощів не виникає. Водночас під час розгляду таких проваджень і особливо при вирішенні питання про призначення покарання не виключені випадки наявності обставин, які виключають можливість застосування певних видів таких покарань до певних категорій винних осіб. У разі наявності подібних ситуацій, як зазначає А.Я. Шинкарчук, «вищою судовою інстанцією рекомендовано замість неможливості призначення певного виду покарання здійснювати заміну відповідних каральних заходів кримінально-правового характеру на окремі не каральні такі заходи та ухвалювати обвинувальні вироки зі звільненням їх від покарання» [548].

Як підсумок можна зазначити, що вітчизняним законодавцем доцільно визначено види покарань, які можуть бути застосовані до особи, яка вчинила домашнє насильство передбачене ст. 126-1 КК України. Поряд з цим, вважаємо, що даний перелік можна було б доповнити покаранням у вигляді штрафу та виправних робіт, але з врахуванням тих змін до ст. 126-1 КК України, про які зазначили в 3 розділі дисертаційної роботи.

Доцільність передбачення штрафу як можливого покарання за домашнє насильство полягає в тому, що він стане альтернативою неізоляційного покарання у випадку неможливості призначити громадські роботи. Так дійсно, як було визначено попередньо, може виникати ряд ситуацій, коли громадські роботи не можуть бути застосовані до кривдника, а призначення ізоляційного виду покарання не буде відповідати принципам кримінального права, як-то принципу співрозмірності (відповідності) призначеного покарання завданій шкоді тощо. У науковій літературі зазначається, що для штрафу головним правообмеженням є

обмеження права власності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, на певну суму грошей, що законно їй належать [354, с. 8].

Ще в 2003 р. Ю.В. Філей, формулюючи вимоги до санкцій, слушно зауважив, що «конкретна кримінально-правова санкція обов'язково має бути адекватною та справедливою, а також узгоджуватись з іншими санкціями» [527, с. 34]. В.П. Козирєва, вивчаючи питання застосування штрафу в цілому, підкреслювала, що «розширене призначення судами штрафу заслуговує на схвалення, особливо коли це покарання застосовується як альтернатива позбавленню волі на певний строк» [231, с. 13].

Враховуючи, що склад кримінально караного посягання, яке пропонується передбачити в авторській редакції в ч. 1 ст. 126-1 КК України становить кримінальний проступок, важливо, щоб суди, признаючи покарання за вчинення такого діяння, враховували співрозмірність та справедливість призначення покарання, а таке покарання відповідало завданій шкоді та могло бути достатнім для досягнення його цілі. При цьому, важливо врахувати, що призначення штрафу повинно здійснюватися з урахуванням потенційної небезпеки для жертви та інших обставин.

Крім того, пропонуємо розглянути можливість доповнити санкцію ст. 126-1 КК України також таким видом покарання, як виправні роботи. Відповідно до положень ст. 57 КК України, «покарання у виді виправних робіт встановлюється на строк від шести місяців до двох років і відбувається за місцем роботи засудженого. Із суми заробітку засудженого до виправних робіт провадиться відрахування в дохід держави у розмірі, встановленому вироком суду, в межах від десяти до двадцяти відсотків. При цьому, виправні роботи не застосовуються до вагітних жінок та жінок, які перебувають у відпустці по догляду за дитиною, до непрацездатних, до осіб, що не досягли шістнадцяти років, та тих, що досягли пенсійного віку, а також до військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, працівників правоохоронних органів, нотаріусів, приватних виконавців, суддів, прокурорів, адвокатів, державних службовців, посадових осіб органів місцевого

самоврядування. У ч. 3 ст. 57 КК України зазначено, що особам, які стали непрацездатними після постановлення вироку суду, виправні роботи суд може замінити штрафом із розрахунку трьох встановлених законодавством неоподатковуваних мінімумів доходів громадян за один місяць виправних робіт» [267].

Аналіз судової статистики дає можливість зазначити, що серед засуджених за домашнє насильство є незначний відсоток осіб, які працюють. Так, наприклад, із всіх засуджених у 2020 році (778 осіб), 45 осіб є робітниками, а 19 мають інші заняття (мова йде про офіційне працевлаштування) [495].

Тобто є певний відсоток осіб, до яких потенційно можна застосувати виправні роботи. Виправні роботи стануть ще однією альтернативою неізоляційного виду покарання, що серед іншого сприятиме тому, що кривдник буде працювати й матиме можливість, серед іншого, відшкодувати завдану шкоду потерпілій особі.

При цьому, важливо врахувати, що призначення неізоляційних видів покарань щодо особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством повинно здійснюватися з урахуванням особливостей та важкості вчиненого насильства, потенційної небезпеки для жертви та інших обставин. Також, такі покарання повинні бути належним чином пов'язанні з метою запобігання подальшому насильству.

Варто також враховувати, що штраф не слід призначати тоді, коли доведено, що доходи кривдника, його майновий стан або можливості заробітку не дозволять сплатити штраф, і його неможливо буде стягнути в примусовому порядку.

Згідно з положеннями п. 2 Постанови Пленум Верховного Суду «Про практику призначення судами кримінального покарання» від 24.10.2003 року № 7 визначено, що «суди, встановлюючи покарання у вигляді штрафу або виправних робіт і визначаючи його розмір та строки виконання, мають враховувати майновий стан підсудного, наявність на його утриманні неповнолітніх дітей, батьків похилого віку тощо» [406].

Так, розмір штрафу, а так само і строк виправних робіт має встановлюватися залежно від тяжкості вчиненого домашнього насильства з урахуванням майнового стану особи. А так як поняття майнового стану в кримінальному законі як поняття не визначено й категорія скоріше відносить до оціночних, то при його оцінці суду варто приймати до уваги сукупність певних факторів, а саме: розмір заробітної плати, пенсії, дохід від підприємницької чи іншої законної діяльності, розмір інших пасивних та активних доходів, а також наявність на утриманні непрацездатних осіб тощо.

Загалом, штраф, а так само й виправні роботи як покарання з «фінансовими утриманнями» з доходу кривдника можуть бути досить ефективними засобами впливу на особу, яка вчинила домашнє насильство. Проте, важливо враховувати, що досягнення необхідної ефективності цими покараннями можливе лише при розумному обмеженні майнових прав кривдника. З одного боку, такі обмеження повинні бути відчутними та впливати на майбутню поведінку. З іншого боку, вони не повинні створювати ситуацію, коли через об'єктивні обставини винуватець не може виконати призначене покарання.

Тож пропозиція передбачення штрафу та виправних робіт як покарання за кримінальний проступок та не кваліфіковане домашнє насильство продиктоване необхідністю передбачення альтернативи ізоляційному виду покарання в умовах, коли не можуть бути застосовані громадські роботи, а так само вимогою урахування усталених принципів кримінального права, в цілому, та засад призначення покарання, зокрема. Додатковим аргументом також може виступати ефективність та дієвість пропонованих покарань у порівнянні з громадськими роботами. А також потребою врахування встановленої тенденції щодо покарання в кримінальному законі в частині суміжних складів посягань відповідно до їх ступеня тяжкості. Наприклад, пропоновані види покарання також передбачені в санкціях ч. 1 та ч. 2 ст. 125 КК України (умисне легке тілесне ушкодження) та санкції ч. 1 ст. 126 КК України (побої).

Враховуючи зазначене, вважаємо за необхідне визначити межі санкцій у пропонованій нами редакції ст. 126-1 КК України наступним чином:

«Стаття 126-1. Домашнє насильство

1. Домашнє насильство, тобто умисне вчинення фізичного, психологічного, економічного насильства або кібернасильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи, -

карається штрафом від п'ятдесяти до ста п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, або громадськими роботами на строк від ста п'ятдесяти до двохсот годин, виправними роботами на строк до одного року, або арештом на строк до трьох місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років.

2. Ті самі дії, вчинені щодо двох чи більше осіб або систематично, -

караються громадськими роботами на строк від двохсот до двохсот сорока годин, виправними роботами на строк до двох років або арештом на строк від трьох до шести місяців, або обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років, або позбавленням волі на строк до двох років.

3. Ті самі дії, якщо вони мають характер мордування, або спричинили середньої тяжкості тілесне ушкодження, або довели потерпілого до замаху на самогубство, -

караються обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років, або позбавленням волі на строк від трьох до шести років.

4. Ті самі дії, якщо вони спричинили тяжкі наслідки,

караються позбавленням волі на строк від шести до дванадцяти років».

Запропоновані санкції цілком узгоджуються із чинними положеннями КК України і, на нашу думку, є такими, що дають можливість цілком враховувати принципи призначення покарання.

4.3. Обмежувальні заходи кримінально-правового характеру у випадку вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством

Стамбульська конвенція вимагає від держав-учасниць вжиття всіх необхідних законодавчих та інших заходів з метою забезпечення всіх захисних та обмежувальних приписів в частині протидії домашньому насильству. У рамках кримінально-правової політики в даній сфері було прийнято ряд законодавчих змін, в тому числі й шляхом передбачення Розділу XIII-1 «Обмежувальні заходи».

З аналізу чинного законодавства вбачається, що в нормативно-правовому аспекті система протидії домашньому насильству відображена в декількох законодавчих актах:

- у КК України у вигляді обмежувальних кримінально-правових заходів (ст. 91-1 КК України);

- у КПК України у вигляді обмежувальних заходів як засобів забезпечення запобіжних кримінальних процесуальних заходів (ч. 6 ст. 194 КПК України);

- у КУпАП у вигляді «направлення на проходження програми для особи, яка вчинила домашнє насильство чи насильство за ознакою статі» як спеціального заходу, передбаченого Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» та Законом України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»;

- у ЦПК України у вигляді обмежувального припису («Глава 13. Розгляд судом справ про видачу і продовження обмежувального припису» ЦПК України).

Враховуючи зазначене, важливо визначити особливості обмежувальних заходів як таких.

Так, О.В. Харитонova вважає, що «обмежувальні заходи є яскравим проявом подальшого розвитку в сучасному кримінальному праві ідеї «багатоколійності»; за своєю природою ці заходи тяжіють до так званих «заходів безпеки», що спрямовані на захист потерпілої особи та попередження вчинення особою повторного домашнього насильства» [535, с. 74].

А.М. Яценко під обмежувальними заходами пропонує розуміти «інші відмінні від покарання примусові заходи кримінально-правового характеру, що полягають у визначених кримінальним законом України заборонах та обмеженнях щодо реалізації прав і свобод кривдника, а також обов'язках щодо виконання певних дій, спрямованих на корекцію його соціальної поведінки, та застосовуються в інтересах потерпілого від кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, одночасно з призначенням покарання, а також звільнення з підстав, передбачених цим законом, від кримінальної відповідальності чи покарання» [559].

Т.О. Павлова вважає, що «обмежувальні заходи є примусовими кримінально-правовими заходами, що мають додатковий характер і застосовуються судом у разі вчинення повнолітньою особою злочину, пов'язаного з домашнім насильством. Щодо їх місця в системі заходів кримінально-правового впливу, виходячи із загального змісту ст. 91-1 КК України, вказані заходи відносяться до інших заходів кримінально-правового характеру щодо фізичних осіб та мають на меті обмежити потерпілу від насильства особу від насильницьких дій кривдника та запобігти у майбутньому будь-яким формам насильства щодо неї» [338].

Згідно позиції А.А. Васильєва, «обмежувальні заходи як різновид заходів кримінально-правового характеру, мають специфічні ознаки, оскільки стосуються та є нерозривно пов'язаними зі специфічними обставинами вчинення окремих видів кримінальних правопорушень. До ознак таких заходів належать наступні ознаки: визначеність їх положеннями КК України (відповідно до положень ч. 3 ст. 3 КК України); наявність підстави застосування таких заходів – вчинення протиправного посягання; призначення лише судом та від імені держави; їх застосування має вимушений (примусовий), а не добровільний характер» [254, с. 417].

На думку А.Я. Шинкарчук, дані заходи – це «інші відмінні від покарання примусові заходи кримінально-правового характеру, що полягають у визначених кримінальним законом України заборонах та обмеженнях щодо реалізації прав і свобод кривдника, а також обов'язках щодо виконання певних дій, спрямованих

на корекцію його соціальної поведінки, і застосовуються в інтересах потерпілого від кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, одночасно з призначенням покарання, а також звільненням з підстав, передбачених цим законом, від кримінальної відповідальності чи покарання» [549, с. 98].

У свою чергу, Ю.М. Пліш відмічає, що «обмежувальні заходи мають такі ознаки: вони є заходом державного примусу, оскільки застосовуються до особи уповноваженим на те суб'єктом; обмежувальні заходи передбачені ст. 91-1 КК України й належать до заходів кримінально-правового впливу; мають додатковий характер, відносяться до категорії інших заходів кримінально-правового характеру, а саме заходів безпеки, оскільки застосовуються поряд із покаранням (окрім покарань, пов'язаних із позбавленням волі)» [344, с. 121].

Також пропонується визначати обмежувальні засоби як «засоби, що полягають у забороні вчинення особою певних діянь, а також в обмеженні її прав та свобод з метою убезпечення суспільства від зловживання ними (ч. 1 ст. 3.6.5 КК України)» [243].

Відповідно до ст. 91-1 КК України «в інтересах особи, потерпілої від кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, одночасно з призначенням покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, або звільненням з підстав, передбачених цим Кодексом, від кримінальної відповідальності чи покарання, суд може застосувати до особи, яка вчинила домашнє насильство, один або декілька обмежувальних заходів, відповідно до якого (яких) на засудженого можуть бути покладені такі обов'язки:

- заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства;
- обмеження спілкування з дитиною у разі, якщо домашнє насильство вчинено стосовно дитини або у її присутності;
- заборона наближатися на визначену відстань до місця, де особа, яка постраждала від домашнього насильства, може постійно чи тимчасово проживати,

тимчасово чи систематично перебувати у зв'язку з роботою, навчанням, лікуванням чи з інших причин;

– заборона листування, телефонних переговорів з особою, яка постраждала від домашнього насильства, інших контактів через засоби зв'язку чи електронних комунікацій особисто або через третіх осіб;

– направлення для проходження програми для кривдників або пробаційної програми» [267].

Підтримуємо підхід законодавця, який у ст. 91-1 КК України передбачив, що «суд може застосувати до особи, яка вчинила домашнє насильство, один або декілька обмежувальних заходів, відповідно до якого (яких) на засудженого можуть бути покладені такі обов'язки. Обмежувальні заходи можуть застосовуватися на строк від одного до трьох місяців, за потреби можуть бути продовжені на визначений судом строк, але не більше як на 12 місяців щодо особи, яка на момент вчинення домашнього насильства досягла 18-річного віку» [267].

Наприклад, «Особа 4 систематично проявляв відносно своєї колишньої дружини, з якою спільно проживав, Особи 6 акти фізичного та психологічного насильства у вигляді безпричинних словесних образ, нецензурної лайки в адресу потерпілої та нанесенням тілесних ушкоджень. Внаслідок таких систематичних протиправних дій, з боку Особи 4, потерпіла зазнала психологічних страждань, в результаті чого погіршилась якість її життя, що виразилось у втраті енергійності, втомі, фізичному дискомфорті, втраті повноцінного сну та відпочинку, у тому числі втраті самооцінки, позитивних емоцій та негативних переживаннях. Суд визнав Особу 4 винним у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України, призначив йому покарання у виді громадських робіт на строк 180 (сто вісімдесят) годин, а також застосував обмежувальні заходи, передбачені пунктами 4,5 ч. 1 ст. 91-1 КК України, а саме: заборона листування, телефонних переговорів з потерпілою, інших контактів через засоби зв'язку чи електронних комунікацій особисто або через третіх осіб та направити його для проходження програми для кривдників або пробаційної програми строком на 2 (два) місяці» [113].

Вбачається, що «обмежувальні заходи є особливим видом кримінально-правових заходів. Вказана ознака дозволяє зробити висновок, що обмежувальні заходи є системою прийомів і способів здійснення кримінально-правового впливу, де прийоми регулювання суспільних відносин мають унікальний характер, який залежить від виду кримінально-правового заходу, а способи є загальними, оскільки поєднують примус та заохочення» [433, с. 58].

Наприклад, у судовому порядку Особу 6 було визнано винним у вчинення домашнього насильства по відношенню до свого батька. У суді Особа 6 пояснив, що у нього з батьком неодноразово виникають конфлікти на побутовому підґрунті, зокрема, 14.02.2023 в другій половині дня він прийшов додому напідпитку, батько зробив йому зауваження, став «чіплятися» з приводу вживання спиртного, у відповідь обвинувачений ображав батька грубою нецензурною лайкою, висловлював йому погрози фізичною розправою. Зауважується, що попередньо Особа 6 попередньо притягувався до адміністративної відповідальності за домашнє насильство. Уповноваженим органом з питань пробації, щодо Особа 6 констатовано наявність високого ризику вчинення повторного кримінального правопорушення, високого рівня небезпеки для суспільства (в т. ч. для окремих осіб), виправлення цієї особи не є можливим без ізоляції від суспільства. Під час судового розгляду прокурор Особа 4 заявив клопотання щодо необхідності застосування до Особи 6 (як до особи, котра вчинила домашнє насильство) обмежувальних заходів, передбачених розд. XIII-I КК України. Однак суд призначив йому покарання у виді арешту без застосування обмежувальних заходів, адже це покарання засуджений повинен відбувати в умовах ізоляції від суспільства (в арештному домі), впродовж визначеного судом строку (6 місяців), котрий є тривалішим ніж строк застосування обмежувальних заходів, визначений ст. 91-1 КК України (від 1 до 3 місяців) [84]. Крім того, заявлене в судовому засіданні клопотання прокурора не містило пропозицій щодо конкретного виду обмежувальних заходів, котрий мав би бути застосований до Особи 6 та відповідного обґрунтування саме такого виду (або кількох видів) заходів.

Законодавець встановлює застосування одного або декількох обмежувальних заходів, які пов'язуються з покладенням на особу певних передбачених обов'язків. Також, чинним кримінальним законодавством передбачено, що застосування обмежувальних заходів до кривдника є правом, а не обов'язком суду.

Наприклад, судом було встановлено, що Особа 6, будучи особою, раніше неодноразово притягнутою до адміністративної відповідальності за вчинення домашнього насильства за ст. 173-2 ч. 1 КУпАП, безпричинно, умисно, систематично вчиняє, психологічне насильство по відношенню до своєї співмешканки Особи 5, з якою проживає в одному помешканні, що призвело до психологічних страждань та погіршення якості життя потерпілої. Внаслідок зазначеного, Особу 6 було визнано винним у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України. У ході судового розгляду було виявлено, що Особа 6 визнав себе винним, щиро розкався, було затверджено угоду про примирення, а також суд не знайшов підстав для необхідності застосування обмежувальних заходів та призначив призначити покарання у виді 150 (сто п'ятдесят) годин громадських робіт [142].

Ще один випадок. Миколаївський районний суд Одеської області визнав винним Особу 5 у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України. Встановлено, що Особа 5 на ґрунті особистих неприязних відносин, діючи систематично, умисно та цілеспрямовано, усвідомлюючи характер протиправних дій, вчиняв по відношенню до своєї співмешканки Особи 4, психологічне насильство, що виразилося в безпричинних, не маючи на те підґрунтя словесних образ, висловлюваннях в її адресу словами нецензурної лайки, приниженні її гідності, погрозах фізичної розправи, що призвело до її психологічних, моральних страждань у результаті неправомірних дій відносно неї, що виявилось у формі зміни в психоемоційному стані, соціальному функціонуванні, якості життя внаслідок скоєння правопорушень. По справі було затверджено мирову угоду. Згідно із якою угодою потерпіла та підозрюваний дійшли згоди щодо всіх істотних для даного кримінального провадження

обставин та правової кваліфікації дій Особи 5 за ст. 126-1 КК України. Сторони угоди домовились щодо призначення Особі 5 покарання за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України, у вигляді громадських робіт на строк двісті годин, без застосування обмежувальних заходів, передбачених ст. 91-1 КК України [104].

Наступний приклад. Судом було встановлено, що «Особа 4 систематично вчиняв домашнє насильство відносно своєї сестри, яке проявлялося у сварках, висловлюванні в її бік нецензурною лайкою та погроз фізичною розправою, хапанні за руки, викручування до болю, образ, чим принижував її честь та гідність, виражаючи тим самим неповагу як до особистості, що призвело до психологічних страждань останньої. Також, Особа 4 неодноразово притягувався до адміністративної відповідальності за вчинення домашнього насильства, вчиняв домашнє насильство відносно своєї сестри протягом тривалого часу та переважно в стані алкогольного сп'яніння, що призвело до психологічних страждань потерпілої, суд прийшов висновку, що «до обвинуваченого, як до особи, яка вчинила домашнє насильство, необхідно застосувати обмежувальний захід у вигляді направлення для проходження програми для кривдників. Направлення для проходження програми для кривдників – це накладення обов'язку пройти комплекс заходів, що формується на основі результатів оцінки ризиків та спрямований на зміну насильницької поведінки кривдника, формування у нього нової, неагресивної психологічної моделі поведінки у приватних стосунках, відповідального ставлення до своїх вчинків та їх наслідків, у тому числі до виховання дітей, на викорінення дискримінаційних уявлень про соціальні ролі та обов'язки жінок і чоловіків (ст. 1 Закону «Про запобігання та протидію домашньому насильству»)» [92]. Суд прийшов до висновку, що такий обмежувальний захід із покладенням обов'язку буде сприяти виправленню обвинуваченого, покращенню психологічного здоров'я потерпілої, а призначене судом покарання та обмежувальні заходи у своїй сукупності будуть необхідними та достатніми для виправлення обвинуваченого Особи 4 та попередження

вчинення нових злочинів і цілком відповідає тяжкості вчиненого кримінального правопорушення та особі обвинуваченого [92].

Таким чином, обмежувальні заходи можна віднести до додаткових кримінально-правових заходів, які є додатковими, як при застосуванні заохочувальних кримінально-правових заходів у виді звільнення від кримінальної відповідальності або від покарання, так і примусових кримінально-правових заходів у виді покарання (крім, позбавлення волі).

У літературі відмічається, що «крім змістових ознак, обмежувальним заходам, як і всім іншим заходам кримінально-правового впливу, притаманна внутрішня структура (архітектоніка), яка складається з властивостей об'єктивного та суб'єктивного характеру, до яких належать: по-перше, соціальна справедливість як визначальна мета застосування будь-якого кримінально-правового заходу; по-друге, підстави застосування заходу кримінально-правового впливу; по-третє, обґрунтування допустимості та доцільності застосування певного кримінально-правового заходу; по-четверте, суб'єктний склад; по-п'яте, процесуальний аспект застосування кримінально-правового заходу» [485].

Наприклад, Особа 4 порушив вимогу ст. 1 п. 1 п.п. 14 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», а саме, вчинив відносно своєї падчерки, Особи 5, умисні дії психологічного характеру, що полягали у висловлюванні в її бік нецензурною лайкою, образ, чинив моральний та психологічний тиск, чим спричинив відносно Особи 5 психологічне насильство. Особа 4 неодноразово притягувався до адміністративної відповідальності за вчинення адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 173-2 КУпАП по відношенню до своєї падчерки. Суд кваліфікував дії обвинуваченого за ст. 126-1 КК України, як домашнє насильство, тобто, умисне систематичне вчинення психологічного насильства щодо особи (падчерки), з якою винний перебуває у сімейних відносинах, що призвело до психологічних страждань і погіршення якості життя потерпілої. При призначенні обвинуваченому покарання, суд враховує характер та ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, особу обвинуваченого, обставини, які пом'якшують та обтяжують його

покарання. Особі 6 було призначено покарання у виді 200 (двохсот) годин громадських робіт та застосовано обмежувальні заходи у вигляді направлення його для проходження програми для кривдників строком на три місяці [107].

К.А. Новікова підставою обмежувальних заходів називає «юридичний факт, із настанням якого у держави з'являється повноваження щодо призначення обмежувальних заходів конкретній особі. За чинним КК України така підстава є двоєдиною, тобто складається з двох обов'язкових елементів. Перший елемент підстави (його можна іменувати фактичним) визначається словами закону «вчинення домашнього насильства»; другий (його можна іменувати юридичним) – словами закону «одночасно з призначенням покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, або звільненням від кримінальної відповідальності чи покарання» [328, с. 56].

Бувають випадки, коли суд не в повній мірі чітко формулює період застосування обмежувального заходу та конкретний його вид. Наприклад, визнавши Особу 4 винною у вчиненні домашнього насильства, скоєного по відношенню до своєї матері, яке полягало у тому, що Особа 4 ображала нецензурними словами, погрожувала фізичною розправою, вигонила потерпілу з будинку. За результатами розгляду справи суд призначив Особі 4 покарання у вигляді 150 (сто п'ятдесят) годин громадських робіт. На підставі ст. 91-1 ч. 1 п. 5 КК України, направити Особу 4 до уповноваженого органу з питань пробації для проходження програми для кривдників або пробаційної програми [51].

Питання щодо застосування обмежувальних заходів вирішується, коли має місце кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством: 1) передбачене статтею 126-1 КК України; 2) що передбачає кваліфікуючу ознаку «вчинення таких діянь щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах»; 3) з обтяжуючою обставиною, передбаченою у пункті 6-1 частини 1 статті 67 КК України «вчинення кримінального правопорушення щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах» та пункті 6 частини 1 статті 67 КК України в

частині «вчинення кримінального правопорушення ... у присутності дитини»; 4) з ознаками діяння (дії або бездіяльність), поняття якого визначено у статті 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

Відповідно, суб'єктом застосування обмежувальних заходів є фізична осудна особа, якій призначено покарання, або яку звільнено від кримінальної відповідальності чи покарання, будучи повнолітньою, вчинила кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством.

Практичний приклад. Так, Особа 3 на ґрунті неприязних відносин, з мотивів явної неповаги до існуючих норм співжиття, усвідомлюючи протиправний характер своїх дій, маючи умисел, спрямований на вчинення домашнього насильства відносно своєї колишньої дружини Особи 4, з якою вони продовжували спільно проживати, вчинив психологічне насильство а саме, умисні дії психологічного характеру, тобто ображав потерпілу в грубій формі нецензурною лайкою, погрожував фізичною розправою та вимагав грошові кошти, внаслідок чого Особі 4 завдано шкоду її психологічному здоров'ю. Дії Особи 3 судом було кваліфіковано як кримінальне правопорушення, передбачене ст. 126-1 КК України. Суд призначив Особі 3 покарання у вигляді 1 (одного) року позбавлення волі та прийшов до висновку за необхідне застосувати до Особи 3 як до особи, яка вчинила домашнє насильство обмежувальний захід передбачений п.п. 1, 4 ч. 1 ст. 91-1 КК України у вигляді заборони перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства та заборони листування, телефонних переговорів з особою, яка постраждала від домашнього насильства, інших контактів через засоби зв'язку чи електронних комунікацій особисто або через третіх осіб [127].

Процесуально застосування обмежувальних заходів до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, пов'язане з насильством полягає в тому, що суд, виходячи з інтересів потерпілого, надаючи правову оцінку вчиненого приймає рішення про застосування обмежувальних заходів, що відображається у вирoku або ухвалі. Важливо підкреслити, що «суд не розглядає питання про застосування обмежувальних заходів у випадку призначення особі покарання у виді

позбавлення волі з реальним його відбуттям» [306]. При цьому, якщо особі за скоєне призначено позбавлення волі і звільнено її від покарання, суд розглядає питання про застосування щодо неї обмежувальних заходів. Слід зауважити, що досить часто, звільняючи особу від покарання, застосовуються обмежувальні заходи.

Наприклад, Бердичівський міськрайонний суд Житомирської області визнав Особу 4 винним у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України, який, перебуваючи на превентивних обліках Національної поліції за категорією кривдник, в порушення вимог ст. 28 Конституції України, згідно з якою кожен має право на повагу до його гідності, а також в порушення вимог Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», систематично вчиняв психологічне насильство щодо своєї колишньої дружини. Суд призначив Особі 4 покарання у виді обмеження волі на строк 1 (один) рік. Згідно ст. 75 КК України Особу 4 було звільнено від відбування покарання з випробуванням та встановлено іспитовий строк тривалістю 1 (один) рік. Також суд на підставі п. 5 ч. 1 ст. 91-1 КК України постановив застосувати до Особи 4 обмежувальний захід у виді направлення для проходження пробаційної програми «Подолання агресивної поведінки» строком на 2 (два) місяці [53].

Загалом, до «ознак обмежувальних заходів кримінально-правового характеру» можемо віднести наступні їх ознаки: 1) обмежувальні заходи є іншими заходами кримінально-правового характеру, оскільки передбачені у КК України; 2) вони мають примусовий характер, але не є покаранням; 3) їх застосування не тягне судимості; 4) такі заходи впливу застосовуються виключно в інтересах потерпілого від кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством; 5) вони полягають у визначених кримінальним законом України заборонах та обмеженнях щодо реалізації прав і свобод кривдника, а також обов'язках щодо виконання певних дій, спрямованих на корекцію його соціальної поведінки; 6) ці заходи можуть бути застосовані одночасно з призначенням покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, або звільненням з підстав, передбачених КК України, від покарання, тобто в межах кримінальної

відповідальності або поза межами кримінальної відповідальності у разі одночасного застосування зі звільненням кривдника від кримінальної відповідальності; 7) вони можуть бути застосовані на строк від одного до трьох місяців і за потреби продовжені на визначений судом строк, але не більше як на 12 місяців; 8) адресатом їх застосування є суб'єкт кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, якому на момент вчинення домашнього насильства виповнилося 18-ть років» [549, с. 98-99].

В одній із колективних праць звертається увагу на «неточність КК України у тому аспекті, що у абзаці першому ст. 91-1 йдеться і про «потерпілого від злочину, пов'язаного з домашнім насильством», і про «домашнє насильство»; застосовні один або декілька обмежувальних заходів у вигляді обов'язків. Науковці вважають, що цю колізію щодо кола кримінальних правопорушень слід вирішувати, дотримуючись позиції ОП ККС ВС від 12 лютого 2020 року у справі № 453/225/19» [217, с. 102].

При цьому слушно зауважує О.М. Яценко, «наразі законодавча конструкція ст. 91-1 КК не дозволяє отримати чітке уявлення про якісь вказівки щодо загальних засад або правил застосування цих заходів. Посилання на складову – «в інтересах потерпілого» не є чітким та окресленим, що продукує різний підхід у правозастосуванні» [557, с. 28].

Знаходимо також позицію з приводу того, що «оскільки ці заходи застосовуються, як визначає закон, в «інтересах потерпілого», і визначено у ст. 52 Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами, «у ситуаціях безпосередньої небезпеки», то суд не може застосовувати до особи, яка вчинила домашнє насильство, обмежувальні заходи, проігнорувавши позицію потерпілого і не пояснивши у вироку чи ухвалі, чому саме він не застосував жодного із зазначених заходів» [553, с. 301].

Наприклад, суд прийшов до висновку, що Особа 5 вчинив домашнє насильство (ст. 126-1 КК України), тобто умисне систематичне вчинення психологічного насильства щодо своєї колишньої дружини, що призвело до

психологічних страждань і погіршення якості життя потерпілої Особи 4, яке проявлялося у висловлюванні в її сторону нецензурної лайки. Суд призначив Особі 5 покарання у виді позбавлення волі строком 1 (один) рік та постановив застосувати обмежувальний захід у виді направлення для проходження програми для кривдників на строк 3 (три) місяці [109].

В іншому випадку суд вчиняє інакше. Так, Особа 3 був визнаний винним у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України, що проявлялося в умисному систематичному психологічному насильстві (нецензурна лайка, принижування та образи) по відношенню до своєї матері Особи 5, що призвело до психологічних страждань останньої. Суд призначив винному покарання у вигляді позбавлення волі строком на один рік без застосування обмежувальних заходів, передбачених вимогами ст. 91-1 КК України [136]. Хоча і в першому, і в другому випадку мало місце лише психологічне насильство у вигляді нецензурної лайки, словесного приниження без застосування фізичного чи іншого насильства.

І. Брус зазначає, що «обмежувальні заходи є не кримінально-правовими заходами, а скоріше заходами запобіжного характеру іншої галузі права, що дає теоретичне підґрунтя для подальшого аналізу окремих нормативно-правових актів, які доцільно вважати саме «спеціалізованим законодавством» у контексті протидії домашньому насильству та здійснення контролю за такою протидією» [36, с. 115-116].

Разом з тим, інші науковці обмежувальні заходи вважають «виключно заходами кримінально-правового характеру та наводять порівняльну таблицю, завдяки якій можна цілковито розрізнити обмежувальні заходи, передбачені ст. 91-1 КК України від, скажімо, обмежувального припису стосовно кривдника, що знаходить своє закріплення у Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»» [36].

Обмежувальні заходи, передбачені ч. 1 ст. 91-1 КК України, слід відрізнити від обмежувальних заходів, передбачених ч. 6 ст. 194 КПК України. Крім того, належить відрізнити обмежувальні заходи, що можуть бути застосовані в порядку

кримінального судочинства, від обмежувальних приписів, що передбачені Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017 року, а також Законом України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 08.09.2005 року.

У науковій літературі пропонується розрізняти вищезазначені заходи з обмежувальні, серед іншого, в контексті того, що «обмежувальні приписи видаються винятково за ініціативою постраждалої особи, тоді коли обмежувальні заходи у кримінальному провадженні можуть застосовуватися судом в інтересах потерпілої особи незалежно від такого відповідного звернення» [310, с. 38-41].

У свою чергу, обмежувальні заходи, передбачені ч. 6 ст. 194 КПК України, характеризуються тим, що підставою їх застосування є вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством; такі заходи можуть бути застосовані в інтересах потерпілого лише на стадії досудового розслідування в порядку, визначеному в ч. 6 ст. 194 КПК України; адресатом їх застосування є підозрюваний або обвинувачений кривдник; згідно з ч. 7 ст. 194 КПК України такі заходи можуть бути застосовані суб'єктом кримінальної юрисдикції на строк не більше двох місяців.

Підтримуємо висловлену в науковій літературі позицію [549, с. 220], що заборона застосування обмежувальних заходів, передбачених ч. 1 ст. 91-1 КК України, до неповнолітніх осіб – є неефективним рішенням та таким, що звужує дію та вплив останніх. Особливо у світлі того, що відповідно до ст. 21-8 Закону України Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків передбачено, що «у разі притягнення дитини кривдника до кримінальної відповідальності за прояви домашнього насильства, судом на нього може бути покладено обов'язок пройти пробаційну програму відповідно до п. 4 ч. 2 ст. 76 КК України» [394].

На підставі зазначеного, пропонуємо уточнити редакцію положень ч. 2 ст. 91-1 КК України шляхом доповнення вказівкою можливості застосування останніх щодо осіб від 16 років.

4.4. Інші примусові та заохочувальні заходи кримінально-правового характеру, які застосовуються у випадку вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством

Примусовими заходами кримінально-правового характеру, які водночас з обмежувальними заходами складають систему інших кримінально-правових заходів у випадку вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством є:

- примусові заходи медичного характеру;
- примусове лікування;
- заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб.

Розглянемо дані заходи в контексті застосування до осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством.

Відповідно до статистичних даних у 2019 р. за вчинення злочину, передбаченого ст. 126-1 КК України, примусові заходи медичного характеру були застосовані щодо 2 осіб [494], у 2020 р. – щодо 4 осіб [495], у 2021 році – щодо 8 осіб [496], у 2022 рік – 4 осіб [497]. Враховуючи, що засуджених осіб, до прикладу, в 2022 році було – 848 осіб [497], то примусові заходи медичного характеру застосовуються досить рідко.

Відповідно до положень ст. 92 КК України «примусовими заходами медичного характеру є надання амбулаторної психіатричної допомоги, поміщення особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК України, у спеціальний лікувальний заклад із метою її обов'язкового лікування, а також запобігання вчиненню нею суспільно небезпечних діянь» [267].

Як зауважує А.Я. Берш, «застосування примусових заходів медичного характеру покликане захистити суспільство від небезпечних посягань осіб, які страждають психічними розладами, та забезпечити підтримання належного рівня безпеки в соціумі. Отже, сутність примусових заходів медичного характеру, за загальноприйнятою думкою, полягає у тому, щоб забезпечити безпеку психічно хворих осіб і захистити суспільство від їх суспільно небезпечних діянь. З метою

реалізації цих завдань держава повинна забезпечити безпеку кожного і суспільства в цілому від небезпечних посягань таких осіб, не допустити вчинення особами з психічними аномаліями злочинних суспільно небезпечних діянь, оскільки їх спосіб життя і вчинки свідчать про таку можливість» [24, с. 1].

А.В. Савченко, Ю.Л. Шуляк вказують, що «примусові заходи медичного характеру – це заходи державного примусу у формі різних лікувально-реабілітаційних заходів, які призначаються судом у рамках кримінального процесу стосовно осіб із різними психіатричними розладами, що вчинили суспільно небезпечні діяння, спрямовані на лікування цих осіб і запобігання скоєнню ними нових суспільно небезпечних дій і суворе дотримання непорушності їхніх прав і законних інтересів» [425, с. 138].

У свою чергу, М.М. Книга, дані заходи називає «кримінально-правовими засобами, які застосовуються за рішенням суду до осіб, визначених у ч. 1 ст. 93 КК України, полягають у здійсненні в умовах психіатричного стаціонару або амбулаторного комплексу спеціальних медико-правових і соціально-реабілітаційних заходів у виді психіатричного лікування, нагляду, догляду та ресоціалізації, мають на меті відновлення психічного здоров'я таких осіб, їх адаптацію до умов життя в суспільстві та попередження вчинення ними нових суспільно небезпечних діянь і поєднані з можливістю застосування правообмежень, передбачених законами України. Сутність правової природи примусових заходів медичного характеру полягає в тих правообмеженнях, які становлять зміст цих заходів» [220, с. 9-10].

Відповідно до чинного кримінального закону України, «залежно від характеру та тяжкості захворювання, тяжкості вчиненого діяння, з урахуванням ступеня небезпечності психічно хворого для себе або інших осіб, суд може застосувати такі примусові заходи медичного характеру: надання амбулаторної психіатричної допомоги в примусовому порядку; госпіталізація до закладу з надання психіатричної допомоги із звичайним наглядом; госпіталізація до закладу з надання психіатричної допомоги з посиленням наглядом; госпіталізація до закладу з надання психіатричної допомоги із суворим наглядом» [267].

С.Л. Шаренко зауважує, що «госпіталізація до психіатричного закладу із суворим наглядом може бути застосована судом щодо психічного хворого, який вчинив суспільно небезпечне діяння, пов'язане з посяганням на життя інших осіб, а також щодо психічно хворого, котрий за своїм психічним станом і характером вчиненого суспільно небезпечного діяння становить особливу небезпеку для суспільства і потребує тримання у психіатричному закладі та лікування в умовах суворого нагляду» [542, с. 18].

У контексті ознак примусових заходів медичного характеру варто звернути увагу на те, що дані кримінально-правові заходи, в першу чергу, мають подвійну природу – юридичну та медичну. Окрім того, такі заходи є примусовими, а не насильницькими. Вони не є кримінальним покаранням та відрізняються від нього правовою природою, метою, видами, строками, порядком застосування, відбування тощо.

Відповідно до Закону України «Про психіатричну допомогу» «особи, до яких застосовані примусові заходи медичного характеру, підлягають огляду комісією лікарів-психіатрів не рідше одного разу на 6 місяців для вирішення питання про наявність підстав для звернення до суду із заявою про припинення, продовження або про зміну застосування таких заходів. Після проведення огляду представник закладу з надання психіатричної допомоги (лікар-психіатр), який надає особі психіатричну допомогу, направляє до суду за місцезнаходженням закладу з надання психіатричної допомоги заяву, до якої додається висновок комісії лікарів-психіатрів, що містить обґрунтування необхідності продовження зміни або припинення застосування примусового заходу медичного характеру відповідно. У подальшому продовження застосування примусового заходу медичного характеру проводиться кожного разу на строк, що не перевищує 6 місяців» [407].

Відповідно до ст. 93 КК України примусові заходи медичного характеру можуть бути застосовані судом до осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством: 1) у стані неосудності; 2) які у стані обмеженої осудності; 3) у стані осудності, але захворіли на психічну хворобу до постановлення вироку або під час відбування покарання.

Наведемо кілька прикладів з судової практики. Так, зазначається, що «в ході судового розгляду судом встановлено, що суспільно-небезпечне діяння, передбачене ст. 126-1 КК України, мало місце, воно було вчинене ОСОБА_4 в стані неосудності, на даний час ОСОБА_4 перебуває в такому ж стані, потребує надання примусових заходів медичного характеру, що стверджується висновком експертів-психіатрів. Враховуючи характер та тяжкість захворювання, тяжкість вчиненого діяння, ступінь небезпечності особи ОСОБА_4, суд дійшов висновку про необхідність застосування до ОСОБА_4 примусових заходів медичного характеру у вигляді госпіталізації до закладу з надання психіатричної допомоги із звичайним наглядом» [407]. Наступний приклад передбачає, що «судом беззаперечно встановлено, що на даний час ОСОБА_6 страждає на хронічне психічне захворювання. Ступінь наявних порушень така, що на момент інкримінованого йому діяння, він не міг усвідомлювати свої дії та керувати ними. За своїм психічним станом потребує застосування примусових заходів медичного характеру у вигляді госпіталізації до психіатричного закладу зі звичайним наглядом. На підставі викладеного суд приходить до висновку про те, що оскільки в діях ОСОБА_6 вбачаються ознаки суспільно небезпечного діяння, передбаченого ст. 126-1 КК України, зазначені дії вчинені ним у стані неосудності, оскільки на період вчинення суспільно небезпечного діяння він не міг розуміти значення своїх дій та керувати ними внаслідок психічного захворювання та на даний час не видужав, до нього слід застосувати примусові заходи медичного характеру у виді госпіталізації до психіатричного закладу зі звичайним наглядом» [78].

Ще один приклад. Так, суд встановив в діях Особи 1 склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України. Вбачається, що Особа 1 вчинив домашнє насильство у виді психологічного та фізичного насильства щодо своєї матері, яке виражалось у словесних образах, погрозах фізичної розправи, приниженні та нанесенні тілесних ушкоджень, у зв'язку з чим потерпілій було завдано психологічних страждань та спричинено тілесні ушкодження. Також значиться, що при призначенні міри покарання обвинуваченому, суд враховує

ступінь суспільної небезпеки та тяжкості вчинених кримінальних правопорушень, особу обвинуваченого, його соціальне становище, який згідно висновків судово-психіатричного експерта, виявляв психічні розлади у вигляді шизотипового розладу, розладів психіки та поведінки, внаслідок вживання декількох наркотичних засобів та інших психоактивних речовин, синдром залежності. У теперішній час Особа 1 не може повною мірою усвідомлювати значення своїх дій та керувати ними. Даний висновок містить резолюцію з приводу того, що Особа 1 потребує застосування примусових заходів медичного характеру у вигляді амбулаторного примусового лікування ув психіатра за місцем його подальшого перебування [110].

Погоджуємось з А. Я. Шинкарчук, що «застосування таких примусових заходів медичного характеру, сутністю яких є тримання особи у спеціальних закритих закладах з надання примусової психіатричної допомоги, визначально унеможлиблює реалізацію будь-яких обмежувальних заходів, але й зважаючи на те, що для застосування останніх немає правових підстав» [549, с. 120-121]. При цьому вчена абсолютно виправдано додає, що «застосування такого медичного заходу як «надання амбулаторної психіатричної допомоги в примусовому порядку» щодо обмежено осудних кривдників можливе одночасно із призначенням йому покарання та будь-якого одного або декількох обмежувальних заходів, передбачених ч. 1 ст. 91-1 КК України» [549, с. 121].

Наступним видом заходів кримінально-правового характеру в разі вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством є примусове лікування. Даний захід застосовується вкрай рідко. Так, відповідно до даних судової статистики у 2022 році його не було застосовано взагалі [497], хоча далі наведемо приклад судового рішення за 2022 рік, в якому йдеться про застосування примусового лікування.

Ст. 96 КК України визначає, що «примусове лікування може бути застосоване судом, незалежно від призначеного покарання, до осіб, які вчинили кримінальні правопорушення та мають хворобу, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб. У разі призначення покарання у виді позбавлення волі або

обмеження волі примусове лікування здійснюється за місцем відбування покарання. У разі призначення інших видів покарань примусове лікування здійснюється у спеціальних лікувальних закладах» [267].

Підставою для застосування примусового лікування, передбаченого ст. 96 КК України, є сукупність юридичного й медичного критеріїв – встановлення в діянні винного складу кримінального правопорушення (у нашому випадку пов'язаного з домашнім насильством) та наявності у нього хвороби, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб (відповідно до Переліку) [400], а умовами - висновок судово-медичної експертизи про наявність у суб'єкта такої хвороби, його потребу в лікуванні та засудження такої особи до покарання будь-якого виду [404].

Умовою для застосування примусового лікування до особи, яка вчинила домашнє насильство є висновок судово-медичної експертизи про наявність такої хвороби та констатація необхідності лікування такої особи.

Наприклад, з матеріалів судового провадження вбачається, що Особа 1 вчинив систематичне психологічне домашнє насильство по відношенню до потерпілої Особи 2, що було у формі нецензурних висловлювань, погрозах фізичною розправою та шарпання за одяг на адресу потерпілої. Так, серед іншого, судом встановлено, що Особа 1 перебуває на «Д» обліку в лікаря нарколога. Відповідно до акту Сарненської райполіклініки №17 від 19 січня 2023 року Особа 1 страждає активною алкогольною залежністю без психотичних розладів психіки та поведінки [73]. У разі ж констатації активної алкогольної залежності та необхідності примусового лікування суд був би зобов'язаний його призначити кривднику.

Постає питання про визначеність такої хвороби в контексті домашнього насильства. Так, коли це якесь фізичне захворювання, особливо інфекційної природи, питань не виникає. А коли мова йде про алкоголізм чи наркоманію? Адже, суттєва більшість випадків домашнього насильства відбувається в умовах, коли кривдник або зловживає, або був у момент вчинення в стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння.

У судовій практиці зустрічаємо наступні формулювання, «обвинуваченим вчинено злочин, який віднесений до категорії нетяжких злочинів, раніше не судимий, за місцем проживання характеризується позитивно, перебуває на обліку у лікаря-нарколога з діагнозом «психічно поведінкові розлади внаслідок вживання алкоголю», згідно Акту судово-психіатричного експерта № 330 від 20.08.2021 року у обвинуваченого синдром залежності внаслідок вживання алкоголю (хронічний алкоголізм II ступеню). Згідно досудової доповіді існує середній ризик вчинення повторного кримінального правопорушення та середній ризик небезпеки для суспільства» [96], «ОСОБА_3 вину у вчиненому визнав. Пояснив, що дійсно періодично свариться з матір'ю та вчиняє психологічне насильство відносно неї, а саме ображає нецензурною лайкою, принижує, погрожує фізичною розправою. Все це відбувалося внаслідок хронічного алкоголізму» [86], «всі скандали з її чоловіком відбувалися, коли той перебував у стані алкогольного сп'яніння після отримання чергової пенсії. Пройти курс лікування від алкоголізму ОСОБА_1 відмовляється» [81], «перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, вчинив сварку зі своєю співмешканкою» [378], «перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, висловлювався нецензурною лайкою» [379].

При цьому, в Постанові Пленуму Верховного Суду України № 7 від 03.06.2005 року зазначає «Про практику застосування судами примусових заходів медичного характеру та примусового лікування» зазначено, що «виходячи з комплексного аналізу норм законодавства України (зокрема, ст. 76 КК, ст. 53 Закону № 2801-XII) і положень міжнародно-правових актів примусовому лікуванню на підставі ст. 96 КК підлягають незалежно від виду призначеного покарання лише особи, які вчинили злочини та страждають на хвороби, що становлять небезпеку для здоров'я інших осіб (алкоголізм та наркоманія до цих хвороб не належать, оскільки вони є соціально небезпечними захворюваннями)» [404].

У той же час, досить часто вчинення домашнього насильства відбувається в умовах зловживання та вживання алкогольних, наркотичних чи токсичних

речовин, що є підтвердженим фактом, як судовою практикою, так і статистичною звітністю. Так, в 2022 році за вчинення домашнього насильства було засуджено – 848 осіб, серед яких у 253 випадках злочин був вчинений у стані алкогольного сп'яніння [497]. За такої ситуації, лікування від алкоголізму та наркоманії у випадку вчинення домашнього насильства, якщо буде доведено наявність таких обставин є досить виправданим та таким що сприятиме зменшенню рецидивів.

У судовій практиці є приклади, коли суд відповідно до положень ст. 96 КК України призначає особі, яка вчинила домашнє насильство примусове лікування від алкоголізму. Так, у судовому рішенні зазначено, що «суд критично ставиться до стверджень обвинуваченого, що йому не потрібне примусове лікування від алкоголізму та він сам зможе подолати хворобу. Суд ухвалив ОСОБА_5 визнати винним у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України та призначити йому покарання у вигляді 2 років позбавлення волі. Застосувати до обвинуваченого ОСОБА_5 відповідно до ст. 96 КК України примусове лікування від алкоголізму за місцем відбування покарання» [55].

Відстоюємо позицію того, що така позиція суду є досить виправданою, адже факт алкоголізму та/або наркоманії є в певній мірі детермінантами та сприяють вчиненню домашнього насильства, однак такий підхід суду не цілком узгоджується положеннями ст. 96 КК України.

При цьому, на сьогодні така законна можливість існує тільки у випадку звільнення кривдника від відбування покарання з випробуванням, коли на основі ст. 76 КК України на нього покладається обов'язок «пройти курс лікування від розладів психіки та поведінки внаслідок вживання психоактивних речовин або захворювання, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб». При цьому, у Постанові Пленуму ВСУ «Про практику застосування судами примусових заходів медичного характеру та примусового лікування» зазначено, що «відповідно до ст. 76 КК України лікування від алкоголізму і наркоманії може бути застосоване судом у порядку покладення обов'язку на особу, звільнену від відбування покарання з випробуванням. Таке лікування не вважається примусовим, оскільки

обов'язок його пройти покладається безпосередньо на засуджену особу, а не на орган охорони здоров'я» [404].

Тому, враховуючи зазначене, вважаємо за доцільне частину першу статті 91-1 доповнити пунктом 6 «пройти курс лікування від розладів психіки та поведінки внаслідок вживання психоактивних речовин або захворювання, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб», при цьому вказавши, що такий обмежувальний захід може застосовуватись і в разі призначення покарання у виді позбавлення волі. У разі доповнення КК України запропонованими змінами, якщо особа ухилятиметься від проходження курсу лікування, вона буде притягнута до відповідальності за ст. 390-1 КК України, за умисне невиконання обмежувальних заходів. Підсумовуючи, зазначені законодавчі зміни цілком будуть узгоджуватись з положенням чинного законодавства та даватимуть змогу суду належним чином реагувати на випадки вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством у стані сп'яніння.

Певне місце серед інших заходів кримінально-правового характеру, які можуть бути застосовані за вчинення кримінального правопорушення пов'язаного з домашнім насильством, займають заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, які передбачені в розділі XIV-I Кримінального кодексу України.

У контексті домашнього насильства нас цікавить п. 6 ч. 1 ст. 96-3 КК України, в якому зазначено, що «підставами для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру є вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи будь-якого із кримінальних правопорушень, передбачених статтями 152-156-1, 301-1-303 КК України» [267]. В ч. 1 примітки до вказаної статті зазначено, що під «уповноваженими особами юридичної особи слід розуміти службових осіб юридичної особи, а також інших осіб, які відповідно до закону, установчих документів юридичної особи чи договору мають право діяти від імені юридичної особи» [267]. Ч. 2 примітки передбачає, що кримінальні правопорушення, передбачені серед інших, ст. 152-156-1, 301-1-303 КК України, «визначаються

вчиненими в інтересах юридичної особи, якщо вони призвели до отримання нею неправомірної вигоди або створили умови для отримання такої вигоди, або були спрямовані на ухилення від передбаченої законом відповідальності» [267].

Підсумовуючи, можна зазначити, що в разі необхідності та відповідно до положень КК України до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством можуть бути застосовані такі заходи: примусові заходи медичного характеру, примусове лікування та заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб.

Наступними заходами кримінально-правового характеру є звільнення від покарання та звільнення від кримінальної відповідальності [460]. У науковій літературі виправдано вказується, що «звільнення від покарання з примусовим обмеженням статусу звільненої особи, яка вчинила домашнє насильство, як альтернативне покаранню рішення може бути реалізоване щодо певної категорії спеціальних суб'єктів на певних стадіях кримінальної процесуальної діяльності за такими передбаченими кримінальним законом України нормами:

- за ч. 4 і 5 ст. 74, ч. 2 ст. 84 КК України – види звільнення від призначення кривднику покарання на стадії ухвалення вироку;

- за ст. 75-77, ч. 1–3 ст. 79, ст. 85-86 КК України – види звільнення від відбування покарання, тобто звільнення від вже призначеного кривднику покарання на стадії ухвалення вироку;

- за ст. 78, ч. 4-6 ст. 79, ст. 80, 81, ч. 4 ст. 83, ч. 1, 2 і 3 ст. 84, ст. 85, 87 КК України – види звільнення від подальшого відбування покарання, тобто звільнення від вже призначеного покарання на стадії виконання вироку після набрання ним чинності» [549, с. 153].

Аналіз національної судової практики свідчить, що у випадку вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством найчастіше судами застосовується звільнення від відбування покарання з випробуванням на підставі ст. 75-77 КК України. Так, відповідно до даних судової статистики в 2020 році, кількість засуджених осіб за домашнє насильство, яких звільнено від покарання, становить – 172 особи, серед яких всі 172 особи звільненні саме з

випробуванням [495]; у 2021 році кількість засуджених осіб за домашнє насильство, яких звільнено від покарання становить – 285 осіб, серед яких 284 особи звільненні саме з випробуванням і тільки 1 особа з інших підстав [496]; у 2022 році кількість засуджених осіб за домашнє насильство, яких звільнено від покарання становить – 205 осіб, серед яких всі 205 осіб звільненні саме з випробуванням [497].

Також важливо зазначити, що в 2017 році ст. 76 КК України, яка визначає обов'язки, які покладає суд на особу, звільнену від відбування покарання з випробуванням, було доповнено частиною такого змісту: «2. На осіб, засуджених за злочини, пов'язані з домашнім насильством, суд може покласти інші обов'язки та заборони, передбачені статтею 91-1 цього Кодексу». Важливий аспект, на який одразу звертаємо, увагу аналізуючи вказане положення, це формулювання «злочини, пов'язані з домашнім насильством». Раніше ми зробили висновок, що таке визначення є недоліком законодавчої техніки, тому в ч. 2 ст. 76 КК України потрібно внести відповідні зміни, вказавши, що такі обов'язки покладаються на осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством. Схожі висновки є в наукових працях вітчизняних вчених [549, с. 163].

Що стосується звільнення від кримінальної відповідальності, то воно досить рідко застосовується до осіб, які вчинили домашнє насильство. Крім того, простежується зменшення випадків застосування даних заохочувальних заходів, що певним чином обумовлено тенденціями в цій сфері [449; 451; 461].

Так, у 2020 році зв'язку з примиренням винного з потерпілим, було звільнено - 154, у зв'язку із зміною обстановки – 4 особи, у зв'язку з передачею особи на поруки – 1 особу [495]; у 2021 році - у зв'язку з примиренням винного з потерпілим, було звільнено – 37 осіб, у зв'язку із зміною обстановки – 17 осіб, у зв'язку з передачею особи на поруки – 5 осіб [496]; у 2022 рік у зв'язку з дійовим каяттям, було звільнено – 2 особи, у зв'язку з примиренням винного з потерпілим – 8, у зв'язку із зміною обстановки – 7 осіб, у зв'язку з передачею особи на поруки – 1 особу [497].

При цьому, вказані статистичні дані настановлюють на питання, чи дотримано вимоги КК України в частині застосування звільнення від кримінальної відповідальності з наступних причин. Відповідно до ст. 12 КК України кримінальне правопорушення, передбачене ст. 126-1 КК України належить до нетяжких злочинів. При цьому, як ми вже зазначали, суб'єктивна сторона даного злочину характеризується виключно умисною формою вини. У свою чергу, відповідно до ст. 46 КК України «особа, яка вперше вчинила кримінальний проступок або необережний нетяжкий злочин, крім корупційних кримінальних правопорушень або кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керували транспортними засобами в стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебували під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона примирилася з потерпілим та відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду» [267]. Таким чином, звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим особи, яка вчинила домашнє насильство передбачене ст. 126-1 КК України суперечить законодавчим приписам. Це саме стосується і звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям (ст. 45 КК України).

У судовій практиці є приклади, коли суд цілком виправдано відмовляє в задоволенні клопотання про таке звільнення. Так, зазначено, що «потерпіла ОСОБА_5 подала письмове клопотання про закриття кримінального провадження у зв'язку з тим, що обвинувачений ОСОБА_4 вибачився та проявив розкаяння в скоєному, потерпіла не має моральних та матеріальних претензій та образ не тримає. Обвинувачений ОСОБА_4 підтримав клопотання потерпілої, просив звільнити його від кримінальної відповідальності та закрити кримінальне провадження. У судовому засіданні прокурор заперечувала щодо звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням з обвинуваченим». Далі суд зазначає, що «у відповідності до ст. 12 КК України кримінальне правопорушення, передбачене ст. 126-1 КК України відноситься до

нетяжких злочинів. При цьому суб'єктивна сторона даного злочину характеризується виключно умисною формою вини. Враховуючи наведене, оскільки злочин, передбачений ст. 126-1 КК України є умисним нетяжким, то звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності на підставі ст. 46 КК України є неможливим» [520]. Ще один приклад, в якому вказано, що «оскільки згідно із обвинувальним актом, складеним і затвердженим 21.12.2021 року прокурором обвинувачений ОСОБА_4 обвинувачується у скоєнні передбаченого ст. 126-1 КК України кримінального правопорушення, яке є нетяжким злочином, вчиненим з прямим умислом, тобто обвинувачується в умисному злочині, а у вчиненні злочину з необережності; а відповідно до ст. 46 КК України, звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим можливе виключно за наявності обов'язкової сукупності таких умов, як: 1 вчинення кримінального правопорушення вперше; 2. належності такого кримінальне правопорушення до нетяжких злочинів у випадку вчинення злочину з необережності, які не є корупційними кримінальними правопорушеннями; 3. наявності примирення особи, яка вчинила такий злочин, примирилася з потерпілим; 4. особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду; а тому, з урахуванням викладеного у своїй сукупності, суд дійшов обґрунтованого висновку, що в судовому засіданні не було доведено наявності обов'язкової сукупності умов, передбачених ст.46 КК України, за виключної наявності яких можливе звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим, а відтак необхідно відмовити в задоволенні клопотання про звільнення обвинуваченого ОСОБА_4 від кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення (злочину) за ст. 126-1 КК України, у зв'язку з примиренням з потерпілою та закриття кримінального провадження №12021020090000397 про обвинувачення ОСОБА_4 у вчиненні кримінального правопорушення (злочину), передбаченого ст. 126-1 КК України [64]. Як бачимо, позиція суду і в першому, і в другому прикладі цілком відповідає положенням чинного КК України.

Поряд з цим, у судовій практиці є приклади виправданого застосування до особи, яка вчинила домашнє насильство (ст. 126-1 КК України) звільнення від кримінальної відповідальності передбаченого ст. 46 КК України. Так, у судовому рішенні зазначено, що «у підготовчому судовому засіданні від потерпілої ОСОБА_4 надійшло письмове клопотання про звільнення обвинуваченого ОСОБА_6 від кримінальної відповідальності, у зв'язку з примиренням, тобто на підставі ст. 46 КК України. Обвинувачений ОСОБА_6 у судовому засіданні просив закрити кримінальне провадження відносно нього на підставі ст. 46 КК України, так як він примирився з потерпілою. Захисник ОСОБА_5 підтримав клопотання потерпілої. Прокурор ОСОБА_3 не заперечувала проти задоволення клопотання потерпілої та звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням обвинуваченого з потерпілою. Розглянувши клопотання потерпілої, вислухавши думку інших учасників судового засідання, суд приходить до висновку, що клопотання підлягає задоволенню з наступних підстав. Судом встановлено, що кримінальне правопорушення, яке інкримінується обвинуваченому ОСОБА_6 вчинено в січні-листопаді 2019 року. Дії ОСОБА_6 кваліфіковані за ст. 126-1 КК України (у редакції 2019 року), за яке передбачено покарання у виді громадських робіт на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин, або арешту на строк до шести місяців, або обмеження волі на строк до п'яти років, або позбавлення волі на строк до двох років. Згідно з ст. 12 КК України (у редакції 2019 року), вказаний злочин віднесений до злочинів невеликої тяжкості. Відповідно до ст. 46 КК України (у редакції 2019 року), особа, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона примирилася з потерпілим та відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду» [521].

Тобто, враховуючи, що Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» № 2617-VIII набув чинності 1 липня 2020 року, то якщо діяння передбачене ст. 126-1 КК України було вчинено до 1 липня 2020 року, то цілком відповідатиме кримінальному законодавству

застосування звільнень від кримінальної відповідальності, які передбачені ст. 45-46 КК України та ст. 97 КК України. Враховуючи ці положення, цілком зрозумілим є вказані вище статистичні дані, відповідно до яких - у 2020 році у зв'язку з примиренням винного з потерпілим, було звільнено - 154, а в 2022 році – всього 8 осіб.

Водночас у судовій практиці є випадки застосування звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим навіть у випадку відсутності на це законних підстав. Так, в судовому рішенні зазначено, що «з липня 2021 по жовтень 2022 року в квартирі АДРЕСА_2, ОСОБА_4, в порушення вимог ст. 28 Конституції України та Закону України «Про запобігання та протидії домашньому насильству», безпричинно, умисно, систематично вчиняв психологічне та фізичне насильство щодо своєї матері - ОСОБА_5, ІНФОРМАЦІЯ_2, з якою перебуває у сімейних та близьких відносинах, що призводило до психологічних страждань останньої, у формі тривоги, страху і приниження, погіршення якості життя. У судовому засіданні обвинувачений ОСОБА_4 та потерпіла ОСОБА_5 подали до суду клопотання, в якому просили закрити кримінальне провадження у зв'язку з примиренням потерпілої з обвинуваченим. Прокурор проти задоволення клопотання та закриття кримінального провадження не заперечував» [518]. Далі суд зазначає, «як вбачається з матеріалів кримінального провадження ОСОБА_4 пред'явлено обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України, який є нетяжким злочином. Судом встановлено, що ОСОБА_4 вперше притягується до кримінальної відповідальності, щиро розкався, активно сприяв розкриттю кримінального правопорушення, примирився з потерпілою. Суд також враховує позицію потерпілої, яка просила закрити кримінальне провадження у зв'язку з примиренням з обвинуваченим, повідомивши, що заподіяна їй шкода усунута» [518]. При цьому, судом пропущено досить важливий аспект, що в даному випадку має місце умисний нетяжкий злочин, а в ст. 46 КК України йдеться тільки про необережний нетяжкий злочин. Далі в рішенні вказано, що «враховуючи наведені обставини, які свідчать про наявність

матеріально-правових підстав, передбачених ст.46 КК України та процесуально-правових підстав звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із примиренням винного з потерпілим, враховуючи, що за наявності сукупності вказаних обставин таке звільнення є обов'язком, а не правом суду, суд приходить до висновку, що ОСОБА_4 необхідно звільнити від кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України, оскільки закриття провадження в справі не суперечить закону, не порушує нічиїх прав та є підставою для винесення ухвали про звільнення ОСОБА_4 від кримінальної відповідальності» [518].

Тому, враховуючи такі випадки в судовій практиці та те, що з моменту набрання чинності змін до КК України, відповідно до яких домашнє насильство (ст. 126-1 КК України) визначається як нетяжкий злочин, варто звернути увагу на неможливість звільнити особу, яка вчинила такий злочин від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям (ст. 45 КК України), у зв'язку з примиренням винного з потерпілим (ст. 46 КК України) та із застосуванням примусових заходів виховного характеру (ст. 97 КК України). Якщо буде встановлено, що особа вчиняла домашнє насильство до 1 липня 2020 року, то більш виправданим буде застосування звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності, адже відповідно до положення п. 2 ч. 1 ст. 49 КК України, особа звільняється від кримінальної відповідальності, якщо з дня вчинення нею кримінального правопорушення і до дня набрання вироком законної сили минули три роки - у разі вчинення кримінального проступку, за який передбачено покарання у виді обмеження волі, чи в разі вчинення нетяжкого злочину, за який передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк не більше двох років.

Що стосується, інших видів звільнення, які передбачені ст. 47-48 КК України, то враховуючи, що їх застосування є правом, а не обов'язком суду, вони досить рідко застосовуються щодо особи, яка вчинила домашнє насильство. Відповідно до ст. 47 КК України звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки може мати місце за сукупності таких умов: 1) особа

вчинила кримінальне правопорушення вперше; 2) діяння належить до кримінального проступку або нетяжкого злочину; 3) особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, щиро розкалася, що свідчить про її бажання спокутувати провину перед колективом та виправити свою поведінку; 4) колектив підприємства, установи чи організації звернувся з клопотанням про передачу йому на поруки такої особи; 5) особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, не заперечує проти закриття кримінального провадження за цією нереабілітуючою підставою. Відповідно до роз'яснень, викладених у п. 5 постанови Пленуму Верховного Суду України № 12 від 23.12.2005 року «Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності», «особу можна звільнити від кримінальної відповідальності з передачею на поруки (ст. 47 КК України) за умови, що вона вперше вчинила злочин невеликої або середньої тяжкості. Підставою такого звільнення є щире розкаяння особи, яке свідчить про її бажання спокутувати провину перед колективом підприємства, установи чи організації та виправити свою поведінку» [405].

В аспекті домашнього насильства постає питання про можливість встановлення такої умови, як «щире розкаяння» в силу того, що відповідно до положень ст. 126-1 КК України домашнє насильство має бути вчинено систематично. Про це також наголошується в судовій практиці. Так, рішенні суду зазначено, що «ОСОБА_6 хоч і обвинувачується у вчиненні злочину, передбаченого ст. 126-1 КК України, який відповідно до ст. 12 КК України, є нетяжким та вчинив злочин вперше, проте, на думку колегії суддів, щиро не розкався, оскільки систематично вчиняє дії аналогічного характеру щодо своєї матері, за що був притягнутий до адміністративної відповідальності. Більш того, в ході апеляційного перегляду матеріалів кримінального провадження встановлено, що ОСОБА_6 знову підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України, вчиненого ним щодо своєї матері 16.11.2021 р., тобто після винесення рішення судом першої інстанції. За таких обставин, підстав вважати, що ОСОБА_6 щиро розкався та бажає

спокутувати провину перед колективом та виправити свою поведінку, немає. Таким чином, районним судом не дотримано усіх передумов для можливості застосування ст.47 КК України та прийнято поспішне рішення про можливість звільнення ОСОБА_6 від кримінальної відповідальності на підставі ст. 47 КК України [523].

Таким чином, вирішуючи питання про доцільність звільнення від кримінальної відповідальності особи за вчинення домашнього насильства, суд повинен особливу увагу звернути на таку умову звільнення як «щире каяття», яке «характеризує суб'єктивне ставлення винної особи до вчиненого злочину, яке виявляється в тому, що вона визнає свою провину, висловлює жаль із приводу вчиненого та бажання виправити ситуацію, що склалася» [405]. При цьому в судовій практиці, ніяким чином не розкривається, в чому полягає щире каяття особи, яка вчинила домашнє насильство, а тільки вказується «приймаючи до уваги щире каяття обвинуваченого та його згоду на закриття кримінального провадження, те що наявні всі, передбачені ст. 47 КК України, підстави для звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності, суд вважає за можливе звільнити обвинуваченого ОСОБА_5 від кримінальної відповідальності за обвинуваченням у вчиненні кримінального правопорушення передбаченого ст. 126-1 КК України, у зв'язку з передачею його на поруки трудовому колективу Міському Комунальному підприємству «Косів» Косівської міської ради Івано-Франківської області, якщо він протягом року з дня передачі його на поруки колективу підприємства виправдає довіру колективу, не ухилятиметься від заходів виховного характеру та не порушуватиме громадський порядок» [519]. Ще одним із прикладів є рішення, в якому зазначено, що «з матеріалів кримінального провадження вбачається, що обвинувачений ОСОБА_4 вчинив злочин вперше, даний злочин відноситься до злочинів невеликої тяжкості, щиро покався; трудовий колектив ПрАТ «ГРОНО-ТЕКС» звернувся з клопотанням про передачу йому на поруки обвинуваченого, обвинувачений не заперечує проти закриття кримінального провадження за даною нереабілітуючою підставою» [61]. У той же час, враховуючи, що обов'язковою ознакою домашнього насильства є

систематичність, яка відображає насильницький напрям поведінки винного щодо потерпілого, щодо даної категорії справ принципово важливе значення має стати детальна характеристика такої обов'язкової умови звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки як «щире каяття».

У контексті домашнього насильства щире каяття, як умова звільнення, має відображати психічний стан кривдника та передбачає його «глибокі внутрішні переживання того, що сталося, моральне засудження своєї протиправної поведінки, почуття сорому, докорів сумління і готовність нести кримінальну відповідальність. Щире каяття проявляється у самозасудженні кривдником вчиненого ним діяння, його наслідків, прагненні усунути нанесену шкоду та рішенні не вчиняти більше кримінальних правопорушень. Вказана форма посткримінальної поведінки особи свідчить про те, що в особи відбулися суттєві позитивні зміни соціальних орієнтацій, які знижують ступінь її соціальної небезпечності. При цьому, щире каяття не є тотожним поняттям до визнання вини (визнання особою факту вчинення нею кримінального правопорушення)» [374].

Що стосується звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із зміною обстановки (ст. 48 КК України), то застосування вказаного виду звільнення часто має місце у випадках примирення кривдника з потерпілою особою. Так, у судовому рішенні зазначено, «потерпіла ОСОБА_6 звернулась до суду з письмовим клопотанням про звільнення ОСОБА_4 (обвинуваченого) від кримінальної відповідальності у зв'язку із зміною обстановки на підставі ст. 48 КК України. Зазначила, що на даний час вона разом із дітьми та ОСОБА_4 проживають у будинку по АДРЕСА_1 однією сім'єю. ОСОБА_4 повністю її із дітьми забезпечує матеріально, постійно ходить на роботу, щоб забезпечити їх, вони спільно займаються виховання дітей, він перестав вживати алкогольні напої уже тривалий час, з того часу вони підтримують нормальні сімейні відносини. ОСОБА_4 не вчиняє більше насильства в сім'ї [522]. В аналізованому рішенні судом підкреслено, що «ст. 48 КК України визначає дві окремі самостійні умови для звільнення особи від кримінальної відповідальності внаслідок зміни обстановки, а саме: коли вчинене особою діяння втратило ознаки суспільної

небезпечності, або коли ця особа перестала бути суспільно небезпечною. Для застосування ст. 48 КК України необхідно встановити, що після вчинення певного злочину обстановка змінилася таким чином, що вчинене діяння вже не може розглядатися як суспільно небезпечне. Враховуючи конкретні обставини, встановлені в ході судового розгляду, зокрема визнання обвинуваченим своєї провини у вчиненні кримінального правопорушення, активного сприяння розкриттю правопорушення, зміни обстановки, а саме поведінки обвинуваченого, який перестав вживати спиртні напої, допомагає потерпілій у вихованні трьох неповнолітніх дітей, повністю забезпечує сім'ю матеріально, не вчиняє насильства в сім'ї, суд доходить до висновку, що ОСОБА_4 перестав бути суспільно-небезпечним. Також суд враховує, що ОСОБА_4 за місцем проживання характеризується посередньо, раніше не судимий, також не притягувався до кримінальної відповідальності за час судового розгляду кримінального провадження» [522]. Ще один прикладом є рішення, в якому вказано наступне: «обвинувачений свою вину у вчиненні злочину, передбаченого статтею 126-1 КК України визнав повністю. З досліджених у судовому засіданні медичних документів вбачається, що на час розгляду справи обвинувачений має ряд захворювань, зокрема й хронічний гепатит «С», при цьому стан його здоров'я після вчинення злочину істотно погіршився. З пояснень потерпілої вбачається, що з моменту вчинення злочину обвинувачений свою поведінку змінив, жодних фактів неправомірної поведінки по відношенню до неї не було, хоча з часу вчинення кримінального правопорушення минуло більше десяти місяців. Викладені вище обставини, зокрема стан здоров'я обвинуваченого та його поведінка після вчинення злочину, свідчать, що на час розгляду даного кримінального провадження відбулася зміна обстановки зумовлена тим, що обвинувачений перестав бути суспільно-небезпечним, оскільки відбулися об'єктивні зміни, які позитивно й суттєво впливають на обвинуваченого та свідчать про те, що він не вчинятиме подібних кримінально караних діянь у майбутньому. Таким чином наявні всі підстави для звільнення обвинуваченого ОСОБА_5 від кримінальної відповідальності за статтею 126-1 КК України у

зв'язку зі зміною обстановки, тому клопотання прокурора є обґрунтованим та підлягає задоволенню» [112].

Вказана позиція судів цілком узгоджується з пунктом 7 Постанови Пленуму Верховного суду України «Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності» від 23 грудня 2005 № 1 в якій визначено, що для застосування ст. 48 КК України необхідно встановити, що після вчинення певного злочину обстановка змінилася таким чином, що вчинене діяння вже не є суспільно небезпечним. Особу можна визнати такою, що перестала бути суспільно небезпечною, у разі, коли вона сама або обстановка навколо неї зазнала таких змін, що унеможливлюють вчинення нею нового злочину [405].

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що за наявності передбачених законодавством умов, щодо особи, яка вчинила домашнє насильство (ст. 126-1 КК України) можуть бути застосовані лише наступні види звільнення від кримінальної відповідальності: у зв'язку з передачею особи на поруки (ст. 47 КК України); у зв'язку із зміною обстановки (ст. 48 КК України); у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 48 КК України). Якщо мають місце інші види кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, то за наявності визначених у законі умов можуть бути застосовані й інші види звільнення від кримінальної відповідальності, а саме - у зв'язку з дійовим каяттям (ст. 45 КК України), у зв'язку з примиренням винного з потерпілим (ст. 46 КК України) та із застосуванням примусових заходів виховного характеру (ст. 97 КК України).

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного наукового дослідження кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства сформульовано наступні висновки та рекомендації щодо вдосконалення актів вітчизняного законодавства:

1. Аналіз наукової літератури та інших джерел, що складають теоретичну основу дисертаційної роботи, свідчить, що на сьогодні відсутнє комплексне дослідження, яке присвячене саме проблемам сучасної кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства. В той же час, потреба в такому дослідженні є й вона нагальна та обумовлена специфікою домашнього насильства, що виявляються в особливостях його вчинення, що призводить до проблем при кваліфікації таких діянь та відмежування від суміжних складів кримінальних правопорушень, характеристиках потерпілого від домашнього насильства та доцільності застосування заходів кримінально-правового характеру і т.д. Крім того, виникає необхідність адаптації вітчизняного законодавства щодо домашнього насильства до вимог міжнародних та європейських стандартів.

У результаті проведеного аналізу української доктрини із зазначеної та суміжних проблематик, виокремлено етапи науково-теоретичного становлення питань кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства у вітчизняній науці кримінального права: період становлення наукового інтересу, коли домашнє насильство не становило самостійного предмета дослідження (з 1991 р.); період активізації наукових пошуків та нормативного закріплення категорії «насильство в сім'ї» (з 2001 р., від дати прийняття Закону України «Про попередження насильства в сім'ї»); період дослідження «домашнього насильства» як одного із проявів «гендерно зумовленого насильства», а також закріплення кримінально-правової заборони домашнього насильства (з 2017 р., від дати прийняття Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»); сучасний період (з 2022 р., від дати ратифікації Верховною Радою України Стамбульської конвенції), який характеризується активними науковими пошуками, застосуванням передового міжнародного та європейського досвіду з

метою належної кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства в умовах воєнного стану.

2. Кримінально-правова охорона особи від домашнього насильства є складовою кримінально-правової охорони сім'ї, яка у свою чергу є складовою державної охорони сім'ї, та спрямована на захист особи в межах сімейного середовища. Кримінально-правова охорона особи від домашнього насильства не ставить на меті втручання в сімейні чи особисті справи особи, а спрямована на реагування на порушення прав особи, яка стикається з насильством у сімейному середовищі, а також на запобігання подібним діям у майбутньому. Таким чином, кримінально-правова охорона особи від домашнього насильства узгоджується з принципом невтручання у приватне життя.

Кримінально-правова охорона особи від домашнього насильства – це комплекс кримінально-правових засобів (кримінальне законодавство) та методів кримінально-правової політики (криміналізація та декриміналізація, пеналізація та депеналізація), які визначаються шляхом нормативного регулювання й упорядкування суспільних відносин та спрямовані на забезпечення ефективного захисту особи від домашнього насильства та мінімізацію проявів таких протиправних посягань.

Кримінально-правова охорона особи від домашнього насильства в період дії воєнного стану потребує підвищеної уваги, в силу того, що особи, які найчастіше є жертвами домашнього насильства (жінки та діти) належать до цивільного населення, які у періоди збройних конфліктів потребують особливого захисту.

3. Дослідження теорії і практики кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства має ряд особливостей:

1) Домашнє насильство – це складна соціальна проблема, яка стосується багатьох сфер життя людини, тому питання домашнього насильства є сферою наукового інтересу, не тільки вчених-юристів. Тому, крім аналізу правових джерел (в більшій мірі кримінально-правових), здійснено аналіз наукової літератури з різних галузей знань, таких як філософія, соціологія, психологія, медицина та інші.

2) Спеціальним напрямком дослідження стала проблема адаптації вітчизняного законодавства щодо домашнього насильства до вимог міжнародних та європейських стандартів. Також, особливу увагу приділено вивченню практики ЄСПЛ.

3) Дослідження містить аналіз не тільки теоретичних аспектів проблеми, але й практичних питань, пов'язаних із кримінально-правовою охороною осіб від домашнього насильства, що дало можливість сформулювати практичні рекомендації щодо вдосконалення різних напрямків кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства.

4) Засуджуючи будь-які прояви домашнього насильства і визначаючи пріоритет охорони постраждалих осіб від домашнього насильства, необхідно зазначити, що навіть у даній сфері можуть бути певні складнощі. Тому окремо увагу приділено реалізації принципів законності, заборони подвійного притягнення до відповідальності, незворотності дії кримінального закону в часі, враховуючи можливу преюдиціальність кримінальної відповідальності за домашнє насильство (ст. 126-1 КК України).

5) Враховуючи, що у воєнний час особи знаходяться під підвищеним ризиком стати жертвами домашнього насильства, дослідження дозволило розробити ефективні стратегії кримінально-правової охорони особи від даної протиправної практики, в тому числі й за рахунок запровадження нових концепцій протидії та попередження за допомогою інструментарію кримінального права.

4. Ключовими характеристиками правової охорони особи від проявів домашнього насильства відповідно до положень міжнародно-правових документів є:

- невід'ємність прав людини. Домашнє насильство є порушенням прав людини і йому слід протидіяти відповідними законодавчими та інституційними заходами. Є необхідність охорони жертв домашнього насильства та їх доступу до різноманітних видів підтримки та допомоги. Право на захист від домашнього насильства є невід'ємним правом людини, якого не можна позбавити за жодних обставин.

- невідворотність відповідальності. Особа, яка вчинила домашнє насильство, має бути притягнута до відповідальності відповідно до закону. Крім того, міжнародне законодавство визнає право жертв домашнього насильства на охорону, справедливість та компенсацію, а також право на доступ до необхідної допомоги та підтримки.

- недопустимість дискримінації. Міжнародне законодавство вимагає від держав забезпечувати захист від домашнього насильства без будь-якої дискримінації на підставі статі та інших ознак, таких як раса, національність, релігія, соціальний стан тощо.

- превентивна дія. Необхідно вживати заходів, щоб запобігти виникненню фактів домашнього насильства, а також забезпечувати своєчасну реакцію на порушення прав жертв домашнього насильства.

- державної відповідальності за протидію домашньому насильству. Держава зобов'язана забезпечувати захист жертв домашнього насильства, встановити за це відповідальність, розслідувати такі діяння та притягувати кривдників до відповідальності. Крім того, держава має вживати заходи для попередження домашнього насильства.

Україна, як кандидат на членство в Європейському Союзі, як держава-член ООН, Ради Європи та інших міжнародних організацій, зобов'язана дотримуватися міжнародних стандартів у сфері прав людини, в тому числі й у сфері протидії домашньому насильству.

5. Встановлено, що для країн англо-американського, романо-германського, змішаного типу правових систем протидія домашньому насильству, серед іншого, передбачає закріплення кримінальної відповідальності за домашнє насильство, створення спеціалізованих підрозділів у системі правоохоронних органів та адміністративних структур.

6. Вважаємо ефективним досвід зарубіжних країн у частині диференціації кримінальної відповідальності за домашнє насильство, шляхом закріплення кваліфікованих та особливо кваліфікованих складів даного кримінального правопорушення в кримінальному законодавстві.

7. В основу національного законодавства щодо кримінально-правової охорони від домашнього насильства покладено міжнародні стандарти в даній сфері. Криміналізація домашнього насильства стала досить важливим кроком, однак не вирішила всіх проблем у сфері протидії домашньому насильству. Наразі триває непростий шлях правозастосування зазначених законодавчих змін. Як показує досвід існування кримінально-правової охорони домашнього насильства є чимало проблемних практичних аспектів її реалізації, які потребують вирішення.

8. Домашнє насильство як соціально-правовий феномен охоплює наступні характеристики:

- це протиправний, умисний фізичний та/або психологічний вплив однієї особи на іншу;
- вчиняється шляхом фізичного, психологічного, сексуального економічного насильства або кібернасильства;
- вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа;
- одна із сторін зазвичай відноситься до певної вразливої групи або/та знаходиться у вразливій ситуації (наприклад, неповнолітні діти, непрацездатні батьки, вагітні жінки);
- насильство вчиняється на основі конкретної ролі особи в аспекті особистісних відносин;
- таким впливом одна особа, серед іншого, намагається встановити або утвердити контроль над іншою особою, змусити її до певного напрямку поведінки;
- таким насильством заподіюється різного роду шкода або створюється реальна загроза заподіяння такої шкоди.

Важливо розрізняти різні категорії: домашнє насильство як феномен, домашнє насильство як адміністративне правопорушення, домашнє насильство як склад кримінального правопорушення і кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством.

9. Встановлено, що існували та існують всі необхідні передумови та підстави для криміналізації домашнього насильства у вітчизняному кримінальному законодавстві, а саме: суспільна небезпечність такого діяння; його типовість і достатня поширеність; необхідність впливу на нього, серед інших, кримінально-правовими заходами; враховано можливості системи кримінальної юстиції; наявні матеріальні ресурси для реалізації кримінально-правової заборони; співвіднесено позитивні і негативні наслідки криміналізації; враховано історичний чинник та тенденцій розвитку кримінального права; виконано міжнародні зобов'язання.

10. Формулювання в законодавстві «злочин, пов'язаний з домашнім насильством» є недоліком законодавчої техніки, а тому в КК України та КПК України повинні бути внесені зміни в частині уніфікації підходу та передбачення у всіх випадках формулювання «кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством». У свою чергу такі зміни приведуть у відповідність законодавство та існуючу судову практику.

Під кримінальним правопорушенням, пов'язаним з домашнім насильством слід розуміти:

- 1) ст. 126-1 КК України;
- 2) кримінальне правопорушення, що передбачає кваліфікуючу ознаку «вчинення таких діянь щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах»;
- 3) кримінальне правопорушення з обтяжуючою обставиною, передбаченою у п. 6-1 ч. 1 ст. 67 КК «вчинення кримінального правопорушення щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах» та п. 6 ч. 1 ст. 67 КК в частині «вчинення кримінального правопорушення ... у присутності дитини»;

4) кримінальне правопорушення з ознаками діяння (дії або бездіяльність), поняття якого визначено у ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

11. Родовим об'єктом домашнього насильства виступають суспільні відносини у сфері охорони життя (як процесу життєдіяльності та існування особи від моменту початку життя до смерті, як нормального функціонального стану організму) та здоров'я. Видовий – суспільні відносини у сфері охорони здоров'я особи, сімейних відносин та у сфері запобігання гендерному насильству. Основний безпосередній об'єкт – суспільні відносини щодо кримінально-правової охорони фізичного та психологічного здоров'я одного з подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, а додатковим безпосереднім об'єктом можуть бути воля, честь і гідність особи, сімейні та близькі відносини, право власності, право на працю, освіту, на утримання та належний догляд, тощо.

Закріплення кримінальної відповідальності за домашнє насильство в чинному КК України в Розділ 2 КК України «Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи» є оптимальним, враховуючи структуру чинного КК України. Надалі вважаємо, що доцільно ставити питання про виокремлення в КК України нового розділу, положення якого будуть направлені не тільки на охорону суспільних відносин у сфері сімейних відносин, як це визначено у проєкті КК України, а також, враховувати сучасні тенденції, в сфері запобігання гендерному насильству і домашньому насильству, що серед іншого, позитивно сприятиме виконанню взятих Україною на себе міжнародно-правових зобов'язань.

12. Об'єктивна сторона домашнього насильства (ст. 126-1 КК України) характеризується діянням, суспільно небезпечними наслідками та причинним зв'язком між ними. На практиці виникають дискусії щодо місця вчинення домашнього насильства – місця проживання. Чинне законодавство прив'язує місце вчинення домашнього насильства до місця спільного проживання, однак судова практика містить різні підходи. У зв'язку з чим, вважаємо, що місце вчинення домашнього насильства не завжди може збігатися з місцем проживання,

у таких випадках важливе значення набуває спрямованість умислу (вчинення насильства на основі конкретної ролі особи в аспекті сімейних чи близьких відносин).

Враховуючи поширеність та специфіку кібернасильства, яка проявляється в тому, що воно здійснюється із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій, вважаємо, що для належного реагування на прояви такої протиправної поведінки та відповідно до практики ЄСПЛ, доцільно виділяти кібернасильство як самостійну форму домашнього насильства.

13. Під систематичністю вчинення домашнього насильства слід розуміти сукупність трьох і більше насильницьких дій, кожен з яких є самостійним епізодом, якщо при цьому вони виражали певну спрямованість у поведінці винного щодо потерпілого або потерпілих. Тобто, систематичність характеризується не лише наявністю кількісного критерію, тобто багаторазовість періодично здійснюваних дій (три і більше рази), але і їх взаємозв'язком, внутрішньою єдністю, що утворюють певний напрям поведінки винного щодо конкретного потерпілого чи потерпілих, що, у свою чергу, утворює якісний критерій систематичності. Лише за наявністю як кількісного, так і якісного критерію можна стверджувати, що насильство має систематичний характер.

Підтримано позицію висловлену Верховним Судом та ЄСПЛ, щодо можливості та доцільності застосування преюдиції у випадках вчинення домашнього насильства, тобто притягнення особи до адміністративної відповідальності за ст. 173-2 КУпАП має правові наслідки і повинно враховуватися в «систематичність» як ознаку домашнього насильства за ст. 126-1 КК України. Притягнення до кримінальної відповідальності за кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством також повинно враховуватися в «систематичність» як ознаку домашнього насильства за ст. 126-1 КК України. Саме за такого підходу можлива комплексна протидія домашньому насильству, адже з одного боку відбувається притягнення до відповідальності за окремі прояви протиправної поведінки, а з іншого враховано, що це вже певна суб'єктивно-спрямована модель поведінки кривдника.

Систематичним вчиненням домашнього насильства, в контексті ст. 126-1 КК України, слід розуміти наступні випадки:

- особа вчиняє насильство 3 і більше разів, за кожне з яких не була притягнута до відповідальності;

- особа вчиняє насильство, за яке не була притягнута до кримінальної відповідальності та при цьому раніше була притягнута 2 і більше рази до адміністративної відповідальності за ст. 173-2 КУпАП «Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування»;

- особа вчиняє насильство два рази, за кожне з яких не була притягнута до відповідальності та при цьому була притягнута один раз до адміністративної відповідальності за ст. 173-2 КУпАП «Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування».

Таких комбінацій може бути достатньо багато. Проте, коли має місце преюдиційність, важливо встановити новий епізод вчинення насильства, після попереднього притягнення до адміністративної відповідальності.

При вчиненні домашнього насильства, щодо двох і більше потерпілих, насильство щодо кожної із осіб повинно бути розглянуте як окремий епізод домашнього насильства (що становить кількісний критерій систематичності), але при цьому важливо, щоб простежувався певний напрям поведінки винного щодо потерпілих (що становить якісний критерій систематичності).

14. Неприпустимим та таким, що порушує принцип незворотності дії кримінального закону в часі є врахування при встановленні систематичності як ознаки домашнього насильства вчинення особою діяння, в тому числі і притягнення її до адміністративної відповідальності за ст. 173-2 КУпАП, до набрання ст. 126-1 КК України чинності. Поряд з цим, якщо такі діяння утворюють склади адміністративних або кримінальних правопорушень, з врахуванням строків давності притягнення до відповідальності, вони повинні отримати свою правову оцінку. Крім того, якщо пройшов визначений у ст. 39

КУпАП строк, то попереднє притягнення до адміністративної відповідальності за ст. 173-2 КУпАП теж не може бути враховане при кваліфікації за ст. 126-1 КК України.

15. Домашнє насильство передбачає наявність спеціального суб'єкта та потерпілого зі спеціальними ознаками. Чинне законодавство встановлює перелік таких осіб, за виключенням пояснення змісту ознаки «близькі відносини». Пропонуємо під поняттям «особи, які перебувають у близьких відносинах» у значенні домашнього насильства розуміти осіб, які перебувають у стосунках «пари», але не в стані фактичного «громадянського» шлюбу.

16. Термін «провокація» не доцільно використовувати в контексті кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством. Виправдання насильства через те, що одна зі сторін вважає себе «спровокованою» є неприпустимим підходом у справах домашнього насильства.

17. Враховуючи особливості потерпілої особи від домашнього насильства та відсутність уніфікованого підходу в судовій практиці, вважаємо за необхідне підкреслити, що якщо домашнє насильство (ст. 126-1 КК України) вчиняється «щодо малолітньої дитини», «в присутності дитини», «щодо особи похилого віку» або «щодо жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності», або мають місце інші ознаки, які передбачені ч. 2 ст. 67 КК України, вони повинні бути обов'язково враховані як такі, що обтяжують покарання. Якщо має місце вчинення іншого кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством і зазначені ознаки не впливають на кваліфікацію, то вони, так само, мають бути обов'язково враховані при призначенні покарання, як такі, що його обтяжують. При цьому, ознака - «вчинення кримінального правопорушення щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах», враховуючи положення ч. 4 ст. 67 КК України не може бути врахована судом, як така, що обтяжує покарання при кваліфікації дій особи за ст. 126-1 КК України.

18. Суб'єктивна сторона домашнього насильства можлива у формі прямого та непрямого умислу. Пропонується передбачити кваліфікований склад

кримінального правопорушення у вигляді домашнього насильства, який може бути за змішаної вини – умисел щодо діяння та необережність щодо наслідків.

19. Зазначено, що кримінально-правовий вплив на домашнє насильство – це діяльність держави, в особі спеціально уповноважених органів, щодо застосування до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством, передбачених кримінальним законом заходів кримінально-правового характеру, які поділяються на примусові, обмежувальні, заохочувальні та інші примусові заходи кримінально-правового характеру.

20. Найчастіше особам, які вчинили домашнє насильство призначаються громадські роботи, які є єдиним неізоляційним видом покарання, який передбачений в ст. 126-1 КК України. Пропонуємо дану санкцію доповнити покараннями у вигляді штрафу та виправних робіт, що даватиме можливість суду належним чином реагувати на прояви домашнього насильства, коли немає потреби ізоляції кривдника.

21. Враховуючи, що досить часто кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством вчиняються особами у стані сп'яніння доцільно частину першу статті 91-1 КК України доповнити ще одним обмежувальним заходом - «пройти курс лікування від розладів психіки та поведінки внаслідок вживання психоактивних речовин або захворювання, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб», при цьому вказавши, що такий обмежувальний захід може застосовуватись і в разі призначення покарання у виді позбавлення волі, що дасть можливість належним чином реагувати на випадки вчинення аналізованих кримінальних правопорушень у стані сп'яніння.

Підтримано точку зору науковців щодо доцільності застосування обмежувальних заходів до неповнолітніх осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством, шляхом уточнення редакції положень ч. 2 ст. 91-1 КК України.

22. Примусовими заходами кримінально-правового характеру, які водночас з обмежувальними заходами складають систему інших кримінально-правових заходів у випадку вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з

домашнім насильством є примусові заходи медичного характеру; примусове лікування; заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб.

23. Відповідно до положень чинного КК України, за наявності передбачених законодавством умов, щодо особи, яка вчинила домашнє насильство (ст. 126-1 КК України) можуть бути застосовані лише наступні види звільнення від кримінальної відповідальності: у зв'язку з передачею особи на поруки (ст. 47 КК України); у зв'язку із зміною обстановки (ст. 48 КК України); у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 48 КК України). Якщо мають місце інші види кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, то за наявності визначених у законі умов, до особи, яка їх вчиняє, можуть бути застосовані й інші види звільнення від кримінальної відповідальності, а саме - у зв'язку з дійовим каяттям (ст. 45 КК України), у зв'язку з примиренням винного з потерпілим (ст. 46 КК України) та із застосуванням примусових заходів виховного характеру (ст. 97 КК України).

24. На підставі аналізу законодавства України та судової практики сформульовано пропозиції про внесення змін та доповнень до законодавчих актів, зокрема:

до Кримінального кодексу України:

у частині другій статті 76 слово «злочини» замінити словами «кримінальні правопорушення»;

у частині першій статті 91-1 слово «злочину» замінити словами «кримінального правопорушення»;

частину першу статті 91-1 доповнити пунктом б) пройти курс лікування від розладів психіки та поведінки внаслідок вживання психоактивних речовин або захворювання, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб;

частину другу статті 91-1 доповнити положенням наступного змісту: «Захід, передбачений пунктом шостим, частини другої цієї статті, може бути застосований до особи, якій призначено покарання у виді позбавлення волі;

у частині другій статті 91-1 слово «18-річного» замінити словом «16-річного»;

у частині четвертій статті 91-1 слово «злочину» замінити словами «кримінального правопорушення»;

статтю 91-1 додати приміткою наступного змісту:

Кримінальним правопорушенням, пов'язаним з домашнім насильством відповідно до цього Кодексу вважається кримінальне правопорушення:

- 1) передбачене статтею 126-1 цього Кодексу;
- 2) що передбачає кваліфікуючу ознаку «вчинення таких діянь щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах»;
- 3) з обтяжуючою обставиною, передбаченою у пункті 6-1 частини 1 статті 67 цього Кодексу «вчинення кримінального правопорушення щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах» та пункті 6 частини 1 статті 67 цього Кодексу в частині «вчинення кримінального правопорушення ... у присутності дитини»;
- 4) з ознаками діяння (дії або бездіяльність), поняття якого визначено у статті 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

ст. 126-1 КК України викласти в такій редакції:

«Стаття 126-1. Домашнє насильство

1. Домашнє насильство, тобто умисне вчинення фізичного, психологічного, економічного насильства або кібернасильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи, -

карається штрафом від п'ятдесяти до ста п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, або громадськими роботами на строк від ста п'ятдесяти до двохсот годин, виправними роботами на строк до одного року, або арештом на строк до трьох місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років.

2. Ті самі дії, вчинені щодо двох чи більше осіб або систематично, -

караються громадськими роботами на строк від двохсот до двохсот сорока годин, виправними роботами на строк до двох років або арештом на строк від трьох до шести місяців, або обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років, або позбавленням волі на строк до двох років.

3. Ті самі дії, якщо вони мають характер мордування, або спричинили середньої тяжкості тілесне ушкодження, або довели потерпілого до замаху на самогубство, –

караються обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років, або позбавленням волі на строк від трьох до шести років.

4. Ті самі дії, якщо вони спричинили тяжкі наслідки,

караються позбавленням волі на строк від шести до дванадцяти років.

Примітка 1. Під систематичністю в даній статті слід розуміти сукупність трьох і більше насильницьких дій, кожен з яких є самостійним епізодом, якщо при цьому вони виражали певну спрямованість у поведінці винного щодо потерпілого або потерпілих.

Примітка. 2. Тяжкими наслідками в цій статті вважається самогубство, переривання вагітності або тяжке тілесне ушкодження».

До Кримінального процесуального кодексу України:

у частині шостій статті 194 слово «злочину» замінити словами «кримінального правопорушення»;

у пункті першому частини першої статті 477 слова «статтею 126-1 (домашнє насильство)» замінити словами «частиною першою та другою ст. 126-1 (домашнє насильство, без обтяжуючих обставин)».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авдєєва Г. К. Використання спеціальних знань у розслідуванні домашнього насильства в умовах змагального кримінального процесу. *Організаційно-правові засади запобігання домашньому насильству: реалії та перспективи* : матеріали круглого столу, 31 трав. 2019 р. Запоріжжя, 2019. С. 10-14.
2. Автухов К. А. Основні теоретичні та прикладні проблеми виконання покарання у виді арешту. *Університетські наукові записки*. 2013. № 1. С. 256-260.
3. Актуальні проблеми сімейного насильства : колект. монографія / [Т. О. Перцева та ін.] ; за заг. ред. проф. Т. О. Перцевої, проф. В. В. Огоренко ; Дніпров. держ. мед. ун-т. Дніпро : Ліра, 2021. 187 с.
4. Александренко О. В. Сучасні можливості судових експертиз і напрями використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, пов'язаних з домашнім насильством. *Теорія і практика судової експертизи і криміналістики* : матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 27 лютого 2020 р.). Київ-Маріуполь, 2020. С. 14-18.
5. Алфьоров С. М., Шаблистий В. В. Кримінальна відповідальність за погрози застосуванням фізичного насильства : монографія. Запоріжжя : ФОП Зеленкевич Л. П., 2011. 212 с.
6. Андрушко П. П. Злочини проти виборчих прав громадян та їх права брати участь у референдумі: кримінально-правова характеристика : монографія. Київ : КНТ, 2007. 325 с.
7. Андрушко П. П. Об'єкт кримінально-правової охорони, об'єкт злочину, об'єкт злочинного посягання та об'єкт злочинного впливу: основний зміст понять та їх співвідношення. *Адвокат*. 2011. № 12. С. 3-10.
8. Андрушко П. П. Об'єкти кримінально-правової кваліфікації: поняття, види. *Вісник Академії адвокатури України*. 2010. № 1(17). С. 150-157.

9. Антипов В. В., Антипов В. І. Обставини, які виключають застосування кримінального покарання : монографія. Київ : Атіка, 2004. 208 с.
10. Арушанян К. Реалізація прокурором повноважень у кримінальних провадженнях за фактами домашнього насильства. *Вісник Національної Академії прокуратури. Спеціальний випуск «Протидія домашньому насильству в контексті законодавчих змін»*. 2018. № 4/2(58). С. 58-69.
11. Бажанов М. І. Кримінальне право України. Загальна частина / ред. Р. А. Лазарєва. Дніпропетровськ, 1992. 167 с.
12. Байда А. О. Проблеми кримінальної відповідальності за домашнє насильство. *Питання боротьби зі злочинністю* : зб. наук. праць. Харків, 2016. Вип. 32. С. 79-95.
13. Бакаєв Д. І. Порівняльне правознавство: галузевий аспект. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. Вип. 6, т. 1. С. 3-7.
14. Бакаїм М. В. Адміністративно-правова характеристика діяльності суб'єктів запобігання та протидії правопорушенням у сімейно-побутовій сфері : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.07 / Запоріж. нац. ун-т. Запоріжжя, 2021. 17 с.
15. Бакаїм М. В. Досвід зарубіжних країн у подоланні насильства в сім'ї. *Європейські перспективи*. 2021. № 1. С. 60-68.
16. Балобанова Д. О. Теорія криміналізації : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.08 / Одес. нац. юрид. акад. Одеса, 2007. 199 с.
17. Банасюк Й., Степковскі О. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами: доктринальні основи. *Юридична Україна*. 2018. № 5-6. С. 4-13.
18. Бандурка О. М., Богатирьова О. І. Застосування порівняльного методу в науці кримінально-виконавчого права. *Право і суспільство*. Вип.1. 2013. С. 81-85.
19. Баранова Ю. О. Методологічні правила порівняльно-правових досліджень : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.01 / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса, 2015. 24 с.

20. Баулін Ю. В. Проблеми застосування кримінально-правових норм органами досудового слідства. *Правова система України: історія, стан та перспективи* : у 5 т. Т. 5: Кримінально-правові науки: Актуальні проблеми боротьби зі злочинністю в Україні / за заг. ред. В. В. Сташиса. Харків : Право, 2008. 839 с.
21. Безгинський Б. Методологічне дослідження щодо встановлення кримінальної відповідальності за незаконне збагачення. *Філософські та методологічні проблеми права*. Вип. 2. Том 22. 2021. С. 7-10.
22. Берднік І. В. Поняття адміністративної преюдиції у кримінальному праві. *Гендерні детермінанти вчинення насильства у сім'ї та правові основи протидії* : електрон. зб. матеріалів міжнар. Інтернет-конф. (Івано-Франківськ, 27-28 травня 2015 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2015. С. 77-81. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/7404>
23. Берзін П. С. Незаконне використання засобів індивідуалізації учасників господарського обороту, товарів та послуг: аналіз складів злочину, передбаченого ст. 229 КК України : монографія. Київ : Атіка, 2005. 316 с.
24. Берш А. Я. Примусові заходи медичного характеру: правова природа та види : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.08 / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад. Одеса, 2017. 20 с.
25. Беспаль О. Л. Діти-свідки насильства в сім'ї: проблемні питання в законотворчості. *Забезпечення прав і свобод людини: сучасний стан і перспективи розвитку* : матеріали підсумкової наук.-теорет. конф. (м. Київ, 21 квітня 2017 р.) / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2017. С. 62-64.
26. Беспаль О. Л. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам проти життя та здоров'я дітей, що вчиняються в сім'ї : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.08 / Класич. приват. ун-т. Запоріжжя. 2019. 294 с.
27. Беспаль О. Л. Соціально-демографічні ознаки осіб, які вчинили сімейне насильство щодо дітей. *Інформація і право*. 2018. № 1 (24). С. 159-163.

28. Біленко П. С. Домашнє насильство як прояв кримінального насильства. *Правовий часопис Донбасу*. 2019. № 3 (68). С. 95-102.
29. Біловол О. О. Суспільно небезпечні наслідки домашнього насильства (ст. 126-1 КК України). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2021. № 50. С. 71-75.
30. Блага А. Б. Насильство в сім'ї (кримінологічний аналіз і запобігання) : монографія. Харків : ФО-П Макаренко, 2014. 360 с.
31. Богатирьов І. Г. Кримінальні покарання, не пов'язані з позбавленням волі (теорія і практика їх виконання кримінально-виконавчою інспекцією): дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2006. 500 с.
32. Бодюл Є. М. Особливості та деякі проблеми виконання покарання у вигляді обмеження волі за кримінально-виконавчим кодексом України. *Проблеми пенітенціарної теорії і практики*. Київ, 2004. № 9. С. 241-246.
33. Бойко О. В. Насильство в сім'ї: соціологічний аналіз явища : дис. на здобуття наук. ступеня канд. соціолог. наук : 22.00.03 / Нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2003. 211 с.
34. Бондаренко О. С. Кримінальна відповідальність за домашнє насильство в Україні. *Правові горизонти*. 2020. № 20 (33). С. 102-107.
35. Борисов В. І. Склад злочину та місце потерпілого в його структурі. *Право України*. 2020. № 2. С. 138-150.
36. Брус І. Контроль за виконанням обмежувальних заходів щодо осіб, які вчинили домашнє насильство. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2019. № 1 (59). С. 112-123.
37. Бугаєць Т. Судовий розгляд справ про видачу обмежувального припису у справах домашнього насильства: міжнародні стандарти та огляд національної практики» : проект Ради Європи «Стамбульська конвенція: 214 інструмент для посилення боротьби з насильством стосовно жінок та домашнім насильством в Україні» (2018-2020). Рада Європи, 2020. 100 с.

38. Булейко А. О. Підходи до проведення порівняльно-правових досліджень звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності* : зб. наук. праць. Кривий Ріг, 2014. Вип. 4(51). С. 154-161.

39. Булеца С. Б. Право фізичної особи на життя та здоров'я як об'єкт цивільно-правової регламентації: порівняльно-правовий аналіз регулювання в Україні, Угорській, Словацькій та Чеській республіках : дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук : 12.00.03 / Одес. нац. юрид. акад. Одеса, 2005. 230 с.

40. Бутирська І. А. Деякі питання теорії та практики застосування обмежувальних заходів у кримінальному процесі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 12. С. 363-365. URL: http://www.lsej.org.ua/12_2021/92.pdf

41. Васильєв А. А., Юртаєва К. В. Реалізація положень Стамбульської конвенції в законодавстві України про кримінальну відповідальність: системно-правовий аналіз внесених змін та доповнень. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 1. С. 279-284.

42. Ведернікова А. О. Кібербулінг: класифікація форм прояву та сучасні світові тенденції. *Протидія кіберзлочинності та торгівлі людьми*. Харків. 2020 С. 28-31.

43. Ведернікова А. О. Необхідність кримінально-правового регулювання кібербулінгу. *Протидія кіберзагрозам та торгівлі людьми* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (26 лист. 2019 р., м. Харків) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Координатор проектів ОБСЄ в Україні. Харків : ХНУВС, 2019. С. 42-45.

44. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ-Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

45. Великий тлумачний словник української мови (з дод., допов. та CD) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2007. 1736 с.

46. Веприцький Р. С. Феноменологія злочинності як галузь кримінології. *Форум права*. 2013. № 3. С. 84-87. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index
47. Вереша Р. В. Вина і склад злочину в кримінальному праві України: співвідношення понять. *Підприємництво, господарство і право*. 2004. № 2. С. 91-94.
48. Вереша Р. В. Зміст та значення психологічної теорії вини в кримінальному праві. *Вісник Академії адвокатури України*. 2012. Число 3 (25). С. 107-112.
49. Вереша Р. В. Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посіб. 4-те вид., перероб. та доп. Київ : Алерта, 2016. 352 с.
50. Вереша Р. В. Поняття вини як елемент змісту кримінального права України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.08 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2004. 18 с.
51. Вирок Андрушівського районного суду Житомирської області від 6 липня 2023 року у справі № 272/730/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112071847>
52. Вирок Бахмацького районного суду Чернігівської області від 02 березня 2023 року у справі № 728/385/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109319265>
53. Вирок Бердичівського міськрайонного суду Житомирської області від 29 червня 2023 року у справі № 274/6166/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111893662>
54. Вирок Білопільського районного суду Сумської області від 01 вересня 2022 року у справі № 573/848/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106020348>
55. Вирок Біляївський районний суд Одеської області від 06 вересня 2022 року у справі № 496/3266/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106077238>

56. Вирок Богородчанського районного суду Івано-Франківської області від 10 березня 2020 року у справі № 338/1208/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88087743>

57. Вирок Богунського районного суду м. Житомира від 13 лютого 2023 року у справі № 295/4123/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108940566>

58. Вирок Бориспільського міськрайонного суду Київської області від 17 березня 2023 року у справі 359/9941/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109704901>

59. Вирок Буського районного суду Львівської області від 1 березня 2019 року. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/80203000>

60. Вирок Веселинівського районного суду Миколаївської області від 16 квітня 2019 року у справі № 472/280/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/81316494>

61. Вирок Виноградівського районного суду Закарпатської області від 12 липня 2023 року у справі № 299/2129/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112185823>

62. Вирок Вінницького міського суду Вінницької області від 14 квітня 2022 року у справі № 127/770/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103969669>

63. Вирок Воловецького районного суду Закарпатської області від 31 жовтня 2019 року у справі № 300/594/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85376918>

64. Вирок Гайсинського районного суду Вінницької області від 31 жовтня 2022 року у справі № 129/3731/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107019752>

65. Вирок Галицького районного суду м. Львова від 22 вересня 2022 року у справі № 462/763/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106376879>

66. Вирок Голосіївського районного суду міста Києва від 12 січня 2023 року у справі № 752/19087/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108351110>

67. Вирок Гощанського районного суду Рівненської області від 16 лютого 2023 року у справі № 557/1532/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109029261>

68. Вирок Дарницького районного суду міста Києва від 10 червня 2021 року у справі № 753/8856/2. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97547798>

69. Вирок Дніпропетровського районного суду Дніпропетровської області від 13 вересня 2021 року у справі № 175/326/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99532675>

70. Вирок Драбівського районного суду Черкаської області від 30 травня 2023 року у справі № 692/417/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111179540>

71. Вирок Дрогобицький міськрайонний суд Львівської області від 08 травня 2023 року у справі № 442/2496/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110682452>

72. Вирок Дубровицького районного суду Рівненської області від 25 лютого 2021 року у справі № 949/551/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95144622>

73. Вирок Дубровицького районного суду Рівненської області від 24 квітня 2023 року у справі № 949/155/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110420869>

74. Вирок Жовківський районний суд Львівської області від 03 квітня 2020 року у справі № 444/607/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88583088>

75. Вирок Жовківського районного суду Львівської області від 29 травня 2023 року у справі № 444/974/23. Єдиний державний реєстр судових рішень : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111193859>

76. Вирок Жовківського районного суду Львівської області від 27 липня 2023 року у справі № 444/2170/23. Єдиний державний реєстр судових рішень : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112451018>

77. Вирок Жовківського районного суду Львівської області від 31 липня 2023 року у справі № 444/2169/23. Єдиний державний реєстр судових рішень : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112504327>

78. Вирок Жовтневого районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 16 листопада 2020 року у справі № 212/1575/20. Єдиний державний реєстр судових рішень : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92873299>

79. Вирок Зарічного районного суду м. Суми від 06 липня 2020 року у справі № 591/6871/19. Єдиний державний реєстр судових рішень : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90221447>

80. Вирок Заставнівського районного суду Чернівецької області від 11 березня 2020 року у справі № 716/1366/19. Єдиний державний реєстр судових рішень : веб-сайт. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/88132760>

81. Вирок Заставнівського районного суду Чернівецької області від 23 вересня 2022 року у справі № 716/758/22. Єдиний державний реєстр судових рішень : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106402259>

82. Вирок Зачепилівського районного суду Харківської області від 30 червня 2022 року у справі № 952/195/22. Єдиний державний реєстр судових рішень : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105096312>

83. Вирок Золочівського районного суду Львівської області від 13 березня 2023 року у справі № 445/1197/22. Єдиний державний реєстр судових рішень : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109551165>

84. Вирок Іваничівського районного суду Волинської області від 7 липня 2023 року у справі № 156/602/23. Єдиний державний реєстр судових рішень : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112071628>

85. Вирок Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 30 травня 2023 року у справі № 344/16096/22. Єдиний державний реєстр судових рішень : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111186956>

86. Вирок Кам'янського районного суду Черкаської області від 21 грудня 2021 року у справі № 696/1023/21. Єдиний державний реєстр судових рішень : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102063136>

87. Вирок Кельменецького районного суду Чернівецької області від 30 травня 2023 року у справі № 717/189/23. Єдиний державний реєстр судових рішень : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111189315>

88. Вирок Київського районного суду м. Одеси від 3 лютого 2022 року у справі № 947/14361/21. Єдиний державний реєстр судових рішень : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102957574>

89. Вирок Київського районного суду м. Одеси від 27 липня 2023 року у справі № 947/16922/23. Єдиний державний реєстр судових рішень : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112462860>

90. Вирок Кобеляцького районного суду Полтавської області від 21 червня 2019 року у справі № 532/1246/19. Єдиний державний реєстр судових рішень : веб-сайт. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82692602>

91. Вирок Коломийського міськрайонного суду Івано-Франківської області від 26 грудня 2022 року у справі № 346/3500/22. Єдиний державний реєстр судових рішень : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108117432>

92. Вирок Конотопського міськрайонного суду Сумської області від 31 липня 2023 року у справі № 577/2445/23. Єдиний державний реєстр судових рішень : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112592475>

93. Вирок Косівського районного суду Івано-Франківської області від 27 червня 2022 р. у справі № 347/1232/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104951196>

94. Вирок Красноармійського міськрайонного суду Донецької області від 17 липня 2020 року у справі № 235/3124/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90441388>

95. Вирок Кременецького районного суду Тернопільської області 08 травня 2023 року у справі № 609/96/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110682847>

96. Вирок Лубенського міськрайонного суду Полтавської області від 28 червня 2022 року у справі № 539/3679/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104953101>

97. Вирок Лугинського районного суду Житомирської області від 3 травня 2019 р. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/81514778>

98. Вирок Луцького міськрайонного суду Волинської області від 22 липня 2022 року у справі № 161/8835/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105372897>

99. Вирок Любашівського районного суду Одеської області від 29 січня 2020 року у справі № 507/1782/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87226805>

100. Вирок Малиновського районного суду м. Одеси від 27 липня 2022 року у справі № 521/8675/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105475689>

101. Вирок Менського районного суду Чернігівської області від 06. січня 2022 року у справі № 738/568/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102443403>

102. Вирок Миколаївського районного суду Львівської області від 07 червня 2023 року у справі № 447/1468/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111374848>

103. Вирок Миколаївського районного суду Одеської області від 06 червня 2023 року у справі № 508/417/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111327827>

104. Вирок Миколаївського районного суду Одеської області від 12 липня 2023 року у справі № 508/677/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112141483>

105. Вирок Мостиського районного суду Львівської області від 20 липня 2023 року у справі № 448/1127/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112326924> (дата

106. Вирок Мукачівського міськрайонного суду Закарпатської області від 28 березня 2019 р. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/80777212>

107. Вирок Мукачівського міськрайонного суду Закарпатської області від 18 липня 2023 року у справі № 303/5153/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112252750>

108. Вирок Мукачівського міськрайонного суду Закарпатської області від 07 серпня 2023 року у справі № 303/1658/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112689985>

109. Вирок Надвірнянського районного суду Івано-Франківської області від 02 червня 2023 року у справі № 348/2221/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111280531>

110. Вирок Немирівський районний суд Вінницької області від 15 березня 2023 року у справі № 930/2102/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109581033>

111. Вирок Ніжинського міськрайонного суду Чернігівської області від 14 червня 2023 року у справі № 740/1583/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111555797>

112. Вирок Новгород-Сіверського районного суду Чернігівської області від 13 червня 2023 року у справі № 739/1030/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111509811>

113. Вирок Новоархангельського районного суду Кіровоградської області від 7 липня 2023 року у справі № 394/83/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112048388>

114. Вирок Нововодолазького районного суду Харківської області від 23 лютого 2023 року у справі № 631/1066/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109197101>

115. Вирок Новоград-Волинського міськрайонного суду Житомирської області від 27 липня 2023 року у справі № 285/2646/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112492746>

116. Вирок Новозаводського районного суду міста Чернігова від 2 травня 2023 року у справі №751/5224/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110619551>

117. Вирок Новомиkolaївського районного суду Запорізької області 06 червня 2023 року у справі № 322/592/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111332279>

118. Вирок Новомосковського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 26 липня 2023 року у справі № 183/8647/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112424712>

119. Вирок Новосанжарського районного суду Полтавської області від 17 січ. 2020 року у справа № 532/1992/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87007116>

120. Вирок Новоукраїнського районного суд Кіровоградської області від 19 жовтня 2021 р. у справі № 396/851/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106822950>

121. Вирок Оболонського районного суд м. Києва від 04 листопада 2019 р. у справі №756/14384/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85407744>

122. Вирок Овруцького районного суду Житомирської області від 8 травня 2019 р. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/81587757>

123. Вирок Очаківський міськрайонний суд Миколаївської області від 11 березня 2020 року (категорія справи № 483/1562/19; судове провадження: 1-кп/483/67/2020). *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88129436>

124. Вирок Перемишлянського районного суду Львівської області 09 серпня 2022 року у справі № 449/1385/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105718361>

125. Вирок Переяслав-Хмельницького міськрайонного суду Київської області від 12 січня 2022 року у справі № 373/2130/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102501043>

126. Вирок Першотравенського міського суду Дніпропетровської області від 15 грудня 2021 року у справі № 186/1474/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101957296>

127. Вирок Петриківського районного суду Дніпропетровської області від 3 серпня 2023 року у справі № 187/1351/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112597802>

128. Вирок Покровського районного суду Дніпропетровської області від 08 лютого 2022 року у справі № 189/158/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103057772>

129. Вирок Полонського районного суду Хмельницької області від 25 липня 2023 року у справі № 681/947/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112418626>

130. Вирок Садгирського районного суду м. Чернівці від 19 червня 2023 року у справі № 726/1250/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111607379>

131. Вирок Самбірського міськрайонного суду Львівської області від 25 липня 2023 року у справі № 452/2814/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112398753>

132. Вирок Свалявського районного суду Закарпатської області 08 червня 2022 року у справі № 306/820/22. Єдиний державний реєстр судових рішень : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104742651>

133. Вирок Сколівського районного суду Львівської області від 29 червня 2023 року у справі № 453/1865/21. Єдиний державний реєстр судових рішень : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111876033>

134. Вирок Слов'янського міськрайонного суду Донецької області від 14 листопада 2019 року у справі № 243/12901/19. Єдиний державний реєстр судових рішень : веб-сайт. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85692978>

135. Вирок Срібнянського районного суду Чернігівської області від 7 липня 2023 року у справі № 746/212/23. Єдиний державний реєстр судових рішень : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112056140>

136. Вирок Тернівського міського суду Дніпропетровської області від 29 травня 2023 року у справі № 194/432/23. Єдиний державний реєстр судових рішень : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111148790>

137. Вирок Тетіївського районного суду Київської області від 27 липня 2023 року у справі № 940/428/23. Єдиний державний реєстр судових рішень : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112448536>

138. Вирок Тисменицького районного суду Івано-Франківської області від 26 червня 2023 року у справі № 352/825/23. Єдиний державний реєстр судових рішень : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111770658>

139. Вирок Турійський районний суд Волинської області 22 червня 2023 року у справі № 169/562/23. Єдиний державний реєстр судових рішень : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111699318>

140. Вирок Тячівського районного суду Закарпатської області від 27 жовтня 2022 року у справі № 307/1875/21. Єдиний державний реєстр судових рішень : веб-сайт. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106967410>

141. Вирок Харківського районного суду Харківської області від 28 липня 2023 року у справі №635/1158/23. Єдиний державний реєстр судових рішень : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112479386>

142. Вирок Царичанського районного суду Дніпропетровської області від 13 липня 2023 року у справі № 196/478/23. Єдиний державний реєстр судових рішень : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112177401>

143. Вирок Чигиринського районного суду Черкаської області від 17 лютого 2023 року у справі № 708/842/22. Єдиний державний реєстр судових рішень : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109041782>

144. Вирок Шевченківського районного суду м. Львова від 24 січня 2022 року у справі № 466/9278/21. Єдиний державний реєстр судових рішень : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103387804>

145. Віденська декларація і Програма дій [Прийняті на Всесвітній конференції з прав людини (Відень, 25 червня 1993 року) URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/vienna-declaration-and-programme-action>

146. Війна без правил: гендерно-обумовлене насильство, пов'язане зі збройним конфліктом на сході України / А. Альохін, С. Кириченко, А. Кориневич [та ін.] ; за заг. ред. В. Щербаченка, Г. Янової ; ГО «Східноукр. центр громад. ініціатив». Київ, 2017. 216 с.

147. Війна не скасовує потребу протидіяти домашньому насильству : думка експерта. *Lexinform. Юридичні новини України* : веб-сайт. 2022. URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/vijna-ne-skasovuye-potrebu-protydiyaty-domashnomu-nasylstvu/>

148. Вілс Е., Калашник О. Протидія домашньому насильству. Проект Ради Європи «Боротьба з насильством щодо жінок та дітей в Україні» : практ. посіб. для поліцейських. URL: <https://rm.coe.int/cvavgu-jan2018-4-ua-web/16807874e0>

149. Власов П. О. Насильство в сім'ї та діяльність органів внутрішніх справ по його подоланню : інформац.-практ. посібник. Дніпропетровськ : Дніпропетр. міська ГО «Жіночий інформаційно-координаційний центр», 2005. 106 с.

150. Вознюк А. А. Кримінальна відповідальність за домашнє насильство: актуальні питання теорії та практики. *Форум права*. 2019. № 2. С. 6-14. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index
151. Вознюк А. А. Кримінальне право України. Загальна частина : конспект лекцій / Нац. акад. внутр. справ. Київ : Освіта України, 2016. 236 с.
152. Вознюк А. А. Обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності* : тези II Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 1 березня 2019 року). Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2019. С. 111–114.
153. Волощук А. М., Ярмачі Х. П., Ковальова О. В. Діяльність служби дільничних інспекторів міліції щодо попередження насильства в сім'ї : монографія. Одеса : ОДУВС, 2013. 218 с.
154. Галай А. О., Галай В. О. Міжнародний досвід попередження та протидії домашньому насильству. Київ : КНТ, 2014. 160 с.
155. Гавриш С. Б. Кримінально-правова охорона докiлля в Україні: проблеми теорії, застосування і розвитку кримінального законодавства / Верховна Рада України, Інститут законодавства. Київ, 2002. 634 с.
156. Гендерно зумовлене насильство. *Ла-Страда Україна* : веб-сайт. URL: <https://www.facebook.com/lastradaukraine/posts/1997840736959667/>
157. Гловюк І. Доказування у кримінальних провадженнях, пов'язаних з домашнім насильством. *КонструктивNEWS* : веб-сайт. 2021. 10 груд. URL: <https://konstruktiv-news.com/dokazuvannja-u-kriminalnih-provadžhennjah-pov-jazanih-z-domashnim-nasilstvom>
158. Гловюк І. Правова природа застосування обмежувальних заходів за ч. 6 ст. 194 КПК України. *Діяльність органів досудового розслідування в умовах реформування правоохоронних органів: сучасні виклики* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 21 травня 2021 року) / ред. кол. А. В. Захарко, В. М. Федченко, А. Г. Гаркуша. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2021. С. 17-21.

159. Гловюк І. В. Із приватного в публічне. Коли відмова потерпілого від обвинувачення є недостатнім аргументом. *Закон і Бізнес*. 2019. 26 січ. – 01 лют. (№ 3). URL: https://zib.com.ua/ua/print/136156-koli_vidmova_poterpilogo_vid_obvinuvachennya_e_nedostatnim_a.html
160. Гловюк І. В. Форми насильства: фізичне, психологічне, економічне. Як довести факт кожного з перелічених різновидів насильства?. *Вища школа адвокатури НААУ*: веб-сайт. 2022. URL: <https://www.hsa.org.ua/lectors/glovyuk-iryna/articles/formy-nasylstva-fizychne-psyhologichne-ekonomichne-yak-dovesty-fakt-kozhnogo-z-perelichenyh-riznovydiv-nasylstva>
161. Гловюк І. В. Чи зустрічали Ви випадки, коли в домашньому насильстві мала місце провокація зі сторони одного із подружжя? *Вища школа адвокатури НААУ*: веб-сайт. URL: <https://www.hsa.org.ua/lectors/glovyuk-iryna/articles/ci-zustricali-vi-vipadki-koli-v-domasnyomu-nasilstvi-mala-misce-provokaciia-zi-storoni-odnogo-iz-podruzizia>
162. Гловюк І. В. Тлумачення верховним судом засади non bis in idem у контексті домашнього насильства. *ЮРФЕМ.ua*: веб-сайт. URL: <https://jurfem.com.ua/tlumachennya-vs-non-bis-in-idea-domashne-nasylstvo/>
163. Головкін Б. М. Сімейно-побутові конфлікти в системі детермінації умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.08 / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2003. 20 с.
164. Головка О. М., Шпак К. О., Микита А. А. Динаміка правопорушень під час пандемії COVID-19: домашнє насильство та кібернасильство. *Право та інноваційне суспільство*. 2021. № 1 (16). С. 70-78.
165. Гончар Т.О. Загальна характеристика заходів кримінально-правового впливу. *Правова держава*. 2014. № 18. С. 101-105.
166. Горбач-Кудря І. А. Адміністративно-правові засади застосування спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.07 / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2021. 371 с.

167. Горбова Г. О. Адміністративно-правове регулювання протидії насильству в сім'ї : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.07 / Нац. авіац. ун-т. Київ, 2015. 239 с.
168. Горбова Г. О. Зарубіжний досвід у сфері протидії насильству в сім'ї (на прикладі окремих країн Європи). *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридична наука»*. 2015. Вип. 2-3, т. 3. С. 211-215.
169. Грищук В. К. Кодифікація кримінального законодавства України : проблеми історії і методології. Львів : монографія. Світ, 1992. 168 с.
170. Грищук В. К. Кримінальне право України: Загальна частина : навч. посіб. для студ. юрид. фак. вищ. навч. закл. Київ : Вид. дім «Ін Юре», 2006. 586 с.
171. Грищук В. К. Системні зв'язки кримінального законодавства України як регулятивного феномена. *Юридичний вісник*. 2022. №1 (62) С. 170-179.
172. Гумін О. М. Кримінальна насильницька поведінка особи: теоретико-прикладні аспекти : дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів, 2011. 628 с.
173. Гумін О. М. Кримінальна насильницька поведінка проти особи : монографія. Львів : ЛьвДУВС, 2009. 360 с.
174. Гуторова Н. О. Проблеми кримінально-правової охорони державних фінансів України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Нац. ун-т внутріш. справ. Харків, 2002. 38 с.
175. Гуцуляк М. В. Кримінально-виконавча характеристика покарання у виді громадських робіт : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.08 / Львів. держ. ун-т внутріш. справ. Львів, 2010. 234 с.
176. Декларація про викорінювання насилля щодо жінок. Організація Об'єднаних Націй. 1993. URL: <http://www.un-documents.net/a48r104.htm>
177. Денисова О. В. Кримінально-правова характеристика катування : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.08 / Акад. адвокатури України. Київ, 2014. 200 с.
178. Джужа О. Щодо механізму злочинної поведінки. *Право України*. 2005. № 6. С. 65-70.

179. Джужа О. М. Запобігання злочинам, пов'язаним із сексуальним насильством : монографія. Київ : Атіка, 2009. 240 с.
180. Діяльність служби дільничних інспекторів міліції щодо профілактики насильства над дітьми й дорослими членами сім'ї : навч.-метод. посібник / А. Б. Блага, Т. В. Журавель, Д. Г. Заброда, Н. Е. Мілорадова ; за ред. Г. О. Христової. Київ : ВПК «ОБНОВА», 2012. 140 с.
181. Дмитращук О. С. Запобігання домашньому насильству підрозділами Національної поліції України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.08 / Дніпропетр. держ. ун-т внутріш. справ. Дніпро, 2021. 22 с.
182. Довгань-Бочкова Н. В. Домашнє насильство: аналіз об'єктивної сторони складу злочину. *Вісник Львівського університету. Серія: Юридична*. 2018. Вип. 66. С. 187-197.
183. Довгунь К. В. Адміністративно-правові засади діяльності суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству» : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.07 / Нац. акад. внутріш. справ. Київ. 2021. 202 с.
184. Довгунь К. В. Досвід США та Канади у сфері запобігання і протидії домашньому насильству. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 11. С. 111-114.
185. Домашнє насильство: прояви та відповідальність : роз'яснення Ватутінського міського суду Черкаської області. *Судова влада України* : веб-сайт. URL: <https://nb.mk.court.gov.ua/sud1418/pres-centr/nov/658251/>
186. Доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2022 році. URL: <https://ombudsman.gov.ua/report-2022/images/documents/annual-report-2022.pdf>
187. Драгоненко А. О. Соціальна обумовленість норм про кримінальну відповідальність за домашнє насильства. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 3. С. 190-193.

188. Дроздов О. М. Non bis in idem – європейський орієнтир для забезпечення сталості та єдності судової практики Верховним Судом (за матеріалами практики Європейського суду з прав людини). *Право України*. 2017. № 6. С. 110-132.
189. Дудоров О. О. Вибрані праці з кримінального права / МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2010. 952 с.
190. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України) / за ред. М. І. Хавронюка. Київ : Ваїте, 2019. 288 с.
191. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право : навч. посіб. / за заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ : Ваїте, 2014. 944 с.
192. Жук І. В. Обмежувальні заходи у кримінальному праві України: правова природа та сутність. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2019. Вип. 55. Т. 2. С. 83–86.
193. Завальнюк В. Принцип історизму в право- і державознавстві. *Право України*. 1998. № 2. С. 21-23.
194. Завгородня О. В. Проблема психологічного здоров'я: спроба теоретичного аналізу. *Практична психологія та соціальна робота*. 2007. № 1. С. 55-60.
195. Загальна декларація прав людини. *Верховна Рада України* : офіц. веб-сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
196. Загальна рекомендація Комітету CEDAW № 19 щодо насильства щодо жінок (1992), документ ООН. CEDAW/C/1992/L.1/Add.15. URL: <https://land.gov.ua/wp-content/uploads/2019/01/%D0%97%D0%B0%D0%B3%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96-%D1%80%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97->

%D0%9A%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%82%D0%B5%D1%82%D1%83-
%D0%9E%D0%9E%D0%9D.pdf

197. Загальні тенденції виконання кримінальних покарань в зарубіжних країнах. *Кримінально-виконавче право*. URL: http://stud.com.ua/9016/pravo/zagalni_tendentsiyi_vikonannya_kriminalnih_pokaran_zarubizhnih_krayinah

198. Загине́й-Заболотенко З. Застосування кримінального законодавства України за домашнє насильство: огляд судової практики. *Вісник прокуратури*. 2019. № 10. С. 42-52.

199. Зайцев О. В. Сутність та критерії обмеженої осудності. *Держава і право. Юридичні і політичні науки* : зб. наук. праць. Київ, 2002. Вип. 17. С. 414-418.

200. Залеська А. С. Соціальна обумовленість криміналізації порушення права на отримання освіти в Україні. *Форум права*. 2012. № 1. С. 334-338. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index

201. Запобігання насильству в сім'ї: метод. посіб. для працівників міліції / [Т. О. Проценко та ін.] ; МВС України, Держ. НДІ. Київ : Тютюкін, 2011. 91 с.

202. Запобігання та протидія домашньому насильству : інформаційні матеріали для фахівців, які працюють з дітьми та молоддю в громадах / Держ. ін-т сімейної та молодіжної політики. Київ, 2018. 32 с.

203. Запобігання та протидія проявам домашнього насильства: діяльність закладів вищої освіти : навч.-метод. посіб. / В. Л. Андрієнкова, Ю. В. Аносова, В. В. Байдик [та ін.]. Київ : ФОП Нічога О.С., 2020. 196 с.

204. Змисла М. Чи втратило домашнє насильство свою актуальність в умовах воєнного стану? *Юридична газетаOnline*. 2023. 14 березня. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/chi-vtratilo-domashne-nasilstvo-svoyu-aktualnist-v-umovah-voennogo-stanu-.html>

205. Йосипів А. О. Детермінанти насильницької злочинності та протидія їй органами внутрішніх справ : монографія. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2011. 276 с.
206. Ігнатов О. Кримінальне насильство: окремі питання. *Право України*. 2005. № 3. С. 67-71.
207. Ігнатов О. М. Теоретичні та прикладні проблеми протидії загальнокримінальній насильницькій злочинності в Україні : дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2014. 598 с.
208. Інструкція з визначення критеріїв перинатального періоду, живонародженості та мертвонародженості : Наказ Міністерства охорони здоров'я України № 179 від 29 березня 2006 року. *Верховна Рада України* : офіц. веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0427-06#Text>
209. Іщенко Т. В. Розслідування домашнього насильства : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.09 / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2021. 324 с.
210. Калашник Н. Г., Калашник Н. С. Пентологія: виконання покарань у світі. Запоріжжя : КСК ; Альянс, 2014. 260 с.
211. Каменський Д. В. Методологічні особливості порівняльних кримінально-правових досліджень: здобутки української та американської доктрин. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2020. Вип. 44. С. 109-112.
212. Камінський П. В. Кримінально-правова характеристика за примушування до шлюбу: порівняльно-правове дослідження : дис. на здобуття д-ра філос. / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса, 2022. 184 с.
213. Капустін О. Умисел у складі злочину. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 12. С. 294-299.
214. Карпушева І. Ю. Кримінально-правовий аналіз суспільно небезпечної дії та визначення її властивостей. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2011. № 2. С. 160-165.

215. Карчевський М. В. Кримінально-правова охорона інформаційної безпеки України : монографія / МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2012. 528 с.
216. Касинюк Л. А. Основи конституційного права України. Харків : Одісей, 1997. 160 с.
217. Кваліфікація та основи методики розслідування домашнього насильства: навчальний посібник / С. Романцова, Н. Устрицька, І. Гловюк [та ін.] ; за ред. І. Гловюк, Н. Лащук, С. Романцової. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 404 с.
218. Кифлюк Р. В. Особливості розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень, пов'язаних з насильством в сім'ї : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.09 / Ун-т держ. фіск. служби України. Ірпінь, 2020. 232 с.
219. Кісілюк Е. М., Смаглюк О. В. Кримінальна відповідальність за гендерно зумовлене насильство в Україні. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2018. № 1. С. 96-104.
220. Книга М. М. Примусові заходи медичного характеру як засіб попередження злочинності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.08 / Дніпропетр. держ. ун-т внутріш. справ. Дніпропетровськ, 2009. 20 с.
221. Книженко О. Домашнє насильство: проблеми кваліфікації. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2019. № 2. С. 45-52.
222. Ковалик Ю. М. Обмежувальні заходи в кримінальному праві України : дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філос. : за спец. 081 «Право». Львів, 2022. 246 с.
223. Ковальова О. В. Діяльність служби дільничних інспекторів міліції щодо попередження насильства в сім'ї : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.08 / Харків. нац. ун-т внутріш. справ. Харків, 2008. 21 с.

224. Ковтун В. О. Протидія кібербулінгу як сучасній формі агресії Протидія кіберзагрозам та торгівлі людьми (26 лист. 2019 р., м. Харків) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Координатор проєктів ОБСЄ в Україні. Харків : ХНУВС, 2019. С. 86-88.

225. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 1 - 212-24) від 07 грудня 1984 № 8073-Х. *Верховна Рада України* : офіц. веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/80731-10>

226. Козаченко О. В. Дефініція та ознаки обмежувальних заходів. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативнорозшукової діяльності* : тези II Всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 2 березня 2018 року). Хмельницький, 2018. С. 48-50.

227. Козаченко О. В. Кримінально-правові заходи в Україні: культурноантропологічна концепція : дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса, 2012. 430 с.

228. Козаченко О. В. Кримінально-правові заходи: культуро-антропологічний вимір : монографія. Миколаїв : Іліон, 2011. 504 с.

229. Козаченко О. В. Обмежувальні заходи та їх роль в забезпеченні ефективності кримінально-правового впливу. *Кримінально-правове регулювання та забезпечення його ефективності* : матеріали міжнар. наук-практ конф, (м. Харків, 18-19 жовтня 2018 р.). Харків : Право, 2018. С. 351-356.

230. Козаченко О. В. Ознаки та властивості обмежувальних кримінальноправових заходів. *Захист прав людини: національний та міжнародно-правовий виміри*: XIV Міжнародна науково-практична конференція «Від громадянського суспільства – до правової держави», 20 квітня 2018 рік : зб. тез доп. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2018. С. 34-38.

231. Козирєва В. П. Кримінальні покарання майнового характеру за законодавством України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.08 / Київ. нац. ун-т внутр. справ. Київ, 2007. 20 с.

232. Козлова А. Г. Місце судово-психологічної експертизи в кримінальному процесі та алгоритм проведення психодіагностичного

дослідження неповнолітніх жертв насильства. *Психологічний часопис*. 2017. № 2(6). С. 15-27.

233. Коломієць Ю. Ю. Вплив революційних ідей українського законодавця на зміст та форму кримінального закону. *Правове життя сучасної України* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 трав. 2019 р.) : у 2 т. / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса : Гельветика, 2019. Т. 2. С. 187–190.

234. Коломоєць О. Д. Адміністративно-правове регулювання відповідальності за вчинення насильства у сім'ї, невиконання захисного припису або непроходження корекційної програми : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.07 / Класич. приват. ун-т. Запоріжжя, 2010. 223 с.

235. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. *Верховна Рада України* : офіц. веб-сайт. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_207

236. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Рим, 04 листопада 1950 р.). *Верховна Рада України* : офіц. веб-сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

237. Конвенція про права дитини (20 листопада 1989 р.). *Верховна Рада України* : офіц. веб-сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

238. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання (10 грудня 1984 р.). *Верховна Рада України* : офіц. веб-сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_085

239. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (11 травня 2011 р.). *Верховна Рада України* : офіц. веб-сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/994_001-11

240. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами. Відкрита для підпису в Стамбулі (Туреччина) 11 травня 2011 р. та пояснювальна доповідь. URL: <https://rm.coe.int/1680093d9e>

241. Коновалова В. О., Шепітько В. Ю. Юридична психологія : підручник. Київ, 2013. 352 с.
242. Конституція України : Конституція України; Верховна Рада України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Верховна Рада України* : офіц. веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
243. Контрольний текст проєкту Кримінального кодексу України (станом на 22.05.2023 року з врахуванням рекомендацій лінгвістичної експертизи та окремих зауважень національних і зарубіжних експертів). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code>
244. Концепція реформування кримінального законодавства України. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/concept>
245. Копотун І. М. Громадський порядок як об'єкт кримінально-правової охорони : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.08 / Київ. нац. ун-т внутріш. справ. Київ, 2008. 20 с.
246. Коржанський М. Й. Кримінальне право і законодавство України. Частина Загальна : курс лекцій. Київ : Атіка, 2001. 432 с.
247. Коржанський М. Й. Кримінальне право і законодавство України. Частина Особлива. Курс лекцій. Київ : Атіка. 2001. 544 с.
248. Коржанський М. Й. Об'єкт і предмет злочину / Юрид. акад. МВС України. Дніпропетровськ : Ліра ЛТД, 2005. 252 с.
249. Кочемировська О. О., Христова Г. О. Стандарти надання соціальних послуг особам, які постраждали від насильства в сім'ї: міжнародний досвід та рекомендації для України / заг. ред С. Павлиш. Київ ; Запоріжжя : Друкар. світ, 2011. 228 с.
250. Крижна Л. В. Попередження злочинів, що вчинюються у сфері сімейно-побутових відносин : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.08 / Нац. акад. внутріш. справ України. Київ, 2000. 19 с.
251. Крикливець Д. Є. Обмежувальні заходи за Кримінальним кодексом України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 2. С. 298-301.

252. Кримінальне право (Особлива частина) : підручник : у 2 т. / А. О. Данилевський, Д. О. Калмиков, М.І. Хавронюк [та ін.] ; за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Луганськ : Елтон-2, 2012. Т. 1. 780 с.
253. Кримінальне право в запитаннях і відповідях. Загальна частина : посібник для підготовки до іспитів / за заг. ред. В. А. Клименка. Київ : Атіка, 2003. 288 с.
254. Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посіб. / А. М. Ященко, В. Б. Харченко, О. О. Житний [та ін.] ; за заг. ред. О. М. Литвинова. Харків : Право, 2019. 480 с.
255. Кримінальне право України. Загальна частина. Практикум : навч. посіб. / І. П. Козаченко [та ін.] ; за заг. ред. В. К. Матвійчука. Київ : КНТ, 2006. 432 с.
256. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Ю. В. Александров, В. І. Антипов, М. В. Володько [та ін.] ; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. Київ : Юрид. думка, 2004. 408 с.
257. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов [та ін.] ; за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 2-ге вид., переробл. і допов. Київ : Юрінком Інтер, 2005. 480 с.
258. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін [та ін.] ; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., переробл. і допов. Харків : Право, 2010. 456 с.
259. Кримінальне право України. Загальна частина : підруч. для студ. юрид. вузів і ф-тів / Г. В. Андрусів, П. П. Андрушко, В. О. Беньківський [та ін.]. Київ : Юрінком Інтер, 2000. 506 с.
260. Кримінальне право України. Загальна та Особлива частини : навч. посіб. / В. О. Кузнецов, М. П. Стрельбицький, В. К. Гіжевський. Київ : Істина, 2005. 380 с.
261. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / Ю. В. Баулін [та ін.] ; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., переробл. і допов. Харків : Право, 2010. 608 с.

262. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник для студ. юрид. вузів і ф-тів / Г. В. Андрусів, П. П. Андрушко, С. Я. Лихова [та ін.] ; за ред. П. С. Матишевського, С. С. Яценка, П. П. Андрушка. Київ : Юрінком Інтер, 1999. 891 с.

263. Кримінальний кодекс Королівства Іспанія / під ред. В. Л. Менчинського ; пер. на укр. мову О. В. Лішевської. Київ : ОВК, 2016. 284 с.

264. Кримінальний кодекс Латвії. URL: <https://likumi.lv/ta/id/318953-latvijas-kriminalkodekss>

265. Кримінальний кодекс Республіки Молдова. URL: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=109495&lang=ro

266. Кримінальний кодекс Республіки Узбекистан. URL: <https://lex.uz/acts/-111453>

267. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 р. № 2341-III (із змінами та доповненнями). *Верховна Рада України* : офіц. веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14>

268. Кримінальний кодекс України : наук.-практ. коментар / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш [та ін.] ; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., допов. Харків : Одиссей, 2008. 1208 с.

269. Кримінальний кодекс України : наук.-практ. коментар / відп. ред. Є. Л. Стрельцов. Вид. восьме, переробл. та допов. Харків : Одиссей, 2012. 904 с.

270. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. *Верховна Рада України* : офіц. веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

271. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11 липня 2003 р. № 1129-IV. *Верховна Рада України* : офіц. веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1129-15>

272. Кримінально-виконавчий кодекс України : наук.-практ. коментар / А. Х. Степанюк, І. С. Яковець ; за заг. ред. А. Х. Степанюка. Харків : Одиссей, 2005. 560 с.

273. Кріпак А. А. Покарання у вигляді позбавлення волі у законодавстві України та окремих країн Західної Європи. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2018. № 1(3). С. 105-114.
274. Кузнецов В. Принципи кримінально-правової охорони. *Право України*. 2017. № 2. С. 124-130.
275. Кузнецов В. В. Кримінально-правова охорона: проблеми визначення поняття. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2015. Вип. 30(2). С. 107-110.
276. Кузнєцов М. Г. Домашнє насильство: кримінологічна характеристика та запобігання : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.08 / ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіон. акад. упр. персоналом». Київ, 2019. 245 с.
277. Куцкір Г. М. Систематичність як ознака домашнього насильства: проблеми тлумачення. *Запобігання та протидія домашньому насильству та насильству за ознаками статі: проблемні питання в умовах російської агресії* : матеріали Міжнар. круглого столу (12 жовтня 2022 р.) / МЕНУ ім. акад. Степана Дем'янчука. Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2022. С. 51-54.
278. Лазаренко В. В. Кримінально-правова характеристика приховування кримінального правопорушення: порівняльно-правове дослідження : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.08 / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса, 2021. 222 с.
279. Лень В. В. Осудність у кримінальному праві і законодавстві : монографія / Дніпропетр. держ. ун-т внутріш. справ. Дніпропетровськ : Ліра ЛТД, 2008. 180 с.
280. Лесько Н. В. Адміністративно-правове забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері захисту дітей від насильства та інших протиправних дій : дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : 12.00.07 / Нац. ун-т «Львів. політехніка». Львів, 2019. 489 с.
281. Лисодєд О. В. Правові засади відносин засуджених до позбавлення волі із зовнішнім світом. *Проблеми законності* : зб. наук. праць. Харків, 2012. Вип. 119. С. 192-202.

282. Лисодєд О. В. Про арешт як вид кримінального покарання. *Проблеми впровадження нового Кримінального кодексу в правову систему України* : матеріали міжнар. наук. конф. (м. Харків, 7 квіт. 2021 р.) / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого [та ін.]. Харків : Право, 2021. С. 126-128.
283. Лисюк Ю. В. Протидія насильству в сім'ї / Ю. В. Лисюк. Одеса : Одес. юрид. ін-т ХНУВС, 2007. 162 с.
284. Лихова С. Я. Деякі процесуальні проблеми подолання домашнього насильства. *Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. 2020. № 2(55). С. 191-195.
285. Ліщук Н. О. Насильницькі дії, що вчиняються щодо жінок: причини та запобігання : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.08 / Нац. ун-т «Львів. політехніка». Львів, 2020. 232 с.
286. Лозова Г. О. Законодавче визначення сім'ї та шлюбу. *Університетські наукові записки. Часопис Хмельницького університету управління та права*. 2006. № 1 (17). С. 119-122.
287. Ломакіна О. В. Теоретичні засади дослідження в Україні понять «домашнє насильство» та «насильство за ознакою статі». *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2019. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2019_1_8.
288. Лубенець І. Кібернасильство (кібербулінг) серед учнів загальноосвітніх навчальних закладів. *Jurnalul Juridi National: teore si practica*. 2016. № 3 (Junie). С. 178-182.
289. Лук'янченко С. О. Правова природа адміністративної преюдиції в доктрині кримінального права. *Новітні кримінально-правові дослідження* : зб. наук. праць / відп. ред. О. В. Козаченко. Миколаїв : Іліон, 2015. С. 54-56.
290. Лучко С. В. Методологія дослідження пенітенціарної системи України. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Юридичні науки»*. 2013. № 2 (5). С. 151-157.
291. Максимович Р. Л. «Вікова» ознака службової особи. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2006. Вип. 42. С. 308-314.

292. Маслак Н. В. Кримінальна відповідальність за готування до злочину : монографія. Харків, 2010. 232 с.
293. Матвійчук В. К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища (кримінально-правове та кримінологічне дослідження) : [монографія]. Київ : Азимут–Україна, 2005. 464 с.
294. Матвійчук В. К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища: проблеми законодавства, теорії та практики : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : 12.00.08 / НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2008. 32 с.
295. Медведська В. В. Правові засади захисту жінок від домашнього насильства : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 081 «Право» / Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. Київ, 2022. 275 с.
296. Менджул М. В. Принципи сімейного права (сутність та проблеми застосування) : монографія. Ужгород : Вид-во Олександри Гаркуші, 2019. 420 с.
297. Метілка Д. В. Насилля як філософська проблема: історія та сучасність. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. Запоріжжя, 2009. Вип. 36. С. 142-151.
298. Митник У. М. Кримінально-правова протидія домашньому насильству в окремих країнах Європейського Союзу. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2019. Том 3. С. 83-87.
299. Митник У. М. Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії домашньому насильству в Україні та країнах Європейського Союзу : дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філос. : 12.00.08 / Київ. ун-т права НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2021. 269 с.
300. Митник У. М. Проблема кримінально-правової протидії домашньому насильству в окремих країнах Європейського Союзу. *Актуальні проблеми кримінального права* : тези доповідей X Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (м. Київ, 22 листопада 2019 року). Київ : Нац. акад. внутріш. справ, 2019. С. 267-269.

301. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. *Верховна Рада України* : офіц. веб-сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

302. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 р. *Верховна Рада України* : офіц. веб-сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text

303. Мінка Т. Розмежування адміністративної та кримінальної відповідальності за вчинення домашнього насильства. *Национальный юридический журнал: теория и практика*. 2019. № 1/1. С. 98-101.

304. Мінка Т. П. Характеристика заходів адміністративного та кримінально-процесуального примусу протидії домашньому насильству за новим законодавством. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2019. № 2. С. 97-103.

305. Мірошніченко О. В., Михайліна Т. В. Насильство в сім'ї: соціально-правова сутність та засоби протидії. *Правова освіта*. 2016. Вип. 2. С. 42-47.

306. Мірошніченко А. В. Насильство в сім'ї. *Правова освіта*. 2010. 17 грудня. URL: http://pravovaosvita.ucoz.ua/publ/nasilstvo_v_sim_39_ji/1-1-0-13

307. Мічурін Є. О. Застосування діалектичного методу у цивілістичних дослідженнях. *Проблеми цивільного права та процесу* : матеріали наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті проф. О. А. Пушкіна (22 травн. 2010 р.). Харків : Нац. ун-т внутріш. справ, 2010. С. 18-21.

308. Молдованенко І. Примусові роботи як вид покарання в кримінальному праві України. *Новітні кримінально-правові дослідження – 2017* : зб. наук. праць / відп. ред. О. В. Козаченко. Миколаїв, 2017. С. 133-136.

309. Моніторинг національної судової практики розгляду судами кримінальних, цивільних справ і справ про адміністративні правопорушення, пов'язаних із вчиненням насильства в сім'ї / [О. Шаповалова]. Київ : ВАІТЕ, 2014. 190 с.

310. Моніторинг ситуації реагування системи правосуддя на вчинення домашнього насильства та насильства за ознакою статі: 2019 / [Ю. В. Аносов, А. Капур, М. М. Легенька, К. В. Черепаха та ін.] ; ГО «Ла Страда-Україна» за фінансової підтримки Європейського Союзу в рамках Проєкту ЄС «Право-Justice». Київ, 2019. 62 с.

311. Москаль Д. П. Кримінально-правова характеристика зґвалтування та насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Київ. нац. ун-т внутр. справ. Київ, 2009. 21 с.

312. Музика А. А., Лащук Є. В. Предмет злочину: теоретичні основи пізнання : монографія / Держ. НДІ МВС України. Київ : Вид. Паливода А. В., 2011. 191 с.

313. Навроцький В. О. Злочини проти особи : лекції для студ. юрид. факультету / Львів. держ. ун-т ім. Івана Франка. Львів, 1997. 48 с.

314. Навроцький В. О. Наскрізнi та відособлені поняття кримінального права України. *Право України*. 2020. № 2. С. 81-86.

315. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 704 с.

316. Навроцький В. О. Теоретичні проблеми кримінально-правової кваліфікації / Львів. держ. ун-т ім. Івана Франка. Київ : Атіка, 1999. 464 с.

317. Найдьонова Л. А. Кібербулінг або агресія в Інтернеті: способи розпізнання і захист дитини : метод. рекомендації. Вип. 4. Київ, 2011. 34 с.

318. Наконечна Л. А. Насильство як наскрізне кримінально-правове поняття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.08 / Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів. 2016. 18 с.

319. Насильство в сім'ї та діяльність органів внутрішніх справ щодо його подолання : навч.-метод. посібник для курсантів вищих навч. закладів МВС України / уклад.: А. В. Запорожцев, А. В. Лабунь, Д. Г. Заброда [та ін.]. Київ, 2012. 246 с.

320. Науково-практичний коментар Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» / за заг. ред. К. Б. Левченко, К. В. Павліченко, В. В. Чернея. Київ : МВС України ; Нац. акад. внутр. справ, 2020. 396 с.
321. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Гришук, А. В. Савченко [та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі, В. В. Чернея. Київ : Юрінком Інтер, 2016. 1064 с.
322. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. Київ : Дакор, 2019. 1384 с.
323. Новий тлумачний словник української мови : в 3 т. / уклад.: В. Яременко. О. Сліпушко. Київ : Аконіт, 2004. Т. 1 : А-К. 926 с.
324. Новий тлумачний словник української мови : в 3 т. / уклад.: В. Яременко, О. Сліпушко. Київ : Аконіт, 2003. Т. 2 : К-П. 926 с.
325. Новіков М. М., Новікова М. М. Теоретико-правовий аспект кібернасильства: поняття та зміст. *Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. 2021. № 1(58). С. 61-67.
326. Новікова К. А. Кримінально-правова характеристика обмежувальних заходів: матеріали міжнар. наук. - практ. конф. за результатами роботи фахівців Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса Національної академії правових наук України за фундаментальними темами (м. Харків, 26 берез. 2019 р.). Харків: «Право», 2019. 212 с.
327. Новікова К. А. Обмеження волі як вид покарання : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.08 / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2015. 307 с.
328. Новікова К. А. Ознаки та поняття обмежувальних заходів у Кримінальному кодексі України. *Питання боротьби зі злочинністю* : зб. наук. праць. Харків, 2020. Вип. 39. С. 54-60.
329. Огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду у провадженнях про кримінальні правопорушення, пов'язані з

домашнім насильством. Рішення, внесені до ЄДРСР, за період із 2018 року по серпень 2022 року / упоряд. В. В. Щепоткіна; Правове управління (ІІІ) департаменту аналітичної та правової роботи апарату Верховного Суду. Київ, 2022. 32 с.

330. Однією з умов кримінальної відповідальності за домашнє насильство є те, що воно має бути систематичним – суддя ККС ВС [Надія Стефанів]. *Судова влада України* : веб-сайт. 2022. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1322490/>

331. Орлов Ю. В. Проблеми кримінально-правової кваліфікації домашнього насильства. *Право і безпека*. 2020. № 4 (79). С. 13-19.

332. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19 листопада 1992 р. № 2801-ХІІ. *Верховна Рада України* : офіц. веб-сайт. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2801-12>

333. Остапенко Л. Визначення поняття «життя» як об'єкта кримінально-правової охорони. *Підприємництво. Господарство*. Право. 2003. № 4. С. 105-108.

334. Оцяця А. С. Охоронна функція кримінального права України: концептуальні основи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.08 / Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2014. 19 с.

335. Павленко Т. А. Концепція кримінально-правової охорони права людини на життя в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук : 12.00.08 / Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2008. 20 с.

336. Павленко Т. А. Концепція кримінально-правової охорони права людини на життя в Україні : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.08 / Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2008. 244 с.

337. Павлишин П. Кримінально-правова охорона конституційного ладу та державної влади в системі кримінально-правової політики України. *Юридичний вісник*. 2021. № 1. С. 191-198.

338. Павлова Т. О. Правова природа обмежувальних заходів за чинним кримінальним кодексом України. *Правова держава*. 2019. № 34. С. 89-94.

339. Панов М. І. Проблеми методології науки кримінального права : вибрані наук. пр. / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право. 2018. 472 с.
340. Панов М. І., Гуртова Н. О. Методологічні засади дослідження проблем Особливої частини кримінального права. Проблеми законності : акад. зб. наук. праць. Харків, 2009. № 100. С. 291-304.
341. Пахомов В. В., Безвін О. С. Домашнє насильство в Україні та за кордоном. *Young Scientist*. 2020. № 3 (79), march. С. 295-298.
342. Пекінська декларація : прийнята на четвертий Всесвітній конференції зі становища жінок 15 вересня 1995 р. *Верховна Рада України* : офіц. веб-сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_507#Text
343. Пироженко О. С. До проблеми законодавчої регламентації виправних робіт як виду кримінального покарання. *Форум права*. 2011. № 1. С. 771-778. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.
344. Пліш Ю. М. Співвідношення кримінальної відповідальності та обмежувальних заходів у кримінальному праві України. *Соціально-правові студії*. 2021. Вип. 1 (11). С. 116-123.
345. Плутицька К. М. Економічне домашнє насильство як новела у кримінальному законодавстві України. *Вісник Запорізького національного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2018. № 4. С. 101-106.
346. Плутицька К. М. Про доцільність доповнення Кримінального кодексу України ст. 126-1 «Домашнє насильство». *Запорізькі правові читання : матеріали щоріч. міжнар. наук.-практ. конф. (18 травня 2018 р.)*. Запоріжжя : ЗНУ, 2018. С. 45-47.
347. Плутицька К. М. Проблеми кваліфікації фізичного домашнього насильства. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2018. № 3. С. 112-117.
348. Політова А.С. Використання порівняльного правознавства у кримінальному праві. *Наука кримінального права в системі міждисциплінарних*

зв'язків : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 9–10 жовт. 2014 р. Харків : Право. 2014. С. 259–262.

349. Полтораков О. Ю. Соціологія насильства: дисциплінарні перспективи становлення та розвитку. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Політологія. Соціологія. Право. 2018. № 4. С. 28-31.

350. Пономаренко О. Обмеження волі як вид покарання в Україні: історичний аспект (XX–XXI століття). *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. № 1. С. 132-137.

351. Пономаренко Ю. А. Загальна теорія визначення караності кримінальних правопорушень : монографія. Харків : Право, 2020. 720 с.

352. Пономаренко Ю. А. Про шляхи подальшої гуманізації кримінального законодавства України. *Гуманізація кримінальної відповідальності та демократизація кримінального судочинства* : матеріали Міжнар. наук. практ. симпозіуму (м. Івано-Франківськ, 18-19 листоп. 2016 р.). Івано-Франківськ : Ред. вид. від. Івано-Франків. ун-ту права ім. Короля Данила Галицького, 2016. С. 222-225.

353. Пономаренко Ю. А. Чинність і дія кримінального закону в часі : монографія. Київ : Атіка, 2005. 288 с.

354. Пономаренко Ю. А. Штраф як вид покарання у кримінальному праві України (за результатами реформи 2011 р.) : наук. нарис / [наук. ред. Ю. В. Баулін]. Харків : Право, 2012. 80 с.

355. Попик С. С. Окремі аспекти виконання покарання у виді обмеження волі. *Інформація і право*. 2016. № 2(17). С. 167-172

356. Попов Г., Пилипенко І. Напрями імплементації положень Стамбульської конвенції в законодавство України. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2018. № 4/2 (58). С. 7-19.

357. Порошук С. Д. Право людини на життя як об'єкт нормативно-правового регулювання: сучасний стан, проблеми в Україні. *Вісник Луганського інституту внутрішніх справ МВС України*. 1998. Вип. 2. С. 3-18.

358. Постанова Бершадського районного суду від 11 січня 2019 року у справі № 126/3223/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79164168>

359. Постанова Білоцерківського міськрайонного суду Київської області від 21 липня 2021 року у справі № 357/6925/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98463976>

360. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 16 січня 2019 у справі № 439/397/17 (провадження №13-66кс18). *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/79298600>

361. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 03 липня 2019 року у справі № 288/1158/16-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100457470>

362. Постанова Верховного Суду від 18 вересня 2013 року у справі № 6-66цс13. *Судова влада України* : веб-сайт. URL: <https://court.gov.ua/sud1590/pravovipoziciivsu/6-66cs13>

363. Постанова Верховного Суду від 28 листопада 2019 року у справі № 453/225/19 (провадження № 51-4000 км 19). *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86035315>

364. Постанова Верховного Суду від 12 лютого 2020 року у справі № 453/225/19 (провадження № 51-4000км019). *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87602679>

365. Постанова Верховного Суду від 25 лютого 2020 року у справі № 442/2191/19 (провадження № 51-6133км19). *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87951276>

366. Постанова Верховного Суду від 10 березня 2020 року у справі № 531/270/19 (провадження № 51-5338км19). *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88232417>

367. Постанова Верховного Суду від 19 березня 2020 року у справі № 675/813/19 (провадження № 51-4874км19). *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88401496>

368. Постанова Верховного Суду від 04 травня 2020 року у справі № 531/193/19 (провадження № 51-797км20). Єдиний державний реєстр судових рішень : веб-сайт. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/89763170>

369. Постанова Верховного Суду від 25 лютого 2021 року у справі № 583/3295/19. Єдиний державний реєстр судових рішень : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95213443>

370. Постанова Верховного Суду від 31 березня 2021 року у справі № 155/457/20 (провадження № 51-349км21). Єдиний державний реєстр судових рішень : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96071581>

371. Постанова Верховного Суду від 17 червня 2021 року у справі № 717/764/20 (провадження № 51-6117км20). Єдиний державний реєстр судових рішень : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97829094>

372. Постанова Верховного Суду від 19 жовтня 2021 року у справі № 552/2540/20. Єдиний державний реєстр судових рішень : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100457470>

373. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 26 листопада 2019 року у справі № 922/643/19. Єдиний державний реєстр судових рішень : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86107376>

374. Постанова Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 10 вересня 2019 року у справі № 761/23886/14-к. Єдиний державний реєстр судових рішень : веб-сайт. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/84229848>

375. Постанова Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 14 червня 2022 року у справі № 585/3184/20. Єдиний державний реєстр судових рішень : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105301745>

376. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 07 квітня 2020 року у справі № 647/1931/19 (провадження № 51-174км20). URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/89035028>

377. Постанова Київського апеляційного суду від 14 лютого 2022 року у справі №755/16005/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103414120>

378. Постанова Козельщинського районного суду Полтавської області від 07 листопада 2018 року у справі № 533/1230/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77673372>

379. Постанова Ленінського районного суду м. Полтави від 12 грудня 2016 року у справі № 553/3933/16-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/63338662>

380. Постанова Сватівського районного суду Луганської області від 16 січня 2019 року у справі № 426/26/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79204786>

381. Постанова Хмельницького апеляційного суду від 13 березня 2020 року у справі № 681/140/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88199924>

382. Постол О. І. Спеціальні заходи щодо протидії домашньому насильству. *Юридичний бюлетень*. 2019. Випуск 9. С. 185-193.

383. Постол О. І. Сучасні інформаційні технології як засіб учинення домашнього насильства. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 4. С. 163-168.

384. Посудевський І. В. Поняття та мета покарання. *Актуальні проблеми кримінального права* : матеріали Х Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті професора П. П. Михайленка (Київ, 22 листопада 2019 року). Київ, 2019. С. 281-283.

385. Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень : Наказ Міністерства охорони здоров'я України № 6 від 17 січня 95 р. *Верховна Рада України* : офіц. веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95#top>

386. Приколотіна Л. Ю. Злочинне фізичне насильство, що чинять батьки щодо малолітніх та неповнолітніх дітей на ґрунті сімейних відносин

(кримінологічне дослідження) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.08 / Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2013. 19 с.

387. Примаченко В. Ф. Окремі аспекти визначення місця обмежувальних заходів, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство в системі заходів кримінально-правового характеру. *Організаційно-правові засади запобігання домашньому насильству реалії та перспективи* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (31 травня 2019 р). Запоріжжя : КПУ, 2019. С. 138-141.

388. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» : Закон України № 720-IX від 17 червня 2020 р. *Верховна Рада України* : офіц. веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/720-20>

389. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб : Закон України № 314-VII від 23 травня 2013 р. *Відомості Верховної Ради*. 2014. № 12. Ст. 183.

390. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень : Закон України № 2617-VIII від 22 листопада 2018 р. *Верховна Рада України* : офіц. веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2617-19>

391. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами : Закон України № 2227-VIII від 06 грудня 2017 р. *Верховна Рада України* : офіц. веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2227-19>

392. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України : Закон України

від 18 квітня 2013 р. № 222-VII. *Верховна Рада України* : офіц. веб-сайт. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/222-18>.

393. Про встановлення діагностичних критеріїв смерті мозку та процедури констатації моменту смерті людини : Наказ Міністерства охорони здоров'я України № 821 від 23 вересня 2013 р. *Верховна Рада України* : офіц. веб-сайт. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1757-13>

394. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України № 2866-IV від 08 вересня 2005 р. *Верховна Рада України* : офіц. веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>

395. Про запобігання корупції : Закон України № 1700-VII від 14 жовтня 2014 р. *Відомості Верховної Ради*. 2014. № 49. Ст. 2056.

396. Про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами : Конвенція Ради Європи № 210 від 11 травня 2011 р. URL: <https://rm.coe.int/1680096e45>

397. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України № 2229-VIII від 07 грудня 2017 р. *Верховна Рада України* : офіц. веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2229-19>

398. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування [за 2019-2022 роки]. *Офіс Генерального прокурора* : веб-сайт. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>

399. Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність : Постанова Пленуму Верховного Суду України № 2 від 27 лютого 2004 р. *Верховна Рада України* : офіц. веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-04>

400. Про затвердження Переліку особливо небезпечних, небезпечних інфекційних та паразитарних хвороб людини і носійства збудників цих хвороб : Наказ Міністерства охорони здоров'я України № 133 від 19 липня 1995 р.

Верховна Рада України : офіц. веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0133282-95#Text>

401. Про затвердження Порядку застосування методів психологічного і психотерапевтичного впливу : Наказ Міністерства охорони здоров'я України № 199 від 15 квітня 2008 р. *Офіційний вісник України*. 2008. № 50. Ст. 1644.

402. Про міжнародні договори України : Закон України № 1906-IV від 29 червня 2004 р. *Верховна Рада України* : офіц. веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1906-15>

403. Про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення [за 2016-2023 роки]. *Офіс Генерального прокурора* : веб-сайт. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2>

404. Про практику застосування судами примусових заходів медичного характеру та примусового лікування : Постанова Пленуму Верховного Суду України № 7 від 03 червня 2005 р. *Верховна Рада України* : офіц. веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-05#Text>

405. Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності : Постанова Верховного суду України № 12 від 23 грудня 2005 р. *Верховна Рада України* : офіц. веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0012700-05>

406. Про практику призначення судами кримінального покарання : Постанова Пленуму Верховного Суду України № 7 від 24 жовтня 2003 р. *Верховна Рада України* : офіц. веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-03#Text>

407. Про психіатричну допомогу : Закон України від 22 лютого 2000 року № 1489-III. *Верховна Рада України* : офіц. веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1489-14#Text>

408. Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами : Закон України № 2319-IX від 20 червня 2022 р. *Верховна Рада України* : офіц. веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2319-20>

409. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 лютого 2008 року «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів»: Указ Президента України № 311/2008 від 08 квітня 2008 р. *Верховна Рада України*: офіц. веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/311/2008>

410. Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 2 від 07 лютого 2003 р. *Верховна Рада України*: офіц. веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03#Text>

411. Про судоустрій і статус суддів: Закон України № 1402-VIII від 02 червня 2016 р. *Верховна Рада України*: офіц. веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1402-19>

412. Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині: Закон України № 1007-XIV від 16 липня 1999 р. *Верховна Рада України*: офіц. веб-сайт. URL: [http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1007-14/ed 20120315](http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1007-14/ed%20120315)

413. Продан Т. В. Протидія домашньому насильству: досвід зарубіжних країн. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 8. С. 296-298. URL: http://www.lsej.org.ua/8_2021/69.pdf

414. Пропозиція Європейської комісії щодо директиви щодо боротьби з насильством щодо жінок і домашнім насильством від 08 березня 2022 року. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52022PC0105>

415. Пчеліна О. В. Перспективність побудови методики розслідування домашнього насильства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 4. С. 329–332. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2020/81.pdf

416. Радзевілова О. В. Психосоціальні особливості жінок, які вчинили насильницькі злочини у стані алкогольного сп'яніння. *Психологічний часопис*. 2017. № 5 (9). С. 139-149.

417. Радов Г. О. Пенітенціарна ідея: думки на тему. Київ: МП Леся, 1997. 288 с.

418. Рішення конституційного суду України у справі за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України щодо офіційного тлумачення положень частини третьої статті 80 Конституції України (справа про депутатську недоторканність) : Рішення Конституційного суду України № 9-рп/99 від 27 жовтня 1999 р. *Верховна Рада України* : офіц. веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v009p710-99>

419. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями Служби безпеки України, Державного комітету нафтової, газової та нафтопереробної промисловості України, Міністерства фінансів України щодо офіційного тлумачення положень пункту 6 статті 12 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», частин четвертої і п'ятої статті 22 Закону України «Про міліцію» та частин шостої статті 22 Закону України «Про пожежну безпеку» (справа про офіційне тлумачення терміна «член сім'ї»). *Верховна Рада України* : офіц. веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-99#Text>

420. Романцова С. В. Запобігання сексуальному насильству щодо дітей в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.08 / Нац. ун-т «Львів. політехніка». Львів, 2018. 19 с.

421. Роменський Г. І. Домашнє насильство та шляхи його подолання. *Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених*. 2004. Вип. 5. С. 74-78.

422. Рудник В. І. Позбавлення волі: негативні наслідки та заходи їхньої нейтралізації : монографія. Київ, 1999. 320 с.

423. Рунов В. Ю. Кримінально-правова охорона особи від незаконного примусу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.08 / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2013. 20 с.

424. Руфанова В. Гендерно зумовлене кібернасильство в світлі практики Європейського суду з прав людини. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2021. № 6 (42). С. 209-213.

425. Савченко А. В., Шуляк Ю. Л. Кримінальне право України. Загальна та Особлива частини (у схематичних діаграмах). Київ : Центр навч. літ., 2014. 328 с.
426. Савченко І. О., Бабич С. Л., Ускіла Р. Деякі питання судової психологічної експертизи потерпілих від домашнього насильства (оглядова стаття). *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики* : зб. наук. пр. / редкол.: О. М. Ключев, В. Ю. Шепітько [та ін.]. Харків : Право, 2020. Вип. 22. С. 538-554.
427. Садонцева Л. К. Кримінальна відповідальність за домашнє насильство в Україні та зарубіжному праві: порівняльний аналіз. *Молодий вчений*. 2019. № 4 (68). С. 149-153.
428. Сакун О. Порівняння законодавства України та законодавства зарубіжних країн у сфері протидії домашньому насильству. *Новітні кримінально-правові дослідження – 2019* : альманах наук. досліджень / за ред. О. В. Козаченка, О. М. Мусиченко. Миколаїв, 2019. С. 258-264.
429. Самарай Л. В. Кримінологічні засади запобігання кримінальній агресії в сім'ї : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.08 / Нац. акад. внутр. справ. Київ. 2013. 231 с.
430. Самілик Г. М. Склад злочину і його наповнення. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2018. Вип. 3-4. С. 159-164.
431. Самощенко І. В. Види погроз за їх змістом. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету. Серія: Право*. 2018. Вип. 51(2). С. 93-98.
432. Сафончик О. І. Сімейні правовідносини в іт сфері. *Від римського приватного права до ІТ права* : матеріали. міжнар. наук.-практич. конф. «Римське право і сучасність» (м. Одеса, 19 трав. 2018 р.) / за заг. ред. О. І. Харитонової, К. Г. Некіт. Одеса, 2018. С. 164-166.
433. Семигіна Т. Надання послуг потерпілим від насильства у сім'ї. *Соціальна робота в Україні: теорія та практика*. 2008. № 2. С. 58-70.

434. Сенаторов М. В. Потерпілий від злочину в кримінальному праві / Ін-т вивч. проблем злочинності Акад. прав. наук України. Харків : Право, 2006. 208 с.
435. Сидоренко О. Правові та психологічні аспекти вирішення конфліктів, пов'язаних з насильством у сім'ях. *Право України*. 2001. № 6. С. 37-40.
436. Сікан О. М. Сім'я як об'єкт кримінально-правової охорони : дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філос. / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.» Одеса, 2023. 266 с.
437. Сімейне право України : підручник / за ред. Ю. С. Червоного. Київ : Істина, 2004. 464 с.
438. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року № 2947-III. *Верховна Рада України* : офіц. веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2947-14>
439. Слухаєнко Ю. М. Домашнє насильство як об'єкт кримінально-правового дослідження. *Правовий часопис Донбасу*. 2020. № 4 (73). С. 104-107.
440. Слухаєнко Ю. М. Криміналістична характеристика домашнього насильства. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2020. № 3(91). С. 295-306.
441. Собко Г. М. Кримінально-правові та кримінологічні основи протидії психічному насильству : дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Держ. НДІ МВС України. Київ, 2020. 791 с.
442. Собко Г. М. Співвідношення понять «примус», «примушування» та «насильство». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2019. № 40. С. 117-120.
443. Сотула О. С. Кримінально-правова охорона життя людини у країнах романо-германської правової сім'ї: ретроспектива, компаративістика, моделювання : монографія. Харків : Вид. Іванченко І. С., 2015. 429 с.
444. Соціальна робота / В. П. Андрущенко [та ін.] ; Ін-т вищ. освіти АПН України, Держ. центр соц. служб для молоді. Київ, 2002. Кн. 4 : Короткий енциклопедичний словник : навч. посібник. 536 с.

445. Стаднік В. В. Виконання покарання у виді позбавлення волі щодо неповнолітніх: історико-правовий аспект. *Публічне право*. 2019. № 2. С. 93-100.

446. Стасюк Н. А. Кримінологічна характеристика домашнього насильства : дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філос. : 081 «Право» / Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. Київ, 2022. 173 с.

447. Статут Всесвітньої організації охорони здоров'я від 22 липня 1946 р. *Liga360* : офіц. веб-сайт. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU46004>

448. Степаненко А. С., Степаненко О. В. Щодо окремих питань доказування домашнього насильства. *Доктринальні та правозастосовні проблеми кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присв. 10-й річниці набуття чинності Кримінального процесуального кодексу України (м. Одеса, 9 грудня 2022 р.) / уклад.: Л. І. Аркуша, О. О. Торбас, В. А. Завтур ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса, 2022. С. 151-154.

449. Степаненко О. В. Вчинення злочину вперше як підстава звільнення особи від кримінальної відповідальності. *Юриспруденція в сучасному інформаційному просторі* : матеріали IX Міжнар. наук.-практ. конф. (1 березня 2019 р.). Т. 1. Тернопіль : Вектор, 2019. С. 379-381.

450. Степаненко О. В. Економічне домашнє насильство: питання кваліфікації. *Сучасне право в епоху соціальних змін* : матеріали XI Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 26 лютого 2021 р. / Нац. авіац. ун-т [та ін.]. Тернопіль : Вектор, 2021. С. 350-354.

451. Степаненко О. В. Заохочувальні заходи в системі заходів кримінально-правового характеру у разі вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2023. № 2. С. 168-173.

452. Степаненко О. В. Кібернасильство як форма домашнього насильства. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2022. № 4 (78). С. 224-228.

453. Степаненко О. В. Кібернасильство як форма домашнього насильства. *Україна – ЄС: питання гармонізації кримінального та кримінального*

процесуального законодавства : матеріали круглого столу (22 червня 2023 року) / упор. І.В. Гловюк, Н.Р. Лащук ; Львів. держ. ун-т внутріш. справ. Львів, 2023. С. 52-55.

454. Степаненко О. В. Кількісний критерій систематичності як ознаки домашнього насильства. *Правове життя сучасної України* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.) : у 3 т. Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2020. Т. 3. С. 136-139.

455. Степаненко О. В. Класифікація кримінальних правопорушень в аспекті запровадження кримінальних проступків. *Кримінальне правопорушення: національний та зарубіжний вимір* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (24 травня 2019 року, м. Одеса). Одеса : Юрид. літ., 2019. С. 90-92.

456. Степаненко О. В. Кримінальна заборона проявів домашнього насильства за законодавством зарубіжних країн. *Юридичний бюлетень*. 2023. № 29. С. 356-361.

457. Степаненко О. В. Кримінальні правопорушення пов'язані з домашнім насильством. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 трав. 2023 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса : Юридика, 2023. Т. 2. С. 223-226.

458. Степаненко О. В. Кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством. *Правова позиція*. 2022. № 2 (35). С. 141-146.

459. Степаненко О. В. Окремі питання кваліфікації домашнього насильства. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права)* : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) : у 2 т / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2022. Т. 2. С. 288-292.

460. Степаненко О. В. Правова природа інституту звільнення від кримінальної відповідальності. *Електронне наукове видання «Юридичний*

науковий електронний журнал». 2017. № 6. С. 317-320. URL: http://lsej.org.ua/6_2017/6_2017.pdf

461. Степаненко О. В. Правова природа інституту звільнення від кримінальної відповідальності. *Гуманізація кримінальної відповідальності та демократизація кримінального судочинства*: матеріали Міжнар. науково-практич. симпозиуму (м. Івано-Франківськ, 18-19 листоп. 2016 р.). Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Івано-Франківського ун-ту права ім. Короля Д. Галицького, 2016. С. 264-267.

462. Степаненко О. В. Принцип доцільності в кримінально-правовій доктрині та кримінальному законодавстві України: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.08 / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса, 2017. 249 с.

463. Степаненко О. В. Психологічне насильство як форма домашнього насильства. *Нове українське право*. 2023. № 3. С. 155-159.

464. Степаненко О. В. Реалізація принципу доцільності в кримінальній правотворчості. *Кримінально-правова правотворчість: визначення та значення*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 28 травня 2021 р.). Одеса, 2021. С. 211-214.

465. Степаненко О. В. Систематичність як ознака домашнього насильства. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 18 травня 2018 р.). Одеса: Вид. дім «Гельветика», 2018. С. 204-206.

466. Степаненко О. В. Соціальна обумовленість криміналізації домашнього насильства. *Правові новели*. 2023. № 19. С. 331-338.

467. Степаненко О. В. Стан наукових досліджень питань кримінальної відповідальності за домашнє насильство. *Юридичного наукового електронного журналу*. 2022. № 9. С. 441-445. URL: http://lsej.org.ua/9_2022/109.pdf

468. Степаненко О. В. Стан наукових досліджень проблем кримінальної відповідальності за домашнє насильство. *Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі заходи попередження злочинності*: матеріали Всеукр.

наук.-практ. конф. (м. Одеса, 25 листопада 2022 р.). Одеса : ОДУВС, 2022. С. 117-120.

469. Степаненко О. В. Становлення та розвиток національного законодавства з кримінально-правової протидії домашньому насильству. *Завдання кримінального права в умовах надзвичайного стану* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 25-річчю утворення Національного університету «Одеська юридична академія» (Одеса, 9 грудня 2022 року) / уклад.: Є. Л. Стрельцов, В. П. Кедик ; відп. ред. Є. Л. Стрельцов ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.», Півден. регіон. центр НАПрН України [та ін.]. Одеса, 2022. С. 91-92.

470. Степаненко О. В. Темпоральні характеристики систематичності як ознаки домашнього насильства. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України)* : матеріали Міжнар. наук.-практ.конф. (м. Одеса, 21 трав. 2021 р.) : у 2 т. / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2021. Т. 2. С. 187-190.

471. Степаненко О. В. Феноменологія домашнього насильства. *Правова позиція*. 2022. № 4 (37). С. 202-207.

472. Степаненко О. В. Щодо кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства. *Юридичний вісник*. 2023. № 2. С. 64-69.

473. Степаненко О. В. Щодо призначення покарання за кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством. *Актуальні проблеми держави і права* : зб. наук. праць / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса, 2023. № 99. С. 122-127.

474. Степаненко О. В., Камінський П. В. Особливості кримінальної відповідальності за готування до кримінального правопорушення та за замах на кримінальне правопорушення. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2019. № 38 С. 128-130.

475. Степаненко О. В., Колодін Д. О. Кваліфікація кримінальних правопорушень при конкуренції кримінально-правових норм. *Право і суспільство*. 2022. № 2. С. 222-227.

476. Степаненко О. В., Колодін Д. О. Кваліфікація кримінальних правопорушень: поняття та значення. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2023. № 1. С. 169-173.

477. Степаненко О. В., Колодін Д. О. Порівняльний метод в кримінально-правовому дослідженні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 1. С. 181-185

478. Степаненко О. В., Колодін Д. О. Щодо питання методології наукових досліджень проблем кримінального права. *Київський часопис права*. 2023. № 1. С. 289-293.

479. Степаненко О. В., Колодін Д. О. Щодо проблем кваліфікації домашнього насильства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 3. С. 343-346. URL: http://www.lsej.org.ua/3_2020/84.pdf

480. Степаненко О. В., Степаненко А. С. Щодо питань кваліфікації кримінальних правопорушень пов'язаних з домашнім насильством. *Правові горизонти*. 2020. Вип. 23 (36). С. 56-61.

481. Степаненко О. В., Хімченко С. А. Економічне домашнє насильство: визначення та питання кваліфікації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2020. № 45. С. 112-115.

482. Степаненко О., Агапова К. Кількісний критерій систематичності як ознака домашнього насильства. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 4. С. 323-327.

483. Стефанчук Р. О. Актуальні питання законотворення в сучасних умовах. *Міжнародний юридичний вісник : збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2015. Вип. 1. С. 200-206.

484. Стефанчук Р. О. Право на життя як особисте немайнове право фізичної особи. *Юридична Україна*. 2004. № 7. С. 44-49.

485. Стратегія гендерної рівності на 2018-2023 роки. Рада Європи, квітень 2018р. URL: <https://rm.coe.int/prems-041318-gbr-gender-equality-strategy-2023-ukrnew2/16808b35a4>

486. Стрельцов Є. Деякі роздуми про правову сутність та соціальні завдання кримінального права. *Право України*. 2010. № 9. С. 102-109.

487. Стрельцов Є. Л. «Нові» категорії спеціального суб'єкту та традиційні оцінки їх ознак. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція* : зб. наук. праць. Одеса, 2012. № 3. С. 94-98.

488. Стрельцов Є. Л. Доктринальне визначення необхідних «збудників» процесів криміналізації та декриміналізації, пеналізації та депеналізації. *10 років чинності Кримінального кодексу України: проблеми застосування, удосконалення та подальшої гармонізації із законодавством європейських країн* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 13-14 жовт. 2011 р. / голов. ред. В.Я. Тацій. Харків, 2011. С. 78-82.

489. Стрельцов Є. Л. Об'єкт і кваліфікація злочинів. *Вісник Академії адвокатури України*. 2010. № 1(17). С. 131-134.

490. Стрельцов Є. Л., Мирошніченко Н. А. Підстава кримінальної відповідальності потребує законодавчого закріплення. *Право України*. 2020. № 2. С. 151-163.

491. Стрельченко О. Г., Шевченко Л. В. Співвідношення понять «домашнє насильство» та «насильство в сім'ї»: порівняльно-правовий аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2018. Вип. 48, т. 2. С. 11-14.

492. Судова медицина (у схемах, таблицях і рисунках) : навч. посіб. / П. Л. Голубович [та ін.] ; під заг. ред. А. С. Лісового, П. Л. Голубовича. Київ : Атіка, 2007. 412 с.

493. Судова медицина : підручник / [В. В. Білкун, Л. Л. Голубович, П. Л. Голубович та ін.] ; ред. А. С. Лісового. Київ : Юрінком Інтер, 1999. 480 с.

494. Судова статистика. Інформація про результати розгляду справ (проваджень) у сфері протидії домашньому насильству за 2019 р. *Судова влада України* : офіц. веб-сайт. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/nasilstvo_19

495. Судова статистика. Інформація про результати розгляду справ (проваджень) у сфері протидії домашньому насильству за 2020 р. *Судова влада України* : офіц. веб-сайт. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/nasilstvo_20

496. Судова статистика. Інформація про результати розгляду справ (проваджень) у сфері протидії домашньому насильству за 2021 р. *Судова влада України* : офіц. веб-сайт. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/nasilstvo_21

497. Судова статистика. Кількість осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності, та види кримінального покарання; склад засуджених за 2022 р. *Судова влада України* : офіц. веб-сайт. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/dom_nacilctvo_22

498. Судовий розгляд справ, пов'язаних з вчиненням насильства в сім'ї в Україні: проблеми відповідності міжнародним стандартам та шляхи вдосконалення : наук.-практ. посіб. / М. В. Євсюкова, Г. О. Христова, О. А. Шаповалова [та ін.] ; за заг. ред. С. О. Павлиш. Київ : Ваіте, 2011. 196 с.

499. Тацій В. Актуальні проблеми сучасного розвитку кримінального права України. *Право України*. 2010. № 9. С. 4-15.

500. Тацій В. Я. Вибрані статті, виступи, інтерв'ю. Харків : Право, 2010. 936 с.

501. Тацій В. Я. Десять років чинності Кримінального кодексу України: здобутки та шляхи вдосконалення. *10 років чинності Кримінального кодексу України: проблеми застосування, удосконалення та подальшої гармонізації із законодавством європейських країн* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 13–14 жовт. 2011 р. / голов. ред. В. Я. Тацій. Харків : Право, 2011. С. 29-34.

502. Теплюк М. О. Введення закону в дію: теоретико-правові проблеми законодавчого регулювання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : 12.00.01 / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2014. 40 с.

503. Тихий В. П., Панов М. І. Злочин, його види та стадії : науково-практ. коментар / Акад. прав. наук України, Ін-т вивч. проблем злочинності. Київ : Промені, 2007. 37 с.
504. Ткаленко О. М. Адміністративно-правове забезпечення діяльності органів публічної адміністрації щодо попередження насильства в сім'ї відносно дітей : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.07 / Одес. держ. ун-т внутр. справ. Одеса, 2016. 237 с.
505. Тлумачний словник української мови: Понад 12500 статей (близько 40000 слів) / [за ред. В. С. Калашника]. Харків : Прапор, 2002. 992 с.
506. Трубников В. М., Павленко Т. А. Концепція кримінально-правової охорони права на життя в Україні : монографія. Харків : Харків юридичний, 2009. 288 с.
507. Трубников В. М., Шинкарьов Ю. В. Арешт як вид кримінального покарання та особливості його застосування : монографія. Харків : Харків юридичний, 2007. 288 с.
508. Туляков В. О. Порівняльний метод у науці кримінального права. *Правова доктрина України* : у 5 т. Т. 5: Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку. Харків : Право. 2013. С. 30-40.
509. Туляков В. О. Призначення покарання. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1. С. 208-227.
510. Туляков В. О. Субсидіарність криміналізації у європейському праві. *Кримінальна юстиція в Україні: реалії та перспективи* : матер. Кругл. столу (23 верес. 2022 р.) / упор. І. В. Гловюк, Н. Р. Лащук, В. В. Навроцька, І. Р. Серкевич, Н. І. Устрицька. Львів : Львів. держ. ун-т внутріш. справ. Львів, 2022. С. 96-101.
511. Узагальнення судової практики з питань кваліфікації повторності та сукупності злочинів (статті 32, 33, 35 Кримінального кодексу України) від 01 грудня 2008 р. *Верховна Рада України* : офіц. веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0007700-08>

512. Українське кримінальне право. Загальна частина: підручник / [Берзін Павло Сергійович та ін.] ; за заг. ред. В. Навроцького. Київ : Юрінком Інгер, 2013. 711 с.

513. Уряд затвердив Державну програму запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року. *Урядовий портал*. <https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-zatverdiv-derzhavnu-programu-zapobigannya-ta-protidiyi-domashnomu-nasilstvu-ta-nasilstvu-za-oznakoyu-stati-na-period-do-2025-roku>

514. Ус О. В. Кримінально-правовий вплив: сутність і зміст. *Актуальні проблеми кримінальної відповідальності* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 10-11 жовт. 2013 р. Харків, 2013. С. 213-217.

515. Ухвала Верховного Суду від 21 жовтня 2019 р. Справа № 474/442/19, провадження № 51-5124ск19. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85075665>

516. Ухвала Верховного Суду від 28 листопада 2019 р. Справа № 453/225/19, провадження № 51-4000км19. *Liga 360* : веб-сайт. https://verdictum.ligazakon.net/document/86035315?utm_source=jurliga.ligazakon.ua&utm_medium=news&utm_content=jl01&_ga=2.140374454.489444941.1682087054-802912672.1581195127

517. Ухвала Верховного Суду колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду від 03 жовтня 2019 р. Справа № 653/666/19, провадження № 51-4906ск19. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84746160>

518. Ухвала Гадяцького районного суду Полтавської області від 13 березня 2023 року у справі № 526/2377/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109505791>

519. Ухвала Косівського районного суду Івано-Франківської області від 28 листопада 2022 року у справі № 347/2697/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107537253>

520. Ухвала Малиновського районного суду м. Одеси від 22 лютого 2023 року у справі № 521/2215/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109241751>

521. Ухвала Олевського районного суду Житомирської області від 15 листопада 2022 року у справі № 287/311/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107389746>

522. Ухвала Тульчинського районного суду Вінницької області від 13 липня 2023 року у справі № 148/1923/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112174552>

523. Ухвала Чернівецького Апеляційного Суду від 14 грудня 2021 року у справі № 717/1201/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101925963>

524. Фесенко Є. В. Злочини проти здоров'я населення та система заходів з його охорони : монографія. Київ : Атика, 2004. 280 с.

525. Фесенко Є. В. Проблеми структури об'єкта як елемента складу злочину. *Вісник Академії адвокатури України*. 2009. № 1 (14). С. С. 234-236.

526. Фіалка М. І. Криміналізація діянь, пов'язаних з підробками та використанням підроблених документів. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. 2005. Вип. 31. С. 103-110.

527. Філей Ю. В. Поняття кримінально-правової санкції. *Вісник прокуратури*. 2003. № 11. С. 30-35.

528. Філософський енциклопедичний словник / за. ред. М. Т. Максименко. Київ, 2002. 742 с.

529. Фріс П. Л. Криміналізація і декриміналізація у кримінально-правовій політиці. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2014. № 1 (2). С. 19-28.

530. Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник для студ. вищих навч. закл. 2-ге вид., допов. і переробл. Київ : Атика, 2009. 512 с.

531. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми : монографія. Київ : АТІКА, 2005. 332 с.
532. Хавронюк М. І. Заходи кримінально-правового впливу: які вони бувають. *Юридичний вісник України*. 2013. 25-31 травня. № 21(934). С. 6.
533. Хавронюк М. І. Компаративний метод у сучасному кримінально-правовому дослідженні: мета застосування. *Право.ua*. 2017. Вип. 1. С. 5-9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pravo_2017_1_3
534. Харитонova О. В. Домашнє насильство та доступ жінок до правосуддя: правові бар'єри. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2020. № 1(13). С. 29-60.
535. Харитонova О. В. Ключові засади гендерної політики в кримінальному праві України та основні напрями реформ щодо протидії насильству стосовно жінок та домашньому насильству : наук.-практ. посібник. Харків : Права людини, 2018. 344 с.
536. Харитонova О. В. Кримінально-правові погляди О. Ф. Кістяківського: наукова спадщина та її значення для сучасних кримінально-правових досліджень : монографія. Харків : Право, 2010. 252 с.
537. Харитонova О., Тітко І. Злочин, пов'язаний з домашнім насильством: правові проблеми та практичні рекомендації. *Юрліга* : веб-сайт. URL: https://jurliga.ligazakon.net/ua/analytics/192450_zlochin-povyazaniy-z-domashnm-nasilstvom-pravov-problemi-ta-praktichn-rekomendats
538. Хахуда Ю. Насильство як спосіб перешкоджання здійсненню виборчого права. *Право України*. 2003. № 4. С. 102-103.
539. Хомич Т.М. Фізичне насильство як одна із форм вчинення насильства в сім'ї. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2010. № 2. С. 1-12.
540. Храмцов О. М. Кримінально-правове та кримінологічне забезпечення охорони особи від насильства (теорія та практика) : автореф. дис. на

здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2015. 36 с.

541. Чайка В. В. Соціальна обумовленість криміналізації насильства в родині. *Молодий вчений*. 2018. № 4 (1). С. 104-107.

542. Шаренко С. Л. Кримінально-процесуальні проблеми застосування примусових заходів медичного характеру. Харків : Право, 2002. 208 с.

543. Шаблистий В. В. Функціональне призначення кримінального права та кримінального законодавства: шляхи подолання дисгармонії. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2015. № 1(4). С. 1-17.

544. Шаповал К. А. Деякі особливості тактики проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування вбивств, учинених у зв'язку із застосуванням домашнього насильства. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2021. № 2 (93). С. 324-330.

545. Шапченко С. Д. Юридична кваліфікація як соціально-правове явище та деякі її загальнотеоретичні аспекти. *Вісник Академії адвокатури України*. 2010. № 1(17). С. 135-138.

546. Шевченко О. В. Проблеми визначення початку життя як об'єкту кримінально-правової охорони. *Європейські перспективи*. 2011. № 1, ч. 2. С. 69-74.

547. Шепотько М. А. Кримінальна відповідальність за провокацію підкупу : дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філософії : спец. 081 «Право». Одеса, 2022. 239 с.

548. Шинкарчук А. Я. Каральні заходи кримінально-правового реагування на прояви домашнього насильства, що не пов'язані із позбавленням волі: поняття, види та випадки їх заміни на некаральні заходи кримінально-правового впливу. *Актуальні питання юридичної науки та практики* : тези доп. учасників І наук.-практ. онлайн-конф. (Київ, 23 квіт. 2020 р.). С. 179-183.

549. Шинкарчук А. Я. Кримінально-правові заходи реагування на прояви домашнього насильства : дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філософії : спец. 081 «Право». Харків, 2021. 240 с.

550. Щербак С. В., Мирославський С. В. Кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством: питання теорії та практики. *Держава та регіони*. Сер.: «Право». 2021. № 1. С. 144-149.
551. Юридична енциклопедія : в 6 т. / за ред. Ю. С. Шемшученко [та ін.]. Київ : Укр. енцикл., 2002. Т. 4. 720 с.
552. Юридична енциклопедія : в 6 т. / за ред. Ю. С. Шемшученко [та ін.]. Київ : Укр. енцикл., 2004. Т. 6. 768 с.
553. Ющик О. І. Зміст покарання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Сер.: *Право*. 2014. Вип. 26. С. 238-242.
554. Ющик О. Обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 2. С. 300-304.
555. Якімова С. В., Лесяк Н. І. Домашнє насильство як вид кримінального правопорушення за законодавством України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 3. С. 192-194.
556. Яра О. С., Стасюк Н. А. Проблемні питання здійснення кримінального провадження щодо домашнього насильства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: *Право*. 2021. Т. 63. С. 279-283.
557. Ященко А. М. Обмежувальні заходи кримінально-правового характеру: окремі міркування з приводу нормативної визначеності причиннофакторного комплексу їх здійснення та загальних засад застосування. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2022. № 1 (26). С. 24-31.
558. Ященко А. М. Обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство: порівняльний аналіз кримінального законодавства України і окремих європейських країнах. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2018. № 2 (19). С. 35-45.
559. Ященко А. М., Шинкарчук А. Я. Деякі міркування з приводу розмежування спеціальних заходів протидії домашньому насильству, що

нормативно визначені в різних галузях національного законодавства. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2021. № 2 (25). С. 24-32.

560. Allen M. Textbook on Criminal Law. Oxford, 2013. 580 p.
561. Amanda L. Robinson. Serial Domestic Abuse in Wales: An Exploratory Study Into its Definition, Prevalence, Correlates, and Management. *Victims & Offenders*. 2016. VOL. 12, № 5. P. 643-662. URL: [10.1080/15564886.2016.1187691](https://doi.org/10.1080/15564886.2016.1187691).
562. Bonita C. Meyersfeld. Introductory Note to the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence Against Women and Domestic Violence. *International Legal Materials. Published by Cambridge University Press*. 2012. Vol. 51, № 1. P. 106-132. URL: <https://www.jstor.org/stable/10.5305/intelegamate.51.1.0106?seq=1>
563. Buturugă V. Romania (Requête no 56867/15). 11 février 2020. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-200842%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-200842%22]})
564. Case of Oliveira V. Switzerland, Judgment of 30 July 1998. App. no. 25711/94. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58210>
565. Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence. URL: <https://rm.coe.int/168008482e>
566. Cybercrime Convention Committee (T-CY). URL: <https://rm.coe.int/t-cy-mapping-study-on-cyberviolence-final/1680a1307c>.
567. Declaration on the Protection of Women and Children in Emergency and Armed Conflict. Adopted by the UN General Assembly Resolution 3318(XXIX) on 14 December 1974. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/declaration-protection-women-and-children-emergency-and-armed>
568. Domestic Abuse Act. URL: <http://surl.li/bnulg>
569. Eberle E. Methodology of Comparative Law. *Roger Williams University Law Review*. 2011. № 16. P. 51-72. URL: https://docs.rwu.edu/rwu_LR/vol16/iss1/2/
570. Establishment of international legal regulation on the criminal-legal combat against domestic violence / O. Stepanenko, A. Stepanenko, V. Boichenko, O. Pavlova.

Revista Amazonia Investiga. 2023. Vol. 12, Issue 63, P. 198-205. (Web of science Core Collection). DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2023.63.03.18>

571. Family, domestic and sexual violence. URL: <https://www.aihw.gov.au/about-us>

572. Frequently asked questions: Types of violence against women and girls. UN Women. URL: <https://www.unwomen.org/en/what-we-do/ending-violence-against-women/faqs/types-of-violence>

573. GREVIO. (1st GENERAL REPORT ON GREVIO'S ACTIVITIES). URL: <https://rm.coe.int/1st-general-report-on-grevio-s-activities/16809cd382>

574. Huecker MR., Smock W. Kentucky Domestic Violence. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK499924/>

575. Humanitarian exchange. Special feature Gender-based violence in emergencies. 2014. № 60 (February). URL: http://odihpn.org/wp-content/uploads/2014/02/HE_60_web_1.pdf.

576. Injury Center: Violence Prevention. U.S. Centers for Disease Control and Prevention. URL: <http://www.cdc.gov/violenceprevention/sexualviolence/definitions.html>.

577. Inter-Agency Standing Committee. Guidelines for Gender-based Violence Interventions in Humanitarian Settings: Focusing on Prevention of and Response to Sexual Violence in Emergencies. URL: <http://www.unhcr.org/453492294.pdf>.

578. Kazneni zakon. URL: <https://zakon.hr/z/98/Kazneni-zakon>

579. Phenomenology of domestic violence / O. Stepanenko, A. Stepanenko, A. Kolodina, P. Kaminskyi, O. Stauriska. *Revista Amazonia Investiga*. 2023. Vol. 12, Issue 64. P. 101-108. (Web of science Core Collection). DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2023.64.04.9>

580. Rahman K. F. Focus on Domestic Violence in Bangladesh: A Study from Criminological Perspectives. *Journal of International Women's Studies*. 2019. Vol. 20. 3. P. 98-115.

581. Report of the Special Rapporteur on violence against women, its causes and consequences on online violence against women and girls from a human rights perspective (A/HRC/38/47, 18 June 2018). Original: English. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G18/184/58/PDF/G1818458.pdf?OpenElement>

582. Skuteczna ochrona ofiar – ustawa antyprzemocowa obowiązującym prawem URL: <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/skutecznaochrona-ofiar-ustawa-antyprzemocowa-obowiazujacym-prawem>

583. Stepanenko O., Stepanenko A., Israelian A. Reconciliation of the Parties as a Way to Solve the Criminal-Legal Conflict. *Amazonia Investiga*. 2020. Vol. 9(28). P. 288-295. <https://doi.org/10.34069/AI/2020.28.04.32>

584. Stepanenko O., Stepanenko A., Shepotko M. Criminal Liability for Provoking Bribery. *Cuestiones Políticas*. 2021. Vol. 39, Issue 69. P. 492-512. DOI: <https://doi.org/10.46398/cuestpol.3969.31>

585. UN Handbook for Legislation on Violence against Women. *The Advocates for Human Rights* : сайт. URL: http://www.stopvaw.org/united_nations_model_legislation

586. Veresha R. Criminal and Legal Characteristics of Criminal Intent. *Journal of Advanced Research in Law and Economics*. 2016. № 21. P. 1881-1890.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Stepanenko O., Stepanenko A., Israelian A. Reconciliation of the Parties as a Way to Solve the Criminal-Legal Conflict. *Amazonia Investiga*. 2020. Vol. 9(28). P. 288-295. <https://doi.org/10.34069/AI/2020.28.04.32>
2. Stepanenko O., Stepanenko A., Shepotko M. Criminal Liability for Provoking Bribery. *Cuestiones Políticas*. 2021. Vol. 39, Issue 69. P. 492-512. DOI: <https://doi.org/10.46398/cuestpol.3969.31>
3. Phenomenology of domestic violence / O. Stepanenko, A. Stepanenko, A. Kolodina, P. Kaminskyi, O. Staurska. *Revista Amazonia Investiga*. 2023. Vol. 12, Issue 64. P. 101-108. (Web of science Core Collection). DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2023.64.04.9>
4. Establishment of international legal regulation on the criminal-legal combat against domestic violence / O. Stepanenko, A. Stepanenko, V. Boichenko, O. Pavlova. *Revista Amazonia Investiga*. 2023. Vol. 12, Issue 63, P. 198-205. (Web of science Core Collection). DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2023.63.03.18>
5. Степаненко О. В. Правова природа інституту звільнення від кримінальної відповідальності. *Електронне наукове видання «Юридичний науковий електронний журнал»*. 2017. № 6. С. 317-320. URL: http://lsej.org.ua/6_2017/6_2017.pdf
6. Степаненко О. В., Камінський П. В. Особливості кримінальної відповідальності за готування до кримінального правопорушення та за замах на кримінальне правопорушення. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2019. № 38 С. 128-130.

7. Степаненко О., Агапова К. Кількісний критерій систематичності як ознака домашнього насильства. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 4. С. 323-327.

8. Степаненко О. В., Колодін Д. О. Щодо проблем кваліфікації домашнього насильства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 3. С. 343-346. URL: http://www.lsej.org.ua/3_2020/84.pdf

9. Степаненко О. В., Степаненко А. С. Щодо питань кваліфікації кримінальних правопорушень пов'язаних з домашнім насильством. *Правові горизонти*. 2020. Вип. 23 (36). С. 56-61.

10. Степаненко О. В., Хімченко С. А. Економічне домашнє насильство: визначення та питання кваліфікації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2020. № 45. С. 112-115.

11. Степаненко О. В., Колодін Д. О. Кваліфікація кримінальних правопорушень при конкуренції кримінально-правових норм. *Право і суспільство*. 2022. № 2. С. 222-227.

12. Степаненко О. В., Колодін Д. О. Порівняльний метод в кримінально-правовому дослідженні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 1. С. 181-185

13. Степаненко О. В. Стан наукових досліджень питань кримінальної відповідальності за домашнє насильство. *Юридичного наукового електронного журналу*. 2022. № 9. С. 441-445. URL: http://lsej.org.ua/9_2022/109.pdf

14. Степаненко О. В. Кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством. *Правова позиція*. 2022. № 2 (35). С. 141-146.

15. Степаненко О. В. Феноменологія домашнього насильства. *Правова позиція*. 2022. № 4 (37). С. 202-207.

16. Степаненко О. В. Кібернасильство як форма домашнього насильства. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2022. № 4 (78). С. 224-228.

17. Степаненко О. В. Соціальна обумовленість криміналізації домашнього насильства. *Правові новели*. 2023. № 19. С. 331-338.

18. Степаненко О. В., Колодін Д. О. Кваліфікація кримінальних правопорушень: поняття та значення. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2023. № 1. С. 169-173.

19. Степаненко О. В., Колодін Д. О. Щодо питання методології наукових досліджень проблем кримінального права. *Київський часопис права*. 2023. № 1. С. 289-293.

20. Степаненко О. В. Щодо кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства. *Юридичний вісник*. 2023. № 2. С. 64-69.

21. Степаненко О. В. Кримінальна заборона проявів домашнього насильства за законодавством зарубіжних країн. *Юридичний бюлетень*. 2023. № 29. С. 356-361.

22. Степаненко О. В. Психологічне насильство як форма домашнього насильства. *Нове українське право*. 2023. № 3. С. 155-159.

23. Степаненко О. В. Заохочувальні заходи в системі заходів кримінально-правового характеру у разі вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2023. № 2. С. 168-173.

24. Степаненко О. В. Щодо призначення покарання за кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством. *Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.»*. Одеса, 2023. № 99. С. 122-127.

Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

25. Степаненко О. В. Правова природа інституту звільнення від кримінальної відповідальності. *Гуманізація кримінальної відповідальності та демократизація кримінального судочинства*: матеріали Міжнар. науково-практич. симпозіуму (м. Івано-Франківськ, 18-19 листоп. 2016 р.). Івано-Франківськ : Редакційно-видавничий відділ Івано-Франківського ун-ту права ім. Короля Д. Галицького, 2016. С. 264-267.

26. Степаненко О.В. Систематичність як ознака домашнього насильства. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 18 травня 2018 р.). Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2018. С. 204-206.
27. Степаненко О.В. Вчинення злочину вперше як підстава звільнення особи від кримінальної відповідальності. *Юриспруденція в сучасному інформаційному просторі*: матеріали IX Міжнар. наук.-практ. конф. (1 березня 2019 р.). Т. 1. Тернопіль : Вектор, 2019. С. 379-381.
28. Степаненко О.В. Класифікація кримінальних правопорушень в аспекті запровадження кримінальних проступків. *Кримінальне правопорушення: національний та зарубіжний вимір*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (24 травня 2019 року, м. Одеса). Одеса : Юрид. літ., 2019. С. 90-92.
29. Степаненко О.В. Кількісний критерій систематичності як ознаки домашнього насильства. *Правове життя сучасної України*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.): у 3 т. Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2020. Т. 3. С. 136-139.
30. Степаненко О.В. Економічне домашнє насильство: питання кваліфікації. *Сучасне право в епоху соціальних змін*: матеріали XI Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 26 лютого 2021 р. / Нац. авіац. ун-т [та ін.]. Тернопіль : Вектор, 2021. С. 350-354.
31. Степаненко О.В. Темпоральні характеристики систематичності як ознаки домашнього насильства. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України)*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 21 трав. 2021 р.): у 2 т. / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2021. Т. 2. С. 187-190.
32. Степаненко О.В. Реалізація принципу доцільності в кримінальній правотворчості. *Кримінально-правова правотворчість: визначення та значення*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 28 травня 2021 р.). Одеса, 2021. С. 211-214.

33. Степаненко О.В. Окремі питання кваліфікації домашнього насильства. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права)* : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) : у 2 т / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2022. Т. 2. С. 288-292.

34. Степаненко О.В. Стан наукових досліджень проблем кримінальної відповідальності за домашнє насильство. *Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі заходи попередження злочинності* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 25 листопада 2022 р.). Одеса : ОДУВС, 2022. С. 117-120.

35. Степаненко О.В. Становлення та розвиток національного законодавства з кримінально-правової протидії домашньому насильству. *Завдання кримінального права в умовах надзвичайного стану* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 25-річчю утворення Національного університету «Одеська юридична академія» (Одеса, 9 грудня 2022 року) / уклад.: Є. Л. Стрельцов, В. П. Кедик ; відп. ред. Є. Л. Стрельцов ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.», Півден. регіон. центр НАПрН України [та ін.]. Одеса, 2022. С. 91-92.

36. Степаненко А.С., Степаненко О.В. Щодо окремих питань доказування домашнього насильства. *Доктринальні та правозастосовні проблеми кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присв. 10-й річниці набуття чинності Кримінального процесуального кодексу України (м. Одеса, 9 грудня 2022 р.) / уклад.: Л. І. Аркуша, О. О. Торбас, В. А. Завтур ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса, 2022. С. 151-154.

37. Степаненко О.В. Кримінальні правопорушення пов'язані з домашнім насильством. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних*

рішень : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 трав. 2023 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса : Юридика, 2023. Т. 2. С. 223-226.

38. Степаненко О.В. Кібернасільство як форма домашнього насильства. *Україна – ЄС: питання гармонізації кримінального та кримінального процесуального законодавства* : матеріали круглого столу (22 червня 2023 року) / упор. І.В. Гловюк, Н.Р. Лащук ; Львів. держ. ун-т внутріш. справ. Львів, 2023. С. 52-55.

ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

Дисертацію виконано та обговорено на кафедрі кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія», а також на засіданні Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. Теоретичні висновки, сформульовані в дисертації, доповідалися та обговорювалися на таких науково-практичних конференціях, симпозиумах та засіданнях круглих столів: Міжнародному науково-практичному симпозиумі «Гуманізація кримінальної відповідальності та демократизація кримінального судочинства» (м. Івано-Франківськ, 18-19 листопада 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції» (м. Одеса, 18 травня 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Юриспруденція в сучасному інформаційному просторі» (м. Тернопіль, 1 березня 2019 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Кримінальне правопорушення: національний та зарубіжний вимір» (м. Одеса, 24 травня 2019 року); Міжнародній науково-практичній конференції «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 15 травня 2020 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасне право в епоху соціальних змін» (м. Київ, 26 лютого 2021 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України)» (м. Одеса, 21 травня 2021

р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Кримінально-правова правотворчість: визначення та значення» (м. Одеса, 28 травня 2021 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права)» (м. Одеса, 17 червня 2022 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі заходи попередження злочинності» (м. Одеса, 25 листопада 2022 р.); Міжнародній науково-практичній конференції присвяченій 25-річчю утворення Національного університету «Одеська юридична академія» «Завдання кримінального права в умовах надзвичайного стану» (м. Одеса, 9 грудня 2022 р.); Міжнародній науково-практичній конференції присвяченій 10-й річниці набуття чинності Кримінального процесуального кодексу України «Доктринальні та правозастосовні проблеми кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності» (м. Одеса, 9 грудня 2022 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень» (м. Одеса, 19 травня 2023 р.); Засіданні круглого столу «Україна – ЄС: питання гармонізації кримінального та кримінального процесуального законодавства» (м. Львів, 22 червня 2023 р.).

Додаток Б

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
 Ректор Національного університету
 «Одеська юридична академія»
 доцент О. Тодосак

2023 року

АКТ

про впровадження наукових розробок дисертаційного дослідження
 Степаненко Оксани Василівни на тему: «Теорія і практика кримінально-правової
 охорони особи від домашнього насильства» на здобуття наукового ступеня
 доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – «кримінальне право та
 кримінологія; кримінально-виконавче право» у навчальну та науково-дослідну
 діяльність

Комісія у складі: голови - першого проректора Національного університету «Одеська юридична академія», доктора юридичних наук, професора М. АРАКЕЛЯНА, членів комісії: проректора з навчальної роботи Національного університету «Одеська юридична академія», доктора юридичних наук, професора Г. УЛЬЯНОВОЇ, декана факультету прокуратури та слідства (кримінальної юстиції) Національного університету «Одеська юридична академія», кандидата юридичних наук, доцента С. СТАРОДУБОВА, в.о. завідувача кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія», доктора юридичних наук, доцента Ю. КОЛОМІЄЦЬ склала цей акт з приводу того, що результати наукових розробок дисертаційного дослідження Степаненко Оксани Василівни на тему: «Теорія і практика кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства» використовуються в навчальному процесі Національного університету «Одеська юридична академія» при викладанні навчальних дисциплін «Кримінальне право», «Кваліфікація кримінальних правопорушень: теорія та практика» та у підготовці підручників, навчальних посібників, курсів лекцій, практикумів із зазначених дисциплін та у науково-дослідній роботі викладачів та здобувачів вищої освіти.

Рекомендовано до використання наступні публікації:

1. Stepanenko O., Stepanenko A., Israelian A. Reconciliation of the Parties as a Way to Solve the Criminal-Legal Conflict. Amazonia Investiga. 2020. Vol. 9(28). P. 288-295. <https://doi.org/10.34069/AI/2020.28.04.32>

2. Stepanenko O., Stepanenko A., Shepotko M. Criminal Liability for Provoking Bribery. *Cuestiones Políticas*. 2021. Vol. 39, Issue 69. P. 492-512. DOI: <https://doi.org/10.46398/cuestpol.3969.31>
3. Phenomenology of domestic violence / O. Stepanenko, A. Stepanenko, A. Kolodina, P. Kaminskyi, O. Staurska. *Revista Amazonia Investiga*. 2023. Vol. 12, Issue 64. P. 101-108. (Web of science Core Collection). DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2023.64.04.9>
4. Establishment of international legal regulation on the criminal-legal combat against domestic violence / O. Stepanenko, A. Stepanenko, V. Boichenko, O. Pavlova. *Revista Amazonia Investiga*. 2023. Vol. 12, Issue 63, P. 198-205. (Web of science Core Collection). DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2023.63.03.18>
5. Степаненко О.В. Правова природа інституту звільнення від кримінальної відповідальності. *Електронне наукове видання «Юридичний науковий електронний журнал»*. 2017. № 6. С. 317-320. URL: http://lsej.org.ua/6_2017/6_2017.pdf
6. Степаненко О.В., Камінський П.В. Особливості кримінальної відповідальності за готування до кримінального правопорушення та за замах на кримінальне правопорушення. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2019. № 38 С. 128-130.
7. Степаненко О., Агапова К. Кількісний критерій систематичності як ознака домашнього насильства. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 4. С. 323-327.
8. Степаненко О.В., Колодін Д.О. Щодо проблем кваліфікації домашнього насильства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 3. С. 343-346. URL: http://www.lsej.org.ua/3_2020/84.pdf
9. Степаненко О.В., Степаненко А.С. Щодо питань кваліфікації кримінальних правопорушень пов'язаних з домашнім насильством. *Правові горизонти*. 2020. Вип. 23 (36). С. 56-61.
10. Степаненко О.В., Хімченко С.А. Економічне домашнє насильство: визначення та питання кваліфікації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2020. № 45. С. 112-115.
11. Степаненко О.В., Колодін Д.О. Кваліфікація кримінальних правопорушень при конкуренції кримінально-правових норм. *Право і суспільство*. 2022. № 2. С. 222-227.
12. Степаненко О.В., Колодін Д.О. Порівняльний метод в кримінально-правовому дослідженні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 1. С. 181-185

13. Степаненко О.В. Стан наукових досліджень питань кримінальної відповідальності за домашнє насильство. *Юридичного наукового електронного журналу*. 2022. № 9. С. 441-445. URL: http://lsey.org.ua/9_2022/109.pdf
14. Степаненко О.В. Кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством. *Правова позиція*. 2022. № 2 (35). С. 141-146.
15. Степаненко О. В. Феноменологія домашнього насильства. *Правова позиція*. 2022. № 4 (37). С. 202-207.
16. Степаненко О.В. Кібернасильство як форма домашнього насильства. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2022. № 4 (78). С. 224-228.
17. Степаненко О.В. Соціальна обумовленість криміналізації домашнього насильства. *Правові новели*. 2023. № 19. С. 331-338.
18. Степаненко О.В., Колодін Д.О. Кваліфікація кримінальних правопорушень: поняття та значення. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2023. № 1. С. 169-173.
19. Степаненко О.В., Колодін Д.О. Щодо питання методології наукових досліджень проблем кримінального права. *Київський часопис права*. 2023. № 1. С. 289-293.
20. Степаненко О.В. Щодо кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства. *Юридичний вісник*. 2023. № 2. С. 64-69.
21. Степаненко О.В. Кримінальна заборона проявів домашнього насильства за законодавством зарубіжних країн. *Юридичний бюлетень*. 2023. № 29. С. 356-361.
22. Степаненко О.В. Психологічне насильство, як форма домашнього насильства. *Нове українське право*. 2023. № 3. С. 155-159.
23. Степаненко О.В. Заохочувальні заходи в системі заходів кримінально-правового характеру у разі вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2023. № 2. С. 168-173.
24. Степаненко О.В. Щодо призначення покарання за кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством. *Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.»*. Одеса, 2023. № 99. С. 122-127.
25. Степаненко О. В. Правова природа інституту звільнення від кримінальної відповідальності. *Гуманізація кримінальної відповідальності та демократизація кримінального судочинства : матеріали Міжнар. науково-практич. симпозіуму (м. Івано-Франківськ, 18–19 листоп. 2016 р.)*. Івано-Франківськ : Редко-видю відділ Івано-Франкю ун-ту права ім. Короля Д. Галицького, 2016. С. 264-267.
26. Степаненко О. В. Систематичність як ознака домашнього насильства. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах*

європейської інтеграції : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 18 травня 2018 р.). Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2018. С. 204-206.

27. Степаненко О.В. Вчинення злочину вперше як підстава звільнення особи від кримінальної відповідальності. *Юриспруденція в сучасному інформаційному просторі* : матеріали IX Міжнар. наук.-практ. конф. (1 березня 2019 р.). Т. 1. Тернопіль : Вектор, 2019. С. 379-381.

28. Степаненко О.В. Класифікація кримінальних правопорушень в аспекті запровадження кримінальних проступків. *Кримінальне правопорушення: національний та зарубіжний вимір* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (24 травня 2019 року, м. Одеса). Одеса : Юрид. літ., 2019. С. 90-92.

29. Степаненко О.В. Кількісний критерій систематичності як ознаки домашнього насильства. *Правове життя сучасної України* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.) : у 3 т. Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2020. Т. 3. С. 136-139.

30. Степаненко О.В. Економічне домашнє насильство: питання кваліфікації. *Сучасне право в епоху соціальних змін* : матеріали XI Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 26 лютого 2021 р. / Нац. авіац. ун-т [та ін.]. Тернопіль : Вектор, 2021. С. 350-354.

31. Степаненко О.В. Темпоральні характеристики систематичності як ознаки домашнього насильства. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України)* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 21 трав. 2021 р.) : у 2 т. / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2021. Т. 2. С. 187-190.

32. Степаненко О.В. Реалізація принципу доцільності в кримінальній правотворчості. *Кримінально-правова правотворчість: визначення та значення* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 28 травня 2021 р.). Одеса, 2021. С. 211-214.

33. Степаненко О.В. Окремі питання кваліфікації домашнього насильства. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права)* : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) : у 2 т / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2022. Т. 2. С. 288-292.

34. Степаненко О.В. Стан наукових досліджень проблем кримінальної відповідальності за домашнє насильство. *Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі заходи попередження злочинності* : матеріали Всеукр.

наук.-практ. конф. (м. Одеса, 25 листопада 2022 р.). Одеса : ОДУВС, 2022. С. 117-120.

35. Степаненко О.В. Становлення та розвиток національного законодавства з кримінально-правової протидії домашньому насильству. *Завдання кримінального права в умовах надзвичайного стану* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 25-річчю утворення Національного університету «Одеська юридична академія» (Одеса, 9 грудня 2022 року) / уклад.: Є. Л. Стрельцов, В. П. Кедик ; відп. ред. Є. Л. Стрельцов ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.», Півден. регіон. центр НАПрН України [та ін.]. Одеса, 2022. С. 91-92.

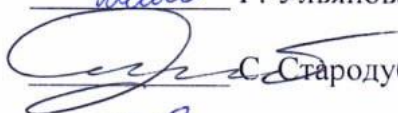
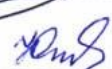
36. Степаненко А.С., Степаненко О.В. Щодо окремих питань доказування домашнього насильства. *Доктринальні та правозастосовні проблеми кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присв. 10-й річниці набуття чинності Кримінального процесуального кодексу України (м. Одеса, 9 грудня 2022 р.) / уклад.: Л. І. Аркуща, О. О. Торбас, В. А. Завтур ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса, 2022. С. 151-154.

37. Степаненко О.В. Кримінальні правопорушення пов'язані з домашнім насильством. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 трав. 2023 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса : Юридика, 2023. Т. 2. С. 223-226.

38. Степаненко О.В. Кібернасильство як форма домашнього насильства. *Україна – ЄС: питання гармонізації кримінального та кримінального процесуального законодавства* : матеріали круглого столу (22 червня 2023 року) / упор. І.В. Глов'юк, Н.Р. Лашук ; Львів. держ. ун-т внутріш. справ. Львів, 2023. С. 52-55.

Голова:

Члени комісії:

 М. Аракелян
 Г. Ульянова
 С. Стародубов
 Ю. Коломієць

ЗАТВЕРДЖУЮ

Професор Одеського державного
університету внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор
Максим КОРИШКО

07 2023 року

АКТ

**про впровадження наукових розробок дисертаційного дослідження
Степаненко Оксани Василівни на тему «Теорія і практика кримінально-
правової охорони особи від домашнього насильства» на здобуття наукового
ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – «кримінальне
право та кримінологія; кримінально-виконавче право» у науково-дослідну
роботу Одеського державного університету внутрішніх справ**

Комісія у складі: завідувача кафедри кримінального права та кримінології Одеського державного університету внутрішніх справ, доктора юридичних наук, професора В. КОНОПЕЛЬСЬКОГО, професора кафедри кримінального права та кримінології Одеського державного університету внутрішніх справ, доктора юридичних наук, професора В. МЕРКУЛОВОЇ, начальника відділу організації наукової роботи, кандидата юридичних наук Н. ДОМБРОВАН, склала цей акт з приводу того, що результати дисертаційного дослідження Степаненко Оксани Василівни на тему «Теорія і практика кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства» використовуються у науково-дослідній роботі науково-педагогічних працівників та здобувачів вищої освіти Одеського державного університету внутрішніх справ.

Крім того, рекомендовано до використання у науково-дослідній роботі наступні публікації:

1. Stepanenko O., Stepanenko A., Israieliian A. Reconciliation of the Parties as a Way to Solve the Criminal-Legal Conflict. *Amazonia Investiga*. 2020. Vol. 9(28). P. 288-295. <https://doi.org/10.34069/AI/2020.28.04.32>
2. Stepanenko O., Stepanenko A., Shepotko M. Criminal Liability for Provoking Bribery. *Cuestiones Políticas*. 2021. Vol. 39, Issue 69. P. 492-512. DOI: <https://doi.org/10.46398/cuestpol.3969.31>
3. Phenomenology of domestic violence / O. Stepanenko, A. Stepanenko, A. Kolodina, P. Kaminskyi, O. Staurska. *Revista Amazonia Investiga*. 2023. Vol. 12, Issue 64. P. 101-108. (Web of science Core Collection). DOI: 1: <https://doi.org/10.34069/AI/2023.64.04.9>

4. Establishment of international legal regulation on the criminal-legal combat against domestic violence / O. Stepanenko, A. Stepanenko, V. Boichenko, O. Pavlova. *Revista Amazonia Investiga*. 2023. Vol. 12, Issue 63, P. 198-205. (Web of science Core Collection). DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2023.63.03.18>
5. Степаненко О.В. Правова природа інституту звільнення від кримінальної відповідальності. *Електронне наукове видання «Юридичний науковий електронний журнал»*. 2017. № 6. С. 317-320. URL: http://lsej.org.ua/6_2017/6_2017.pdf
6. Степаненко О.В., Камінський П.В. Особливості кримінальної відповідальності за готування до кримінального правопорушення та за замах на кримінальне правопорушення. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2019. № 38 С. 128-130.
7. Степаненко О., Агапова К. Кількісний критерій систематичності як ознака домашнього насильства. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 4. С. 323-327.
8. Степаненко О.В., Колодін Д.О. Щодо проблем кваліфікації домашнього насильства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 3. С. 343-346. URL: http://www.lsej.org.ua/3_2020/84.pdf
9. Степаненко О.В., Степаненко А.С. Щодо питань кваліфікації кримінальних правопорушень пов'язаних з домашнім насильством. *Правові горизонти*. 2020. Вип. 23 (36). С. 56-61.
10. Степаненко О.В., Хімченко С.А. Економічне домашнє насильство: визначення та питання кваліфікації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2020. № 45. С. 112-115.
11. Степаненко О.В., Колодін Д.О. Кваліфікація кримінальних правопорушень при конкуренції кримінально-правових норм. *Право і суспільство*. 2022. № 2. С. 222-227.
12. Степаненко О.В., Колодін Д.О. Порівняльний метод в кримінально-правовому дослідженні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 1. С. 181-185
13. Степаненко О.В. Стан наукових досліджень питань кримінальної відповідальності за домашнє насильство. *Юридичного наукового електронного журналу*. 2022. № 9. С. 441-445. URL: http://lsej.org.ua/9_2022/109.pdf
14. Степаненко О.В. Кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством. *Правова позиція*. 2022. № 2 (35). С. 141-146.
15. Степаненко О. В. Феноменологія домашнього насильства. *Правова позиція*. 2022. № 4 (37). С. 202-207.
16. Степаненко О.В. Кібернасильство як форма домашнього насильства. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2022. № 4 (78). С. 224-228.

17. Степаненко О.В. Соціальна обумовленість криміналізації домашнього насильства. *Правові новели*. 2023. № 19. С. 331-338.
18. Степаненко О.В., Колодін Д.О. Кваліфікація кримінальних правопорушень: поняття та значення. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2023. № 1. С. 169-173.
19. Степаненко О.В., Колодін Д.О. Щодо питання методології наукових досліджень проблем кримінального права. *Київський часопис права*. 2023. № 1. С. 289-293.
20. Степаненко О.В. Щодо кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства. *Юридичний вісник*. 2023. № 2. С. 64-69.
21. Степаненко О.В. Кримінальна заборона проявів домашнього насильства за законодавством зарубіжних країн. *Юридичний бюлетень*. 2023. № 29. С. 356-361.
22. Степаненко О.В. Психологічне насильство, як форма домашнього насильства. *Нове українське право*. 2023. № 3. С. 155-159.
23. Степаненко О.В. Заохочувальні заходи в системі заходів кримінально-правового характеру у разі вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2023. № 2. С. 168-173.
24. Степаненко О.В. Щодо призначення покарання за кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством. *Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.»*. Одеса, 2023. № 99. С. 122-127.
25. Степаненко О. В. Правова природа інституту звільнення від кримінальної відповідальності. *Гуманізація кримінальної відповідальності та демократизація кримінального судочинства : матеріали Міжнар. науково-практич. симпозіуму (м. Івано-Франківськ, 18–19 листоп. 2016 р.)*. Івано-Франківськ : Редкоо-видю відділ Івано-Франкю ун-ту права ім. Короля Д. Галицького, 2016. С. 264-267.
26. Степаненко О. В. Систематичність як ознака домашнього насильства. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 18 травня 2018 р.)*. Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2018. С. 204-206.
27. Степаненко О.В. Вчинення злочину вперше як підстава звільнення особи від кримінальної відповідальності. *Юриспруденція в сучасному інформаційному просторі : матеріали IX Міжнар. наук.-практ. конф. (1 березня 2019 р.)*. Т. 1. Тернопіль : Вектор, 2019. С. 379-381.
28. Степаненко О.В. Класифікація кримінальних правопорушень в аспекті запровадження кримінальних проступків. *Кримінальне правопорушення:*

національний та зарубіжний вимір : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (24 травня 2019 року, м. Одеса). Одеса : Юрид. літ., 2019. С. 90-92.

29. Степаненко О.В. Кількісний критерій систематичності як ознаки домашнього насильства. *Правове життя сучасної України* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.) : у 3 т. Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2020. Т. 3. С. 136-139.

30. Степаненко О.В. Економічне домашнє насильство: питання кваліфікації. *Сучасне право в епоху соціальних змін* : матеріали XI Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 26 лютого 2021 р. / Нац. авіац. ун-т [та ін.]. Тернопіль : Вектор, 2021. С. 350-354.

31. Степаненко О.В. Темпоральні характеристики систематичності як ознаки домашнього насильства. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України)* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 21 трав. 2021 р.) : у 2 т. / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2021. Т. 2. С. 187-190.

32. Степаненко О.В. Реалізація принципу доцільності в кримінальній правотворчості. *Кримінально-правова правотворчість: визначення та значення* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 28 травня 2021 р.). Одеса, 2021. С. 211-214.

33. Степаненко О.В. Окремі питання кваліфікації домашнього насильства. *Європейський вибір України. розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права)* : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) : у 2 т / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2022. Т. 2. С. 288-292.

34. Степаненко О.В. Стан наукових досліджень проблем кримінальної відповідальності за домашнє насильство. *Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі заходи попередження злочинності* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 25 листопада 2022 р.). Одеса : ОДУВС, 2022. С. 117-120.

35. Степаненко О.В. Становлення та розвиток національного законодавства з кримінально-правової протидії домашньому насильству. *Завдання кримінального права в умовах надзвичайного стану* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 25-річчю утворення Національного університету «Одеська юридична академія» (Одеса, 9 грудня 2022 року) / уклад.: С. Л. Стрельцов, В. П. Кедик ; відп. ред. С. Л. Стрельцов ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.», Півден. регіон. центр НАІ ІрПІ України [та ін.]. Одеса, 2022. С. 91-92.

36. Степаненко А.С., Степаненко О.В. Щодо окремих питань доказування домашнього насильства. *Доктринальні та правозастосовні проблеми кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присв. 10-й річниці набуття чинності Кримінального процесуального кодексу України (м. Одеса, 9 грудня 2022 р.) / уклад.: Л. І. Аркуша, О. О. Торбас, В. А. Завтур ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.», Одеса, 2022. С. 151-154.

37. Степаненко О.В. Кримінальні правопорушення пов'язані з домашнім насильством. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 трав. 2023 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса : Юридика, 2023. Т. 2. С. 223-226.

38. Степаненко О.В. Кібернасильство як форма домашнього насильства. *Україна – ЄС: питання гармонізації кримінального та кримінального процесуального законодавства* : матеріали круглого столу (22 червня 2023 року) / упор. І.В. Гловюк, Н.Р. Ланцук ; Львів. держ. ун-т внутріш. справ. Львів, 2023. С. 52-55.

Зазначені праці підтвердили високий теоретичний і навчально-методичний рівень, практичну доступність і доцільність за результатами використання під час підготовки та проведення усіх видів занять, а також були використані у науково-дослідній роботі профільних кафедр, наукових лабораторій та перемінного складу.

Члени комісії:

Завідувач кафедри кримінального права
та кримінології факультету підготовки
фахівців для органів досудового
розслідування ОДУВС,
д.ю.н., професор

Віктор КОНОПЕЛЬСЬКИЙ

Професор кафедри кримінального права
та кримінології факультету підготовки
фахівців для органів досудового
розслідування ОДУВС,
д.ю.н., професор

Валентина МЕРКУЛОВА

Начальник відділу організації
наукової роботи ОДУВС, к.ю.н.

Наталія ДОМБРОВАН

Південне міжрегіональне управління

Міністерства юстиції (м. Одеса)

Заступник начальника управління

Анатолій БУРЯЧЕНКО

2023 року

АКТ

про впровадження наукових розробок дисертаційного дослідження Степаненко Оксани Василівни на тему: «Теорія і практика кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства» на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – «кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» в практичну діяльність Південного міжрегіонального управління Міністерства юстиції (м. Одеса)

Комісія у складі: голови: заступника начальника Південного міжрегіонального управління Міністерства юстиції (м. Одеса) Анатолія Буряченка, членів: заступника начальника Управління – начальника відділу судової роботи та міжнародної правової допомоги в Одеській області Південного міжрегіонального управління Міністерства юстиції (м. Одеса) Сергія Короткова та головного спеціаліста відділу судової роботи та міжнародної правової допомоги в Одеській області Південного міжрегіонального управління Міністерства юстиції (м. Одеса) Катерини Лукасевич склали цей акт з приводу того, що результати дисертаційного дослідження

Комісією розглянуто результати наукових розробок в межах виконання дослідження, що присвячене дослідженню кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства.

Комісія вважає, що викладені у публікаціях пропозиції та висновки заслуговують практичного використання у діяльності Південного міжрегіонального управління Міністерства юстиції (м. Одеса)

Рекомендовано до використання наступні публікації:

1. Stepanenko O., Stepanenko A., Israelian A. Reconciliation of the Parties as a Way to Solve the Criminal-Legal Conflict. *Amazonia Investiga*. 2020. Vol. 9(28). P. 288-295. <https://doi.org/10.34069/AI/2020.28.04.32>
2. Stepanenko O., Stepanenko A., Shepotko M. Criminal Liability for Provoking Bribery. *Cuestiones Políticas*. 2021. Vol. 39, Issue 69. P. 492-512. DOI: <https://doi.org/10.46398/cuestpol.3969.31>
3. Phenomenology of domestic violence / O. Stepanenko, A. Stepanenko, A. Kolodina, P. Kaminskyi, O. Staurska. *Revista Amazonia Investiga*. 2023. Vol. 12, Issue 64. P. 101-108. (Web of science Core Collection). DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2023.64.04.9>
4. Establishment of international legal regulation on the criminal-legal combat against domestic violence / O. Stepanenko, A. Stepanenko, V. Boichenko, O. Pavlova. *Revista Amazonia Investiga*. 2023. Vol. 12, Issue 63, P. 198-205. (Web of science Core Collection). DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2023.63.03.18>
5. Степаненко О.В. Правова природа інституту звільнення від кримінальної відповідальності. *Електронне наукове видання «Юридичний науковий електронний журнал»*. 2017. № 6. С. 317-320. URL: http://lsej.org.ua/6_2017/6_2017.pdf
6. Степаненко О.В., Камінський П.В. Особливості кримінальної відповідальності за готування до кримінального правопорушення та за замах на кримінальне правопорушення. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2019. № 38 С. 128-130.
7. Степаненко О., Агапова К. Кількісний критерій систематичності як ознака домашнього насильства. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 4. С. 323-327.
8. Степаненко О.В., Колодін Д.О. Щодо проблем кваліфікації домашнього насильства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 3. С. 343-346. URL: http://www.lsej.org.ua/3_2020/84.pdf

9. Степаненко О.В., Степаненко А.С. Щодо питань кваліфікації кримінальних правопорушень пов'язаних з домашнім насильством. *Правові горизонти*. 2020. Вип. 23 (36). С. 56-61.
10. Степаненко О.В., Хімченко С.А. Економічне домашнє насильство: визначення та питання кваліфікації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2020. № 45. С. 112-115.
11. Степаненко О.В., Колодін Д.О. Кваліфікація кримінальних правопорушень при конкуренції кримінально-правових норм. *Право і суспільство*. 2022. № 2. С. 222-227.
12. Степаненко О.В., Колодін Д.О. Порівняльний метод в кримінально-правовому дослідженні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 1. С. 181-185
13. Степаненко О.В. Стан наукових досліджень питань кримінальної відповідальності за домашнє насильство. *Юридичного наукового електронного журналу*. 2022. № 9. С. 441-445. URL: http://lsej.org.ua/9_2022/109.pdf
14. Степаненко О.В. Кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством. *Правова позиція*. 2022. № 2 (35). С. 141-146.
15. Степаненко О. В. Феноменологія домашнього насильства. *Правова позиція*. 2022. № 4 (37). С. 202-207.
16. Степаненко О.В. Кібернасильство як форма домашнього насильства. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2022. № 4 (78). С. 224-228.
17. Степаненко О.В. Соціальна обумовленість криміналізації домашнього насильства. *Правові новели*. 2023. № 19. С. 331-338.
18. Степаненко О.В., Колодін Д.О. Кваліфікація кримінальних правопорушень: поняття та значення. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2023. № 1. С. 169-173.
19. Степаненко О.В., Колодін Д.О. Щодо питання методології наукових досліджень проблем кримінального права. *Київський часопис права*. 2023. № 1. С. 289-293.

20. Степаненко О.В. Щодо кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства. *Юридичний вісник*. 2023. № 2. С. 64-69.
21. Степаненко О.В. Кримінальна заборона проявів домашнього насильства за законодавством зарубіжних країн. *Юридичний бюлетень*. 2023. № 29. С. 356-361.
22. Степаненко О.В. Психологічне насильство, як форма домашнього насильства. *Нове українське право*. 2023. № 3. С. 155-159.
23. Степаненко О.В. Заохочувальні заходи в системі заходів кримінально-правового характеру у разі вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2023. № 2. С. 168-173.
24. Степаненко О.В. Щодо призначення покарання за кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством. *Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.»*. Одеса, 2023. № 99. С. 122-127.
25. Степаненко О. В. Правова природа інституту звільнення від кримінальної відповідальності. *Гуманізація кримінальної відповідальності та демократизація кримінального судочинства : матеріали Міжнар. науково-практич. симпозіуму (м. Івано-Франківськ, 18–19 листоп. 2016 р.)*. Івано-Франківськ : Редюо-видю відділ Івано-Франкю ун-ту права ім. Короля Д. Галицького, 2016. С. 264-267.
26. Степаненко О. В. Систематичність як ознака домашнього насильства. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 18 травня 2018 р.)*. Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2018. С. 204-206.
27. Степаненко О.В. Вчинення злочину вперше як підстава звільнення особи від кримінальної відповідальності. *Юриспруденція в сучасному інформаційному просторі : матеріали IX Міжнар. наук.-практ. конф. (1 березня 2019 р.)*. Т. 1. Тернопіль : Вектор, 2019. С. 379-381.

28. Степаненко О.В. Класифікація кримінальних правопорушень в аспекті запровадження кримінальних проступків. *Кримінальне правопорушення: національний та зарубіжний вимір* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (24 травня 2019 року, м. Одеса). Одеса : Юрид. літ., 2019. С. 90-92.
29. Степаненко О.В. Кількісний критерій систематичності як ознаки домашнього насильства. *Правове життя сучасної України* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.) : у 3 т. Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2020. Т. 3. С. 136-139.
30. Степаненко О.В. Економічне домашнє насильство: питання кваліфікації. *Сучасне право в епоху соціальних змін* : матеріали XI Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 26 лютого 2021 р. / Нац. авіац. ун-т [та ін.]. Тернопіль : Вектор, 2021. С. 350-354.
31. Степаненко О.В. Темпоральні характеристики систематичності як ознаки домашнього насильства. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України)* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 21 трав. 2021 р.) : у 2 т. / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2021. Т. 2. С. 187-190.
32. Степаненко О.В. Реалізація принципу доцільності в кримінальній правотворчості. *Кримінально-правова правотворчість: визначення та значення* : метеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 28 травня 2021 р.). Одеса, 2021. С. 211-214.
33. Степаненко О.В. Окремі питання кваліфікації домашнього насильства. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права)* : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) : у 2 т / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2022. Т. 2. С. 288-292.

34. Степаненко О.В. Стан наукових досліджень проблем кримінальної відповідальності за домашнє насильство. *Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі заходи попередження злочинності* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 25 листопада 2022 р.). Одеса : ОДУВС, 2022. С. 117-120.

35. Степаненко О.В. Становлення та розвиток національного законодавства з кримінально-правової протидії домашньому насильству. *Завдання кримінального права в умовах надзвичайного стану* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 25-річчю утворення Національного університету «Одеська юридична академія» (Одеса, 9 грудня 2022 року) / уклад.: Є. Л. Стрельцов, В. П. Кедик ; відп. ред. Є. Л. Стрельцов ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.», Півден. регіон. центр НАПрН України [та ін.]. Одеса, 2022. С. 91-92.

36. Степаненко А.С., Степаненко О.В. Щодо окремих питань доказування домашнього насильства. *Доктринальні та правозастосовні проблеми кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присв. 10-й річниці набуття чинності Кримінального процесуального кодексу України (м. Одеса, 9 грудня 2022 р.) / уклад.: Л. І. Аркуша, О. О. Торбас, В. А. Завтур ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса, 2022. С. 151-154.

37. Степаненко О.В. Кримінальні правопорушення пов'язані з домашнім насильством. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 трав. 2023 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса : Юридика, 2023. Т. 2. С. 223-226.

38. Степаненко О.В. Кібернасильство як форма домашнього насильства. *Україна – ЄС: питання гармонізації кримінального та кримінального процесуального законодавства* : матеріали круглого столу (22 червня 2023

року) / упор. І.В. Гловюк, Н.Р. Лашук ; Львів. держ. ун-т внутріш. справ. Львів, 2023. С. 52-55.

Заступник начальника
Південного міжрегіонального управління
Міністерства юстиції (м. Одеса)

А. БУРЯЧЕНКО

Заступник начальника Управління –
начальник відділу судової роботи
та міжнародної правової допомоги
в Одеській області Південного
міжрегіонального управління
Міністерства юстиції (м. Одеса)

С. КОРОТКОВ

Головний спеціаліст відділу судової роботи
та міжнародної правової допомоги
в Одеській області Південного
міжрегіонального управління
Міністерства юстиції (м. Одеса)

К. ЛУКАСЕВИЧ